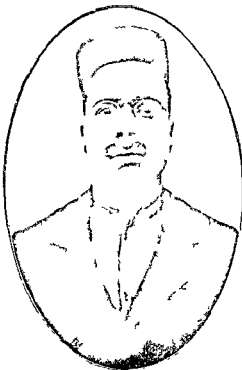

Printed by Crishnerao Sakharan Patker, at the Laxmi
Narayan Press, 402, Thakurdwar, Bombay
Published by Nathuram Premi Honorary Secretary
Manickchandra D. Jains Granth Mala
Hirabag Near C. P. Tenk Bombay,

श्रीयुक्त लाला निहारालालजी सी टी
मालर ग० हाईस्कूल अमराहा ।

श्रीयुक्त लाला विहारीलालजी ।

आप अग्रवालजातीय दिगम्बर जैन हैं। बुलन्दशहरके रहने वाले हैं और अमरौहाके गवर्नमेंट हाईस्कूलमें मास्टर हैं। बड़े ही योग्य हैं। जैनधर्मके आप अच्छे जानकार हैं। उर्दूके नामी लेखक हैं। सन् १८९७ से १९०५ तक आप 'दिलआराम' नामक उर्दूका पत्र निकालते रहे हैं। उर्दूमें आपने २०-२५ ग्रन्थ लिखे हैं। जैनधर्मका प्रचार करनेकी ओर आपकी बहुत रुचि है। जैनसमाजको आपके द्वारा बहुत लाभ पहुँच रहा है। आपने एक 'जैनधर्मसंरक्षणीसभा' स्थापित कर रखी है जो बहुत अच्छा काम कर रही है।

आपके पुत्र चिरजीवि शान्तिचन्द्रजी भी बड़े धर्मप्रेमी और होनहार युवक हैं। आपने धर्मप्रचार करनेके लिए इस ग्रन्थकी लगभग २५० प्रतिर्या लेनेकी कृपा करके इस संस्थाको बहुत ही उपकृत किया है।

निवेदन ।

स्वर्गाय दानवीर सेठ माणिकचन्द हागचन्दजी जे. पा के कृती नामसे स्मरण रखने के लिए कौनसा कार्य किया जाय, जिस समय इस विषयपर विचार किया गया उस समय यही निश्चय किया गया कि उनके नामसे एक ग्रन्थमाला निराली जाय जिसमें मसूदा और प्राकृतके प्राचीन ग्रन्थोंके प्रकाशित करनेका प्रबन्ध किया जाय । ग्रन्थोंका प्रकाशित करना और उनका प्रचार करना, यह सेठजीका बहुत ही प्यारा कार्य था, अतएव उनके स्मरणमें भी यही कार्य किया जाना समझे पसन्द किया और तदनुसार स्मारकपण्डितमेटीका सम्मतिसे यह कार्य शुरू कर दिया गया । कमेटीने इस कार्यके लिए एक स्वतन्त्र समिति भी बना दी जिसकी अनुमतिसे ग्रन्थोंका चुनाव, आमद खर्चकी व्यवस्था आदि कार्य सम्पादित होते हैं ।

ग्रन्थमालाका दो अत्र एक साथ ही प्रकाशित किये जाते हैं । मुझे आशा थी कि मागारधर्माभूत जल्दी तैयार हो जायगा, परन्तु कई कारणोंसे इसके प्रकाशित होनेमें देरी हो गई और इसी कारण यह पहले नहीं किन्तु दूसरे अङ्कके रूपमें प्रकाशित होना है । आगेके लिए कवि हस्तिमल्लकृत विद्वान्त कौरवीय नाटक, और महाकवि वादिराजपुराणकृत ' पार्वनाथचरित ' ये दो ग्रन्थ तैयार कराये जा रहे हैं जो सभ्यत दो दो महीनेके अन्तरमें प्रकाशित हो जायेंगे ।

ग्रन्थमालाका प्रत्येक ग्रन्थ लागतके मूल्यपर बेना जायगा, यह निश्चय हो चुका है, इसलिए यह आशा नहा कि ग्रन्थमालामें कुछ मुनाफा रहेगा जिसके द्वारा यह कार्य स्थायीरूपमें चलता रहेगा । इसके अलावा इसका पण्ड भी इतना नहीं है जिसके व्याजमें हमारा खर्च चलता रहे, अतएव

धर्मात्मा भाइयोंसे चाहिए कि एक तो ग्रन्थमात्रके पण्डितों यद्विनिका प्रयत्न करे और दूसरे हमारे द्वारा प्रकाशित हुए ग्रन्थोंकी सौ सौ पनाम पनाम, या कमसे कम दस दस पाँच पाँच प्रतिभों स्वर्गद्वर जैनमहा आंशो, विद्यागिणियोंको, निर्धनोंसे और अन्यधर्मा विद्वानोंको दानं कर दिया करे। यदि जैनममात्रके धर्मात्माओंने हम और प्यान दिया, तो हम विभाग दिलाते हैं कि हम सन्नाके द्वारा मैकटों एमप्राय और दुर्लभ जैनग्रन्थोंका उद्धार हो जायगा और विश्वसाहित्यमें जैनसाहित्य भी एक गणनीय साहित्य समझा जाने लगेगा।

दीगाराग, पम्बरं। }
 कार्तिक मदी २ }
 म० १९७२ }

निर्गत—
 नाथूरामप्रभू।
 (अंशान्तर मदी)

पंडितप्रवर आशाधरः ।

(हिन्दीभाषात सस्कृतेऽनुवाद कारित)

अथ श्रीरिद्धिच्छरोमणि व्याधरगाल्—(कपेरगाल्) जातिदिशा निजने जसा भूपयाचन, अतएवास्य आशाधरेति सार्थक नामास्ति । तस्य पितुर्नाम मल्लरगणो मातुश्च श्रीरत्नी इति प्रथितम् । जम चास्य माण्डलगढे यदस्मिन् समये मेराटगज्येऽन्तर्गत, ग्यामिलेचनेन्दुमित १०३० विक्रम सचत्मेरे निरुत्पत्तिनि स्मिश्चित्समय रभूत् । एकोनपचादशधिसद्वादशशत (१२४०) विक्रमाब्दे गचनापन्नस्थशहाबुद्दीनगौरीनामकेन तुरुकराजन पृथ्वीराजचतुर्द्र निजयधने कृत्वा इन्द्रप्रस्थ (दिल्ली) स्वकीयराजधानी स्थापिता । तदैव च तेन अजमेरागव्यप्रान्ते आक्रमित । यवनाना महदत्याचारोभ्य धर्म नागभयेन तक्षणे पंडितवरस्य पूज्यपितर मनुदुव माल्कीयराजधान्या धारापुरी न्यवसन् । तदा तत्र परमारवशीयस्य प्रतापिनो विन्ध्यरमन्वृपस्य राज्यमासीत् । एष विन्ध्यनेन्द्ररितयनमेंयाव्याभ्यामपि प्रथित ।

आशाधरस्य पिता मल्लरगण (मल्लभण) भुवि बहुमानित इत्यनु मीयते । अर्जुनरमदेवमहाराजस्य दामसत्यधिकद्वादशशतपरिचित (१२७२) विक्रमाब्दीयमेक दानपत्रमुपलब्धमस्ति यदमरेश्वरतीर्थे समर्पितम् । तदन्ते च “ महानाधिनिर्माहिकराजा मल्लरगणमतेन राजगुरुणा मदनेन ” इति लिखित मस्ति । अनेन ज्ञायते यत् आशाधरस्य पिता मल्लरगणाख्य अर्जुनरमदेव नृपस्य साधिविर्माहिकमर्दा (फोगेन सेमेन्री) रभूत् त च राजपदवी उप व्याऽऽसीत् ।

अर्जुनरमो विन्ध्यरमण पौत्र मुभयमणिल्लनूत आसीत् । अस्य राज्यममयो विक्रमीयपत्रपठसधिकद्वादशशताब्दन एकद्विवर्षे पृत्रे पश्चाद्वाऽस्ति इति कल्पते ।

आशाधरस्य रमणी सरस्वतीति नाम्ना प्रख्याता । तस्या कुशित छाहटाख्य मनुभभत् यस्य प्रशमा तरेव स्वयकृता शिगित चाम्नि यत् महाराजाजुनदेवा अपि तद्गुणेऽनुरग्ना आसन् ।

यदाऽऽशाधरो धारापुरं समागतस्तदा तदायुर्विर्जातवर्षैर्षगमितमामात् ।
 तैर्नेन्द्रव्याकरणस्य जैनन्यायशास्त्राणां चाध्ययन धारामेऽगत्य कृतमिति धर्मा
 मृतप्रनाम्नितोऽगम्यते । एतानि ग्रन्थानि तेन विदुषा विद्मद्वरमहाशौरागव्योषा
 ध्यायात् श्रीरादिगतपण्डितधरमेतानिग्यादधोतानि । विषयान्तराणामध्ययन
 कुत्र कस्मात्कृतमिति नावगम्यते । विद्याध्ययनानन्तर तेन ससारयात्रानिर्वाहाय
 व्यापार राजमेवा वेत्यादि किं कार्यमनुष्ठितमत्र विषये किमपि न निर्णयते
 परमिति त्वनुमीयते यत्तस्यागोप जीवन् विद्यामेवने एव व्यतीत स्यात् ।
 व्याकरण काव्य कोश-न्याय वैश्व-धर्मशास्त्रादिक्रियेषु तस्यासाधारणा गति
 रामीत् । एषु अखिलेषु विषयेषु तेन शतानि विद्यार्थिनो निष्णापिता । एतत्
 ग्रन्थप्रशस्तेर्नमस्तोत्रे तद्दीक्षाया च केषांचिच्चिज्जाक्षिप्याणामुद्धार करोति कथ
 यति च यदेतादृशा अनेके जना मया विद्वांसोऽनुष्ठिता । यथा-पंडित देवच
 न्द्रादयो व्याकरणभा कृता । प्रादीन्द्रविद्यालकीत्यादीन् पदुद्गमनन्यायज्ञान
 विधाय परवादिषु विजय प्राप्ति । भद्रारसदेवचन्द्रप्रिनयचन्द्रादय धर्मशा
 स्त्राध्यव्यापयित्वा मोक्षमार्गं प्रदर्शिता । मदनोपाध्यायादीश्च साहित्यज्ञान विधा
 यार्जुनदेवमहेशाना सहृदयनृपाणा प्रतिष्ठाधिष्ठांरिण (राजगुरुव) वाग्गिता ।
 एभि कारणै श्रीआशाधरस्य पाण्डित्यमतिरामित्यनुमीयते ।

विन्ध्यवर्मण साधिविग्रहिकर्मिणा महार्वारिन्द्णेन एकदा श्रीआशा
 धरस्य महती प्रशंसा कृता । तेनोक्त हे आर्य युष्माभि सहस्राभाषक सहो
 दये भ्रानृयं चास्ति, यतो यथा यूय सरस्वती (शारदा) गूढरत्नपाहर्माप
 सरस्वती (मातृ) पुत्रोऽस्मि । त्रिकमात्त्वचरित कर्णमुन्दरीनाट्यादिकर्ता
 विद्यापतिर्विष्णु आशाधरप्रशमाकर्तुरस्माद्रिहृणकवीशान्निभ्रेग्मि । विद्या
 पतिर्विष्णुनेन त्रिकमीयसवत् विजत्यधिकैवादेशत ११०० मिते काश्मीर
 नरेशकलशाख्यस्य राज्यसमये काश्मीरदेशस्येन । अय च विष्णो विन्ध्य
 रेन्द्रसमये त्रिकमीयपचाशदधिकद्वादशशता १२५० ब्यानुमिते जीवित
 तामात् । आशाधरेण स्वीयप्रशमाकर्त्रोदभयोर्विदुषोर्नामनी अन्यैपि दत्ते
 चोरेक उदयसेनो मुनिद्वितीयश्च मदनकीर्तिर्वातिपतिरसीत् । उदयसेनेन स

व्याधेरवालयररगमंगरानहम. काव्यामृतोपमपानमुत्सगावः नयाभ्यचधुः
 फलिसालिदाम इतिरिगेपैरिगेपितः। एव मदनकीर्तिनापि 'प्रशापुत्र'
 इत्युक्त्वा तस्य ग्नुतिः कृता। उदयमेनमुनेः रुधिरापि विशेषपरिचयो न
 मिलितः, पर तु मदनकीर्तियतिपतिरिभयेऽधुना कतिचित् कृतातानि अरग
 तानि सति। श्वेताम्बराचार्यगंजगोपरसुरिणा पचाधिरचतुर्दशगतविप्रमान्दे
 १४०५. निर्मिते 'चतुर्विंशतिप्रबंधा'स्त्यैतिहासिकग्रन्थे एते 'मदनकीर्ति
 प्रबन्धनामरोऽध्यायो वर्तते। तेन ज्ञायते यत् मदनकीर्ति वादोन्द्रविशा
 लकीर्तिः सिष्य आसीत्। स विद्वदमणी बभूव। चतसृणामपि दिशाना
 वादिनः पराजित्य तेन महाप्रामाणिकेति पदमर्धाष्टतम्। एरदा स गुरुणा
 निषिद्धो दक्षिणापथ प्रस्थितः विजयमनुतिष्ठन् कर्णाटदेश प्राप्तः। तत्र विज
 यपुरनरेशः कुनिभोजमन्याडित्योर्वर मोहितो जातः तस्माच्च सजागात्
 स्त्रीयप्रंजचरित्तिपयस एको ग्रन्थो निर्मापितवान्। मदनकीर्ति
 पत्ररचनया यदाब्रवीत् तदैव च गजमन्या मदनमञ्जरी अपि पटा
 स्वतरे स्थिता तानि पद्यानि लिखतिस्म। केषुचिद्दिनेषु व्यतीतेषु तयोः
 परस्पर प्रेमाविभूत एको द्वितीय मनसा इच्छतिस्म। नृपेणैव वृत्तमवगत। तेन
 कुपितेन मदनकीर्तिरथायाजा दत्ता परतु तदर्थं वन्यापि मर्तुं मनडा तदा
 विरगेन गजा स धान्तः, तौ च विवाहसूत्रेण बधितौ। मदनकीर्तिः गृहस्थो
 भूत्वा स्थितः अवमानानस्थापर्यतमपि गृहस्थ एव आसीत्। विशालकीर्ति
 गुरुणा बहु प्ररोधितः पर निर्मापि फल न जात। मदनकीर्तिः कीदृशो दशा
 अभूदित्यनेनास्माकं न निर्मापि प्रयोजन। अत्र तु तस्य विद्वत्तायाः मयथोक्तिः।
 अस्मिन् विषये न सेपि मदेहः यत् स दिग्गजविद्वानामीत्। तेन चाशाधरस्य
 प्रगमा कृताऽऽसीत्। उपरि एकस्मिन् स्थले यस्य मदनोपाध्यायस्योल्लेखः
 आगतः यमाशाधरः काव्यशास्त्रे निपुण कृतवान् स पुरातनमदनकीर्तितो भिन्न
 एव। मदनोपाध्यायोऽर्जुनधर्मदेवस्य गुरुगमीत्। तस्योपनाम बाल्मिकस्वती
 त्यासीत्। अर्जुनधर्मदेवेन स्वकृतामरुगतस्ट्रीशायामनेरस्थलेषु लिखित
 " उम चोपाध्यायेन बालसरस्वतीविषयनाम्ना मदननेनेति। " आशाधरेणापि

सोपजघर्मांमृतगीकाया 'स मालसरस्यती महाप्रमदन' इति कथित । तेन निर्मिता 'परिचातमनरो' नाम्ना एका नाटिकास्ति ।

त्रिकमीयचपत्र्यधिकद्वादशातर्पारिमतान्दे १०६५ आशाधरेण धारा नगरो त्यक्त्वा नलकच्छपुरे च गन्वाऽऽगम कृत । यमधुना 'मालछा' इति कथयति । नलकच्छपुर धारात द्रोशदशक दूरे वर्तते तत्र श्वारकाणा निगमो विपुल आमात् । तदा मालप्रपातस्य नृपोऽर्जुनवर्मदेव आसीत् ।

नलकच्छपुर गत्वा निवामकारणमाशाधरो नित्रप्रगस्ता जिनधर्मोद्योतनेच्छा प्रकथयति । अनेन ज्ञायते यदस्मिन् समये तेन गृहस्थाश्रमात्मन्यस्त्यक्त । स च कश्चिदुच्चप्रतिमाधारक भावक इव नित्रमतिम्म । तन्निर्मितजिनमहस्वनाम स्तोत्रस्य निम्नश्लोके प्रतीयते यन्म गृहस्थाश्रमादुदामानो जात ।—

प्रभो भवाङ्गभोगेषु निर्विण्णो तु स्वभीरुक ।

एष विज्ञापयामि त्वा शरण्य करुणार्णवम् ॥ १ ॥

सुरलालसया मोहाद् भ्राम्यन्बहिरितस्तत ।

मुखैकहेतोर्नामापि स्तवन ज्ञातवान् पुरा ॥ २ ॥

अद्य मोहप्रहावेशशैथिल्यात्किंचिदुन्मुस्र ।

अनन्तगुणमाप्तिभ्यस्त्वा श्रुत्वास्तौतुमुत्त ॥ ३ ॥

ज्ञायते यदाशाधरोऽन्तिमसमयपर्यन्त नलकच्छपुरे एव न्यत्रमत् । तन्निर्मितैषा व्यप्रथेषु अनागारधर्मांमृतस्य गीका निखिलप्रथेभ्य पश्चादर्थात् त्रयादशशत वित्रमान्दे १३०० रचितास्ति, सा च नलकच्छपुरस्थनेमिनायचैत्यालये पृथाना गता । तस्यान्वेऽपि प्राप्यग्रन्था तपुरे एव रचिता मति ।

आशाधर प्रयोद्गशतत्रिकमान्दे १३० पश्चात् तदाभ्येत जीर्णत इति बोधु किमाप साधन नास्ति । तथापि तेन मददायु प्राप्त म्यात् । पुराणा स्वजाते स वृद्ध एव जात स्यात् । तेन धारागमनानतर मालप्रपात नृपयन्त्र मिहामनामीन दृष्ट भवत् । विष्वजर्ममये धारा समागत । विष्वजर्ममस्तनुन [भट्टवर्गा जात । शुभजर्ममू रर्जुनवर्मण समय स नलकच्छपुरमागत ।

जैतुनर्मणो ऋषिपुत्रा नामात् अतस्तस्य प्रणितामहज्वरर्मणो भ्रातुर्लक्ष्मी
 र्मणो पौत्रो देवपाल माहममत्पराख्या राजमिन्मन लब्धवान् । अस्यैव
 देवपालस्य समये जागाधरेण स्वर्गार्जजनयज्ञस्य (प्रतिष्ठापाठ) रचयित्वा
 समाप्तिर्नातम् । देवपालान्तर तत्पुत्रो जैतुमिन्दयो जयमिहापराख्या गजा रभृत् ।
 सागारधर्माभृतस्य टीका पण्यवर्धधरद्वादशतत्रिंशत्माब्दे १०९६ अना
 गारधर्माभृतस्य टीका त्रयादशतत्रिंशत्माब्दे १३०० यदा समाप्तिभगात्तदा
 जैतुमिन्देऽस्यैव शासनकाल आसीत् । जागाधरा निजग्रथप्रदर्शान्तपु स्वर्नामत्
 निम्नलिखितप्रधानामुल्लेख करोति—

१ प्रमेयरत्नाकर (न्यायग्रन्थ) ।

२ भरतेश्वराभ्युदयकाव्य—स्वोपज्ञटीकासहित ।

३ धर्माभृतशास्त्र—अस्य द्वौ भागौ स्त । एते जनागारे द्वितीय
 सागर । द्वात्रिंशत् भागौ स्वोपज्ञटीकासमल्लङ्घनी । सागारभागस्यैव पात्रानामी
 टीकापि स्वोपज्ञास्ति ।

४ अष्टागहृदयोद्योतिनी टीका—इय चाग्भटगहिताख्यमुप्रामिद्वयग्र
 ग्रथस्य टीकाऽस्ति ।

५ आराधनामारटीका ।

६ इष्टोपदेशटीका—इय प्रज्यपादकृतेष्टोपदेशस्य टीका ।

७ अमरकोपस्य त्रियात्रलापटीका ।

८ भूपालचतुर्विंशतिका टीका ।

९ काव्यालकारटीका—रुद्रस्य प्रख्यातालकारग्रथस्य टीका ।

१० जिनसहस्रनाम सर्दीकम् ।

११ जिनयज्ञकल्प सर्दीकम् ।

१२ त्रिपष्टिमृतिशास्त्र सर्दीकम् ।

१३ नित्यमहोद्योतम् ।

- १८ राजीमतीविप्रलम्भकाव्यं सटीकम् ।
 १९ अध्यात्मरहस्यं (योगशास्त्र) ।
 १६ रत्नवयविधानम् ।

अनेनेति तभजति यत् त्रयोदशतान्दत पश्चात् तेनान्येषामपि ग्रन्थानां रचना कृता स्वान् । तेषामुल्लेख एतत्प्रगस्तिषु नास्ति । पृजातेषु ग्रंथेषु मध्येऽधुना जिनयज्ञकल्प, सागारधर्मांमृत, अनागारधर्मांमृत, जिनसहस्रनाम, नित्यमहोत्रोत्, इष्टोपदेश इत्यादयो ग्रंथा उपलभ्यन्ते । शेषग्रन्थानामन्वेषण भवितव्य ।

आशाधरस्य रचनातीव्रद्विष्टास्ति ज्ञायते चात एव तेन प्रायः स्वनिर्मितं सङ्गणनामपि ग्रन्थानामुपरि टीका लिखिता मति । एतत्सागारधर्मांमृतस्य तु तेन द्वे टीके रचिते तथापि तस्य कृतौ तदसाधारणपाण्डित्यमनुमीयते ।

अन्यग्रन्थमदृश तस्याय ग्रंथोऽपि अतीव महनीयोऽस्ति, अनेने च जगत्पणनाय प्रजास्यते, भावनाचारम्यान्व इदं विस्तृतो विग्रहश्च ग्रन्थो नाम्नि । इति कृत पदार्थितेन ।

निवेदन

ज्ञाथूरामप्रमी ।

महिषितविद्रुदक्षमालायामाशाधरविषये एषो विस्तृतो संज्ञोऽस्ति, ये महाशया विपठिष्वस्ते 'जन्ममत्र आदिम, हारावाग, चर्द्ध' इति स्थानत आनाप्य पठन्तु ।

नमो वीतरागाय ।

सटीकं

सागारधर्मामृतम् ।

श्रीवर्द्धमानमानम्य मन्दबुद्धिप्रबुद्धये ।

धर्मामृतोक्तसागार-धर्मटीकां करोम्यहम् ॥ १ ॥

समर्थनादि यन्नात्र श्रुवे व्यासभयात्कचित् ।

तज्ज्ञानदीपिकाख्यैत त्पञ्जिकायां विलोक्यताम् ॥ २ ॥

अथ चतुर्थाध्याये—

सुदृग्बोधो गलद्वृत्त मोहो विषयनि स्पृह ।

हिंसादेर्विरत कार्स्न्या घति स्याच्छ्रावकोंऽशतः ॥

इत्युक्तम् । अतो मध्यमङ्गलविधानपूर्वकं विनेयान्प्रति सागारधर्मामृत
प्रतिपाद्यतया प्रतिजानीते—

अथ नत्वाऽर्हतोऽक्षूण चरणान् श्रमणानपि ।

तद्धर्मरागिणां धर्मः सागाराणां प्रणेप्यते ॥ १ ॥

टीका—प्रणेप्यते प्रतिपादयिष्यतेऽस्माभिः । क, 'उक्तकर्मतापन्न' धर्म
एकदेशविरतिलक्षण चारित्र्यम् । केपा, सागाराणां घड्यमाणलक्षणानां
गृहस्थानाम् । किंविशिष्टानां, तद्धर्मरागिणां तेषां धमणानां धर्मं सर्वविरति
रूपे चारित्र्ये रागिणां संहननादिदोषादशुर्वन्तामपि प्रीतिमताम्, यतिधर्मानु-
रागरहितानामगारिणां देशविरतेरप्यसम्यग्रूपत्वात् । सर्वविरतिलालसं खलु
देशविरतिपरिणाम । किं कृत्वा प्रणेप्यते, नरवा शिरः प्रव्हीकरणादिना
विशुद्धमनोनियोगेन च पूजयित्वा । कान्, अर्हतस्तीर्थंकरपरमदेवान् । किंवि

निष्ठान्, अधुणशरणान् अधुणं सम्पूर्णं सकलमोदप्रक्षयादाविभूतत्वेन निम्नं
निर्मलं शरणं यदात्पदान्धारितं येषां ते अधुणशरणान् । न केवलमर्हन्ति
नया धमनानपि नमस्तस्य, धाम्यन्ति साद्यमाभ्यन्तरं च तत्रधर्मज्ञानि
धमना आचार्योपाध्यायमाधयन्तान् । किंचिन्निष्ठान्, अधुणशरणान्
अधुण भायनाविशेषणान्दन्तिशरणं चारित्र्यं क्षायोपनामिहमयमपरिणामो
येषां ते तान् । कथं अयं, अधेनिष्ठान्दो मङ्गलार्थः अधिकारार्थो वा । इतः
सागारधर्मोऽधिक्रियते इत्यर्थः ॥ १ ॥

किं लक्षणा सागारा इत्याह—

अनाद्यविद्यादोषोत्थ-चतुःसङ्गाञ्चरातुराः ।

सश्वत्स्वज्ञानविमुखाः सागारा विषयोन्मुखाः ॥ २ ॥

टीका—अत्र भवन्तीति क्रियाध्याहारः । भवन्ति । के, सागारा भगवतं
गुरुं सकलपरिग्रहोपलक्षणं गद्द भगवतेन वर्तन्ते इति सागाराः । एतद्वच
अनाद्यविद्योपादिविशेषणप्रयेण स्पुटयति—किंचिन्निष्ठाः सागारा भवन्ति,
सश्वत्स्वज्ञानविमुखाः सश्वत्स्वज्ञानं स्वज्ञाने

“एगो मे सागरो आसु ज्ञानदुग्धमभक्षन्तो ।

मेमा मे आहिरा भाषा सप्ये संज्ञोगमक्षणा ॥”

इत्यादिपरमागमप्रसिद्धिं श्यामावर्षेण विमुखा पराद्मुखा, तत्र मुक्तव-
त्तयाऽनुरपुत्रा इत्यर्थः । पुनः किंचिन्निष्ठाः, विषयोन्मुखा विषयेष्विष्येषु
गहामिष्यादिष्वनिष्ठेषु च दुर्भोजनदुर्धमतादिषु वन्मुखा सागारं द्वेषात्
व्यापृता वृष्टुः । वृत्त एतदिति हेतुं प्रथमान्तत्वेन निर्दिशति । पुनः
किंचिन्निष्ठा, अनाद्यविद्यादोषोत्थेषु सञ्ज्ञानरानुराः अविद्या अनिष्टानुवि-
दु-आनामसु विरतिनक्षयानि, यामात्पूर्वं ज्ञानिन म आदि, ज्ञान्यादि-
येषां साऽनादि, अनादिधर्मो अविद्या च अनाद्यविद्या, निव दोषो
वातदिलक्षणाया धिरावम्, उपायमुखा वृद्धि, अनाद्यविद्यादोषानुषा
येषां ते अनाद्यविद्यादोषोत्था, सञ्ज्ञा आहारादभिलारानुभवमसंकार-
व्याधनयः, तथा चराः साहृती किंजुधेनि ह्रीं सप्येकं साप्योऽसाप्येकं
चकारः, सञ्ज्ञा एव जरा मोदमन्तावन्तयान् सञ्ज्ञानराः, चकारक
ते सञ्ज्ञानराश्च चतुःसङ्गाञ्चराः, अनाद्यविद्यादोषोत्था ते चतुःसञ्ज्ञा-

ज्वराश्च अनाद्यविद्यादोषोत्थचतु सञ्ज्ञाज्वरा तैरातुरा कदर्थिता । यत
एवम्भूतास्तन शश्वत्स्वज्ञानविमुक्ता । अत एव च नित्यं विषयोन्मुक्ता-
स्वपरप्रकाशात्मकत्वादात्मनो विमुक्ता ॥ २ ॥

भङ्गयन्तरेण तानेवाह—

अनाद्यविद्यानुस्यूतां ग्रन्थसञ्ज्ञापपासितुम् ।

अपारयन्तः सागाराः प्रायो विषयमूर्च्छिताः ॥ ३ ॥

टीका—अप्रापि भवन्तीति क्रियाध्याहारः । एवमभ्युपमानं क्रियापदं
पुरस्तादध्यध्याहार्यम् । भवन्ति । के ते, सागारा । किचिशिष्टां विषयमूर्च्छिता-
कामिन्यादिविषयेषु ममेद भोग्यमहमस्य स्वामीत्येवं ममकाराहङ्कारविकल्प-
परतन्त्रतयाऽध्यवगिता । कथं प्रायो, बाहुल्येन सुदृष्टयोऽपि चारिप्रावरण-
कर्मोद्यवशादेव पर्यवसथा सम्यग्दृष्टय । ये तु केचिजन्मान्तराम्यस्तरत्न-
श्रयानुभावात्साध्यायादिभ्रियमप्यनुभवन्तोऽभेतीनाथोपभोगन्यायेन तत्त्व-
ज्ञानदेशसपमप्रणिधानपरत्वेन भुञ्जाना अप्यभुञ्जानवद्वभासन्तं तद्यभि-
चारप्रदर्शनार्थं प्राय हृत्युच्यते । किं कुर्वन्तस्ते तथा भवन्तीत्याह—अपारयन्त
अशक्नुवन्त । किं कर्तुं, अपासितुं निराकर्तुं । का, ग्रन्थसञ्ज्ञां ग्रन्थे परिग्रहे
सञ्ज्ञा ममेदमिति मूर्च्छापरिणामस्ता । किचिशिष्टां, अनाद्यविद्याऽनुस्यूता
वीजाद्गुरुरन्यायेन सन्तत्या प्रवर्तमाना ताम् ॥ ३ ॥

एव सागारान् लक्षयित्वा तद्भावाभावनिदानयोरविद्याविषयोर्वीजोपदे-
शार्थमिदमाह—

नरत्वेऽपि पशूयन्ते मिथ्यात्वग्रस्तचेतसः ।

पशुत्वेऽपि नरायन्ते सम्यक्त्वव्यक्तचेतनाः ॥ ४ ॥

टीका—पशूयन्ते हिताहितविवेकविकलतया पशव इवाचरन्ति । के ते,
मिथ्यात्वग्रस्तचेतस मिथ्यात्वेन विपरीताभिनिवेशेन प्रसमाविष्ट चेतो

१ धार्त्राबालासतीनाथ पद्मिनीचलवारिवत् ।

दग्धरज्जुवदाभाति भुञ्जानोऽपि न पापभाक् ॥

२ यपुर्युद्धं धनं दारा पुत्रमिश्राणि शत्रव* ।

सर्वधाम्यस्वभावानि मूढः स्वानि प्रपद्यते ॥

मनो येषां ते । इ मति, मरवेऽपि, मरा हि प्रायो विचारश्चतुरधेतमः
 द्विल प्रमिद्धात्तद्वेऽपि मति किं पुनस्तिवंगादिभवे इत्यपिसादार्थे । एव-
 मविद्यामूलकारणं मिथ्यादर्शनं विभाव्य विद्यामूलकारणे सम्पददर्शनं भाव-
 विनुमाह—पशुवेऽपीत्यादि, मरापन्ने द्विहादितविचारश्चतुरधेतमः मरा इवा-
 चरन्ति । के ते, सम्पदव्यप्यचचेतना. सम्पदव्येन तरवार्यधदानलक्षणेन
 सम्पददर्शनपरिणामेन स्वका प्रेक्षामसंवेगानुकोराग्निर्येषानुभावेः प्रतीतिपयोषा
 कृता चेतना चेतन्यसम्पद् येषां ते । इ मति, पशुवेऽपि, पदावग्निर्येषाम्ने
 चात्र मन्त्रिन एव । ज्ञाना निर्वयभावेऽपि मति सम्पदव्यमाहात्म्यादेयो-
 पादेवतावताः पाशोऽपि भवन्ति किं पुनर्मनुष्यादय इत्यपिसादार्थे ॥ ४ ॥

एवं सामान्यतौ मिथ्यात्वानुभावं प्रदर्शयित्वा तस्य त्रिविधस्याप्यनुभा-
 वमुपमानैरनुभावविनुमाह—

केपाश्रितन्धतममा-यतेऽगृहीतं ग्रहायतेऽन्येषाम् ।

मिथ्यात्वमिह गृहीतं शून्यति सांशयिकमपरेषाम् ॥५॥

टीका—अन्धतमस्यापने घोराशानविकर्तेहेतुतया निविहापकारवशाचरति ।
 किं तत्, मिथ्यात्वं । किंविशेषमगृहीतं परोपदेशमन्तरेण प्रकृत्यात्तदनुभावं
 अतादिमन्त्र्या प्रवर्तमानतयात्वात्किञ्चिदधिपरिणाम इत्यर्थः । केपां तमया
 त्वादिमन्त्र्या—केपाश्रित् एवेन्द्रियादिगान्द्रियप्रदपदंजानाः । इ, इह संगोरे ।
 तेषां ग्रहायते विविधाकारकारितया ग्रहवशाचरति भूतापेतावद्विचरन्त इत्यर्थः ।
 शून्यत्, मिथ्यात्वं । किंविशेषं, गृहीतं परोपदेशादुत्तरात्मतयाधिनिषेधमन्त्र्यात्

१ सागादिषु च दोषेषु विष्णुत्तैर्बर्हसम् ।

तं प्राहुः प्राग्मे प्राग् समन्तद्भूतभूतम् ॥

२ सागीरमानमामन्तु-वेदनाप्रभवात्प्रकारम् ।

एवमेव ज्ञानसंज्ञया ज्ञान-मदिय उच्यते ॥

३ मन्वे सर्वत्र विष्णुस्य दक्षादं दद्यात्तव ।

धर्मस्य परमं मूल-ममुक्त्या प्रदर्शने ॥

४ अन्ते धुने प्रने तन्वे विष्णुस्यैवमदं दुग्म् ।

अदितवदया रितैरुक्ते दुग्म् मुनिचोष वा ॥

चिद्विकृतं । केषां, अन्येषां सञ्ज्ञिष्वेन्द्रियाणां । तथा शक्यति बहुदु खहेतुत्वा-
च्छरीरान्तःप्रविष्टकाण्डादिवदाचारति । किं तन्, मिथ्यात्वं । किमाख्यं, सांश-
यिकं मिथ्यात्वकर्मोदये सति ज्ञानावरणोदयविशेषवशान् किमिदं जीवादि-
वन्तु यथा जैनैरनेकान्तात्मकमुच्यते तथा स्यादुतस्विदन्यथेति चलिता
प्रतीतिः संशयः, संशये भव सांशयिकं क्वचिदप्राप्तनिश्चयमात्मस्वरूपं ।
केषां तत्तथा स्यादित्याह—परेषाम् इन्द्राचार्यादीनाम् ॥ ५ ॥

नन्वविद्यामूलमिथ्यात्वनिर्मथनसमर्थस्य सम्यक्त्वपरिणामस्य कतमा
प्रादुर्भावनसामग्रीत्यनुयोगे सतीदमुच्यते—

आसन्नभय्यताकर्म-हानिसञ्ज्ञित्वशुद्धिभाक् ।
देशनाद्यस्तमिथ्यात्वो जीवः सन्यक्त्वमश्रुते ॥ ६ ॥

टीका—अभते प्राप्नोति । कोऽसौ, जीव आत्मा । किं तन्, सम्यक्त्वं
तन्वार्थश्रद्धान् । किंविशिष्टं सन्, आसन्नभय्यताकर्महानिसञ्ज्ञित्वशुद्धि-
भाक्, भग्यो रत्नत्रयाविर्भावयोग्यो जीव, आसन्न. कतिपयभवप्राप्यनिर्वा-
णपद, आसन्नप्राप्तौ भग्यश्चासन्नभग्यस्तस्य भाव आसन्नभय्यता, कर्म-
हानिर्मिथ्यात्वादीनां सम्यक्त्वप्रतिबन्धककर्मणां यथासम्भवमुपशमः क्षयो-
पशम क्षयो वा, सञ्ज्ञा शिक्षाक्रियालापोपदेशग्राहित्व सञ्ज्ञाऽस्यास्तीति
सञ्ज्ञी सञ्ज्ञिनो भावः सञ्ज्ञित्वं,

मनोऽवश्रम्भत शिक्षा क्रियालापोपदेशवित् ।

येषां ते सञ्ज्ञिनो मर्त्या वृषकीरगजादय ॥ इति ।

शुद्धिर्विशुद्धपरिणाम, आसन्नभय्यता च कर्महानिश्च सञ्ज्ञित्वं च शुद्धिर्हेतीत-
रेतरयोगे द्वन्द्वे सति ताश्चतस्रो भजने मेवते ततो नापतीति तद्भागन्तरङ्गस-
म्यदर्शनादिभावकारणसम्पन्न इत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टं, देशनाद्यस्तमि-
थ्यात्व. देशना सम्यगुरूपदेशः सा आदिर्यस्य जातिस्मरणजिनप्रतिमादर्श-
नादेर्बहिरङ्गकारणकलापस्य स देशनादि तेन अस्तं निराकृतमुपशमाद्यवस्थां
नीतं मिथ्यात्वं दर्शनमोहाख्यं कर्म तद्देतुको वा सर्वथैकान्ताभिनिवेशो यस्य
स तथोक्तः ॥ ६ ॥

साम्प्रत योऽथ सम्यक्व्यगामस्यां सत्यां सम्यग्गुरुरूपदेशोऽवश्यमव्यक्त-
स्येदानीमत्र समुपदेश्येणां प्रविरल्लक्षानुचनद्वारेण दुर्लभाय लक्षयति—

कलिमाष्टपि मिथ्यादि-श्लेषच्छङ्गासु दिक्ष्वह ।

खद्योतवत्सुद्रेष्टारो हि द्योतन्ते क्वचित्क्वचिन् ॥ ७ ॥

टीका—द्योतन्ते प्रकाशन्ते भावमानं दर्शयति दृश्यन्ते इत्यर्थं । के ते,
सुद्रेष्टारं तु शोभनं निर्वाणं सपूर्णं वा जीवादित्य दिक्षुपुषादिगन्तीति
सुद्रेष्टार सम्यग्गुरव । क्वचित्क्वचिन्, क्वापि क्वापि न सर्वत्र । कस्मिन्, इह
भरतक्षेत्रे । किञ्च, खद्योतवत् ज्योतिरिहमया यथा । कान्यु सर्गासु, दिक्षु
समुपदेशेषु क्वच्यु च । किञ्चिन्निष्ठासु, मिथ्या सर्वधर्मकान्तद्विषयवाद्गत्या
दिशो बौद्धादिब्रह्मपुद्गेनाह एव मेघा दिक्षामिवातेकान्तोपदेशमाधारकवान्
तद्विषयसामुदादितासु प्रीत्यविषयीकृतासु । कदा, कलिमाष्टपि कलि दुष्प्र-
मात्य पञ्चमकाले न एव प्राहुर्बर्णाकालमत्र । अथमर्थे—यदा बर्णाकाले
मेघादिदिक्षामु दिक्षु सूर्यादिप्रकाशाभावे क्वचित्क्वचित्देशे स्वद्योता द्योतन्ते
तथैह दुष्प्रमायी क्वचित्क्वचिदादिदेशे समुपदेश्यार प्रकाशान्ते न पुन कृतपु-
गादिश्लेषप्रभृतिकेवलिनः केवलिनो वा दृश्यन्ते इति । हि शरदं कदापि
नान्नस्तापमभिभवन्ति ।

इह दुष्प्रमायमप्यगामध्यांशिकवरेद्वयानामपि दर्शयन्ते दोषाकाङ्क्षान्वित
मया देशानानर्हावाप्रायो भद्रका भवि पुरया देशनायी भूयामुत्थितामाग्ने—

नायामहेऽथ भद्राणा मप्यत्र किमु सदृशाम् ।

हेभ्यलभ्ये हि हेमाद्रम लाभाय स्पृहयैस्त्र यः ॥ ८ ॥

टीका—नायामहे भद्रका भवि जीवा देशनादां भूयामुत्थितामाग्ने-
के, यय । केनां, भद्राणामपि । किमु, कि पुन । गच्छन्ते सम्यग्दर्शना विरोधो

१ विद्वन्मन्यतया यद्वैरवतिष्ठामुत्थितामाग्ने

श्रुतागदिर्ये प्रमोदप्रनके इत्यर्थानमानन्वते ।

ये ते च प्रतीकस्य गतिर्यद्वैर्ये इत्यर्थे इत्यर्थे इत्यर्थे

ये-दशरथरम-मतादिदिवसे इत्यर्थे इत्यर्थे इत्यर्थे ॥

नायामह इत्यर्थं । ष, अत्र क्षेत्रे । कदा, अथ अस्मिन्काले । अमुमेवार्थमुत्तरा
द्देन समर्थयते । हि यस्माद्धर्मं । को न सृष्टृहयेत् नाभिलषेत् । कस्मै, हेमा-
श्मलाभाय सुवर्णोपलप्राप्त्यर्थं । क सति हेमिन् सुवर्णं । किविशिष्टे, अलभ्ये
एच्छुमशक्ये ॥ २ ॥

भद्रकर्म्य लक्षणमुक्त्वा तस्यैव द्रव्यतया देशनाहंत्वमाह—

कुधर्मस्थोऽपि सद्धर्मं लघुकर्मतयाऽद्विपन् ।

भद्रः स देश्यो द्रव्यत्वा-न्नाभद्रस्तद्विपर्ययात् ॥ ९ ॥

टीका-भण्यते । कोऽसौ, भद्र । किं कुर्वन् अद्विपन् द्वैपविषयमकुर्वन् ।
क, सद्धर्मं सन् समीचीन प्रमाणोपपन्नो धर्मोऽभ्युदयनि धेयसोपायस्तम् ।
कया, लघुकर्मतया लघु अल्प कर्म सद्धर्मद्वैपनिमित्त मिष्यात्व यस्य सोय
लघुकर्मास्तस्य भावस्तथा तथा एधुकर्मतया । किविशिष्टोऽपि, कुधर्मस्थे
प्रमाणबाधिते धर्मे आसक्त, न केवलमुभयोर्मध्यस्थ इत्यपिशब्दार्थं । किं
पुनरस्मावित्याह-देश्य धर्मे व्युपादनीय । कोऽर्था स भद्र । कस्मात् द्रव्यत्वात्
आगामिसम्यक्त्वगुणयोग्यत्वात् । न पुनर्देश्य । कोऽसौ अभद्र कुधर्मस्थ
सद्धर्मं गुरुकर्मतया द्विपन् कस्मान्, आगामिसम्यक्त्वगुणयोग्यत्वाभावात् ।

इदानीमाप्तोपदेशमम्पादितशुभ्रूपादिगुण सम्यक्त्वहीनोऽपि तद्धानिव
सद्भूतव्यवहारभाजा प्रतिभासते इति निदर्शनेन प्रव्यक्तीकरोति—

शलाकयेवाप्तगिराऽऽप्तसूत्र-

प्रवेशमार्गो मणिवच्च य स्यात् ।

हीनोऽपि रुच्या रुचिमत्सु तद्दद्

भूयादसौ सांख्यवहारिकाणाम् ॥ १० ॥

टीका-य पुरुष स्यात् भवेत् । किविशिष्ट, आप्तसूत्रप्रवेशमार्गं एव ।
चशब्दस्यात्रावधारणार्थस्य योजनान् । सूत्र परमागम, प्रवेशमार्गं शुभ्रूपा
दिगुण, सूत्रस्य प्रवेशमार्गोऽन्तम्लत्वपरिच्छेदनोपाय सूत्रप्रवेशमार्गं, आप्त
प्राप्त सूत्रप्रवेशमार्गो येन स तथोक्त । कया, आप्तगिरा सद्गुरवाचा । कयेव,
शलाकयेव छिद्रकरवज्रसूचिकया यथा । किवत्, मणिवत् यथा मणि शला
कया आप्तप्रवेशमार्गं स्यात्, आप्त प्राप्त सूत्रस्य ततो प्रवेशमार्गं छिद्रयेन स

तथोक्त । असा भूयात् प्रतिभासेत । किंवा, तद्वात् दधिमानिव । केपां सांख्य-
घहारिकाणां मुनयप्रयोक्तृणाम् । केपु मध्ये, रचिमस्तु सुदृष्टिषु दीक्षिममणिषु
च मध्ये । किंविशिष्टोऽपि हीनोऽपि रिक्तोऽप्यो वा । कथा, दृष्या शुष्धा दीक्ष्या
किं पुना रुचिसम्पन्न इत्यपिदादार्थ । पतेनाभ्युत्पन्नसम्यक्त्वानां सुदृष्टिषु
च मध्य गणनीयतोपदिष्टा । सुदृष्टिवत्तेऽपि सतां माम्या भवन्तीति भाव ।

एव देश्यदेशकां व्यवस्थाप्य सागारधर्मोच्चारिणमगारिण रुशयिनुमाह—

न्यायोपात्तधनो यजन् गुणगुरून् सद्गीस्त्रिवर्गं भज—

न्नन्योन्न्यानुगुणं तदर्हगृहिणीस्थानालयो ऋमय ।

युक्तादारविदार आर्यसमितिः प्राज्ञः कृतज्ञो वशी

गृष्वन् धर्मविधिं दयालुरद्यभीः सागारधर्मं चरेत् ॥११॥

टीका—अत्र 'पूज्याश्वाहं' इत्यनेनाहं सप्तमी । धरिणुमहं-
तरिष्ये । विधीं वा, यथोक्तगुणेन गृहिणा सागारधर्मोच्चारितस्य
इत्यर्थः । अत्र पूर्वो भद्रक उत्तरो द्रव्यपाक्षिक इति विभागः । धरेत् अनुति-
ष्टेत् । कोऽसौ, 'न्यायोपात्तधन' इत्यादिविशेषणं अनुर्दशभिः समस्तैर्ष्यस्तैर्वा
विशिष्टो गृही । क, सागारधर्ममिति वाक्यार्थः । इतो विशेष्यानि ध्याय्या
यन्ते । न्यायोपात्तधन, स्वामिद्रोहमिन्द्रोहविधमिनवञ्चनचीपांदिगच्छांयो-
पार्जेगपरिहारेणार्थोपार्जनोपायभूत स्वस्ववर्णानुष्पः सदाचारो ध्यायः
तेनोपात्तमुपाजितमात्मसात्त्वं धन विभवो येन स तथोक्तः । यत्रन्
गुणगुरून्, गुणा सदाचारमीकन्यादायंदाक्षिप्यरुधंर्यप्रियपूर्वकप्रथमाभिमा-

- १ सर्वत्र शुचयो धीरा मुकर्मबलगर्विता ।
स्वकर्मनिहितारमान पापा सर्वत्र शङ्किता ॥
अन्यायोपाजितं विस्र ददावर्थाणि तिष्ठते ।
प्राप्ते स्वेकादशे धर्मे समूलं च विनश्यति ॥
यान्तं न्यायप्रवृत्तस्य निषेधोपि महायत्नाम् ।
अपन्मानं तु गच्छन्त सोदरोऽपि विमुच्यति ॥
- २ सोकापवादमीकन्यं दीनान्मुदरेणादर ।
इतहना मुदाक्षिप्यं सदाचारं प्रकीर्तित ॥

पणादय स्वपरोपकारिण आत्मधर्मास्तान् पूजयन् बहुमानप्रशसासाहाय्य-
करणादिना समुह्लासयन्, तथा गुरवो मानापितरावाचार्यश्च तानपि पूजयन्
त्रिसन्ध्यप्रणामकरणादिनोपचरन्, तथा गुणैर्ज्ञानसयमादिभिर्गुरवो महान्तो
गुणगुरवस्तानपि धजन् सेवाञ्जल्यासनाभ्युत्थानादिकरणगणेन मानयन्,
गुणाश्च गुरवश्च गुणगुरवश्चेति विगृह्यैकशोपेण गुणगुरवस्तान् । सद्गी,
सती प्रशस्ता परावर्णवादपारध्यादिदोषरहिता गीर्वाण्यस्यासौ सद्गी । त्रिवैर्ग
भजन्नन्योन्यानुगुण, परस्परानुपघातक त्रिवर्गं धर्मार्थकामान् भजन् सेव-
मान । तद्गृहगृहिणीस्थानालय, गृहिणी कौलीन्यादिगुणालङ्कृता पत्नी,
स्थान पुरामादि वास्तु घ, आलया गृह, गृहिणी च स्थान च आलयश्च
गृहिणीस्थानालया, तद्गर्हास्त्रिवर्गयोग्या गृहिणीस्थानालया यस्य स तथा-
क्त । ऋमय, लज्जाया निवृत्त इव लज्जाभूयिष्ठो वा । युक्ता
हारविहार, युक्ता शास्त्रविहितावाहारविहारौ भोजनविचरणे यस्य स ।

- १ यन्मातापितरौ कृश सहेते सम्भवे गृणाम् ।
न तस्य निष्कृति शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥
- २ यदिच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।
परापवादशस्त्रेभ्यो गा चरन्तीं निवारय ॥
परपरिभवपरिवादा दास्मोत्कर्षाच्च बभ्यते कर्म ।
नीचैर्गोत्र प्रतिभव मनेकभवक्रोटिदुर्मोचम् ॥
- ३ यस्य त्रिवर्गशून्यानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।
स लोहकारभस्त्रव श्वसनपि न जीवति ॥
पादमायात्रिधि कुर्यात्पाद वित्ताय सद्बयेत् ।
धर्मोपभोगयो पाद पाद भर्तृभ्यपापणे ॥
आयार्द्धं च नियुञ्जीत धर्मं समधिकं तत ।
शोपेण शोप कुर्वीत यन्नतस्तुच्छमैदिकम् ॥
- ४ अभ्युत्थानमुपागत गृहपती तद्भाषणे नम्रता
तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधौ तस्योपचर्या स्वय ।
मुसे तत्र शयीत तत्प्रथमतो जह्याच्च शय्यामिति
प्राज्ञै पुत्रि निवदिता कुलवधूसिद्धांतधर्मा इने ॥

आयंममिति, आवेषु सदाचरणीकप्राणेषु न तु कितवपूर्तवितभटभण्डवटा
 दिषु, समिति मंगतिर्यस्यासा । मंगल, उदापोहात्मकमतितावानि-
 शायवान् । कृतज्ञ, कृत परोपकृत जानाति न विन्दुते । वैसी,
 इष्टेष्वर्थेष्वनामक्याः विरद्धे याऽप्रयुस्या स्वर्गनादीन्द्रियविकारनिरोधका-
 न्तरक्षादिपङ्कवर्गनिगूहपरश्च । मूर्खवन् धर्मविधि, धर्मस्याभ्युदयविधे-
 यसहेतोर्विधि युक्त्यागमाभ्यां प्रतिष्ठा तं शक्यन् प्रत्यहमाकर्णयन् ।
 दपोलु, दुःखितदुःखमहाणेच्छालक्षणां दूषां लीलयन्, 'धर्मस्य मूर्खं दपेति'

- १ यदि सासाङ्गनिरता भविष्यति भविष्यति ।
 अथ साङ्गानगादीषु पतिष्यति पतिष्यति ॥
- २ इदं फलमित्यं क्रिया करणमेतदेव क्रमो
 व्ययौभ्यमनुपद्वर्गं फलमित्दं दधीषा मम ।
 अयं मुह्यदय द्विपत्रयतेदेनकालाविमा—
 विनि प्राणीवर्तिकयन्प्रयतते सुधो नेतर ॥
 प्रमह प्रत्यवेधेत नरधरितमात्मन ।
 किन्तु मे पशुभिस्तुल्यं किन्तु सापुर्यैरिति ॥
- ३ विधित्तुरेनं सदिहात्मवश्य कृतकताया समुपदि पारम् ।
 गुणदपेतोऽप्यगिते कृतज्ञ समरत्मुद्रेप्रयते हि सोऽम् ॥
- ४ भव्य किं कुशलं ममेति विपृणन्दु म्पृष्टं भानवान्
 सौम्यधी धवणादिबुद्धिविभव धुवा विचार्यं स्फुटम् ।
 धर्मं धर्मंकर दयागुणमयं युक्त्यागमाभ्यां विपनं
 गृह्यन्नेदयाभुनापिहित आरयो निररत्प्रद ॥
- ५ प्रथा यथाऽऽत्मनोऽर्भटा भूतानामपि ते तथा ।
 आर्मापम्येन भूतानो दयो बुधीत मानव ॥
 भूयता धर्मगर्वेभ्य धुणा विहावपार्यताम् ।
 आत्मन प्रतिभूतानि परोषां न गमाथेत् ॥
 अतुल्यव्यापिनीदानी-मनुरनेत शान्ति ।
 आत्मकगगनं पश्ये ददि कीर्तिरपीतिहा ॥

भुतेस्तामवश्यं कुर्वाण । अघभी, अघात्पापात् दृष्टादृष्टापायफला-
त्कर्मणश्चीर्यादेर्मघपानादेश्च विभ्यत् पापभीहरित्यर्थं । घृषा सक्षेपतो
व्याख्याऽत्र कृता । विस्तरतो धर्मांमृतपञ्जिकायां ज्ञानदीपिकासंज्ञिकायां
कृता, सा सर्वाऽत्र द्रष्टव्या ॥ ११ ॥

साम्प्रतं मन्दमतिविनेयानां सुखस्मृत्यर्थं सकलसागारधर्मं सद्गृह्णाति—

सम्यक्त्वममलममला-

न्यणुगुणशिक्षाव्रतानि मरणान्ते ।

सह्येखना च विधिना

पूर्णः सागारधर्मोऽयम् ॥ १२ ॥

टीका—भवति । अयं धूयमाण सागारधर्मं । किंविष्ट*, पूर्णं समग्रं । किं
किमिष्याह—सम्यक्त्व तावत्किंविशिष्ट, अमल शङ्कादिदोषरहितं । तथा अणु-
गुणशिक्षापूर्याणि व्रतानि अणुगुणशिक्षाव्रतानि अणुव्रतानि गुणव्रतानि
शिक्षाव्रतानि च । किंविशिष्टानि, अमलानि निरतिचाराणि । न केवल निर-
तिचारतत्त्वार्थश्चिदानपूर्वाणि निरतिचाराणुव्रतादीनि किं तर्हि, मरणान्ते
विधिना सह्येखना चेत्ययं सम्पूर्णं धावकधर्मं । शेषविशेषणाना यथास्वमंत्रै
चान्तर्भावादनुक्तममुच्यार्थेन चशब्देन ममुच्यनाच्च । तत्र मरणमेवान्तो
मरणान्तस्तद्भवमरण, नत्वावीचिमरण तस्य प्रतिक्षणं सर्वप्राणिषु भावान् ।
सह्येखना सम्यक् लाभाद्यनपेक्षत्वेन लेखना, बाह्येनाभ्यन्तरेण च तपसा
कायकपायाणां कृशीकरणम् । विधिस्तु सप्तदशाध्याये वक्ष्यते । (यत्प्रति-
समयमायुषः कर्मणो निपेक्षस्योदयपूर्विका निर्जरा भवति तदावीचिमरणम्)

असंयमिनोऽपि सम्यग्दश कर्मकेशापकर्षो भवतीत्युपदेशार्थमिदमाह—

भूरेखादिसदृक्कपायवशगो यो विश्वदृश्वाज्ञया

हेयं वैपायिकं सुखं निजमुपादेयं त्विति श्रद्दधत् ।

चौरां मारयितुं धृतस्तलवरेणेवाऽऽत्मनिन्दादिमान्

शर्माक्षं भजते रुजत्यपि परं नोत्तप्यते सोऽप्ययैः ॥ १३ ॥

दुर्निवारत्वात्स्वकाले विपर्ययमानस्य कर्मणः । एतेन सम्यक्त्वग्रहणात्पूर्वमव-
द्वायुषोऽसंयतस्यापि सम्यग्दृष्टेः सुदेवत्वसुमानुपत्वव्यतिरेकेण सकलसंसार-
संहारणात् कर्मक्लेशापकर्षः । बद्धायुषस्तु पश्चाद्गृहीतमम्यक्त्वस्य नरकगतेरपि
रत्नप्रभायां जघन्यस्थित्यैवानुभवनसम्भवात् बहुदुःखोपरमश्च प्रतिपादितः
प्रतिपत्तव्यः । ततः समयमलब्धिकालात्पूर्वं संसारभीरणा भव्येन सम्यग्दर्शना-
साधनायां नित्यं यतितव्यमिति विधीयते पर्यवसन्नमेतत्सूत्रमधिगन्तव्यम् ॥

इदानीं धर्मशर्मवचशोऽपि मनःप्रसत्तिनिमित्तत्वात् शिष्टैरवश्यं सेव्यमि-
व्युपदेष्टुमाह—

धर्मं यशः शर्म च सेवमानाः

केऽप्येकशो जन्म विदुः कृतार्थम् ।

अन्ये द्विशो विद्वन् वयं त्वमोघा-

न्यहानि यान्ति त्रयसेवयैव ॥ १४ ॥

टीका—विदुः जानन्ति । के, केऽपि लौकिका । किं तत्, जन्म मनुष्यभव-
ग्रहणम् । किंविशिष्टं, कृतार्थं कृतं साधितोऽर्थं प्रयोजन साध्यं यस्य तत् ।
किं कुर्वाणा, सेवमाना कर्तव्यतानुरक्तबुद्ध्या साधयन्त । कं, धर्मं सुकृतम्, यश-
कीर्तिम्, शर्म सुखम् । कथम्, एकशः एकैकम् । केचिद्धर्ममात्रं केचिद्यशोमात्रं
केचिच्च सुखमात्रं साधयन्तो वयं प्राप्तमनुष्यजन्मफला इति मन्यन्ते,
नानाहचित्वाह्लोकस्य । तथा अन्ये लोकच्छन्दानुवर्तिनः शास्त्रशम्भन्या
विदुः । किं, जन्म । किंभूतं, कृतार्थम् । किं कुर्वाणाः, धर्मं यशः शर्म च सेव-
मानाः । कथं, द्विशः द्वे द्वे । केचिद्धर्मयशोः केचिद्धर्मशर्मणी केचियश-शर्मणी
च साधयन्तो जन्म फलवन्मन्यन्त इत्यर्थः । तर्हि युष्माकं किं मतमित्यत्राह-

- १ दुर्गतावायुषोबन्धात्सम्यक्त्वस्य जायते ।
गतिच्छेदो न तस्यास्ति तथाप्यल्पतरा स्थितिः ॥
- २ जन्मोन्माज्यं भजतु भवतः पादपद्मं न लभ्यं
तच्चेत्त्वं चरतु न च दुर्देवता सेवता स ।
अभात्यर्थं यदिह सुलभं दुर्लभं चेन्मुधाऽऽस्ते
धुव्यावृत्यं कवलयाति कः कालकूटं युभुशु ॥

नुविशेषे । विद्य जानीम । के ते, वय लौकिकशास्त्रज्ञपरितोषकारिण । कानि, अहानि दिनानि अर्घान्मृजन्ममम्बन्धीनि । किं कुर्वन्ति, यान्ति गच्छन्ति । किंविशिष्टानि, अमोघानि सफलानि । कथा, त्रयसेवया धर्मयज्ञ धर्मसाधनया, न पुनरेकैकस्य द्वयोर्द्वयोर्वा निर्वर्तनयेत्येवकारार्थ । एतेनाहरहर्यथाशक्ति-धर्मादित्रय साध्यमिति विधि प्रत्येय ॥ १४ ॥

गुण भावितसम्यक्त्वस्य समयतत्त्वसामग्रीविरहे कालादिलब्धिलाभाद्द्वयारोहणीय संयतासंयतत्वपद निर्देष्टुमाह—

मूलोत्तरगुणानिष्ठा-

मधितिष्ठन्पञ्चगुरूपदशरूप्यः ।

दानयजनप्रधानो

ज्ञानसुधां श्रावक पिपासुः स्यात् ॥ १५ ॥

टीका—स्यात् भवेत् । कोऽसौ, श्रावक शृणोति गुणादिभ्यो धर्ममिति श्रावक । किं कुर्वन्, अधितिष्ठन् उपयुजाम । कां, मूलोत्तरगुणानिष्ठां मूलानि उत्तरगुणप्ररोहणनिमित्तत्वात् संयमार्थिभि प्रागनुष्ठेयत्वाच्च उत्तरे मूलगुणान्तरसेव्यत्वादुत्कृष्टत्वाच्च, मूलानि च उत्तरे च मूलोत्तरास्ते च ते गुणाश्च मयमविकल्पा तेषा निष्ठा निर्वाहो दृष्टकलनिरपेक्षतया निराकुल बहन् । किम्भूतो भूत्वेत्याह—पञ्चगुरूपदशरूप्य, पचानां गुरूगामर्हदादीनां पदानि चरणा शरण्यानि शरणे आर्तिहरणे स्वात्मसमर्पणे वा साधूनि योग्यानि यस्य स तथात्त । एव सम्यग्दर्शनपूर्वक देशसंयममधितिष्ठतो दानयजनाभ्ययनलक्षणमाचार कर्तव्यतया दानेत्यादिना निर्दिशति—कीदृशमयाभूत् श्रावक स्यात्, दानयजनप्रधान दान—यात्रादिमिश्रसुधां, यजन—नित्य-महादियज्ञ पचधा, दान च यजन च दानयजने प्रधाने मुख्ये यम्यासौ ।

१ जो तसबद्दादु विरदो अत्रिरदओ तह य धावरवद्दादो ।

एकसमयाक्के जीवो विरदाविरदो विणेकमइ ॥

२ ध्यानेन शोभते योगी समयेन तपोधन ।

सत्येन वचसा राजा गेही दानेन शोभते ॥

चातां तु श्रावकस्य गीर्णाति प्रधानग्रहणाल्लक्षयति । किं चेरिणु श्रावक स्यात्,
पिपासुः पातुमिच्छु उपयुक्तकाम । कां, ज्ञानमुखां स्वपरान्तरज्ञानामृतम् ।

एव पञ्चमगुणस्थानं निर्दिश्य तद्विकल्पानां भावद्रव्यात्मनामेकादशाना
मुपासकपदानां मध्येऽन्यतमं विशुद्धदृष्टिर्महाप्रतपरिपालनलालसो यथा-
त्मशक्ति य प्रतिपद्यते तमभिनन्दति—

रागादिक्षयतारतम्यविक्रसच्छुद्धात्मसंवित्सुख-
स्वादात्मस्ववहिर्वहिस्रसवधाद्यहोव्यपोहात्मसु ।
सद्दृग्दर्शनिकादिदेशविरतिस्थानेषु चैकादश-
स्वेकं यः श्रयते यतिव्रतरतस्तं श्रद्धे श्रावकम् ॥१६॥

टीका—श्रद्धे साधु करोत्ययमिति प्रतिपद्येऽहम् । कं, तं श्रावकं । यः
ईकं, य श्रयते स्वीकुरुते । किं तन्, एक पद । केषु मध्ये, दर्शनिकादि-
देशविरतिस्थानेषु एकादशसु वक्ष्यमाणेषु । कथम्भूतो भूत्वा, सद्दृक्
सम्यग्दर्शनशुद्ध । पुन किंविशिष्ट, यतिव्रतरत यतीनामनगाराणां मतानि
सर्वहिसादिविरतिपरिणामास्तेषु रत आसक्त, सर्वविरतिकलशारोपणो हि
श्रावकधर्मप्रासाद । किंविशिष्टेषु भावतस्तेष्वित्याह—रागादिक्षयतारतम्येत्यादि,
क्षय सर्वघातिस्पर्द्धकानामुदयाभाव अर्थादेशघातिस्पर्द्धकानामुदय, तार-
तम्यं यथोत्तरमुत्कर्षं, रागादीनां रागद्वेषमोहानां क्षयतारम्येन विक्रसन्ती
आविर्भवन्ती चासौ शुद्धात्मसंविच्च निर्मलचिद्रूपानुभूति सैव तदुत्थ वा
सुखमानन्दस्तस्य स्वाद स्वसवित्याऽनुभव स एवाऽमा स्वरूपं येषां तानि
तदात्मानि तेषु । क, एवभूतेषु अवहिरिष्यात्मं । तर्हि द्रव्यत किंरूपेत्पित्याह-
बहि शरीरं वाचि मनसि च त्रसवधं आदिर्येषां स्थूलादीनां तानि त्रसव-
धादीनि तान्येव अहासि पापानि तत्कलत्वात्तेभ्यो व्यपोहो विधिपूर्वकं
देवगुरुसधर्मसाक्षिकमपोहो विरति सैवात्मा एषा तानि तेषु । 'च'
शब्दस्यात्र भिन्नक्रमस्य योजनात् ॥ १६ ॥

- १ आयुःश्रीवपुरादिकं यदि भवेत्पुण्यं पुरोपाङ्कितं
स्यात्सर्वं न भवेत् तच्च नितरामायासितेऽयात्मनि ।
इत्यर्थां मुविचार्य कार्यकुशला कार्येऽत्र मंदोद्यमा
द्रागागाभिभवार्थमेव सततं प्रीत्या यतन्ते तराम् ॥

किं लक्षणास्ते दर्शनिकादयो भवन्तीत्युद्दिशति—

दृष्ट्या मूलगुणाष्टकं व्रतभरं सामायिकं प्रौषधं
सच्चित्तान्नादिनव्यवायवनितारम्भोपाधिभ्यो मतात् ।
उद्दिष्टादपि भोजनाच्च विरतिं प्राप्ताः क्रमात्प्राग्गुण-
प्रौढ्या दर्शनिकादयः सह भवन्त्येकादशोपासकाः ॥१७॥

टीका—भवन्ति । के, उपासका श्रावका । कति, एकादश । किन्नामान
दर्शनिकादयः । दर्शनिकोऽथ व्रतिक इत्यादिना वक्ष्यमाणा । किं विशिष्टा-
सन्तः, प्राप्ता प्रतिपन्ना । किं तत्, दृष्ट्या मूलगुणाष्टकमित्यादिविरतिमि-
त्यन्तं देशसंयमं तथा द्वि-सम्यक्त्वेन विशिष्टं मूलगुणाष्टकं प्राप्तो दर्शनिकः, स एव
च व्रतभरं निरतिचाराण्यणुमतादीनि प्राप्नो व्रतिकः । एवमुत्तरेष्वपि सम्बन्ध
कर्तव्यः । व्यवायो मैथुनम्, वनिता स्त्री, उपाधि परिग्रहः, मतान् मदर्थं साधु-
कृतमनेनेदमित्यनुमोदितान्, अपि भोजनान् मतादुद्दिष्टाच्च भोजनादपि विरतिं
प्राप्तोऽनुमतविरत उद्दिष्टविरतश्च, योऽनुमतमुद्दिष्टं च भोजनपि न कुर्यात् स किमां
न्यत्रारम्भादीं पापकर्मण्यनुमति दद्यात्, उद्दिष्टं च वसत्याच्छादनादिकमुपयुक्ती-
तेत्यपिशब्दाह्वयते । कथं ते तत्तत्पदं प्राप्ता, सह सार्धम् । कथा, प्राग्गुणप्रौढ्या
दृष्टिमूलगुणाष्टकप्रकर्षेण सह व्रतभरं, तत्तत्प्रकर्षेण सामायिकमित्यादियुक्त्या
ते तथा भवन्तीत्यर्थः । कस्मात्तथा भवन्ति, क्रमात् अनादिविषयाभ्यासासय-
मभग्नमनस्कतया युगपत्प्रासामर्ष्यात् ।

साग्रतं दुरितापचयनिमित्तेऽयादिधर्मकर्मसिद्ध्यर्थं कृप्यादिपट्कर्मलक्षण
वार्तामाचरतो गृहस्थस्यावश्यभावी सावयलेशः प्रायश्चित्तेन पक्षादिभिश्च
निराकार्य इत्युपदेशार्थमाह—

नित्याष्टादिकसच्चतुर्मुखमहः कल्पद्रुमैन्द्रध्वजा-
विज्याः पात्रसमक्रियान्वयदयादत्तीस्तपःसयमान् ।
स्वाध्याय च विधातुमादृतकृपीसेवावणिज्यादिकः
शुध्याऽऽप्तोदितया गृही मललवं पक्षादिभिश्च क्षिपेत् ॥

टीका—क्षिपेत् निराकुर्यात् । कोऽस्ती, गृही गृहस्थः । कं, मललव पापले-
५. कथा, शुध्या प्रायश्चित्तेन । किं विशिष्टा, आप्तोदितया । न केवलं तथा

पक्षादिभिश्च पक्षचर्यांमार्धनस्त्रिभि । विविशिष्ट सन्, आहतकृषीमेवावणि-
ज्यादिक आहतानि यथास्व प्रवर्तितानि कृषीमेवावणिज्यानि आदिशब्दान्म-
र्षाधिपाशिपानि च पञ्चाजीवनकर्माणि येन स आहतकृषीमेवावणिज्यादिक ।
किं कर्तुं, विधानु कर्तुं करिष्याम्यहमिज्यादीनि जिनागमत्रयिद्धानि पञ्च धर्म-
कर्माणीति अध्ययसाय । कानि तानीत्याह-नित्येत्यादि, नित्यमह *अष्टाह्निक-
मह सचतुर्मुखमह कल्पद्रुम ऐन्द्रेचक्रश्चेति पञ्चाहंत्पूजाविशेषा
इत्या । चतुर्मुखस्य स्मृतिविशेषणादप्रेदर्नामयमेव परमोऽष्ट कल्पवृक्षस्या-
सम्भवादिनि प्रकाशयति । अत एवैन्द्रध्वजेन सह समस्यैव निर्दिष्ट । पात्रे-

उक्त च आर्प भगवन्निनमेतपार्द -

प्रोक्ता पूजाहंतामिज्या ना चतुर्धा सदार्चनम् ।

चतुर्मुखमह कल्पद्रुमश्चाष्टाह्निकोऽपि च ॥

- १ तत्र नित्यमहो नाम शश्वज्जिनगृह प्रति ।
स्वगृहानीयमानाऽर्चा गन्धपुष्पाक्षतादिका ॥
चैत्यचैत्यालयादीना भक्त्या निर्माणं च यत् ।
शान्तीकृत्य दानं च ग्रामादीना सदार्चनम् ॥
या च पूजा मुनीन्द्राणा गिन्यदानानुपदिष्टा ।
न च नियमहो ज्ञेयो यथा शत्रुयुपकृपित ॥
- २ अष्टाह्निको मह सार्वे तनिको ऋ एव स ।
महामकुटबर्द्धस्तु क्रियमाणो महामह ।
चतुर्मुखं स विज्ञेय सर्वतोभद्र इत्यपि ॥
- ३ दत्त्वा किमिच्छुकं दानं सम्राडभिर्यं प्रवर्त्यते ।
कल्पवृक्षमह सोऽथ जगदाशाप्रपूरण ॥
- ४ महानैन्द्रध्वनोऽयस्तु मुरराजं कृतो मह ॥
बलिपनमित्यन्य त्रिसंयासवया समम् ।
उक्तेष्वेव विकल्पेषु ज्ञेयमन्यत्र तादृशम् ॥
एव विधविधानेन या भद्रेज्या त्रिनेशिनाम् ।
विधिज्ञास्तामुदान्तीर्ष्यां वृत्तिं प्राथमकल्पिकीम् ॥
वार्तां विशुद्धवृत्त्या स्या कृत्यादीनामनुष्ठिति ।

त्यादि, समा आत्मना समाना क्रिया आधानादिवा उपलक्षणात्मन्प्रमतादयश्च यस्यामी समन्विय, पात्र च समक्रियश्च अन्वयश्च दया च पात्रममत्रियान्वय-
दयान्मदाश्रया दत्तयो दानानि तद्दत्तयस्ता, पात्रदत्ति समानदत्तिमन्वयदत्ति
दयादत्ति च । तपोऽनशनादि सयम व्रतधारण । स्वाध्याय श्रतभावनाम् ।

किमेतपक्षादित्रयमित्याह—

स्यान्मैत्र्याद्युपवृंहितोऽखिलवधत्यागो न हिंस्यामहं
धर्माद्यर्थमितीह पक्ष उदितं दोष विशोध्योज्झत ।
सूनौ न्यस्य निजान्वय गृह्मथा चर्या भवेत्साधनं
त्वन्तेऽन्नेहतनूज्झनाद्विशदया ध्यात्यात्मन शोधनम् ॥

टीका—स्यात् भवेत् । कोऽस्तौ, पक्ष अहिंसापरिणामत्वे । निमात्मा,
अखिलवधत्याग अखिलोऽनृतादिसहितो वध प्राणातिपात, स चेद्
सागारधर्मप्रमात्रधवधविषय एव तस्य त्यागो वर्जित । किञ्चिशिष्ट, मैत्र्याद्युप-
वृंहितो मैत्र्याप्रमोदकारण्यमाध्यस्थभावनाभिरपचित । केन, न हिंस्यामहं

- १ चतुर्षां वर्णिता दत्ति-दयादानसमाऽन्वये ॥
मानुकम्पमनुप्राये प्राणिवृन्देऽभयप्रदा ।
त्रिशुच्यानुगता सेय दयादत्तिर्मता युधे ॥
महातपोधनायाचर्या प्रतिग्रहपुर सरम् ।
प्रदानमशनादीना पात्रदान तद्विषयते ॥
समानायात्मनाऽन्वयस्मिन् क्रियामन्त्रमतादिभि ।
निस्तारकोतमायेह भूहेमायतिसर्जनम् ॥
समानदत्तिरेया स्यान् पात्रे मध्यमतामिते ।
समानप्रतिपत्त्यैव प्रवृत्ता धृद्वयाऽन्विता ॥
आत्मान्वयप्रतिष्ठार्थं सूनेये यदशेषत ।
श्रम समर्थवित्ताभ्या स्ववर्गस्थातिसर्जनम् ॥
संपा सकलदत्ति स्यान् स्वाध्याय शुभभावना ।
तपोऽनशानवृत्त्यादि संयमो व्रतधारणम् ॥

धर्माद्यर्थमित्येवमकारेण सङ्कल्पेन धर्मार्थं देवतार्थं मन्त्रसिद्ध्यर्थमौषधार्थ-
माहारार्थं वा प्राणिघातं न कुर्यामिति प्रतिज्ञाय । अयं हि मन्दकशायोऽपि
गृहवासमेवनरतावेन प्रवर्तितारम्भत्वाद्नारम्भजामेव साङ्ख्यिको हिमां
परिहर्तुं शक्नोति, न पुनरारम्भानुपक्रिणीम्, नस्या गृहिणोऽवश्यम्भावात् ।
क पक्ष स्यात्, इह एतेषु पक्षादिषु मध्ये । तथा भवेत् । कोऽसौ, चर्या
दर्शनिकादारम्यानुमतिरितं यावदुपायकाचारः । कस्य गृहिणः । किं
कुर्वन्, उज्ज्वलसंयतः । किं तत्, गृहं । किं कृत्वा, न्यस्य स्थापयित्वा । कं,
निजान्वयं स्य पोष्यवर्गं धनं धर्मं च । क, सूनी पुत्रे । तदसम्भवे तनुक्ये
वंश्येऽपि । किं कृत्वा, विशोध्य विधिपूर्वकं द्राघश्रित्तेन शास्त्रोक्तविधानेन
निराहृत्य । कं, दोषं हिंसादिकं । किंविशिष्ट, सुदित कृप्यादिद्वारेणोत्पन्न । कथ-
मथो, पक्षसंस्कारानन्तरं वैराग्यपरिणामे प्रत्यहमारोहति सतीत्यर्थः । तथा
भवेत् । किं तत्, साधनं । किं, शोधनं शुद्धी रागादिदोषापनयनं । कस्य,
आत्मन चिद्रूपस्य । कया, ध्यात्या ध्यानेन । किं विशिष्टया, विशदया
शुद्धया । कस्मान्, अज्ञेहतनुज्जनान् अब्र चाहार ईदृश शरीरचेष्टः तनुश्च
शरीरमज्ञेहतनवन्मात्मानुज्जनं नियतकालं यावज्जीवं च यथोचितं परित्यागस्त-
स्यात् । क, अन्ते गृहत्यागावसाने मरणे चासद्ये । 'तु'शब्दादुदितं दोषं विशोष्ये-
त्यनुवृत्त्याप्रापि योग्यम् ॥१९॥

इदानीं पक्षादिकल्पनाद्वारेण कृतावतारान् धावकस्य त्रीन् प्रकारानुद्दिश्य
सक्षेपेण लक्ष्यन्नाह—

पाक्षिकादिभिदा त्रेधा धावकस्तत्र पाक्षिकः ।

तद्धर्मगृह्यस्तन्निष्ठो नैष्ठिकः साधकः स्वयुक् ॥२०॥

टीका—भवति । कोऽसौ, धावकः । कतिधा, त्रेधा त्रिविधः । कया,
पाक्षिकादिभिदा पक्षेण चरति दीम्यति जयति वा, पाक्षिक आदिर्यस्यासौ
पाक्षिकादि, पाक्षिको नैष्ठिकः साधकश्चेति न एव तेन वा भिद् भेदो
विकल्पनयनं पाक्षिकादिभिद् स्यात् । तानेव लक्षणतो दर्शयति— तत्रेत्यादि,
तत्र तस्यां पाक्षिकादिभिदि । भवति । कोऽसौ, पाक्षिकः । क्रिरूप, तद्धर्म-
गृह्य. तस्य धावकस्य धर्मं एकदेशहिंसाविरतिरूपं व्रत गृह्यं पक्ष प्रतिज्ञा-

विषयो यस्यासां प्रारब्धदेशसंयम श्रावकधर्मस्वीकारपर इत्यर्थः । तथा भवति । कोऽसौ, नैष्टिष्ठ निष्टया चरति तत्र वा भव । किंविशिष्ट, तत्रिष्ट तत्र धर्मे निष्ठा निर्वाहण यस्यासां घटमानदेशसयमो निरतिचारश्रावकधर्म-निर्वाहपर इत्यर्थः । तथा भवति । कोऽसौ, साधक समाधिमरण साध्यवर्तान्ति साधक । किंविशिष्ट, स्वयुक् स्वस्मिन्नात्मनि युक् समाधिर्यस्यासां निष्पन्न-देशसमय आत्मध्यानतत्पर इति भद्रम् ॥ २० ॥

इत्यागाधरविरचिताया स्वोपह्वयर्मावृत्तसागरधर्मदीपिकाया
भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितो दशम
प्रनमाथ प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

एव सागरधर्मं सूचयित्वा पाश्चिमाचारं प्रपञ्चयितुं नाम प्रथमं तावदा-
दशस्य भव्यस्य सागरधर्माभ्युपगमो धर्माचार्यरभ्यनुज्ञायते तादृशं त
दर्शयन्नाह—

त्याज्यानजस्र विषयान् पश्यतोऽपि जिनाज्ञया ।
मोहार्यकुमशक्तस्य गृहिधर्मोऽनुमन्यते ॥ १ ॥

टीका—अनुमन्यते त्रिचतामिन्यनुज्ञायते धर्माचार्यः । कोऽसौ, गृहिधर्मः ।
कस्य, अशक्तस्य अयमर्थः । किं कर्तुं, त्यक्तुं । कान्, विषयान् इष्टकामिन्या-
दीन् । कस्मान्, मोहान् प्रत्यारयानावाणलक्षणचारित्रमोहोदयोद्रेकान् । कि
कुर्वतोऽपि, पश्यतोऽपि प्रतिपद्यमानस्य, न पुनरनन्तानुबन्धिरागादिपरत्तत्र-
स्थेव्यतयाऽभ्युपगच्छत इत्यापिशब्दार्थः । कान्, विषयान् । किंविशिष्टान्,
त्याज्यान् अमेप्यान् । कथम्, अनस्र शश्वत् । कया, जिनाज्ञया धीतरागमर्व-
ज्ञानुल्लंघ्यशासनेन सम्यग्दर्शनशुद्धस्य सत इत्यर्थः । इदमत्र तात्पर्यं, एतद्देश-

१ विषयविषयमाशनोत्थित-मोह-वरजनिमतीव्रतृणस्य ।

नि शक्तिवस्य भवत प्रायः पेयाशुपक्रम धेयान् ॥

द्विरतिमहं करिष्यामीति प्रतिपद्यमानो गृही सूरिभिरोमित्यनुजायते । एतेन
स्थावररथानुमनिदोषानुपंगोऽप्याचार्याणां परिहनो भवति ॥ १ ॥

अधुना पाक्षिकं दर्शनरिशुद्धिमभ्यामीनमहिमामिषधं मद्यादिविरती
नियुते-

तवादी श्रद्धधञ्जनी-माज्ञां हिंसामपासितुम् ।

मद्यमांसमधून्युज्जे-त्पञ्च क्षीरिफलानि च ॥ २ ॥

टीका-उज्जेत् श्यजेत् । कोऽसौ, देशसंयमोन्मुखां गृही । कानि, मद्यमांस-
मधुनि, न केवलमेतानि पञ्च क्षीरिफलानि च क्षीरिणा पिप्पलादीना पञ्चानां
फलानि । च-शब्दात्तवनीतरात्रिभुक्त्यगालितपानीयादिक्रमप्युत्सृजेदित्यनुक्तं
समुचितं व्रतयति । किं कर्तुं, अपामितुं त्यक्तुं । को, हिंसा भावतो मद्यादिवि-
षयरागरूपां द्रव्यतश्च तद्गतप्राणिप्राणव्यपरोपणलक्षणम् । किं कुर्वन्, धृद्धन् ।
कां, आज्ञां । किंविशिष्टां, जैनीं जिनागममित्यर्थं । ऋ, आदीं प्रथमतः । क, तत्र
गृहिधर्मं । एतेनेदमुक्तं भवति, तारगिनाज्ञाश्रद्धानेनैव मद्यादिविरतिं कुर्वन्
देशवती स्यात् न कुलधर्मादिबुद्ध्या ॥ २ ॥

अथ स्वमतपरमताभ्यां मूलगुणान् विभजते-

अष्टैतान् गृहिणां मूल-गुणान् स्थूलवधादि वा ।

फलस्थाने स्मरेद् द्यूतं मधुस्थान इहैव वा ॥ ३ ॥

टीका-स्मरेत् स्मृतिविषयोऽयान् । कोऽसौ, मूलगुणस्थापनोद्यतः । सूरिः ।
कान्, मूलगुणान् । केषां, गृहिणां । किंविशिष्टान्, एतान् उपामकाप्ययनादि-

१ सर्वविनाशां जीवन्सहनेन स्याज्यते यतो जैने ।

स्थावरहनानुमतिस्ततः कृता तै कथं भवति ॥

२ मासादिषु दया नास्ति न सत्यं मद्यपायिषु ।

अनृशंस्यं न मर्षेषु मधुदुम्बरसेविषु ॥

शास्त्रानुसारिभिः पूर्वमनुष्ठेयतयोपदिष्टान् । कति, अष्ट मद्यमासमनुपञ्चोदुम्बरफ-
लविरतिरूपान् । वा शब्द पक्षान्तरसूचने । स्वामिममत्तभद्रमते पुन सूत्रि स्म-
रेत् । किं तत्, स्थूलवधादि स्थूलहिंसानृनस्तेयमैधुनग्रन्थपञ्चमम् । ङ, फलस्थाने
पञ्चोदुम्बरफलप्रसङ्गे तल्लिङ्गत्वाद् वा मद्यमासमनुविरतित्रय पञ्चाणुव्रतानि चाष्टौ
मूलगुणान् स्मरेदित्यर्थः । पुनर्वाशब्द पक्षान्तरसूचने । महौपुराणमते तु—स्मरेत् ।
किं तत्, घृत । ङ, मधुस्थाने । करिमन् इहैव अस्मिन्नैव स्वाम्युक्ताष्टमूलगुणपक्षे
मद्यमाससूतविरतित्रय पञ्चाणुव्रतानि चाष्टौ मूलगुणान् स्मरेदित्यर्थः । स्मरेदित्य-
नेन न च सर्वत्र यमनियमादौ भुक्त्यग्रे स्मरणपरेण भविष्यमिति लक्षयति ॥
सम्प्रति मद्यस्य जनुभूयिष्ठतानुवाद्पुरस्सरमुपयोऽनुव्रतानामुभयलोरेवाध-
कत्वमुपदर्शयन्नवश्यत्याज्यतामभिधत्ते—

यदेकविन्दोः प्रचरन्ति जीवा-

थेत्तत् त्रिलोकीमपि पूरयन्ति ।

यद्विह्वलाश्चेमममुं च लोकं

यस्यन्ति तत् कश्यपवश्यमस्येत् ॥ ४ ॥

टीका—अस्येत् त्यजेत् । कोऽसौ, स्वहितैषी । किं तत्, कश्य मद्यः ।
कथं, अवश्य नियमेन मद्यविरतिमत स्वीकुर्यादित्यर्थः । यत् पूरयन्ति

१ मद्यमासमधुव्यागं सहोदुम्बरपञ्चकं ।

अष्टावैते गृहस्थाना मुक्ता मूलगुणा ध्रुते ॥

(सोमदेव)

२ मद्यमासमधुव्यागं सहाणुव्रतपञ्चकम् ।

अष्टौ मूलगुणानाहुर्गृहिणा श्रमणोत्तमा ॥

(समन्तभद्र)

३ हिंसास्यस्तेया-दन्नज्ञपरिग्रहाच्च वादरभेदान् ।

युतान्मासा-मद्या द्विरतिर्गृहिणोऽष्ट सन्वयी मूलगुणा ॥

४ मनोभोहस्य हेतुत्वा त्रिदानत्वाच्च दुर्गते ।

मद्यं साङ्गि सदा त्याज्य मिहामुत्र च दोषहृत् ॥

विवेकं सयमो ज्ञानं सत्यं शौचं दया क्षमा ।

मद्यात्प्रवीयते सर्वं तुष्या वन्दिषणादिव ॥

भरन्ति । के ते, जीवा । वा त्रिलोकीमपि समस्तविष्टमपि । कथं, तत् तत् ।
चे, यदि । प्रचरन्ति सचरन्ति । के, जीवा । कस्मात् यदेकविन्दो यस्य
मत्स्यैकस्माद् विन्दो पृथक् सकाशात्, तज्जा प्राणिनो यदि विचरेयुरि
त्यर्थः । यतश्च यस्पन्ति भ्रशयन्ति श्रेयो, ऽहित कुर्वन्तीत्यर्थः । के ते, यद्विद्ववा
येन मयेन भोहितमतयः । क, लोकः । किंविशिष्ट, ममु, न केनलममु च
तद्भवमुत्तरभव च दु रमय कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

इदानीं मद्यपानस्य द्रव्यभारवाहसानिदानवमनृष तन्निवृत्तिप्रवृत्तिशीलानां
गुणदोषौ दृष्टान्तद्वारेण स्पष्टयन्नाह—

पीते यत्र रसाङ्गनीचनिवहाः क्षिपं म्रियन्तेऽखिलाः
कामक्रोधभयभ्रमप्रभृतयः सारथमुद्यन्ति च ।
तन्मद्यं व्रतयन्न धूर्तिलपरास्करुन्दीव यात्यापद्
तत्पायी पुनरेकपादिव दुराचारं चरन्मज्जति ॥ ५ ॥

टीका—न याति न प्राप्नोति । कोऽमी, पुरुषः । वा, आपद् विपद् । किं
कुर्वन्, घतयन् घत कुर्वन् अमद्यपुलजातोऽपि देवादिसाक्षिक निवर्तयन्नित्यर्थः ।
किं तत्, तन्प्रागुक्त विनिपानप्राय मद्यम् । क इव धूर्तिलपरास्करुन्दीव धूर्तिलनामा
चोरो यथा । तत्पायी पुनर्मद्यपानशीलो मज्जति कुर्वतिदु श्रे मज्जति । किं कुर्वन्,
चान् अनुतिष्ठन् । क, दुराचार अगम्यगमनाभक्ष्यभक्षणापेयपानादिकः । क
इव, एकपादिव एकपात्रामपरिवाचको यथा । यत्र किं, यस्मिन्मद्ये पीते सति ।
म्रियन्ते विपद्यन्ते । के ते, रसाङ्गजीवनिवहा रमोऽङ्ग कारणेण ते रमागा
रमजा इत्यर्थः, तथा रसस्यागानि कारणानि रमागानि मद्ये रमजनका
इत्यर्थः, रमागाश्च ते जीवाश्च रमागनीचान्तेषां निवहा सघाताः । किंवि

- १ रसजानां च बहुना जीवानां योनिरिष्यते मद्यम् ।
मद्यं भवतां तेषां हिंसा सहायतेऽवश्यम् ॥
समुत्पद्य विपद्येद् देहिनोऽनेकश्च निलः ।
मद्ये भवन्ति चालेन मनोमोहाय देहिनाम् ॥

शिष्टा, अखिला ममस्ता । कथ, क्षिप्र पानानन्तरमेव । तथा उद्यन्ति उत्प-
द्यन्ते । के ते, कामादय । य सति, यत्र पीते सति । कथ, सावय पापेन
निन्दया वा सह । कामो योन्यादौ रिरसा, भ्रमो मिथ्याज्ञान चकारुदस्येव
शरीरभ्रमण, कामश्च प्रोधश्च भय च भ्रमश्च कामप्रोधभयभ्रमा ते प्रभृतय
प्रमुखा येपामभिमानहास्यारतिशोकादीना ते ॥ ५ ॥

अथाचारविशुद्धिगणिताना पिशिताशन गच्छमाण प्राह—

स्थानेऽभन्तु पलं हेतोः स्वतश्चाशुचिकदमलाः ।

श्वादिलालावदप्यशुः शुचिम्पन्याः कथं नु तत् ॥६॥

टीका—अभन्तु भक्षयन्तु । के ते, कदमला जातिकुलाचारमलिना । कि
नत्, पल मास । किंविशिष्ट, अशुचि । कस्मात्, हेतो शुक्लशोणितलक्षणान्
कारणान्, न केवल हेतो स्वतश्च स्वभावेन अमेष्यीजमोष्यस्वभावं
चेत्यर्थ । कथ, स्थाने युक्त कदमलाना तथाप्रवृत्त्युपपत्ते । नु अहं । कथमप्यु-
क्त्य सावेवु गहामहे । अन्वयस्य (अन्वय) मेतत् । गहं सत्सगदा विधानात् ।
के ते, शुचिम्पन्या आचारविशुद्धमात्मान मन्यमाना । कि तत्, पल ।
किंविशिष्ट, श्वादिलालावदपि श्वादीनां बुद्धरचिप्रकश्येनादीना लाला मुखस्ताव-
श्वादिलाला सा अस्मिन्नस्तीति श्वादिलालावत्, अथवा श्वादिलालया तुल्यं
श्वादिलालवत् बुद्धरादिलालायुक्त तत्तुल्य वा । अपि विरमये ॥ ६ ॥

साम्प्रत स्वयमेव पञ्चत्व प्राप्तम् पञ्चेन्द्रियस्य मन्त्र्यादेर्भक्षणमदृष्टमनुश्रे-
क्षमाणान् प्रत्याह—

हिंस्रः स्वयम्मृतस्यापि स्यादश्वन् वा स्पृशन्पलम् ।

पक्वापक्वा हि तत्पेशयो निगोदौघमुतः सदा ॥ ७ ॥

१ भक्षयन्ति पलमस्तचेतना समधानुमयदेश्मभवम् ।

यद्बुद्धन्ति च शुचित्वमात्मन किं विडम्बनमत परं बुधा ॥

यतो मांसाशिन पुमो दमो दान दयार्द्रता ।

सत्यशोचप्रताचारा न स्तुविदादयोऽपि च ॥

टीका—स्यात् भवेत् । कोऽर्मा, पुमान् । किंविशिष्ट, हिस्सै द्र-वहिंसादील ।
 भावहिंसापास्तु मामभक्षगे दर्पकरतरजेन वक्ष्यमाणत्वात् । किं कुर्वन्, अभन्
 स्वादन् स्पृशन् वा हस्तादिना सपोजयन् । किं तत्, पलमाम । कस्य, स्वय-
 म्मृतस्यापि भोक्तु प्रयत्नमन्तरेणापि त्यक्तप्राणस्य मर्यमहिपादे किं पुनरा-
 म्मना वधितस्येत्यपिशब्दार्थ । कुत इत्याह हि यस्मात् । भवन्ति । का, स्वपेश्य
 तस्य पलस्य पेश्य कोशा । किंविशिष्टा, निगोदौघमुत निगोढाना
 साधारणागजीवानामेकशरीरभेदतृणामनन्तप्राणिनामोघा सङ्घातास्तान्
 सुवन्ति जनयन्तीति निगोदौघमुत । किं कदाचित्ने पाह-मश मर्वश ।
 किंविशिष्टा मय, पत्रौपका पत्राभ्रापकाश्चेति विगृह्यैकशेषणपत्रापत्रा इत्यस्य
 लोपस्तेन पत्रा आमा पच्यमानाश्चेत्यर्थ ॥ ७ ॥

अथ मासस्य प्राणिहिंसातिरेकप्रभवत्वेनेन्द्रियदर्पकरतरत्वेन च भावहिंसा-
 इतुवानुवादपुरस्मर तद्भक्षण नरकादिगतिविवर्तननिमित्तत्वेनोपदिशत्राह—

प्राणिहिंसार्पित दर्प मर्पयत्तरस तराम् ।

रसयित्वा नृशस स्व विवर्तयति समृतौ ॥ ८ ॥

टीका—विवर्तयति द्रव्यक्षेत्रकालभावे परिवर्तयति । कोऽर्मा, नृशस
 मूरकर्मवृत् । क, स्व अत्मान । क, समूर्ता समारे । किं कृत्वा, रसयित्वा
 आम्वाद्य । किं तत्, तरस माम । किंविशिष्ट प्राणिहिंसार्पितं पशेन्द्रियजीव

- १ अभिमानभयजुग्म्सा हास्यारतिकामशाक्कोपाया ।
 हिंसाया पर्याया गर्वऽपि च नरकरनिहिता ॥
 न विना प्राणिविषनामासस्योत्पत्तिरिष्यते यस्मान् ।
 मास भक्तस्तस्मात् प्रसरत्यनिवारिता हिंसा ॥
 ये भक्षयन्त्यन्यपल स्वर्कायपलपुटये ।
 त एष घातका यत्र वद को भयक विना ॥
 मासास्वादनद्रव्यस्य र्दहिनो देहिन प्रति ।
 हन्तु प्रवर्तते बुद्धि शक्ति-य इव दुर्धिय

- २ आमा वा पत्रा वा स्वदति वा स्पृशति वा पिशितपेशीम् ।
 न निहन्ति सततनिचिन रिण्ड बहुर्जावकोटीनाम् ॥
 आमास्वपि पत्रास्वपि विपच्यमानानु मासपेशीषु ।
 सातत्येनोत्पादस्तन्मार्ताना निगोढानाम् ॥

वधसम्पादितं । किं कुर्वत्, अपेयत् सम्पादयत् । कं, टपं मद्रावेशं । कथं, तरं
आतिशयेनेत्यऽव्ययमिदम् । मृष्टान्नादिभ्योऽतिशयेन प्राणिज्यादुत्पन्नं तद-
हर्षकरं चेत्पर्यः ॥ ८ ॥

इदानीं मङ्किलिकस्यापि पलभक्षणस्य वेषे तद्विगतिनिष्ठायाश्च गुणगु-
दाहरणद्वारेण दर्शयति—

भ्रमति पिशिताशनाभि-ध्यानादपि सौरसेनवत्कुगतीः ।
तद्विरतिरतः सुगतिं श्रयति नरश्चण्डवत्खदिरवद्वा ॥ ९ ॥

टीका—भ्रमति परापरविवर्ते परिवर्तयति । कोऽसौ, जीवः । काः, कुगतीः
नरकादिभवग्रहणानि । कस्मात् पिशिताशनाभिध्यानादपि माम्यभक्षणमङ्कत्पान्,
किं पुनस्तद्भक्षणमित्यपिशब्दार्थं । किवत्, सौरसेनवत् सौरसेनराज्ञो तुल्यं ।
तथा श्रयति लभते । कोऽसौ, नर । कां, सुगतिं स्वर्गादिति । किंविशिष्टः सन्,
तद्विरतिरतः पिशितनिवृत्तावाम्क । किवत्, चण्डवत् चण्डनामोक्तयिन्यां
मातृङ्गो यथा । अधुना खदिरवत् खदिरसारो नाम भिद्युत्सजो यथा ॥ ९ ॥
अधुना मांसं सतां भक्षणीयं प्राण्यद्भवान्मुद्रादिवदित्यनुमानाभिधानग्रहा-
वशोऽन्मासभक्षणदक्षिणान् प्रत्याह—

प्राण्यद्भगत्वे समेऽप्यन्नं भोज्यं मांसं न धार्मिकैः ।
भोग्या स्त्रीत्वाविशेषेऽपि जनैर्जायैव नाम्बिका ॥१०॥

टीका—भोज्यं भोक्तव्यं । किं तत्, अन्नं मुद्रादिधान्य रसरक्तविकारज्जवा-
भावान् । न तु भोज्यं । किं तत्, मांसं रसरक्तविकारज्जवात् । कै, धार्मिकै-
धर्ममहिंसारूपं चरति । न सति, प्राण्यद्भगत्वे जीवकायत्वे । किंविशिष्टे,

- १) पयोन्द्रियस्य कस्यापि वेषे तन्मात्स्यभक्षणे ।
- यथा हि नरकप्राप्तिर्न तथा धान्यभोजनात् ॥
- धान्यशक्ते प्राण्यन्नं परमेकोऽवशिष्यते ।
- गृहिणा देशयमिना स तु नातन्तबाधकः ॥
- मासखादकगतिं विगृह्यन्तः शस्यभोजनरता इह सन्तः ।
- प्राप्तुवन्ति मुरसम्पदमुच्चैर्जनशासनजुषो गृहिणोऽपि ॥

समेऽपि अत्रैमासयोस्तुत्येऽपि, न च प्राणिकायवादान्यम्यापि मामवमुप-
कल्प्य, यो य प्राणिकाय स स मासमिति व्याप्तेरभावात् । अन्यथा वृक्षवा
दशोकादीनामपि निम्नरत्नल्पनाप्रसङ्गान् । यत् भोग्या अनुभवनीया ।
काऽसौ, जायन्, न पुनरभिका माता भोग्या । कैर्जनै लोके । ए सति,
स्त्रीत्वाविशेषेऽपि भार्यामात्रो स्त्रीत्ये तुत्येऽपि ॥ १० ॥

अथ क्रमप्राप्तान्मधुदोषानाह—

मधुकृद्घातघातोत्थ मधुशुष्यपि विन्दुशः ।

खादन् वद्घात्येच सप्त ग्रामदाहांहसोऽधिकम् ॥ ११ ॥

टीका—व नाति आमना योजयति । कोऽसौ, पुमान् । किं तत्, अथ पाप ।
कियत्, अधिक अतिरिक्त । कम्मान् सप्तग्रामदाहाहस्य ग्रामसकृदाहकपातवान् ।
किं कुर्वन्, खादन् भक्षयन् । किं तत् मधु क्षौद्र । किंमालमपि विन्दुश विन्दु
मात्रमपि । किं विशिष्ट मधुकृता मक्षिकाभ्रमरमशकादीना मधुकरप्राणिना घात
सङ्घस्तस्य घातो नाशस्तस्मादुत्था उत्पत्तिरस्य तन्मधुकृद्घातघातो थ । पुन

१ मास जीवशरीर जीवशरीर भवत वा मासम् ।

यद्वनिम्बो वृक्षो वृक्षस्तु भवेत् वा निम्ब ॥

शुद्ध दुग्ध न गोमांस वस्तुवैचित्र्यमीश ।

विषय रत्नमाहेय विष च निषेदे यत् ॥

हेय पल पय पेय समे सत्याः कारणे ।

विषद्वोरायुषे पत्र मूल तु मृतथ मतम् ॥

२ प्रथमसप्तकविशालिना तु यता न मधुभक्षिणस ।

तुल्यमचलेनलेन कुत्राच—निम्नगापातिचल न जायत ॥

यक्षिखादिषति सारघ कुवी र्मेदिक गणविनाशनस्पृष्ट ।

पापकर्दमनिषेधनिर्गता यस्य हत करणा कुनस्तना ॥

स्वयमेव विगलित यद् गहीतमथत्रा बलेन निरगोलान् ।

तत्रापि भवति हिंसा तदाथदप्राणिना घातात् ॥

३ अनेकजन्तुसङ्घान निघातनसमुद्भवम् ।

जगुप्सनीय ल लाय त्क स्वादर्यात् माक्षिणम् ॥

माक्षिकागर्भसम्भूत बालाण्डकनिघटनात् ।

जात मधु कथ सन्त सेवते कललाकृति ॥

एकैककुमुमक्रोडाद्रसमार्याय मक्षिका ।

यद्गमन्ति मधुच्छिद्य तद्गमन्ति न धामिका ॥

किंपिनिष्ट, भद्रुषि प्राप्तिनिर्वाणतन्पायाम्भिक्षादिवात्यावाद्यापवित्रं म्लेच्छ-
प्राप्त्यादिमभूत्प्राप्तं सुष्ठं च ॥११॥

अथ क्षीद्रपद्मवर्नीनाम् दोषभूयिष्ठतया त्प्राप्तयत्नामुरतिज्ञानि—

मधुबलवनीतं च मुञ्चेत्तत्रापि भूरिनः ।

द्विमृहूर्तात्परं तन्वन्संसनन्त्यंगिराशयः ॥१२॥

टीका—मुञ्चेत् मत्तयेत् । कोऽर्था, धर्मात्मक । कि तत्र, मेवनीते च क्षी-
मारमपि । द्विदत्त, मधुबल क्षीद्रं यथा । यत्त मगत्रमि मगमूर्च्छन्ति । के,
भद्रिगतात्तव जीवमेपाता । द्विदत्तो, भूरिनः प्रभुता । इ, तत्रापि न केवंच
मधुनि नवनीतेऽपि । इय, नश्च मत्त । इयं, परम्, ऊर्ध्वं । इयमात्, द्विमृहूर्तात्
मुहूर्तेऽपान ॥ १२ ॥

अथ पद्मेन्दुग्रभक्षणं द्रव्यमावहिमार्दोऽमुररादवति—

विषप्लोदुश्चरद्गुप्तं चटफल्गुफलान्यदन् ।

इन्त्यार्द्राणि त्रसान् शुष्का ष्यपि स्व रागयोगतः ? ३

टीका—इमि द्विनमि । कोऽर्था, पुत्र्य । इत, प्रमात् मभूत्प्राप्तममनि-
कुलावुत्प्राप्तमेवम् । कि वृत्ते, भद्रं भद्रवत् । इति, विषेऽपि चानि ।

फल्गुरत्र कान्तोदुम्बरिका । किञ्चिद्विशिष्टानि, आर्द्राणि, न केवलमार्द्राणि तान्यदन्
स्थूलसूक्ष्मप्राणिनो हन्ति, किं तर्हि शुष्काण्यपि कालोच्छिन्नतमान्यपि ।
तान्यदन् स्वमात्मानं हन्ति । कस्मात् रागयोगतः प्रीतिसम्बन्धान् । अन्त-
र्दीपकवादिदन्वादित्रपि योऽप्यम् । तत्रापि रागाद्यन्तारद्वारेणाभघातस्यो-
क्तत्वात् ॥ १३ ॥

अथ निशाभोजनागालितजलोपयोगयोर्मद्यसुपयोगत्रहोपमयवापरि-
हारमाह—

रागजीववधापाय-भूयस्त्वात्तद्वदुत्सृजेत् ।

रात्रिभक्तं तथा युञ्ज्यान्न पानीयमगालितम् ॥ १४ ॥

टीका—उत्सृजेद्वर्जयेद्वात्मिक । किं तन् रात्रिभक्तं रात्रापन्नप्रादानं । किञ्चित्
तद्वन् मद्यपानादिवत् । कस्मात् रागेत्यादि, रागश्च जीववधश्च अपायाश्च
जलोदरादयस्ते भूयामो दिनभोजनादतिशयेन बहवो यत्र तद्वागजीववधापा-
यभूयस्तस्य भावस्तत्त्व तस्मान् । तथा न युञ्ज्यात् नोपयुञ्जति । किं तत्, पानीय-
जल पेयत्वात्तैलघृतादि वा मर्षं द्रवद्रव्याकिञ्चिद्विशिष्टं, मगालितं वस्त्रादपरिमृतम् ।

साग्भ्रतमनस्तमितभोजिनं सफलं किञ्चिद्विद्यन्तेन मुग्धजनप्ररोचनायं
प्रकटयति—

चित्रकूटेऽत्र मातङ्गी यामानस्तमितप्रतात् ।

स्वभर्त्रा मारिता जाता नागश्रीः सागराङ्गजा ॥ १५ ॥

टीका—जाता उपना । काऽमौ मातङ्गी अग्नेवाग्निनी । किञ्चिद्विशिष्टा, साग-
राङ्गजा सागरदत्तश्रेष्ठिपुत्री । किनाम्नी, नागश्री । क, चित्रकूटे । किञ्चिद्विशिष्टे ऽत्र
पूतस्मिन्नेव मालप्रदेशस्योत्तरस्यादिशि प्रसिद्धे । कस्मान् यामानस्तमितप्रतात्
याम प्रहरमात्रं पालितादनस्तमितभोजननियमान् । किञ्चिद्विशिष्टा मती, मारिता ।
केन स्वभर्त्रा जागरिकनाम्ना ॥ १५ ॥

एव कृतपरिकर्मणा पाक्षिकधारात्रयेण स्थूलहिंसादिप्रतिरतिरपि यथामशक्ति-
भावनीयेत्युपदेशार्थमाह—

१ अर्द्धालोकेन विना भुक्तान् परिहरेत्स्थ हिंसाम् ।

अपि बोधितप्रदीपो भोज्यशुषा सूक्ष्मजीवानाम् ॥

स्थूलहिंसानृतस्तेय पैथुनग्रन्थवर्जनम् ।

पापभीरुतयाऽभ्यस्ये द्रुलवीर्यनिगूहक ॥ १६ ॥

टीका—अभ्यसेद्भावयेत् । कोऽसौ, शत्रुः । किं तत्, स्थलेत्यादि, वश्यमाणलक्षणं स्थूलहिंसादिविरतिरूपमणुमतपञ्चकम् । यथा, पापभीरुतया, न तु राजादिभयं, ततस्तदभ्यासे कर्मक्षपणाऽतिष्ठे । किंविदिष्टं मनु, बलवीर्यनिगूहकं बलमाहारादिना क्षिपि सर्वैर्नैसागकं यैषं तयोनिगूहकस्तदनुसारीत्यर्थं ॥ १६ ॥

एव हि स्थूलहिंसाविरतिमभ्यस्यता वैश्यादावपि घृतेऽप्यासक्तिर्न कर्तव्येषुपदिशति—

घृते हिंसानृतस्तेय लोभमायापये सजन् ।

क स्व क्षिपति नानर्थं वैश्याखेटान्यदारवत् ॥ १७ ॥

टीका—कानर्थं न क्षिपति, मर्यादाम्भेदादिभ्यः व्यापारपतीत्यर्थं । क, एवं आत्मानं जाति च । किं कुर्वन्, सजन् गृह्णन् कुर्वन्, कौतुकमात्रेण घृतमीदृजस्य पाक्षिकेण त्यक्तुमशक्यत्वादयमुच्यते । क्व सजन्, घृते । किंविदिष्टे, हिंसा प्राणातिपात, अनृतमसंयवचन, स्तय चौर्यं, लोभो मायार्थं, माया बलवता, ता प्रवृत्ता प्राप्नुयेण कृता अस्मिन्निति हिंसादिमये । किंघत्, वैश्यायामाभेदे परदारेषु च यथा । वैश्यादिष्वपि हिंसादिमयादात्मजत स्वस्य ज्ञातीनां च पुण्यार्थभ्रंशस्य मुप्रसिद्धत्वात् ॥ १७ ॥

अथ प्रतिपाठानुरोधोद्भवाद्योर्गा मृदाविरोधेन देशानानानाबोपलम्भाज्जाय तरणाष्टमूलगुणानुरोधुमाह—

१ सवानर्थप्रयत्न मथन शीघ्रस्य सद्य मायाया ।

दुरात्परिहर्तव्यं चौर्याद्यस्यद् घृतम् ॥

२ कौशिकं वगन कर्तव्यमज्ञान शय्या धरा पापुत्रा

जस्ताभालगिर कुटुम्बकजनशह सहाया रिता ।

व्यापारा परबन्धानि गूहदधोऽस महान्तो द्विप

प्राय सैव दुरोदरव्यतनिन सगारवत्कर्मः ॥

मद्यपलमधुनिशाशन-

पञ्चफलीविरतिपञ्चकाप्तनुती ।

जीवदया जलगालन-

मिति च क्वचिदष्टमूलगुणा ॥ १८ ॥

टीका—वर्तते । के मूलगुणा । कति, अष्ट । क, क्वचित् शास्त्रे । कथ, मद्येत्यादि, पञ्चफली पञ्चाना फलाना समाहार पिप्पलादिफलपञ्चकमित्यर्थ, तद्विरतिरेक एवात्र मूलगुण, आप्तनुति त्रिकालदेववन्दना, मद्य च पल च मधु च निशाशन च पञ्चफली च ताम्य पञ्चभ्यो विरतस्तार्सा पञ्चक, सद्याप्तनुतिश्च ते द्वे, जीवदया भुक्तम्पा, जलगालन चेति ॥ १८ ॥

प्रवृत्तमुपसहरन् सार्वकालिकमम्यत्रवशुद्धिपूर्वकमद्यादिविरतिकृता वृत्तो-
पनीतिनां ग्रान्हेणक्षत्रियविशा जिनधर्मश्रुत्यधिकारितामाविष्कर्तुमाह-

यावज्जीवमिति त्यक्त्वा

महापापानि शुद्धधी ।

जिनधर्मश्रुतेर्योग्य

स्यात्कृतोपनयो द्विजः ॥ १९ ॥

टीका—स्याद्भवेत् । कोऽसौ, द्विज द्विजातो मातृगर्भे जिनसमयज्ञानगर्भे
‘चोत्पादात् द्विजो ब्राह्मणक्षत्रियविशामम्यतम ‘ध्रयो वर्णा द्विजातय’ इति
यचनात् । किंविशिष्ट, कृतोपनय कृता यथाविशुद्धकल्पित उपनयो मौजी-
यन्धादिलक्षणोपनीतिप्रिया यस्य स तथोक्त । किंविशिष्ट स्यात् शौण्ड्योऽधि-
कारी । कस्या, जिनधर्मधने धीतरागमर्वज्ञोपदिष्टस्य धर्मस्य धृति ध्वज
शास्त्र वा उपासका यथनादि तस्या । किं कृत्वा, शुद्धधी सम्यक्त्वविशुद्ध
शुद्धि सन् । त्यक्त्वा । कानि, महापापानि महद्द्विगुलमनन्तसत्कारण पाप
येभ्यस्तानि मद्यपानादीनि प्राक्प्रग्रन्धेनाक्तानि । कथ यावज्जीव जीवितायधि ।
कथ, इति भवेन प्रसारण ॥ १९ ॥

१ अद्यवनिष्टदुस्तरदुरितायतनान्यमूनि परिवर्ज्य ।

जिनधर्मदेशनाया भवन्ति पात्राणि शुद्धधियः ॥

सहजानहारां चालौकिरीं गुणमप्यद्मुद्रहतो भव्यान् यथासम्भवमगम-
यथाह—

जाता जैनकुले पुरा जिनवृत्ताभ्यासानुभावाद्गुणै
येऽयत्नोपनतैः स्फुरन्ति सुकृतामग्रेसराः केऽपि ते ।
येऽध्युत्पद्य कुट्टवकुले विधिवशादीक्षोचिते स्वं गुणै-
विद्याशिल्पविमुक्तवृत्तिनि पुनन्त्यन्वीरते तेऽपि तान् ॥

टीका—सन्ति । के ते, केऽपि प्रविरटा सम्प्रति बहूनामभावात् । किंवि-
शिष्टा, अग्रेसरा सम्यक्त्वमहचारिपुण्योदयोन्मुखा । केयां, सुकृतां वृत्तपु-
ष्यानां । ये कि, ये स्फुरन्ति लोकचित्ते चमत्कारं कुर्वन्ति । केः, गुणै सम्यक्त्वा-
दिभि । किंविशिष्टै,—यत्नापेनतैः प्रयत्नमन्तोण प्राप्तै सहजैरिन्द्रियैः । किंवि-
शिष्टा सन्तो, जाता उत्पन्ना । व, जैनकुले जिनो देयता येषां ते जैना-
स्तेषां कुलं पूर्वपुरापरम्पराप्रभवो वशास्तत्र, जिनात्मगर्भाधानादिनिर्वाण-
पर्यन्तक्रियामंत्रसरकारयोग्ये महान्वय इत्यर्थे । वस्मान्, पुरा पूर्वजन्मनि
जिनवृत्तस्य सर्वज्ञोक्तधर्मस्याभ्यासम् । अमृष्टप्रवृत्तिस्तस्यानुभावो आहात्म्य
तज्जनितपुण्योदयनभाम् । तथा अन्वीरतेऽनुगच्छन्ति । के, तेऽपि । कान्,
तान् पूर्वोक्तान् जैनकुलजातान्, तस्यदशा भवन्तीत्यर्थे । ये कि, ये पुनन्ति
प्रविरतितुर्वन्ति । कं, स्वमात्मानं । के, गुणैः बह्व्यमाणत्वार्थप्रतिपत्त्यादिभिः ।
किं वृत्ता, उत्पद्य जन्तव्या । व, कुट्टवकुलेऽपि मिथ्यादृष्टिवशोऽपि । अपितत्र
विस्मये भिन्नप्रम । किंविशिष्टै, दीक्षोचिते दीक्षा मन्त्रादिप्रकरणं प्राप्तिगुणमप्य
वृत्तिरिति यावत्, सा चाग्रोपासकदीक्षा जिनमुद्रा वा उपनीत्यादिसंस्कारो
वा । पुनः किंविशिष्टै, विद्याशिल्पविमुक्तवृत्तिनि विद्याश्रान्तीयनार्थं गीतादि-
शास्त्रं, शिल्प कारकर्म, नाभ्यां विमुक्ता तनोऽभ्या वृत्तिर्वातां वृत्त्यादिदृष्टान्तो
जीवनोपायो यत्र तस्मिन् । वस्मान्, विधिवन्तान् मिथ्यात्वमहचारिपुण्यो-
दययोगान् ॥ २० ॥

इदानीं त्रिजालिपु कुलप्रमायात्ममिथ्याधर्मपरिहारेण विधिवज्जिनोक्तमार्गं
माधिम्य स्वाध्याययानवलादनुभवमार्गि निगन्तं भव्यमभिदौति—

तत्त्वार्थं प्रतिपद्य तीर्थकथनादादाय देशव्रतं
तद्दीक्षाग्रधृतापराजितमहामन्त्रोऽस्तदुद्देवतः ।
आङ्गं पूर्वमथार्थसंग्रहमधीत्याधीतशास्त्रान्तरः
पर्वान्ते प्रतिमासमाधिमुपयन्धन्यो निहन्त्यंहसी ॥

टीका—निहन्ति नाशयति । कोऽसौ, धन्य सुकृती । के, अंहसी दम्प-
भावपापे इत्यर्थः । किं कुर्वन्, उपयन् अग्यस्यन् । कं, प्रतिमासमाधिं राष्ट्रि-
प्रतिमायोगं । क, पर्वान्ते पर्वणां मासि मासि द्वयोरष्टम्योर्द्वयोश्चतुर्दस्योरन्ते
अवमाने रासावित्थं । किंविशिष्टं सन्, अधीतशास्त्रान्तर अधीतानि विप-
ठितानि शास्त्रान्तराणि सांगतादिग्रन्था व्याकरणादीनि च येनासौ । किं कृत्वा,
अधीत्य पठित्वा । कम्, अर्थसङ्ग्रहं उदारग्रन्थमुपभुज्य, सूत्रमपि । किंविशिष्टं,
माङ्गं आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गाश्रितं, न केवलमाङ्गं, पौषं च चतुर्दशपूर्वगतश्रुता-
श्रितम् । अथ शब्दोऽत्र चार्थः । किंभूतो भूत्वा, अस्तदुद्देवतं स्वकमिष्यादेव-
तागण । पुन किंविशिष्टो भूत्वा, तदित्यादि, तस्य देशव्रतस्य दीक्षा अमं
पूर्वं यस्य तत्तद्दीक्षाग्रं उपात्मकदीक्षापूर्वकं धृतो गुरुमुखाद्धारितोऽपराजितो
नाम महान् गणधरदेवादीनां पूज्यो मन्त्रः पञ्चनमस्काराण्यो येन स तद्दीक्षा-
ग्रधृतापराजितमहामन्त्रः । किं कृत्वा, आसाद्य लब्ध्वा । किं तत् देशव्रतं
तद्दीक्षामूलगुणाष्टकादिकं । किं कृत्वा, प्रतिपद्य निश्चित्य । कं, तत्त्वार्थं जीवा-
दिकं । कस्मात्, तीर्थकथनात् तीर्थस्य घर्माचार्यस्य गृहस्थाचार्यस्य वा कथ-
नादान्यग्रयन्धात् । धृता अष्टौ मिष्यादशो दीक्षान्वयत्रियाः क्रमेण संक्षेपाद्-
प्रोक्ता विस्तरतस्तु ज्ञानप्रदीपिकायामार्ये वा द्रष्टव्याः । अत्रार्थोक्तः श्लोको
यथा—

अयंतारो वृत्तलाभः स्थानैलामो गर्जप्रहः ।
पूजोराष्यं पुण्ययज्ञो ददचर्वोरयोगिर्ता ॥

- १ गुरुर्जनयिता तत्त्व-ज्ञानं गर्भं मुसकृतः ।
तथा तद्भावतीर्णोऽसौ भव्यात्मा धर्मजन्मना ॥
- २ ततोऽस्य वृत्तलाभः स्वार्तदेव गुरुपादयो ।
प्रणतस्य व्रतमातं विधानेनोपसेदुषः ॥

- ३ तत कृनोपवासस्य पूजाविधिपुरस्सरम् ।
 स्थानलाभो भवेदस्य तत्रायमुचितो विधिः ॥
 जिनालये शुचौ रंगे पद्ममण्डलं लिखेत् ।
 विलिखेद्वा जिनास्थान-मण्डलं समवृत्तकम् ॥
 श्लक्ष्णेन पिष्टचूर्णेन सलिलालोडितेन वा ।
 चर्तन मण्डलस्येष्टं चन्दनादिदवेण वा ॥
 तस्मिन्नष्टदले पद्मे जने वाऽऽस्थानमण्डले ।
 विधिना लिखते तस्मै विंशतिविरचितार्चने ॥
 जिनाभ्यांभिमुखं सूरि-विधिर्ननं निवेशयेत् ।
 तयोपासकदीक्षेय-मिति मूर्ध्नि मुहुः स्पृशन् ॥
 पद्ममुष्टिविधानेन स्पृष्ट्वैवमधिमस्तनम् ।
 पूतोऽसि दीक्षयेत्युक्त्वा सिद्धक्षेपं च लम्भयेत् ॥
 तत पञ्चनमस्कार-पदान्गस्मायुपादिशेत् ।
 मन्त्रोऽयमखिलात्पापा-श्चां पुनीतादितीरयन् ॥
 कृत्वा विधिमिमं पश्चात्पारणाय विसर्जयेत् ।
 शुरोरेनुग्रहात्सोऽपि सम्प्रीतः स्वं पृहं मजेत् ॥
- ४ इत्यन्त कालमज्ञानात्पूजिताः स्य कृतादरम् ।
 पूज्यास्त्विदानीमस्माभि-रस्मात्समयदेवताः ॥
 ततोऽपमृपितेनाल-मन्यत्र स्वैरमास्यताम् ।
 इति प्रकाशमेवेता नीत्वान्यत्र क्वचित्पुजत् ॥
 गणप्रहं स एष- स्यात्प्राक्तनं देवतागणम् ।
 विसृज्यार्चयतः शान्ता देवताः समयोचिताः ॥
- ५ पूजाराध्याह्वयया ह्ययाता क्रियाऽस्य स्यादतः परा ।
 पूजोपवाससम्पत्त्या गृह्णतेऽङ्गार्थमंग्रहम् ॥
- ६ ततोऽन्या पुण्ययज्ञाह्वया क्रिया पुण्याशुबन्धिनी ।
 शृण्वत पूर्वविद्याना-मर्थं सत्रप्रचारिणः ॥
- ७ तदास्य दृढचर्याह्वया क्रिया स्वसमयश्रुतम् ।
 निष्ठाप्य शृण्वतोऽग्रन्थान्बाह्यानन्याद्य कान्धन ॥
- ८ दृढप्रतस्य तस्यान्या क्रिया स्यादुपयोगिता ।
 पर्वोपवासपर्वन्ते प्रतिमायोगधारणम् ॥

अथ शूद्रस्याप्याहारादिषु द्विमतो ब्राह्मणादिवद्धर्मक्रियाकारिव यथोचित-
मनुमन्यमान प्राह-

शूद्रोऽप्युपस्कराचारः-

वपुशुभ्राऽस्तु तादृशः ।

जात्या हीनोऽपि कालादि-

लब्धौ ह्यात्माऽस्ति धर्मभाक् ॥२२॥

टीका—अस्तु भवतु । कोऽसौ, शूद्रोऽपि । किंविशिष्ट,~स्तादृशो
जिनधर्मश्रुतेयोंग्य । किंविशिष्ट सन्, उपस्कर आसनाद्युपकरण,
आचार मद्यादिविरति, वपु शरीर, तेषा त्रयाणा शुभ्या पवित्रतया
विशिष्ट । कुत इत्याह—जात्येत्यादि, हि यस्मादस्ति भवति । कोऽसौ, आत्मा
जीव । किंविशिष्टा, धर्मभाक् ध्रावकधर्माधारक । कस्या सत्या कालादि-
लब्धौ कालादीना कालदेशादीनां लब्धौ धर्माधारणयोग्यतायां सत्या ।
किंविशिष्टोऽपि, हीनो रिक्तोऽल्पो वा किं पुनरुत्कृष्टो मध्यमो वेत्यपिश्रायं ।
कया, जात्या वर्णमभ्यूह्या । वर्णलक्षणमार्पं यथा-

जातिगोत्रादिकर्माणि शुक्लध्यानस्य हेतवः ।

येषु त स्युस्त्रयोवर्णां तेषा शूद्रा प्रकीर्तिता ॥

इत्थमानृशस्यममृषाभापिव परस्वनिवृत्तिरिच्छानियमो निषिद्धानु च
स्त्रीषु ब्रह्मचर्यमिति सर्वसाधारणधर्ममभिधायेदानीमभ्ययन यजन दान
ब्राह्मणक्षत्रियाविशा समानो धर्मोऽध्यापनयाजनप्रतिग्रहाश्च ब्राह्मणानामेवेति
विशपतस्तद्व्याख्यानाथमुत्तरप्रबन्धमुपक्रममाणो यजन दिविधानाय पाक्षिक
तावदेव नियुक्ते—

यजेत देव सेवेत गुरुन्पात्राणि तर्पयेत्

कर्म धर्म्यं यशस्य च यथालोकं सदा चरेत् ॥ २३ ॥

टीका—यजेत् पूजयेत् । कोऽसौ, ध्रावक । क, देव दीव्यते स्तूयते
इन्द्रादिभिरिति देव परमात्मा न । तथा सेवेत उपासीत । कोऽसौ, ध्रावक
कान् गुरुन् धर्माचार्यादीन् । तथा तर्पयेत् प्रीणयेत् । कोऽसौ, ध्रावक ।
कानि, पात्राण सपूज्यमानमोक्षकारणगुणान् । तथा आचरेत् अनुतिष्ठेत् ।

कोऽसौ, श्रावक । किं तत्, कर्म मृत्वाऽऽश्रितानिव्यादिना वक्ष्यमाणं ।
 किंविशिष्ट, धर्म्यं दयाप्रधानत्वाद्धर्मादनपेतं, न केवलं धर्म्यं यदास्यं च धर्म्यं
 तावदवश्यमाचरणार्थं तच्छैत्यार्थं स्थात्तदा सुतरां भद्रकामिययमधश्चश-
 द्वेनाचीयते । अनुक्तममुच्यते वाऽत्र च तेनायुष्य च कर्म ब्राह्ममुहुतोन्यानश-
 रीरचिन्तादन्तधावनादिकमायुर्वेदप्रसिद्धमाचरेदिति लभ्यते । कथं, यथा लोकं
 लोकस्यानतिक्रमेण लोकानुसारेण्यर्थः । यो य आलोक आसोपदेशप्रकाश-
 म्नेन तेन तत्कर्मचरेदिति ब्राह्मम् । कथं, सदा नित्यम् ॥ २३ ॥

इतोऽष्टादशभिः पक्षिजिनपूजां प्रपद्यन्ति—

यथाशक्ति यजेताहं-देवं नित्यमहादिभिः ।

सङ्कल्पतोऽपि तं यथा भेकवत्स्वर्महीयते ॥ २४ ॥

टीका—यजेत् । कोऽसौ, श्रावकः । कं, अहं देवं । कथं, यथाशक्ति या या
 शक्तिस्तया । कं,—नित्यमहादिभि वक्ष्यमाणं । यतो महीयते पूज्यो भवति ।
 कोऽसौ, जीव । किंविशिष्टो, यथा ताच्छील्येन साधुत्वेन वा यजमान । कं,
 त अहं देवं । कल्प्यात्सङ्कल्पतोऽपि यजेऽहमहं देवमिति चिन्तनात्, किं पुनः
 कायेन गन्धाक्षतादिभिर्वाचा च विचित्रस्तवर्नरपचरक्षिरयपिशदार्थं । य
 महीयतेऽसौ, स्व स्वर्गे महर्द्धिकदेवे स्वामीति मन्वा पूज्यत इत्यर्थः ।
 किञ्चत्, भेकवत् राजगृहनगरे ध्येष्टिचरो द्दुरो यथा ॥ २४ ॥

अथ नित्यमहमाह—

प्रोक्तो नित्यमहोऽन्वहं निजगृहार्चातेन गन्धादिना
 पूजा चैत्यगृहेऽर्हतः स्वविभवंश्चैत्यादिनिर्माणम् ।

- १ दानं पूजा जिनं शीलं मुपवासधनुर्विधः ।
 धावकाणां मतो धर्मः संसारारण्यपावकः ॥
 आराध्यन्ते जिनेन्द्रा गुरुषु च विनतिधार्मिकं प्रीतिर्दृष्ट
 पात्रेभ्यो दानमापमिहतजनकृते तच्च कारण्यपुण्या ।
 तत्त्वाभ्यासः स्वकीयप्रतरनिरमलं दर्शनं यत्र पूज्यं
 तद्गार्हस्थ्यं बुधानामित्तरदिह पुनर्दुःखदो मोहपाशः ॥

भक्त्या ग्रामगृहादिशासनविधादान त्रिसन्ध्याश्रया
सेवा स्वेषुपि गृहेऽर्चन च यमिनां नित्यप्रदानानुगम् ॥

टीका—प्रोक्त प्रवचने कथित । कोऽसौ, नित्यमह । किं, पूजा । कस्य, अर्हत । क, चैत्यगृहे । केन, गन्धादिना चन्द्रनाक्षत्रपुष्पादिना । किंविशिष्टेन, नीतेन चैत्यालय प्रापितेन । कस्मा, -स्त्रिजगृहात् । कथ, -मन्वह दिने दिने । तथा प्रोक्तो नित्यमह । किं तत्, चैत्यादिनिर्माण चैत्यचैत्यालयादिनिष्पादन । कस्मात्, स्वविभवान् निजधनविनियोगात् । तथा प्रोक्तो नित्यमह । किं तत्, ग्रामगृहादिशासनविधादान ग्राम सवसथ, गृह वेश्म आदिशास्त्र-क्षेत्रदृष्टादिपरिमह, ग्रामगृहादे शासनविधया शासनविधानेन दान । कया, भक्त्या । तथा प्रोक्ता नित्यमह । कि, सेवा आराधना । कस्य, अर्हत । किंविशिष्टा, त्रिसन्ध्याश्रया त्रैकालिकी । क, गृहे । किंविशिष्टे, स्वे निजे, अपिशब्दाच्चैत्यगृहे च । न केवलमर्हत्पूजादिक नित्यमह प्रोक्त, अर्चन च पूजा । केषा, यमिना सयतानां । किंविशिष्ट, नित्यप्रदानानुग अहरह प्रकृत-दानमन्वन्धि ॥ २५ ॥

जयाष्टाहिर्कन्द्रध्वजा लक्षयति—

जिनार्चा क्रियते भव्यै-र्या नन्दीश्वरपर्वणि ।

अष्टाहिकोऽसौ सेन्द्राद्यैः साध्या त्रिन्द्रध्वजो मह ॥२६॥

टीका—प्रोक्त सूरिभि । कोऽसौ, -वसो मह । किमास्य, आष्टाहिक । या किं, या क्रियते । का, -सौ जिनार्चा अर्हत्पूजा । के -भव्यैर्भायुकलौके सम्भूयकरणज्ञापनार्थं बहुवचन । क, नन्दीश्वरपर्वणि प्रतिवर्षमापादकार्तिक-फाल्गुनमितपक्षेष्वष्टम्यादिदिनाष्टके । तथा प्रोक्त । कोऽसौ, इन्द्रध्वजाख्यो मह । काऽसौ, सा जिनार्चा । किंविशिष्टा, साध्या क्रियमाणा । के -रिद्राद्यै इन्द्रप्रतीन्द्रसामानिकादिभि । तुर्विशेषे ॥ २६ ॥

अथ महामह निदिशति—

भक्त्या मकुटवद्धैर्या जिनपूजा विधीयते ।

तदाख्या सर्वतोभद्र-चतुमुखर्महामहा. ॥ २७ ॥

टीका-भवन्ति । वा,—स्तदाख्या तस्या जिनपूजाया आख्या नामानि । किं किं, सर्वतोभद्र इति, चतुर्मुख इति, महामह इति च तिष्ठोऽन्वयां तत्र सर्वत्र प्राणिवृन्दे कल्याणकरणात्मसर्वतोभद्र, चतुर्मुखमण्डपे विधीयमानवाच्यचतुर्मुख, अष्टान्दिहापेक्षया गुरुवान्महामह । वा किं, जिनपूजा विधीयते । कै,—मं कुट्टरद्वैर्मकुटानि बद्धानि सामान्तादिभिर्येषां ते मकुटवद्वा मण्डलेश्वरास्तै । कया, भक्त्या, न तु चक्रवर्त्यादिभयादिना । एषोपि कल्पवृक्षवत् केवलमत्र प्रतिनियतननपदविषय दानादिकम् ॥ २७ ॥

अथ कल्पवृक्षमहमाह—

किमिच्छकेन दानेन जगदाशा प्रपूर्य यः ।

चक्रिभिः क्रियते सोऽर्ह-द्यज्ञः कल्पद्रुमो मतः ॥ २८ ॥

टीका—मत पूर्वाचार्यैः सममत । कोऽमौ भोऽर्हद्यज्ञ । किमाख्य, कल्पद्रुम कल्पवृक्षनामा । य किं, य क्रियते । कै,—चक्रिभिः सद्यज्ञिभिः । किं कृत्वा, प्रपूर्य प्रत्यर्थं पूरयित्वा । का,—जगदाशा लोकाना मनोरथान् । केन, दानेन त्यागेन । किंविशिष्टेन, किमिच्छकेन किमिच्छतीति प्रश्नपूर्वकं यावकेच्छानुरूपं क्रियमाणेन ॥ २८ ॥

सम्प्रति बलिस्नपनादिजिनपूजाविशेषाणां नित्यमहादिष्वेवान्तर्भावमाह—

बलिस्नपननाट्यादि नित्य नैमित्तिकं च यत् ।

भक्त्या कुर्वन्ति तेष्वेव तद्यथास्व विकल्पयेत् ॥ २९ ॥

टीका—विकल्पयेत् नित्यमहादीनामेव भेदमाचक्षीत विद्वान् । किं, तत् सत् । केषु, तेष्वेव नित्यमहादिषु । कथं, यथास्व यथायोग्य । यत्किं, यत्कुर्वन्ति निर्वर्तयन्ति । के ते, भक्ता भक्तिमन्त । किं तत्, बलिस्नपननाट्यादि, बलिरूपहार, स्नपनमभिषेक, नाट्य गीतनृत्यवाद्य आदिशब्दादप्रतिष्ठारथयात्रादि । किंविशिष्टं, नित्यं प्रत्यहविधेयं । तथा नैमित्तिकं पर्वकर्मस्यम् ॥ २९ ॥

द्वारिणीं जलादिपूजानां प्रत्येकं फलमालपति—

वार्धारा रजस शमाय पदयो सम्यक्प्रयुक्ताहृत
सद्गन्धस्तनुसौरभाय विभवाच्छेदाय सन्त्यक्षता ।

यष्टु स्रग्दिविजस्रजे चरुमास्त्राम्याय दीपस्त्वपे
धूपो विश्वदृगुत्सवाय फलमिष्टार्थाय चार्थाय सः॥३०॥

टीका—भवति । काऽमौ, वार्धारा वारो जलस्य धारास्रुति । कस्मै, शमाय अनुद्रेकाय । कस्य, रजसः पापस्य ज्ञानदगाचरणकर्मणोर्वा । कस्य, यष्टुरामन पूजयितु । किविशिष्टा सती, प्रयुक्ता सम्पादिता । कयो, पदयोश्चरणयो । कस्य, अर्हतो जिनेन्द्रस्य । कथ, सम्यक् यथोक्त विधानेन । तथा भवति । कोऽसौ, सद्रन्ध श्रीचन्दनद्रव । कस्मै, तनुसौरभाय शरीरसौगन्ध्यनिमित्तम् । कस्य, यष्टु । किविशिष्ट मनु, अर्हत पदयो सम्यक् प्रयुक्त । तथा सन्ति भवन्ति । के, अक्षता अखण्डतण्डुला । कस्मै, विभवाच्छेद्राय विभवस्याणिमादिविभूतेर्द्रविणस्य वाऽच्छेदो निरन्तरप्रवृत्तिस्तदर्थं । शेष पूर्ववन् । तथा भवति । का,—सौ स्रक् पुष्पमाला । कस्य, दिविजस्रजे स्वर्गजन्ममन्दारमालार्थं । तथा भवति । कोऽसौ, चर नैवेद्य । कस्मै, उमास्त्राम्याय लक्ष्मीपतित्वार्थं । तथा भवति । कोऽसौ, दीप आरातिक । कस्यै, त्विपे दीप्यर्थं । तथा भवति । कोऽमौ धूप । किविशिष्ट, अर्हत पदयो सम्यक्प्रयुक्त । कस्मै, विश्वदृगुत्सवाय यष्टु परमसौ भाग्यार्थं । तथा भवति । कि तत्, फल बीजपुरादि । कस्मै, इष्टार्थायाभिमत्तवस्तुप्राप्त्यर्थं । तथा भवति । कोऽसौ, स्रुतचार्दर्थं पुण्याञ्जलिरित्यर्थं । कस्मै भव,—त्यर्थाय पूजाविशेषार्थं । अथवा स इत्यनेन पूर्वोक्त इष्टार्थ एव परामृश्यते तेनायमर्थं कथ्यते । यद्यद्यष्टुरामनोऽभिमत वस्तु गीतादिक तेन जिने सम्यक्प्रयुक्ते तत्तद्विशिष्टगीतादिवस्तुनोऽर्थाय मूल्याय स्यात्तन्मम्पाद्य तीत्यर्थं ॥ ३० ॥

अथ जिनेज्याया सम्यक्प्रयागाविष्णुपदेशपुरस्सर लोकोत्तर फलविशेष माविष्करोति—

चैत्यादौ न्यस्य शुद्धे निरुपरमनिरौपम्यतत्तद्गुणौघ-
श्रद्धानात्सोऽयमर्हन्निति जिनमनघैस्तद्विधोपाधिसिद्धे ।
नीराद्यैश्चारुकाव्यस्फुरदनपुगुणग्रामरज्यन्मनोभि-
र्भव्योऽर्चन् दृग्विशुद्धिं प्रबलयतु यया कल्पते तत्पदाय॥३१॥

टीका—प्रबलयतु प्रबला प्रकृष्टस्वफलदानसमर्था करोतु । कोऽसौ, भग्न्यो
 भाक्तिक । कां, दृग्विशुद्धिं शङ्खादिदोषरहिततत्त्वधदान । किं कुर्व, अर्चन्
 पूजयन् । क, जिन । कै, नीराद्यै जलगन्धाक्षतादिभि । किंविशिष्टै, रन्ध्रै
 इलहृतःसाहृद्यवस्वान्यभुक्तशेषत्वादिपापहेतुदोषमुक्तै । पुन किंविशिष्टै,
 तद्विधोपाधिसिद्धै निष्पापसाधननिष्पन्नै । पुनरपि किंविशिष्टै, चावित्यादि—
 धारुणि दोषनिरासाद्गुणालङ्कारस्वीकाराच्च सहृदयहृदयावर्जकानि, कान्यानि
 लोकोत्तरवर्गनारमणीयगद्यपद्यवाङ्मयानि, अनशुगुणप्रामा अनशूना महता
 गुरुणा गुणाना निसर्गनिर्मलवसैरभ्यातिशयादीना प्रामा सद्वाता, चारु
 काव्यै स्फुरन्तो भावुकलोकधितेषु चमत्कुर्यन्तोऽनशुगुणप्रामास्ते रज्यन्ति
 प्रियमाणानि मनासि येषु तानि तै । किं कृत्वा अर्चन्, न्यस्य सोऽयमहं-
 भ्रिति उत्सर्पणावसर्पणनृतीयचतुर्थकालयोर्यश्चतुस्त्रिंशदतिशयसमेत समवसृ
 तावष्टमहाप्रातिहार्यविराजितस्तन्वोपदेशेन भग्न्यलोक पुनीतवान् सोऽहंशे-
 वायमिति नामस्थापनाद्रव्यभावै स्थापयित्वा । क, जिन । क, चन्द्यादां कस्ये
 प्रतिमाया, आदिशब्देन तदलाभे जिनाकाररहितेऽप्यक्षनादा । किंविशिष्टे,
 शुद्धे निर्दोषे रद्राकाररहिते इत्यर्थ । कस्मा, द्विरित्यादि निरुपरमा भविन
 श्वरा निरोपम्या असाधारणास्तत्तद्गुणा व्यवहारेण दर्शनविशुद्ध्यादिभावना
 प्रमुखकल्याणपञ्चकलक्षणा निश्चयेन चिदचिद्ज्ञयद्रव्याकारविशेषस्वरूपास्ते
 पामोषे ममूहे धदान रुचितरोऽनुरागस्तस्मात् । इत्य ता दृग्विशुद्धिं
 प्रबलयतु भग्न्यो यया दृग्विशुद्ध्या प्रबलीकृतया कथरते समरघते भग्न्यः ।
 कस्मै, तत्पदाय तीर्थकरत्वाय । एकस्या अपि दृग्विशुद्धेरुत्कर्षस्य तीर्थकरत्वा-
 स्यपुण्यविशेषबन्धहेतुवप्रसिद्धे ॥ ३१ ॥

अधुना व्रतभूषितस्य जिनयष्टुरिष्टफलविशेषमभिधत्ते—

दृक्पूतमपि यष्टार मर्हतोऽभ्युदयत्रियः ।

श्रयन्त्यहम्पूर्विकया किं पुनर्नतभूषितम् ॥ ३२ ॥

टीका—अयन्ति आश्रयन्ति । का, अभ्युदयत्रिय पूजार्थांश्चर्यविशिष्टव-
 लपरिजनकामभोगतत्पद । क, यष्टार पूजक । कस्य, मर्हत । किंविशिष्ट,
 दृक्पूतमपि सम्यक्त्वाविशुद्ध । अपिविस्मये । कया, अहम्पूर्विकया अह
 पूर्वमह पूर्वमित्यहम्पूर्विका तथा अहप्रथमिकया । किंपुन, विशेषतः अयन्ति ।

का, अभ्युदयप्रिय । क अहंतो यष्टार । किंविशिष्ट, प्रतैर्दशतो हिंसादिविर
तिलक्षणेर्भूपितमलकृतम् ॥ ३२ ॥

जिनपूजान्तरायपरिहारोपायविधिमाह—

यथास्वं दानपानाद्यैः सुखीकृत्य विधर्मणः ।

सधर्मण स्वसात्कृत्य सिद्ध्यर्थी यजतां जिनम् ॥ ३३ ॥

टीका—यजतां पूजयतु । कोऽसौ, सिद्ध्यर्थी जिनपूजासम्पूर्णता स्वात्मोप-
लब्धि वा अभीप्सु । क, जिन । कि कृत्वा, स्वसात्कृत्य स्वार्थीनान् कृत्वा ।
कान्, सधर्मण जिनधर्मभावितान् । कि कृत्वा, सुखीकृत्य अनुकूलान् कृत्वा ।
कान्, विधर्मण शिवादिधर्मरतान् सर्वधर्मबाह्यान् वा । के यथास्व यथा-
योग्य । दानमानाद्यै अर्पविनियोगसत्काराभ्युत्थानासनप्रदानादिभिरावर्जितो-
पायै ॥ ३३ ॥

स्नानापास्तदोषस्यैव गृहस्थस्य स्वयं जिनयजनेऽधिकारित्वमन्यस्य पुनश्च
भाविधेनैवान्येन तद्याजन इत्युपदेशार्थमाह—

स्त्र्यारम्भसेवासंक्लिष्ट स्नात्वाऽऽकण्ठमथाशिरः ।

स्वयं यजेतार्हत्पादा नस्नातोऽन्येन याजयेत् ॥ ३४ ॥

टीका—यजेत् पूजयेत् । कोऽसौ, भाक्तिको गृही । कान्ऽ, हत्पादान् जिनच-
रणान् । केन, स्वयमामना । किं कृत्वा स्नात्वा शौच कृत्वा । कथं, आकण्ठ

१ नित्य स्नान गृहस्थस्य देवाचनपरिग्रहे ।

यतेस्तु दुर्जनस्पर्शात्स्नानमन्यद्विगहितम् ॥

वातातपादिससृष्टे भूरिताये जलाशये ।

अवगाह्याचिरत्स्नान-मताऽन्यद्वालित भजेत् ॥

पादजानुकटिप्रीवा शिर पर्यन्तसश्रयम् ।

स्नान पञ्चविध श्लेष यथादोष शरीरिणाम् ॥

ब्रह्मचर्यापपत्रस्य निवृत्ताम्भकर्मण ।

यद्वा तद्वा भवेत्स्नान-मन्यमन्यस्य तु द्वयम् ॥

सर्वारम्भविजृम्भस्य ब्रह्मजिज्ञास्य देहिन ।

अविभाय बहि शुद्धं नासौपास्त्राधि कारिता ॥

कण्ठावधि । अथ अथजा । आशिर मस्तकावधि, यथादोष जलेन शुचीभूये
 स्वर्ध । किंविशिष्ट मन्, रयादीति, स्त्रीमेवया कृप्यादिकर्ममेवया च सक्षिष्ट-
 ममन्ताश्याये मनसि चोपतस , प्रस्वेदतन्द्रालस्यदीर्घमनस्यादिदोषभूषितकाय-
 मनस्क इत्यर्थ । सोऽस्नात किं कुर्यादित्याह-याजयेत्पूजया सयोजयेत् ।
 कोऽसौ, अस्नातस्नधाविधौ गृही । कानऽ, हंत्पादान् । केन, -कर्त्राऽप्येन स्नातेन
 समक्षचारिमतीर्ष्यनधर्मकादिना ॥ ३४ ॥

वैत्यादिनिर्माणस्य फलविशेषममर्धनया विधेयतामभिधत्ते—

निर्माण्यं जिनचैत्यतद्गृहमठस्वाध्यायशालादिकं
 श्रद्धाशक्त्यनुरूपमस्ति महते धर्मानुबन्धाय यत् ।
 हिंसारम्भविवर्तिना हि गृहिणां तच्चाहगालम्बन-
 प्रागल्भीलसदाभिमानिकरसं स्यात्पुण्यचिन्मानसम् ॥

टीका-निर्माण्यं शारापणीय । किं तन्, तजिनचैत्यादि । किं, पाक्षिकभा
 वकै । किंविशिष्ट, श्रद्धाशक्त्यनुरूप रया सामर्थ्येन च महता । यत्कि,
 यदस्ति भवति । कस्मै, धर्मानुबन्धाय धर्मस्यानुबन्धोऽलम्बलाभो लम्बप
 रिरक्षणं रक्षितवधनमित्येवमात्मकस्तस्मै । किंविशिष्टाय, महते विपुलाय ।
 एतेन वैत्याल्यादिनिर्माणे साधकदोषराहानिरस्ता । यदाह तत्पारमपि न
 पाप यत्र महान् धर्मसम्बन्ध इति । हि यस्मान् । स्यात् भवेत् । किं तन्, मानस
 मन । किंविशिष्ट, पुण्यचिन् पुण्य सुहृत् चिन्तति वर्धयति, अथवा पुण्या
 पवित्रा निर्मला चिन् भवित्तिर्यस्य सत्पुण्यचिन् । केपां, गृहिणां गृहस्थानां

आप्लुत सम्पुञ्जान्तं शुचिबामोविभूषित ।

मौनगयममम्पन्न कुर्याद्वाचनाविधिम् ॥

दन्तधावनगुडास्यो मुग्धागोवृत्तानन ।

असञ्जानन्दमसर्गं सुर्धर्दवानुपाचरेत् ।

१ यदप्यारम्भतो हिता हिताया पापगम्भय ।

तथाऽप्यत कृतारम्भो महत्पुण्य गमस्तुते ॥

निरालम्बनधर्मस्य स्थितिर्यस्मान्न गतम् ।

मुक्तिप्रसादतोपान-माप्तैर्गन्धो जिनाय्य ॥

किंविशिष्टानां, हिसारम्भविवर्तिनां हिसाप्रायः आरंभः कृष्यादिः तत्र विवर्तन्ते विविधं परिणमन्तेऽभीष्टमिति तद्विवर्तिनस्तेषां । किंविशिष्टं तन्, तदित्यादि, तजिनचैत्यचैत्यालयादि तादृशीर्थयात्रादि, आलम्बनं दृग्विशुद्धयज्ञं, प्रागल्भी प्रौढि, आभिमानिकरसः अहङ्कारानुरक्तो हर्ष, तच्च तादृक्च तत्तादृक् तच्च तदालम्बनं च तस्य प्रागल्भी तथा लसन् द्योतमान स्वसवित्तिगिण्ययीभवन् आभिमानिकरसो यस्मिन् तत् तथोक्तम् ॥ ३५ ॥

शास्त्रविदामपि प्रायः प्रतिमादर्शनेनैव देवादिसेवापरां मतिं कुर्वाणं कलिकालमपवदते—

धिगदुष्पमाकालरात्रिं यत्र शास्त्रदृशामपि ।

चैत्यालोकादृते न स्यात् प्रायो देवविशा मतिः ॥ ३६ ॥

टीका—धिक् निन्दामीत्यर्थः । कां, दुष्पमाकालरात्रिं दुष्पमा एवमकाल-कालरात्रिर्मरणनिशेव दुर्निवारमोहावहत्वात् । यत्र किं, यस्यां न स्यात् । काऽर्सा, मतिरन्तःकरणप्रवृत्तिः । किंविशिष्टा, देवविशा देव परमात्मानं विशत्यनन्यशार्णाभूय श्रयतीति क्विबन्नादजायतद्याप् । केषां, शास्त्रदृशामपि श्रुतचक्षुषामपि । कथं, कृते विना । कस्मान्, चैत्यालोकात् प्रतिमादर्शनात् । कथं, प्रायो बाहुल्येन । केषाञ्चिन् ज्ञानवैराग्यपराणां चैत्यदर्शनमन्तरेणापि मनः परमात्मानं संश्रयतीति भावः ॥ ३६ ॥

कलौ धर्मस्थितिः सम्यक्चैत्यालयमूलैवेत्यनुशास्ति—

प्रतिष्ठायात्रादिव्यतिकरशुभस्वैरचरण-

स्फुरद्भ्रमोद्धर्षप्रसररसपूरास्तरजसः ।

कथं स्युः सागाराः श्रमणगणधर्माश्रमपद

न यत्रार्हद्वेहं दलितकलिलौलाविलसितम् ॥ ३७ ॥

टीका—तत्र नगरादीं कथं स्युः, कथमपि न भवेयुर्ित्यर्थः । केने, सागारा गृहस्था । किंविशिष्टा, प्रतिष्ठेत्यादि, आदिशब्द पूजाभिषेकजागरणाद्यर्थः । व्यतिकरः प्रघट्टकः, स्वैरं स्वच्छन्दं, उद्धर्ष उल्लस, प्रसरश्चिरात्स्थायित्वं, रसः हर्षो जलं वा, रजः पापं रेणुश्च, प्रतिष्ठायात्रादीनां व्यतिकरे शुभं प्रशस्तं

पुण्याख्यणकारणं स्वैरं चरणं मनोवाक्कायस्थापारस्तेन स्फुरंश्चासौ धर्मोद्देश्य-
स्तस्य प्रसर. स एव रसपूरो जलप्रवाहस्तेनास्तं स्फाटितं रजो येषां ते तथा ।
कथं स्युस्तत्र । यत्र किं, यत्र न भवति । किं तत्, अर्हद्देहं त्रिनक्षत्रालय. ।
किंविशिष्टं, दलितं टिष्ठं खण्डितं कलिशीलाविलसितं मठपत्न्याद्विदुर्णयो
निरंकुशविभ्रमभ्रमणसङ्घशपरिणामो वा यत्र तदलितकलिलीलाविलसितं ।
पुन किंविशिष्टं, भ्रमजगणधर्माभ्रमपदं भ्रमणस्य यतिसङ्घस्य धर्माभ्य-
माभ्रमपदं निवासस्थानम् ॥ ३७ ॥

कलां वसतिविशेषं विना सतामप्यनवरित्यतचित्तत्वं दर्शयति—

मनो मठकठेराणां वात्ययेवानवस्थया ।

चेक्षिष्यमाणं नाद्यत्वे क्रमते धर्मकर्मसु ॥ ३८ ॥

टीका—न क्रमते नोत्सहते । किं त,—मनः । केषां, मठकठेराणां वसति-
दरिद्राणामरण्यादिवासिनां यतीनामित्यर्थः । ङ, धर्मकर्मसु धर्मार्थासु क्रियासु
आवश्यकादिषु । कदा, अद्यत्वे अस्मिन् काले । क्रियमाणं, चेक्षिष्यमाणं श्रुतं
पुन पुनयां चाल्यमानं । कथा, अनवस्थया परापररागादिविवर्तनपरिणत्या ।
कथेव, वात्ययेव वातमण्डल्या मूल्यादिर्यथा ॥ ३८ ॥

विमर्शस्थानं विना महोपाध्यायादीनामपि शास्त्रान्तस्तत्त्वज्ञानदी स्थिष्यं
प्रथयति—

विनेयवद्दिनेतृणा-मपि स्वाध्यायशालया ।

विना विमर्शशून्या धीर्दृष्टेऽप्यन्धायतेऽध्वनि ॥ ३९ ॥

टीका—अन्धायते अन्धमिवात्मानमाचरति तत्त्वं न पश्यतीत्यर्थः । काऽमौ,
धीर्बुद्धिः । केषां, विनेतृणामपि । केषामिष, विनेयवत् उपाध्यायानाम्
शिष्याणां यथा । ङ, अध्वनि मार्गे भर्थाप्युच्छे नि धेयमि वा । किंविशिष्टेऽपि,
दृष्टेऽपि । अभ्यस्तेऽपि । किंविशिष्टा सती, विमर्शशून्या अन्तस्तत्त्वज्ञोद्विपुरा ।
कथं, विना । कथा, स्वाध्यायशालया पाठस्थानेन । तत्त्वध्यायिषुषुषु
धेयोऽर्थं नियमेन कारयेदिति प्रतिपत्तव्यम् ॥ ३९ ॥

सत्रातुरोपचारस्थानयोरनुष्ठान्यशास्त्रानुसङ्ग-या विधापने बह्वारम्भरतानां
गृहस्थानां त्रिनपूत्रार्थं पुत्रवाटिकादिनिर्माणे दोषाभार्य च प्रकाशयथाह—

सत्रमप्यनुकम्प्यानां सृजेदनुजिघृक्षया ।

चिकित्साशालवहुष्ये-न्नेज्यायै वाटिकाद्यपि ॥ ४० ॥

टीका—सृजेत्प्रतिमां पथेत्याक्षिकः । किं तत्, सत्रमत्रप्रदानस्थानं अपिशब्दा-
त्प्रमां च । किं तत्, चिकित्साशालवत् व्याधिप्रतीकारस्थानं यथा । कया,
अनुजिघृक्षया उपकर्तुमिच्छया । वेपा,—मनुकम्प्यानां कृपाविषयानां क्षुत्तृष्णा-
तानां व्याधितानां च । तथा न दुष्येन्न दुष्टं भवेत् । किं तत्, वाटिकादि
भादिशब्दाद्दार्पापुष्करिण्यादि । किमर्थं,—मिथ्यायै पूजार्थं । अपिशब्देनानाद-
रार्थेन विषयसुखार्थं कृष्यादिकं कुर्वतां यद्यपि धर्मबुद्ध्या वाटिकादिविधाने
लोके व्यवहारानुरोधाद्दोषो न भवति, तथापि तदकुर्वतामेव क्रयक्रीनेन
पुष्पादिना तेषामपि जिन पूजयतां महान् गुणो भवतीति शाप्यते ॥ ४० ॥

निर्व्याजभक्त्या येन केनापि प्रकारेण जिनं सेवमानानां समस्तदुःखोच्छेद
मितस्ततः समस्तमीहितार्थसम्पत्तिं चोपदिशति—

यथाकथञ्चिद्भजतां जिनं निर्व्याजचेतसाम् ।

नश्यन्ति सर्वदुःखानि दिशः कामान्दुहन्ति च ॥ ४१ ॥

टीका—नश्यन्ति निवर्तन्ते । कानि, सर्वदुःखानि शरीरमनस्तापाः । केषां
निर्व्याजचेतसां निर्मायमनसां भाक्तिज्ञानमित्यर्थः । किं कुर्वतां, भजतां सेव-
मानानां । क, जिनं । यथाकथञ्चिन् येनकेनापि स्तनपनपूजास्तवनादिप्रकारेण ।
तथा दुहन्ति प्रपूरयन्ति । का, दिशः ककुभः । कान्, कामान् मनोरथान् ।
यद्यत्कामयन्ते जिनयष्टारस्तत्सर्वत्र लभन्ते इत्यर्थः ॥ ४१ ॥

एवं जिनपूजा विधेयतयोपदिश्य तद्वास्तिष्वादिपूजामपि विधेयतयोपदे
शुमाह—

जिनानिव यजन्सिद्धान्साधून्धर्मं च नन्दति ।

तेऽपि लोकोत्तमास्तद्वच्छरणं महलं च यत् ॥ ४२ ॥

टीका—नन्दति अन्तरङ्गबहिरङ्गविभूष्या संवर्धते । कोऽर्मा, जीव । किं
कुर्वन्, यजन् पूजयन् । कान्, सिद्धान् मुक्तात्मनः, तथा साधून् सिद्धिसाध-
यन्तीत्यन्वर्थनामाप्तसरणादाचार्योपाध्यायपतीन्, न केवलं तान्, धर्मं च व्यव-

हारनिश्चयरूप रत्नप्रय । कानिव, जिनानिव भर्हतो यथा । कुत इत्याह—यद्य
स्मात् । वर्तन्ते । के ते, अपि सिद्धमाधुधर्मा । किंविशिष्टा, लोकोत्तमा
लोकेषु कृष्टा, तथा शरणमार्तिहरणमपायपरिरक्षणोपाया इत्यर्थे । तथा मङ्गल
पापापहा पुण्यप्रदाश्च । किं च तद्वत् जिनवत् ॥ ४२ ॥

सकलपूज्यपूजाविधिप्रकाशनेनानुप्राहिकाया सम्यक्धृतदेवताया पूजाया
सञ्चयप्राह—

यत्प्रसादात् जातु स्यात् पूज्यपूजाव्यतिक्रमः ।

तां पूजयेज्जगत्पूज्यां स्यात्कारोद्भूतरां गिरम् ॥ ४३ ॥

टीका—पूजयच्छेयोऽर्था यजेत । कां, तां गिर धृतदेवता । किंविशिष्टां,
स्यात्कारोद्भूतरा स्यात्प्रदप्रयोगेण सर्वधैकान्तवादिभिरजय्या । पुन किंविशिष्टां,
जगत्पूज्यां विश्वलोकानामर्था । यत्प्रसादात् यस्या अनुग्रहात् न स्यात् न
भवेत् । कोऽर्था, पूज्यपूजाव्यतिक्रम पूज्यानां अर्हत्सिद्धतापुधर्माणां पूजायां
व्यतिक्रमो यथोक्तविधिलघन । कथं, जातु कदाचिदपि ॥ ४३ ॥

श्रुतपूतका परमार्थनो गिनपूतका ष्वेत्युपदिशति—

ये यजन्ते श्रुतं भक्त्या ते यजन्तेऽञ्जसा जिनम् ।

न किञ्चिदन्तरं प्राहु राज्ञा हि श्रुतदेवयोः ॥ ४४ ॥

टीका—यजन्ते पूजयन्ति । के ते, पुमांस । क, जिन । केन भक्त्या पर
मार्थेन । ये कि, ये यजन्ते । किं तत्, धृत । कथा, भक्त्या । हि परमात् । न
प्राहु न मुक्वन्ति । के ते, आज्ञा गुरु । किं तत्, अन्तर भेद । कयो,
श्रुतदेवयो प्रवचनपरमात्मनो । कीदृश, किञ्चित् यदेव श्रुत म एव देवो य
एव च देवस्तदेव श्रुतमित्यर्थे ॥ ४४ ॥

एव देवपूजाविधि सक्षेपेणोपदिश्य साक्षादुपकारकत्वेन गुरुणामुदासने
नित्य नियुह्ये—

उपास्था गुरवो नित्य मप्रमत्तेः शिवाधिभि ।

तत्पक्षताक्ष्यर्षक्षान्त-श्वरा वित्रोरगोत्तरा ॥ ४५ ॥

टीका—उपास्था मेव्या । के ते, गुरव धर्माश्रयनार्था प्रयोगेण । के,
शिवाधिभि परमकल्याणकामे । किंविशिष्टे, मन्दिरप्रमत्ते प्रमादरहिते ।

कथ, नित्य शश्वत् । यतो भवन्ति । के ते, तपक्षताक्षर्यपक्षान्तश्चरा तेषा गुरुणा पक्षस्तदायत्ततया वृत्ति स एव ताक्षर्यपक्षौ गरुडपतत्र तग्रान्तर्मध्ये चरन्ति तदन्तश्चरा । किंविशिष्टा भवन्ति, विज्ञोरगोत्तरा विज्ञा प्रममाद्-
मांनुष्ठानविषये अन्तरायास्त एवोरगा सर्पा अपकारकवात् तेभ्य उत्तरा परे तद्दूरचारिण, धर्मानुष्ठानप्रयूहसर्पैर्नाभिभूयन्त इत्यर्थे ॥ ४५ ॥

गुरुणास्तिविधिमाह—

निर्व्याजया मनोवृत्त्या सानुवृत्त्या गुरोर्मन ।

प्रविश्य राजवच्छश्वद्विनयेनानुरञ्जयेत् ॥ ४६ ॥

टीका—अनुरञ्जयेदामनि रक्त कुर्यात् । कोऽर्ता, श्रेयोऽर्था । किं त, न्मन श्रित्त । कस्य, गुरोराराध्यस्य । केन विनयेन अभ्युधानादिना कायिकन, हितमितादिप्रतिपादनेन वाचनिकन शुभचित्तनादिना चित्तेन च । कथ, शश्वत् नित्य । किं कृत्वा, प्रविश्यान्तश्चरित्वा । किं तत्, गुरोर्मन । कया मनोवृत्त्या चित्तप्रवृत्त्या । किंविशिष्टया, निर्व्याजया निर्दम्भया । पुन किं-
शिष्टया, सानुवृत्त्या छन्दानुवृत्तिमहितया । कस्येव, राजवत्, राज्ञो यथा सेवकवर्गं ॥ ४६ ॥

विनयेनानुरञ्जयेदित्येतदर्थं व्यनक्ति—

पार्श्वे गुरुणा नृपवत्प्रकृत्यभ्यरिक्ता क्रिया ।

अनिष्टाश्च त्यजेत्सर्वा मनो जातु नु दूपयेत् ॥ ४७ ॥

टीका—त्यजेत् वजयेत् उपामक । का, क्रियाक्षष्टा । सर्वा । किंविशिष्टा, प्रकृत्यभ्यधिका स्वभावादतिरिक्ता वैकारिकी कोपहास्यविवादादिका । न केवल ता अनिष्टाश्च शास्त्रनिषिद्धाश्च पर्यस्तिकोपाध्यादिका । क, पार्श्वे ममीपि । केषा, गुरुणां । केषामिव नृपवत् राज्ञा यथा । तथा न दूपयेत् न विकारयेत् । किं तत्, राज्ञामिव गुरुणा मन । कथ जातु कदाचिदपि आर्ता-
चस्थायामपाल्यर्थे ॥ ४७ ॥

१ निष्ठिवनमवष्टम्भ जृम्भण गात्रभजनम् ।

असंयभापण नर्म हास्य पादप्रसारणम् ॥

अभ्याख्यान करस्फाट करण करताडनम् ।

विकारमगसस्कार वर्जयेत्तिसिद्धौ ॥

माग्रत पात्राणि तर्पयेदित्यादिपूर्वोद्दिष्टदानादिविधिप्रश्नार्थमाह—

पात्रागमविधिद्रव्य देशकालानतिक्रमात् ।

दान देय गृहस्थेन तपश्चर्ये च शक्तित ॥ ४८ ॥

टीका—देय दातव्यं । किं तन्, दौन रत्नप्रयानुमाहक वस्तु । केन, गृह-
स्थेन । कस्मात्, पात्राद्यनतिक्रमात् यथापात्र यथाऽऽगम यथाविधि यथाद्रव्य
यथादेश यथाकाल चेत्यर्थं । तथा चर्यमनुष्ठेय गृहस्थेन । किं तन्, तपोऽनश-
नादि । कस्मात्, शक्तित निजसामर्थ्यानुसारेण दानतपसी कुर्यादित्यर्थं ॥ ४८ ॥

मम्यग्दत्तो नित्यमवश्यतया विधीयमानयोर्दानतपसोरवश्यम्भाविन पल-
विशेषमाह—

नियमेनान्वहं किञ्चिच्चच्छतो वा तपस्यत ।

सन्त्यवश्यं महीयांस परे लोका जिनश्रितः ॥ ४९ ॥

टीका—अवश्य निश्चित । सन्ति भयन्ति । के ते, लोका । किंविशिष्टा ,
परे जन्मान्तराणीत्यर्थं । किंविशिष्टा सन्ति, महीयांस इन्द्रादिपदलक्षणा ।
कस्य, जिनश्रित परमात्मान सेवमानस्य भग्यस्य । किं कुरंतो, यच्छतो
ददत तपस्यतो वा तपश्चरत । किं, किञ्चित् यद्वा तद्वा शास्त्रविहितं ।
केन, नियमेन अवश्यतया । कथं,—मन्वह दिनेदिने ॥ ४९ ॥

यद्यं यद्दानं कर्तव्यं तत्तदर्थमाह—

धर्मपात्राण्यनुग्राह्याण्यमुत्र स्वार्थसिद्धये ।

कार्यपात्राणि चार्त्रैव कीर्त्यं न्वाचित्यमाचरेत् ॥ ५० ॥

टीका—अनुग्राह्याणि उपग्राह्याणि श्रेयोऽर्थिना । कानि, धर्मपात्राणि
रत्नप्रयमाधनपरा नरा । किमर्थं, स्वार्थसिद्धये । अमुत्र परलोके स्वर्गा-
दिसुखमम्परत्यर्थमित्यर्थं । तथा अनुग्राह्याणि । कानि, कार्यपात्राणि त्रिवर्ग-
साधनमहाया । कस्य, अग्रैव जन्मानि स्वार्थसिद्धये पुण्यार्थमग्राहये ।
तथा आचरेदनुतिष्ठेत् गृही । किं तन्, आचित्य दानप्रियवचनाभ्यामन्यस्य
सन्तोषोपादनं । कस्य कीर्त्यं यतोऽर्थम् ॥ ५० ॥

१ यद्यंमप्यनपन्न्यानां पात्राणामुपकारकम् ।

दान यथावयं देयं वैवाच्यविधानिना ॥

धर्मपाशाना यथागुण सन्तर्पणीयत्वमाह—

समयिकसाधकसमयद्योतकनैष्ठिकगणाधिपान्धिनुयात् ।

दानादिना यथोत्तरगुणरागात्सद्रूही नित्यम् ॥ ५१ ॥

टीका—समयिको गृही यतिर्वा जिनसमयधित, साधको ज्योतिषमन्त्र वादादिलोकोपकारकशास्त्रज्ञ, समयद्योतको वादित्वादिना मार्गप्रभावक, नैष्ठिको मूलोत्तरगुणश्लाघ्यतपोऽनुष्ठाननिष्ठ, गणोधिप धर्माचार्यस्तादृग्गृहस्थाचार्यो वा एतान् पञ्च धिनुयात् प्रीणयेत् । कोऽसौ, सद्गृही पाक्षिक श्रावकस्त्रैवर्णिको वा गृहस्थ । केन, दानादिना दानमानासनसम्भाषणादिना । कस्मात्, यथोत्तरगुणरागात् या य उत्तर उत्कृष्ट समयिकादीना मध्ये तस्य तस्य गुणेषु प्रीतिः, अथवा यो यो यस्योत्कृष्टो गुणस्तत्र तत्र प्रीत्या त धिनुयादिति योज्यम् । अत्र श्रमणोपासकेषु मुमुक्षुषु रत्नप्रयानुग्रहबुध्या सन्तर्पण पात्रदत्ति, बुभुक्षुषु च गृहस्थेषु वात्सल्येन यथाहमनुग्रह समान दत्तिरिति विभाग ॥ ५१ ॥

समदत्तिविधानोपदेशार्थमाह—

स्फुरत्येकोऽपि जेनत्व गुणो यत्र सतां मत ।

तत्राप्येनै सत्पात्रै र्द्योत्य खद्योतवद्रवौ ॥ ५२ ॥

- १ गृहस्थो वा यतिर्वाऽपि जैन समयमास्थित ।
यथाकालानुग्राह पूजनीय मुद्यतिभि ॥
- २ ज्योतिर्मन्त्रनिमित्तज्ञ मुप्रज्ञ कायकर्मसु ।
मान्य समयिभि सम्यक्परोक्षार्थं+++धी ॥
- ३ दीक्षायात्राप्रतिष्ठाया क्रियास्तद्विरहे कुत ।
तदर्थं परपृच्छाया कथं च समयोन्नति ॥
- ४ मूलोत्तरगुणश्लाघ्यैस्तपोभिर्विष्टितास्थिति ।
साधु साधु भजेत्पूज्य पुण्योपाजैनपण्डितै ॥
- ५ ज्ञानकाण्डे क्रियाकाण्डे चातुर्वर्ण्यपुरस्सर ।
सूरिर्दिव इवाराध्य ससाराग्धितरण्डक ॥

टीका—द्योत्य प्रकाश्य प्रभाव्य । कै, सत्पात्रे ज्ञानतपोऽधिके । किंविशिष्टे,—रजने शिवादिभक्तिप्रहाविष्टे । क, तत्रापि तपोज्ञानरहितेऽपि जने । किवत्, यद्योतवत् स्वयंतिरिव । कस्मिन्, रवौ रविसन्निधाने ज्योतिरिद्विगता यथा निष्प्रभा भवन्ति तथा स्फुरन्जनत्वगुणपुस समीपे मिथ्यादृष्टिधार्मिका इत्यर्थे । यत्र किं, यत्र स्फुरति प्रतपति । कोऽसौ, जैनवगुण तिन एव देवो मे भवार्णवोत्तारकवादित्यभिनिवेशधर्म । किंविशिष्टोऽपि, ज्ञानतपोरहित, किं पुनस्तत्सहित इत्यपिशब्दार्थे । किंविशिष्टे, सत्ता मत साधुनामिष्ट ॥ ५२ ॥ श्रेयोऽर्थिना जैनानुग्रहानुभावमाह—

वरमेकोऽप्युपकृतो जैनो नान्ये सहस्रश ।

दलादिसिद्धान् कोऽन्वेति रससिद्धे प्रसेदुपि ॥ ५३ ॥

टीका—वर भवतु । कोऽसौ, जैन । किंविशिष्टे, उपकृतोऽमुगृहीत । किंविशिष्टोऽपि, एकाऽपि । न वर । के, अन्ये भजना । किंविशिष्टा, उपकृता । कियत्, महस्रश सहस्रमण्या । अत्र दृष्टा तमाह—को, न कश्चित् । अन्यति अनुवर्तते । कान्, दलादिमिद्धान् दल र्याजरहितवृत्रिमसुवर्णादिद्रव्य आदि शब्दाङ्गोत्कर्षादि तत्र तेन वा सिद्धान् प्रसिद्धान् । क मति, रससिद्धे पारदेन दारिद्र्यव्याधिनगदिनिगकरणशक्त्या प्रतीने पुमि । किंविशिष्टे, प्रसेदुपि प्रसन्ने अनुग्रहोच्यते ॥ ५३ ॥

नामादिनिक्षेपविभक्ताना चतुर्णां जैनाना पात्रव यथात्तर विशिनष्टि-

नामत स्थापनातोऽपि जैनः पात्रायते तराम् ।

स लभ्यो द्रव्यतो धन्यैर्भावतस्तु महात्माभि ॥ ५४ ॥

टीका—पात्रायते तरा भजनपात्रेभ्योऽतिशयेन सयुज्यमाननिर्वाणकारण गुणलक्षणपात्रवदाचरति, सम्यक्त्वमहचारिपुण्याखवकारणवान् । कोऽसौ, जैन । केन, नामत सञ्ज्ञामात्रेण, न पर नाम्ना स्थापनानाऽपि सांश्वे जैन इति कल्पनामात्रेणापि । लभ्य प्राप्य । कोऽसौ, स जैन । केन, द्रव्यतो द्रव्येण आगामिर्जनत्वगुणयोग्यत्वेन विशिष्टे । कै, धन्यै पुण्यवद्भि । स एव तु भावतो भावेन जैनत्वगुणयोगन लभ्य । कै, महात्माभ महात्माभि ॥ ५४ ॥ भावजैन प्रणि निरुपाधिपीतिमतोऽभ्युदयनि श्रेयममम्पद् फलमाह-

प्रतीतजैनत्वगुणेऽनुरज्यन्निर्व्याजमासंसृति तद्गुणानाम् ।

धुरि स्फुरन्नभ्युदयैरदसस्त्वस्त्रिलोकीतिलकत्वमेति ॥ ५५ ॥

टीका—एति गच्छति । कोऽप्यौ, गृही । किं कुर्वन्, अनुरज्यन् स्वयमेवानु-
राग कुर्वन् । कथं, निर्व्याज निच्छन्न । इ, प्रतीत प्रसिद्धो जैनत्वगुणो यस्य
तस्मिन् प्रतीतजैनत्वगुणे । किं,मेति त्रिलोकीतिलकत्व परमपद । किंभूतो
भूत्वा, नृस त्रितृष्णीभूत इत्यर्थ । के, अभ्युदयैराशेष्यादिभि । किंविशिष्ट-
सन्, अदसोऽदृशतमद् सम्पत्त्वमहचारिपुण्योदययागोन् । किं कुर्वन्, स्फुरन्
र्दाव्यन् । इ, धुरि अग्रे । केया मद्गुणाना प्रतीतजैनत्वगुणाना । कथम् आममृति
सत्सार यावन्, भवे भवे जनानामग्रणीर्भवदित्यर्थ ॥ ५५ ॥

गृहस्थाचार्याय नदभावे मध्यमपात्राय वा कन्यादिदान पाक्षिकश्रावकस्य
कर्तव्यतयोपदिशति—

निस्तारकोत्तमायाथ मध्यमाय सधर्मणे ।

कन्याभूहेमहस्त्यश्व-रथरत्नादि निर्वपेत् ॥ ५६ ॥

टीका—निर्वपेत् दद्यात् गृही । किं तत्, कन्या कुमारी, भूर्भूमि, हेम
काञ्चन, हस्ती गज, अश्वो वाजी, रथ स्वन्दन, रत्न वज्रादि, आदिशब्देन
वस्त्रगृहनगराद्येवजातीयकमन्यदपि त्रिवर्गसाधनाश्रय वितरेत् । कस्मै, सधर्मणे
समान आत्मना समो धर्मं क्रियामन्वव्रतादिलभ्णो गुणो यस्य तस्मै किंवि-
शिष्टाय, निस्तारकोत्तमाय सत्सारार्गवोत्तारकाया गृहिणा मध्ये प्रधानाय न
केवल तस्मै तदलाभे च मध्यमाय अनुत्तमाधमाय । अथशब्दोऽत्र पक्षान्त-
रमूचनेऽधिकारे वा । अत्र जघन्यविषया समदत्ति व्याख्याय मध्यमविषयाऽ
सावधिमिप्रते इत्यर्थ । यन्पक्षया गृहस्थस्य गुणाधिकस्यापि मध्यमपात्र-
न्वात् ॥ ५६ ॥

सधर्मभ्य कन्यादिदाने हेतुमाह—

आधानादिक्रियामन्त्र-व्रताद्यच्छेदवाञ्छया ।

प्रदेयानि सधर्मभ्य कन्यादीनि यथोचितम् ॥ ५७ ॥

टीका—प्रदेयानि प्रकृत कृत्वा दातव्यानि गृहिणा । कानि, कन्यादीनि ।
केभ्य, सधर्मभ्य सार्धमिकेभ्य । कथं, यथोचितं यो यो यद्दानस्य योग्यस्तरमै

तस्मै तद्गतव्यमित्यर्थः । क्या, आधानादीत्यादि-आधान गर्भाधानविधान
मादिर्यासा प्रीतिसुप्रत्यादीनामासोक्ताना क्रियाणां ता आधानादयस्ताश्च ता
क्रियाश्च कर्माणि गृहस्थानामवश्यकार्याणि, मन्त्रा प्रणामत्तेराधानादिक्रिया-
सम्बन्धिन ण्वासोक्ता अपराणितमन्त्रो वा, प्रतानि मद्यविरत्यादीनि आदिश-
ब्दोद्भवपूजापात्रदानादिधर्मकर्माणि तथामच्छेद सानत्येन प्रवृत्तिस्तत्र वाञ्छ
आकाशा तथा ॥ ५७ ॥

सम्यङ्न्यादानाविधि तत्फल चाह—

निर्दोषां सुनिमित्तमूचितशिर्यां कन्यां वराहैर्गुणैः
स्फूर्जन्त परिणाय धर्म्यविधिना यः सत्करोत्यञ्जसा ।
दम्पत्योः स तयोस्त्रिवर्गघटनात्त्रैवर्गिकेष्वग्रणी-
भूत्वा सत्समयास्तमोहमहिमा कार्ये परेऽप्यूर्जति ॥ ५८ ॥

टीका-यो गृही । अञ्जसा श्रद्धापरत्वन । साधर्मिक सत्करोति सम्मानयति
यथोचितवस्यादिदानेनोपचरति । किं कृत्वा, परिणाय युक्तितो वरणविधान
मग्निदेवद्विजमाक्षिक च पाणिग्रहण विवाहस्त कारयित्वा । केन, धर्म्यविधिना
धर्म्या धर्मान्दनपेता ब्राह्मप्राजापत्यापदेवाश्चत्वारो विवाहास्तेषां यथाहं प्रयो-

१ धर्म्यविवाहविधिरापे यथा—

तमोऽस्य सुर्वनुशाना-दिष्टा वैवाहिकी क्रिया ।
वैवाहिके कुले कन्या-मुचितां परिणेष्यत ॥
मिदार्चनविधि सम्य-प्रिर्वर्त्य द्विजमतमा ।
कृतामित्रयमपूजा कुयुस्तत्ताक्षिका क्रियाम् ॥
पुण्याशने ऋचिर्त्सद्-प्रतिमान्भिमुख तयो ।
दम्पत्यो परया भूत्वा कार्य पाणिग्रहोन्माव ॥
वेद्यां प्रणीतममीनां त्रय द्वयमर्थककम् ।
तत प्रदाक्षिणीकृत्य प्रशप्य विनिवेशनम् ॥
पाणिग्रहणदीक्षायां नियुक्तं तद्भूवरम् ।
आसत्ताहं चरेद्भ-प्रन देवाग्निशाक्षिकम् ॥

(संक्षेपप्रारम्भे ।)

गेण । किं कुर्वन्त, स्फूर्जन्त विचारकचेतसि स्फुरन्त । कै,—गुणै । किंविशिष्टे ,
चराहैर्वरयितुर्थोग्यै कुलशीलसानाध्यविद्यावित्तसौरूप्ययोग्यवयोर्धित्वै । कां
परिणाय्य, वन्यां । किंविशिष्टा, निर्दोषां सामुद्रिकशास्त्रोक्तदोषरहिता ।
पुन किंविशिष्टा, सुनिमित्तसूचितशिवा सुनिमित्तै सामुद्रिकदूतशोतिपादि-
भविष्यद्ब्रह्ममाशुभज्ञानोपायै सूचित प्रकाशित शिव स्वस्य वरस्य च कल्याणं
यस्यास्ता । स किमित्याह—ऊर्जति ममर्थो भवति । कोऽसौ, स यथाविधि
कन्यादाता । इ, कार्येऽवश्यकृत्ये । किंविशिष्टे परेऽपि पारलौकिके न केवल
लौकिके इत्यपिशब्दार्थं । किंविशिष्ट सन्, सदित्यादि—सत्समय जिनप्रवच-
नमार्यसङ्गतिर्वा तेनास्तो निराकृतो मोहस्य चारित्रावरणकर्मणो महिमा गुस्त्वं
येन स तथोक्त । किं कृत्वा, भूया । किंभूतो,—ऽग्रणी प्रधान । कैषु मध्ये,
त्रैवगिकेषु धर्मार्थकामानाचरन्सु । कस्मात् त्रिवर्गघटनात् धर्मार्थकामसम्पा-
दनात् । कथो,—स्तयो स्वकन्यातद्वरलक्षणयोर्दम्पयोर्नायापत्यो ॥ ५८ ॥

सत्कन्याप्रदानु साधर्मिकोपकारकरणद्वारेण महान्त सुकृतलाभमेवभासय,
आह—

क्रान्त्वा स्वस्योचिता भूमि तीर्थभूर्माविहृत्य च ।
स्वगृहे प्रविशेद्भूत्या परया तद्बधुवरम् ॥
विमुक्तकण पश्चात्स्वगृहे शयनायकम् ।
अधिशय्य यथाकाल भौगाग्यैरपलालितम् ॥
सन्तानार्थमृतादेव कामसत्वा मिथा भवेत् ।
शक्तिकालव्यपेक्षोऽय क्रमोऽशक्तेष्वतोऽयथा ॥
१-२ द्वौ हि धर्मा गृहस्थाना लौकिक पारलौकिक ।
लोकभ्रयो भवेदाद्य पर स्वादागमाभय ॥
सर्व एव हि जैनाना प्रमाण लौकिको विधि ।
यत्र सम्यक्त्वहानिर्न यत्र न व्रतदूषणम् ॥
स्वजात्यैव विशुद्धाना वर्णानामिह रत्नवत् ।
तत्क्रियाविनियोगाय जैनागमविधि परम् ॥
यद्भवभ्रान्तिनिर्मुक्ति हेतुर्धास्तत्र दुर्लभा ।
सप्सारव्यवहारे तु स्वत सिद्धे तृथाऽऽगम ॥

सत्कन्यां ददता दत्त सत्रिवर्गो गृहाश्रमः ।

गृह हि गृहिणीमाहुर्न कुड्यकटसंहतिम् ॥ ५९ ॥

टीका—दत्तो वितीर्णं सगृहिणा साधर्मिकाय । कोऽमौ, गृहाश्रम गृहे
आश्रमो धर्मानुष्ठान गृहमेव वाऽश्रमस्तप स्थान । किं कुर्वता, ददता । का,
सत्कन्या सती प्रशस्ता कर्लान्यादिगुणोपेता । मासुद्रिकोक्तदोषरहिता च कन्या
कुमारी सत्कन्या तां । किंविशिष्टो गृहाश्रमो दत्त, सत्रिवर्गो धर्मार्थकामाना
सगृहिणीमूलत्वान् । तथाहि—धर्म, स्वदारमन्तोपाचारमकमयमलक्षणो देवा-
दिपरिचरणस्वरूप सत्पात्रदानादिस्वभावश्च, अर्थां देव्यादिव्यमनस्यावर्तनेन
निष्प्रायूहमर्धस्योपार्जनादुपानितस्य च रक्षणाद्रक्षितस्य च वर्द्धनाद्यथाभार्यं
प्राप्तमुपार्जनादिसम्पत्ति, 'सत्कल्पपरमणीयस्य प्रीतिसम्भोगशोभिनो रश्मिरस्या
भिलाषस्य नाम काम' इति स्मृतिरिति चक्षताम् कामश्च यथेष्टमाभिमानि-
करसानुविद्धमर्वीन्द्रियप्रीतिहेतु कुलाहनामङ्गिनीं सुशतीम् । हि यस्मात् ।
आहु भुवन्ति विद्वान् । किं, गृह । कां, गृहिणीं कुलपरनी । न आहु । कि
तत्, गृह । कुड्यकटसंहतिं भिक्षिवशादिच्छादनमदघातम् ॥ ५९ ॥

कुलस्त्रीपरिमह लौकिकवाभिमतपत्न्यसम्पदाकृत्वात् प्रैवगिवस्य विधेयत-
योपदिशति—

धर्मसन्ततिमहिष्ठां रतिं वृत्तकुलोन्नतिम् ।

देवादिसत्कृतिं चेच्छन्सत्कन्यां यत्नतो वदेत् ॥ ६० ॥

टीका—वदेत् परिणयेत । कोऽमौ, धावक । कां, सत्कन्यां सती । प्रशस्ता
सतश्च सज्जनस्य कन्या सत्कन्या तां । कस्मात् यत्नत प्रयत्नेन नन्दरतया ।
किं कुर्वन्, वृच्छन् भाकोक्षन् । किं किं, धर्मसन्तति धर्मार्थां यत्नतिरपत्यानि
अथवा धर्मस्य सन्ततिरविच्छेदो धर्मसन्ततिस्तां, तथा महिष्ठामनुपहतां
रतिं सम्भोग, तथा वृत्तकुलोन्नतिं वृत्तरथाचारस्य कुलस्य च वरास्य गुरुस्य
वा वरानिरत्नतिस्तां, तथा देवादिसत्कृतिं देवद्विजातिधिवान्धवमन्कारम् ॥ ६० ॥

दुष्कल्पस्याकल्पस्य वा पात्रस्य भूम्यादिदानाच्च कश्चिदुपकार स्यादित्य
सुमर्धमवश्य सत्कन्याविनिषेगन सधर्मानमनुगृहीयादिति विधिष्यवधार-
नाधर्मार्थान्तरस्यामेन समर्धयते—

सुकलत्रं विना पात्रे भूहेमादिव्ययो वृथा ।

कीटैर्दन्दश्यमानेऽन्तः कोऽभ्युमेकाद्द्रुमे गुणः ॥६१॥

टीका—भवति । कोऽसौ, भूहेमादिव्यय- भूमिसुवर्णादिदान । कथम्भूतो, वृथा व्यर्थ- । क, पात्रे संयुज्यमानमोक्षकारणगुणे गृहिणि । कथं, विना । किं तत्, सुकलत्रं सत्पत्नीं । अत्र दृष्टान्तमाह—को भवति, न कश्चिन् । कोऽसौ, गुण उपकारः । कस्मान्, अभ्युमेकात् जलमेचनात् । क, द्रुमे वृक्षे । किं क्रिय-
माणे, दन्दश्यमाने गर्हितं भक्ष्यमाणे । कैः, कीटैर्घुणैः । क, अन्तर्मध्ये ।

विषयसुखोपभोगेनैव चारित्रमोहोदयोद्रेकस्य शक्यप्रतीकारत्वात्तद्वारेणैव तस्मादपवत्याग्मानमिव साधर्मिकमपि विषयेभ्यो व्युपरमवेदित्युपदेशार्थमाह—

विषयेषु सुखभ्रान्तिं कर्माभिमुखपाकजाम् ।

छित्त्वा तदुपभोगेन त्याजयेत्तान्स्ववत्परम् ॥ ६२ ॥

टीका—त्याजयेद्विमोचयेत् । कोऽसौ, सद्गृही । कं, परं कन्यादिदानेन विषयीक्रियमाणं साधर्मिक । कान् तान्, सुकलत्रादिविषयान् । किवत्, स्ववत् आत्मानं यथा । किं कृत्वा, छित्त्वा प्रशमय्य । का, सुखभ्रान्तिं सुखयन्तीति सुखा सुखहेतव इमे सुखं वेति विषयांसमति । केषु, विषयेषु । किंविशिष्टा, कर्माभिमुखपाकजां कर्मणश्चारित्रमोहस्याभिमुखो निजफलदानोद्यत पाको रस कर्माभिमुखपाकस्तस्मात् जातां । छित्त्वा प्रशमय्य । कां, सुखभ्रान्तिं । केन, तदुपभोगेन विषयानुभवनेन ॥ ६२ ॥

दुष्पमाकालवशात्प्रायेण पुरुषाणामाचारविप्लवदर्शनाद्विचिकित्साकुलित-
चित्तस्य दातुं सांचित्त्यविधानार्थं चतुर श्लोकानाह—

दैवाल्लब्धं धनं प्राणैः सहावश्यंविनाशि च ।

बहुधा विनियुञ्जानः सुधीः समयिकान्क्षिपेत् ॥ ६३ ॥

टीका—क्षिपेत् धिगिमान् सम्भाषणमात्रस्याप्ययोग्यानित्याद्यवर्णवादेन तिरस्कुर्व्यादिति काष्ठा न क्षिपेदिति प्रतिपेधे पर्यवस्यति । कोऽसौ, सुधी श्रेयोऽर्थी गृही । कान्, समयिकान् समयविधानान् गृहस्थान् यतीन् वा । किं कुर्वाणो, विनियुञ्जानो व्ययमान- । किं तत्, धनं । कतिधा, बहुधा बहुभि

प्रकारे लज्जाभयपक्षपातादिभिः । किंविशिष्टं धनं, लब्धं प्राप्तं । कस्मान्, देवात्पुण्योद्दयात्तु पुण्यकारात्, तस्य संसारे गौणत्वात् । किंविशिष्टं, मन्वस्य-विनाशि नियमेन गत्वरं । कथं, सह । कै, प्राणैः ॥ ६३ ॥

किं तर्हि कुर्यादित्याह—

विन्यस्यैदंयुगीनेषु प्रतिमासु जिनानिव ।

भक्त्या पूर्वमुनीनर्षेत्कुतः श्रेयोऽतिचर्चिनाम् ॥ ६४ ॥

टीका—भर्त्सेत् पूजयेत् । कोऽसौ, सहृदी । कान्, पूर्वमुनीन् प्राप्ततसा-धून् । क्या, भक्त्या । किं कृत्वा, विन्यस्य नामादिविधिना निक्षिप्य । केषु, ऐदंयुगीनेषु अस्मिन् युगे साधुषु । कास्विव कान्, प्रतिमासु जिनानिव प्रति-विम्वेष्वर्हंतो यथा । यत कुतो भवति, न कुतश्चिद् । किं तन्, श्रेय पुण्यं । केषाम्, अतिचर्चिनाम् अतिमात्रं क्षोदकाराणाम् ॥ ६४ ॥

- १ भुक्तिमात्रप्रदाने तु का परीक्षा तपस्विनाम् ।
 ते सन्त सन्वसन्तो वा शूद्रो दानेन शुष्यति ॥
 सर्वात्मभद्रप्रदाना गृहस्थाना धनवयः ।
 बहुधाऽस्ति ततोऽल्पं न कर्त्तव्या विचारणा ॥
 यथा यथा विशिष्यन्ते तपोज्ञानादिभिर्गुणैः ।
 तथा तथाऽधिकं पूज्या मुनयो गृहमेधिभिः ॥
 देवाल्लब्धं धनं धनैर्वस्यं समयाधिते ।
 एको मुनिर्भवेत्तस्यो न लभ्यो वा यथागमम् ॥
 उच्चावचजनप्रायः समयोऽयं जिनेश्वराम् ।
 नैकस्मिन्पुरे तिष्ठे देकस्तम्भ इवालयः ॥
 ते नामस्थापनाद्रव्य भावन्यासैश्चतुर्विधाः ।
 भवन्ति मनुयः सर्वे दानमानादिकर्मसु ॥
 उत्तरोत्तरभावेन विधिस्तेषु विशिष्यते ।
 पुण्यार्जने गृहस्थाना जिनप्रतिष्ठातिष्विव ॥
 काले कलैः चले चित्ते देहे चान्नादिकोटके ।
 एतच्चित्रं यद्यपि जिनरूपधरा नराः ॥

पुनस्तदर्थसमर्थनार्थमाह—

भावो हि पुण्याय मत शुभ पापाय चाशुभ ।

तदुप्यन्तमतो रक्षेद्धीर समयभक्तित ॥ ६५ ॥

टीका—हि यस्मात् । पुनरिष्ट । कोऽसौ, भाग परिणाम । कर्म, पुण्याय मुहूर्तनिमित्त । किंविशिष्ट, शुभ प्रशस्त । तथा मत । कोऽसौ, भाव । किंविशिष्टो,—ऽशुभोऽप्रशस्त । कर्म, पापाय पातकनिमित्त । यत् एवमत एनस्मात्कारणात् । रक्षेन्निवारयेत् । कोऽसौ, धीरोऽविवारप्रकृति । क त, भाव । कि कुर्वन्त, दुप्यन्त विकुर्वाण । कस्मात्, समयभक्ति जिन-ज्ञासन कलौ धारयन्तोऽमी अतो जिनवन्मान्या इत्यनुरागबुद्ध्या ॥ ५६ ॥

ज्ञानतपसा पृथक् समुद्रितयोश्च तद्वता च पूजयेत्वे युक्तिमाह—

ज्ञानमर्च्यं तपोऽङ्गत्वा त्तपोऽर्च्यं तत्परत्वत ।

द्वयमर्च्यं शिवाङ्गत्वान्तद्वन्तोऽर्च्या यथागुणम् ॥ ६६ ॥

टीका—अर्च्यं पूज्य गृहिणा । कि तत् ज्ञान साधकस्थ दीक्षायात्राप्रति-ष्ठाद्युपयोगि । कुत, तपोऽङ्गत्वात्तद्वन्तवोनिमित्तशक्त । तथा अर्च्यं । कि तत्, तपो नैष्टिकस्थ । कस्मात् तत्परत्वत ज्ञानातिशयहेतुत्वान् ज्ञान परमुकृष्ट यस्मादिति ध्युत्पत्त्याश्रयणात् । तथा अर्च्यं । कि तत् द्वय ज्ञानतपोयुगल गणाधिपस्थ । कस्मात्, शिवाङ्गत्वान्मोक्षकारणत्वान् । तथा अर्च्या । के ते, तद्वन्तो ज्ञानिनस्तपस्विनो ज्ञानतपोयुक्ताश्च । कथ, यथागुण यो यो गुणो यस्याधिकस्तेन तन त त विशेषेण पूजयेदित्यथ ॥ ६६ ॥

अथ मित्यादृष्टश्च सुपात्रेत्वेवाशदानादुत्पन्नस्य पुण्यस्य फलविशेषमपात्रे चार्थविनियोगस्य वैयर्थ्यं प्रतिपादयितुमाह—

न्यग्मध्योत्तमकुत्स्यभोगजगतीभुक्तावशेषादृपा-

त्तादृक्पात्रवितीर्णभुक्तिरसुदृग्देवो यथास्वं भवेत् ।

यथा पूज्य जिनेन्द्राणा रूप लेपादिनिर्मितम् ।

तथा पूर्वमुनिच्छाया पूज्या सम्प्रति सयता ॥

(पूर्वगृष्टादागता ।)

सद्दृष्टिस्तु सुपात्रदानसुकृतोद्रेकात्सुभुक्तोत्तम-

स्वभूमर्त्यपदोऽश्रुते शिवपद व्यर्थस्त्वपात्रे व्ययः ॥६७॥

टीका—भवेत् जायते । कोऽमौ, अमुदकिध्यादृष्टिर्नैव । किं भवेत्, देव सुर । कथं, यथास्व यद्यस्वमात्मीय दान तत्तदनतिव्रमेणेत्यर्थः । किंविशिष्ट सन्, तादृक्पात्रवितीर्णशुक्ति तादृग्भ्यो न्यग्मध्योत्तमकुत्सितेभ्य पात्रेभ्यो वितीर्णां दत्ता शुक्तिराहारो येन स तथोक्तः । कम्माद्भवेत्, वृषात् पुण्यविशेषात् । किंविशिष्टान्, न्यामित्यादि,—न्यक् जघन्य एकपत्न्योपमभोग्यत्वान्, उत्तमस्त्रिपत्न्योपमभोग्यत्वान्, कुत्स्य सुस्वादुमृत्पुण्यपलाशनवृत्ति-त्वादेकोक्तादिदेहयोगात् । न्यक्च मध्यमश्च उत्तमश्च कुत्स्यश्च न्यग्मध्योत्तम-कुत्स्यास्ते च ते भोगाश्च न्यग्मध्योत्तमकुत्स्यभोगास्तैरुपलभिता जगत्वो भूमयो जघन्यभोगभूमिर्मध्यमभोगभूमिरत्तमभोगभूमि कुभोगभूमिश्चेति चतस्रस्तासु भुक्ता कल्पवृक्षादिसम्पादितेष्टविषयोपभोगमुखेन निजीर्णश्रमा बवशेषश्चोद्धृतो यो वृषस्तस्मान् । तत्र मिध्यादृष्टिर्नघन्यपात्राय सुदृष्टिलक्षणा याहारदानं दत्त्वा जघन्यभोगभूमौ, मध्यमपात्राय सम्यक्त्वाणुवनपवित्राय मध्यभोगभूमौ, उत्तमपात्राय सम्यग्दर्शनमहाव्रतभूषिताय चोत्तमभोगभूमौ, निरातङ्गभोगान् भुक्त्वा स्वायु क्षये यथायोग्य गच्छेत् । तत्तत्पात्रसन्निधाना तथाविधशुभपरिणामविशेषोपपत्त्या तादृक्पुण्यप्रचयानुभावात् । स एव च कुपात्राय सम्यक्तरहितव्रततपोयुक्तायाहारं दत्त्वा कुभागभूमौ निर्भूपाविविह-गुहावृक्षमूलनिवास्येकोक्तादिशरीरो भूत्वा स्वसमानपरिण्या सह यथाम्ब निराबाधतया भोगं भुक्त्वा पत्न्योपममात्रस्वायु क्षये मृत्वा स्वर्गे वाहनदेवो ज्योतिष्को वा व्यन्तरो वा भवनवामी वा भूत्वा दीर्घं दुर्गतिदुःखानि भुङ्क्ते ससरति । किं च ये भोगभूमिषु ये च मानुषोत्तरपर्वताद्गहि प्राक्च स्वयम्प्रभ-पर्वतात्तिर्यञ्चो ये च म्लेच्छरानगजतुरगादयो वेश्यादयो वा नीचामानो

पात्रापात्रलक्षणं यथा—

१-० उत्कृष्टपात्रमनगरमणुव्रतावध

मध्यव्रतने रहितं मुग्धं जघन्यम् ।

निर्दशनं व्रतनिहायदुतं कुपात्रं

सुगमोज्जितं नरमपात्रमिदं हि विद्धि ॥

भोगभाजो दृश्यन्ते ते सर्वे कुपात्रदानतो यथापरिणाममुत्पन्नेन मिथ्या च-
सहचारिणा पुण्येन तथा स्थिरिति निर्णय । अधृते प्राप्नोति । कोऽसौ,
सद्दृष्टि सम्यक्त्वविशुद्धो जीव । तुर्विशेषे । किं, शिवपद । किंभूतो भूत्वा,
सुष्ठु यथेष्ट भुक्तानि उत्तमानि महद्दिकानि स्वर्भुवा कल्पापपन्नदेवाना
मर्त्याना च चन्द्रप्रत्यादीना पदानि येन स सुभुक्तोत्तमस्वर्भूमत्सपद । कस्मात्-
सुदायदानसुकृतोद्रेकान् सुपात्राय महातपोधनाय त्रिविधपात्राय वा दान
मनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गस्तस्माज्जात सुकृत पुण्य तस्योद्रेकादुदयात् । भवेत् ।
कोऽसौ व्यय अर्थविभियोग । क, अपात्र^१ सम्यक्त्वप्रतरहितप्राणिनि ।
किविशिष्टो, व्यर्थो विपरीतफलो निष्पद्ये वा ॥ ६७ ॥

इदानीं पात्रदानपुण्योदयफलभाजा भोगभूमिजाना जन्मप्रभृति सप्ताह-
सप्तकभाविनीरवस्था निर्देष्टुमाह-

उत्तमपत्त साहू मज्जमपत्त च सावया भणिया ।
अविरदसम्मादग्गा जहण्णपत्त मुभयव्यम् ॥
मिथ्यात्वप्रस्तचित्तपु चारित्रा + + भागिपु ।
दोषायैव भवेदान पय पानामवाप्तिपु ॥
काण्यादथर्वाचित्यात्तदा किञ्चिद्दिशन्नि ।
दिशदुद्धृतमेवात्र गृहे भुक्त्वा न कारयेत् ॥
सत्कारादिविधावया दशनं तूपितं भवन् ।
यथा विशुद्धमप्यम्बु विपभाजनसगमान् ॥
पात्राय विधिना दत्त्वा दानं मृत्वा समाश्रितः ।
अच्युतात्तपु कपपु जायन्ते शुद्धदृष्टय ॥
ज्ञात्वा धर्मप्रसादेन तत्र प्रभवमात्मनः ।
पूतयान्ति जिनाचार्यास्ते भक्त्या धर्मस्य वृद्धये ॥

१-अपात्रदानत मिश्रित फल पापत परम् ।
लभ्यते हि फल खेदो बालुकापुञ्जपेपणे ॥
अपात्राय धन दत्ते यो हित्वा पात्रमुत्तमम् ।
साधु विहाय चौराय तदर्पयति स स्फुटम् ॥

सप्तोत्तानशया लिहन्ति दिवसान्स्वांगुष्ठमार्यास्तत
को रिद्गन्ति तत पदैः कलगिरो यान्ति स्वलद्भिस्तत ।
स्थेयोभिश्च तत कलागुणभृतस्तारुण्यभोगोद्रता
सप्ताहेन ततो भवन्ति सुदगादानेऽपि योग्यास्तत ॥६८॥

टीका—लिहन्ति आस्वादयन्ति । के, आर्या भोगभूमिजमनुजा । क,
स्वागुष्ठ । कान्, दिवसान् । कति, सप्त जन्मानन्तर सप्ताहमित्थं । किंवि-
शिष्टा सन्त, उत्तानशया उत्तानमनघोमुख शेरते । तत प्रथमसप्ताहानन्तर
रिद्गन्ति पद्भ्या सर्पन्ति । के, आर्या । कस्या, की भूमौ । कान्, सप्तदिव-
सान् । ततो द्वितीयसप्ताहानन्तर यान्ति सञ्चरन्ति । के, आर्या । कस्यां,
की । के, पदै पादभ्यासै । कि कुर्वन्ति, स्वलद्भिर्द्यत्रतवपतन्ति । किंवि-
शिष्टा सन्त, कलगिरो मनोहरवाच, । ततस्तृतीयसप्ताहानन्तरमार्या सप्ता
हेन सप्तभिर्दिने स्थेयोभि स्थिरतरै पदै यान्ति गच्छन्ति । कस्या, की
पृथिव्या । ततश्चतुर्थसप्ताहानन्तरमार्या सप्ताहेन सप्तभिर्दिने कल्गीतादि-
गुर्णांश्च लावण्यादीन् विव्रतो भवन्ति । तत पञ्चमसप्ताहानन्तर सप्ताहेनार्या
तारुण्यभोगोद्रता उदितोदितयैश्चिना अविच्छिन्नमद्यादीष्टविषयाश्च भवन्ति ।
तत षष्ठसप्ताहानन्तर सप्ताहेनार्या योग्या भवन्ति । क, सुदगादाने सम्य-
क्चग्रहणे । अपिर्विस्मये ॥ ६९ ॥

अथ मुनिदेयनिर्णयार्थमाह—

तप श्रुतोपयोगीनि निरवद्यानि भक्तितः ।

मुनिभ्योऽन्नौपधावास पुस्तकादीनि कल्पयेत् ॥ ६९ ॥

टीका—कल्पयेदुपकारयेत् । सद्गृही । कानि, अन्नौपधावामपुस्तकादीनि ।
आदिशब्देन पिच्छिकाकमण्डलवादीनि । केभ्यो, मुनिभ्य सयनेभ्य । कस्मात्,
भक्तित । किंविशिष्टानि, तप श्रुतापयोगीनि तपस श्रुतज्ञानस्य चोपका
रकाणि । पुन किंविशिष्टानि, निरवद्यानि पिण्डशुभ्युक्तोद्गमोत्पादनादिद्रोषर-
हितानि ॥ ६९ ॥

अन्नादिदानफलाना क्रमेण निदर्शनाभ्याह—

भोगित्वाद्यन्तशान्तिप्रभुपदमुदय संयतेऽन्नप्रदाना
 च्छ्रीपेणो रुमिपेधाद्धनपतितनया प्राप सर्वौषधाद्धिम् ।
 प्राक्तज्जन्मर्षिंशासावनशुभकरणात्सूकर स्वर्गमद्र्यं
 कौण्डेश पुस्तकार्चावितरणविधिनाऽऽप्यागमाम्भोधिपारम्

टीका—प्राप लब्धवान् । कोऽसौ, श्रीपेणो नाम राजा । कम्, उदयम-
 मुदय । किंविशिष्ट, भोगित्वाद्यन्तशान्तिप्रभुपद भोगित्वमुत्तमभोगभूमिज
 त्वमादावते च शान्तिप्रभो शान्तिनाथतीर्थहरस्य पद यस्य त । कस्माद्,—
 अन्नप्रदानात् विधिवदाहारवितरणात् । क, मयते समयमभाजि भादित्यगन्या
 स्यारिभयसञ्चारणर्षियुगले । बीजत्वमात्रविवक्षाऽत्र । तथाविधाभ्युदयस्यो
 त्तपुण्यविशेषोदयसम्पाद्यत्वात् । तथा प्राप । काऽसौ धनपतितनया वृषभमे
 नाभिधाना पूर्वभवे राज्ञो देवकुलस्य सम्मार्जिका । का प्राप सर्वौषधाद्धि
 सर्वेषां ज्वरातिसाराण्त्रियाधीनामीषध चिकित्सित तस्य ऋद्धिरग्याहृतसि
 दिस्ता । कस्मान् रुमिपेधात् व्याधिप्रतीकारार्द्रौषधादे दोषनिपेधात् । क
 सपने तपोधने । तथा प्राप । कोऽर्मा शूकरो वराह । क, स्वर्ग । किंविशिष्टम्
 अप्य सौधर्मे महर्दिकदेवत्वमित्यर्थ । कस्मात् प्रागित्यादि—प्राक्च पूर्वं तद्य
 तात्कालिकं च प्राक्ने, प्राक्ते च ते जन्मनी च प्राक्तज्जन्मनी तयो ऋषेर्वासा
 बने निवासरक्षणे तयो शुभकारण शुभाभिसन्धिपरिणामस्तस्मान् । पूर्वभवे
 सुनेरायामदानाभिप्रायेण तज्जवे च रक्षणाभिप्रायेणेत्यर्थ । तथा कोण्डेशोऽपि
 गोविन्दाल्यगोपालचरा ग्रामकूटपुत्र सन् कौण्डेशो नाम मुनिश्च प्राप । कम्
 आगमाम्भोधिपार द्वादशाङ्गश्रुतसारपर्यन्त । कन् पुस्तकस्य अर्चायां पूजाया
 वितरणस्य च दानस्य विधिना करणेन ॥ ७० ॥

जिनधर्मानुबन्धार्थमसता मुनीनामुत्पादने सतां च गुणातिशयसम्पादने
 प्रयत्नविधानार्थमाह—

जिनधर्मं जगद्धन्धु मनुबद्धुमपत्यवत् ।
 यतीञ्जनयितुं यस्येत्तथोत्कर्षयितुं गुणैः ॥ ७१ ॥

टीका—यस्येत् प्रयतेत । सद्गृही । किं कर्तुं, जनयितुम् अपूर्वानुत्पादयितुं । कान् साधून् । त्रिवत्, अपत्यवत् पुत्रान्यथा । किं कर्तुम्, अनुबध्नु सन्तत्या प्रवर्तयितुं । कं, जिनधर्मं । किंविशिष्टं, जगद्वन्धुं लोकानामुपकारकं । तथा यस्येत् । किं कर्तुम्, उत्प्रेषयितुम् उन्वृष्टान् कर्तुं । कान्, वर्तमानान् यतीन् । कं, -गुणैः श्रुतज्ञानादिभिः । जिनधर्ममित्यादि पूर्ववदत्रापि योग्यम् ॥ ७१ ॥

सम्प्रति पुरपाणा दुष्कर्मगुणत्वादुणातिशयाभिद्वेदेशनात्तदुत्पादने निष्फलः प्रयत्न इति गृहिणा मनोभङ्गनिषेधार्थमाह--

श्रेयो यत्नवतोऽस्त्येव कलिदोषाद्गुणश्रुतौ ।

असिद्धावपि तस्मिद्धौ स्वपरानुग्रहो महान् ॥ ७२ ॥

टीका--अस्त्येव नियमेन भवति । किं तत्, धैर्यं, पुण्यं । यत्नवत्, प्रयत्नमानस्य गृहस्थस्य । कस्मिन्विषये, गुणश्रुतौ गुणातिशयशालिनां विषये । कस्या मत्याम् अपिद्धावपि आवृत्त्या गुणश्रुतावनिष्पत्तावपि । कस्मात्, कले पञ्चमकालस्य पापकर्मणो वा दोषादपराधात् प्रातिलोभ्यादित्यर्थं । तस्मिद्धौ महालाभमाह । भवति । कोऽसौ, स्वपरानुग्रह स्वस्य वैद्यावृत्त्यकरस्य परस्य च सार्धमिकस्य सामान्यजनस्य च अनुग्रह उपकार । किंविशिष्टो, महान् विपुल । कस्या सयां, तस्मिद्धौ तेषां गुणश्रुता निष्पत्तौ । कस्मात्, कलिदोषाद्दुष्कर्मप्रतिघातात् देवदुर्योगादित्यर्थं ॥ ७२ ॥

महाव्रतमणुव्रतं वा विद्वत्, स्त्रियोऽपि धर्मपात्रनयाऽनुग्राह्या इति समर्थयितुमाह--

आर्थिकाः श्राविकाश्चापि सत्कुर्याद्गुणभूषणाः ।

चतुर्विधेऽपि सद्ध्ये यत्फलत्पुत्रमनल्पशः ॥ ७३ ॥

टीका—सत्कुर्याद्यथोक्तविनयप्रतिपत्त्यादिना आपर्जयेत् सद्गृही । काः, आर्थिका उपचरितमहाव्रतधरा स्त्री, न केवलं ताः श्राविकाश्च यथाशक्तिमूलोत्तरगुणभृता तदुपासिकाश्च । अपिशब्दात् केवलं प्रतिन्योऽप्रतिपरिपि मन्मानयेदित्यर्थं । किंविशिष्टा, गुणभूषणा गुणा श्रुततप शलादयो भूषणान्यलङ्करणानि यासा ताः । यद्यस्मात् । फलनि इष्टं सम्पादयति । किं तत्, रसं

विधिवत्प्रयुक्त भक्तवत्सायादि । इ, सङ्घे गुणसङ्घाते प्राणिगणे । क्विचिदिष्टे, चतुर्विधे यत्यायिनाश्रावकश्रायिनाप्रकारे । न केवलमहर्षित्वचैत्यालयधृतेषु विधिवत्प्रयुक्तमार्माय धनमल्पश प्रभूत भूत्वा फलति किं तर्हि, सङ्घऽपीत्य । पिशब्दार्थः । एतेन सप्त गृहिणो धनव्ययस्थानानीत्युपदिष्ट वेदितव्यम् ॥ ७३ ॥
एव धर्मपात्रानुग्रह गृहस्थस्यापश्यकायंतयोपदिश्य सम्प्रति कार्यपात्रानुग्रहविभुपदेशार्थमाह—

धर्मार्थकामसध्रीचो यथैचित्यमुपाचरन् ।

सुधीस्त्रिवर्गसम्पत्त्या प्रेत्य चेह च मोदते ॥ ७४ ॥

टीका—मोदते प्रह्लादते । कोऽर्था सुधी महबुद्धि । कया, त्रिवर्गसम्पत्त्या धर्मार्थकामसम्पदा । इ प्रे य ज मान्तरे । इहास्मिन्न-मनि । द्वी च शब्दा जन्मद्वयऽपि सुरयक्षता सूचयत । किं कुर्वं—उपाचरन् उपकुर्वन् ऋणीकमन्यान् कुर्वन् । कान्, धर्मार्थकामसध्रीच त्रिवर्गसहकारिण पुरुषान् । कय यथैचित्य यद्यद्यस्य यस्य योग्य दानमानादिक तत्तत्तस्य तस्य कुर्वन्नि-त्यर्थः ॥ ७४ ॥

एव समदत्ति पात्रदत्ति च प्रसन्धेनाभिधावेदानीं दद्यादत्ति विधेयतमत्वे नोपदिशन्नाह—

सर्वेषां देहिनां दुःखाद्भिष्यतामभयप्रदः ।

दयाद्रों दातृधैरयो निर्भी सौरूप्यमश्नुते ॥ ७५ ॥

टीका—अश्नुते प्राप्नोति । कोऽर्था, अभयप्रद प्राणादिभयापसारक ।

- १ तेनाधात ध्रुतं सर्वं तन तप्त पर तप ।
तेन कृत्स्न कृतं दानं य स्यादभयदानवान् ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां जीवितं मूलमिष्यते ।
तद्रक्षता न किं दत्तं हरतां तन्न किं हतम् ॥
दानमन्यद्भवेन्मा वा नरधेदभयप्रदः ।
सवपामव दानानां यतस्तद्दानमुत्तमम् ॥
यो भूतेष्वभयं दद्यात् भूतेष्वस्तस्य नो भयम् ।
बाह्यवित्तायते दानं तादृगाभ्यास्वते फलम् ॥
सौरूप्यमभयादाहुराहारश्रेणिवान्भवेत् ।
आरोग्यमौषधाश्चैव धृतास्स्यात् धृतमेवली ॥

(शेषस्वप्नपृष्ठे ।)

केषां देहिना प्राणिना । किं कुर्वतां, विभ्यतां ग्रस्यतां । वरमान्, दुःखा
 देहमनरतापान् । विद्यतां सर्वेषां । किम्, अभुते, सारूप्य रूपातिशय । उपा
 क्षणास्त्वेयं गाम्भीर्यं तेजस्विद्वमादेयत्व सौभाग्य सौम्यत्व स्वागित्व भोगित
 यशास्त्व निरामयत्व चिरनीक्षित्यमित्यादिलोकोत्तरगुणप्राप्तः । किंविशिष्ट मन
 निर्भां सर्वतो भयरहित । किंविशिष्टोऽमौ, दयादौ करणामृदुहृदय । पुन
 किंविशिष्टो, दान्धारेय अन्नादिदानतृणामप्रणी । धर्मार्थकाममोक्षाणां जीवि
 समूलत्वाज्जीवितप्रद किमभिमन न ददातीति भाव ॥ ७५ ॥

अथ कर्मधर्ममित्यादि प्राक् सूचित प्रपञ्चान् धितभरणकृपादानपुरस्सा
 दिवाभोत्तनमुपादिशक्तीरादीनां रात्रावप्यप्रत्यात्वेयतामात्न्याति-

भृत्वाऽऽश्रितानवृत्त्याऽऽर्तान्कृपायाऽनाश्रितानपि ।

भुञ्जीतान्ध्रमुभैपज्य-ताम्बूलैलादि निश्यपि ॥ ७६ ॥

टीका--भुञ्जीत भोदनादिवमुपभुञ्जीत गृही । क, अग्नि दिन । कि
 कृत्वा, भृत्वा पोषयित्वा । कान्, आश्रितान् अनन्यस्वामिकान् मानुषान्
 तिरश्च । किंविशिष्टान्, अत्रुत्या जीवनाभावेनार्ता अनवस्थितचित्तान्, न
 केवलमाश्रिताननाश्रितानपि भृत्वा । कया कृपया करुणया, न केवल
 तथा कृत्वा दिवा भक्षादिक भुञ्जीत । निश्यपि रात्रावपि भुञ्जीत । इति तत्र
 भैम्बुवादि अम्बु जल, भैपज्यर्मापथ ताम्बूल म्बुमुक, प्लव प्रसिद्धा । आदिना
 च्छेन जातीफलकर्पूरादिमुग्धवामनप्रायद्रव्यपरिग्रह ॥ ७६ ॥

मनोभूरिव कान्ताह्ण सुवर्णोद्भिरिव रिषर ।

सारस्वानिव गम्भीरः । विवस्त्वानिक भास्वर ॥

आदेय सुभग सौम्यस्वार्गी भोगी यशोनिधि ।

भवस्यभयदानेन चिरजीवी निरामय ॥

सेव्यानामप्यर्थानां सेवायामसम्भवायां कालपरिस्थित्या प्रत्याख्येयता
मुपदिश्य तत्प्रत्याख्यानं फलवत्तया समर्थयते—

यावन्न सेव्या विषयास्तावत्तानाप्रवृत्तित् ।
व्रतयेत्सव्रतो दैवान्मृतोऽमुत्र सुखायते ॥ ७७ ॥

टीका—आप्रवृत्तितो व्रतयेत् आप्रवृत्तेर्निवृत्तिर्मेऽस्य ताम्बूलादेरिति
नियमयेद्गृही । कान्, तान् ताम्बूलकामिन्यादिविषयान् । कथं, तावत्
तावन्त काल । यावन्कि, यावन्त काल । न सेव्या न सविनु सम्भाष्या । के
से, विषया । पृथ कृते कि फल स्यादित्याह—सुखायते सुखमनुभवति ।
कोऽसौ, स तथा कृतनियम । इ, अमुत्र परलोके । किंविशिष्टो, मृत ।
कस्मात्, दैवात् कर्मवशात् । किंविशिष्ट सन्, सव्रतस्तथाव्रतभावित ॥७७॥

तपश्चर्यं च शक्तिं इत्युक्तं तद्विशेषविधिमभिधत्ते—

पञ्चम्यादिविधिं कृत्वा शिवान्ताभ्युदयपदम् ।
उद्घोतयेद्यथासम्पन्नमित्ते प्रोत्सहेन्मन ॥ ७८ ॥

टीका—उद्घोतयेत् उच्चापयेत् । क, पञ्चम्यादिविधिं पञ्चम्या पुष्पाञ्ज
लिमुक्तावलिरत्नत्रयादिविधान । किंविशिष्ट, शिवान्ताभ्युदयपदं नि श्रेयसाच्च
सानशमचक्रधरादिपदसम्पादक । किं कृत्वा यथाश्रय परिसमाप्य । कथम्
उद्घोतयेत्, यथासम्पत्तयाविभव । ननु नित्यानुष्ठाने सत्यापि किमिदमनुष्ठीयते
इत्याह—प्रोत्सहेत् नित्यानुष्ठानापेक्षया प्रकर्षणोत्साहं गच्छेत् मनश्चित्त ।
इ, निमित्ते नैमित्तिकानुष्ठाने ॥ ७८ ॥

अथ व्रतग्रहणरक्षणच्छेदोपस्थापनविधीनुपदिशति—

समीक्ष्य व्रतमादेयमात्त पालय प्रयत्नतः ।
छिन्नं दर्पात्ममादाद्वा प्रत्यवस्थाप्यमञ्जसा ॥ ७९ ॥

टीका—आदेयं ब्राह्म श्रेयाऽर्थिना । किं तत् व्रत । किं कृत्वा, समीक्ष्य
आत्मानं देशकालस्थानसहायार्दींश्च सम्यगालोच्य । तथा पालय रक्षणीय
व्रत । किंविशिष्टम्, आत्त तथा गृहीत । कस्मात्, प्रयत्नं प्रवृत्त्यननया ।

टांका—त्यजेत् परिहरेत् । कोऽसौ, सुधी. शास्त्रबलेन हिंसाया. फलमे-
नदिति निश्चितमतिः । कां, हिंसां प्राणातिपातं । किंविशिष्टां, साङ्गत्पिकीं
अमुं जन्तुमासाद्यार्थिन्वेन हन्मीति मङ्गलपूर्विकां । आरम्भजा तु हिंसाऽशक्य-
प्रत्याख्यानेति तत्र यतनामेव कुर्यादिति भावः । क्व मति, आरम्भेऽपि कृप्या-
दिकर्मण्यपि प्रवर्तमानः । कथं, सदा नित्यं । हि यस्मान् भवति । कोऽसौ,
धीवरो मारिस्थकः । किंविशिष्ट, उच्चः पाप. उत्कृष्टपातकी । किं कुर्वन्नपि,
बहुन्मत्स्यान् हनिष्यामीत्यभिधानेन प्रवृत्तोऽमारयन्नपि । कस्मान्, कर्षकान्
कर्षणप्रवृत्तात् । किं कुर्वतो, घ्नतोऽपि देवब्राह्मणकुटुम्बाद्यर्थं धान्यमुत्पादयि-
ष्यामीति अभिधानविशेषेण प्रवृत्ताद्बहुनपि मारयत ॥ ८२ ॥

परिविधेयतया व्यवस्थाप्यमानं हिंसादिप्राणिनां बधं प्रतिविधानुमाह—

हिंसदुःखिसुखिप्राणि-घातं कुर्यान्न जातुचित् ।

अतिप्रसङ्गश्चभ्राति-सुखोच्छेदसमीक्षणात् ॥ ८३ ॥

टांका—न कुर्यात् श्रेयोऽर्थी । क, हिंसदुःखिसुखिप्राणिघातं । कथं, जातु-
चित् कदाचिदपि । कृतः, अतीत्यादि—हिंसा व्याघ्रादयः । अत्र केचिदाहुः,
हिंसजीवा हन्तव्या । हिंसे श्लोकस्मिन्हते भूवसां रक्षा कृता भवति । ततश्च
धर्माधिगम पापोपरमश्च स्यात् । तदयुक्तमतिप्रसङ्गान् । सर्वेषां प्राणिनां
हिंसतया हन्तव्यतानुपहान् । तथा च लाभमिच्छता तथावादिना मूलोच्छेदः
स्यात् । न च बहुरक्षणाभिप्रायेणापि हिंस हिंसतो धर्मं पापोच्छेदो वा
युज्येत । दयामूलत्वात्तयो । यच्च समारमोचक. प्रचक्षते दुःखिनो जीवा हन्त-
व्यास्तेषां विनाशो दुःखविनाशमभवदिति, तदप्ययुक्तं । तेषां स्वल्पदुःखानां
निहतानां नरकेऽनन्तदुःखे सयोजनाया दुर्निवारत्वात् । अन्ये स्वाहु -सुखिनो
हन्तव्याः यतः ससारे मुच्य दुर्लभ । सुखिनश्च हता. सुखिन एव भवन्तीति
नदप्यमद्भनं । सुखिनां हन्यमानानां दुःखावेशेन सुखोच्छेदस्यावश्यम्भावात् ।
दुःखमृत्युना च दुःखीनानुसन्धानादुरन्तदुर्गतिदुःखावर्तानिर्वर्तनान् । तदल-
मतिप्रसङ्गेन । स्वगता परगता वा यथाकथञ्चित्क्रियमाणा हिंसा न धर्माव-
स्यात् । किं तर्हि, पातकमभवार्थेवेति प्रतिपद्यमानैर्यथाशक्ति तत्परित्यागे
धर्माधिभिः सन्नत यतितप्यमिति आप्तसूक्तोपनिषत् ॥ ८३ ॥

अथ पाक्षिकस्य रग्विशुद्धयार्थं लोकानुवृत्त्यर्थं क्रिया कृप्यनयोपदिशति-

स्थूललक्षः क्रियास्तीर्थ-यात्राया दृग्विशुद्धये ।

कुर्यात्तथेष्टभोज्याद्याः प्रीत्या लोकानुवृत्तये ॥ ८४ ॥

टीका--कुर्यात् । कोऽर्मा, स्थूललक्ष स्थूल व्यवहार लक्षयन्यालोच्येति । स्थूललक्षो व्यवहारप्रधानो बहुप्रदश्च गृही । का, क्रिया । किविशिष्टा, तीर्थयात्राद्या तीर्थान्यूर्जयन्तादीनि पुण्यपुरषाभ्युपितस्थानानि तेषु यात्रा गमन, आद्यशब्देन रथयात्राक्षपकयात्रानिषिद्धिकागमनादय, तीर्थयात्रा आद्या यासु ता । किमर्थं, दृग्विशुद्धये सम्यक्त्वनिर्मलीकरणार्थं । तथा स्थूललक्ष क्रिया कुर्यात् । किविशिष्टा, इष्टभोज्याद्या इष्टा सधर्माण स्वजना मित्रादयो भोज्यन्ते स्वगृहे भोजन कार्यन्ते यस्या सा इष्टभोज्या क्रिया, सा आद्या आसु अतिथिपूजनभूतबल्यादिक्रियासु ता । कया, प्रीत्या हृषेण नोद्वेगेन । किमर्थं, लोकानुवृत्तये लोकचिन्तावर्जनार्थम् ॥ ८४ ॥

श्रेयोऽर्थिन कीर्तयन्नीयन्वमाह--

अकीर्त्या तप्यते चेतश्चेतस्तापोऽशुभास्रवः ।

तत्तत्प्रसादाय सदा श्रेयसे कीर्तिमर्जयेत् ॥ ८५ ॥

टीका--तप्यते सङ्क्षिश्यते । किं तत्, चेतश्चित्त । कया, अकीर्त्या अयशसा । भवति च । कोऽर्मा, चेतस्तापो मनकालुष्य । किविशिष्टो, अशुभास्रव पापहेतु । यत एव तत्तत्प्रसादाय । अर्जयेन् उपार्जयेन् । गृही । का, कीर्ति । कथं, सदा । कर्म, तत्प्रसादाय चेत प्रमत्त्यर्थम् । कर्म तत्प्रसाद, श्रेयसे । अथवा श्रेयसे । पुण्यकारणाय तत्प्रसादायेति व्याख्येयम् ॥ ८५ ॥
कीर्तुं पानं नोपायमाह--

परासाधारणान्गुण्य-प्रगण्यान्प्रमर्षणान् ।

गुणान् विस्तारयेन्नित्यं कीर्तिविस्तारणोद्यतः ॥ ८६ ॥

टीका -विस्तारयेद्विपुर्लाकुर्यात् । कोऽर्मा, कीर्तिविस्तारणोद्यतो यश प्रया हणतएव । कान्, गुणान् दानमत्यर्शाचशोभान् । किविशिष्टान्, परामाधारणान् अनन्यसदृशान् । पुन किविशिष्टान्, गुण्यप्रगण्यान् गुणवद्भि प्रकर्षेण माननीयान् । पुनरपि किविशिष्टान्, अधमर्षणान् पापविध्वान् ॥ ८६ ॥

पृथविधाचारपरस्य धावकस्योत्तरोत्तभूमिकाधरगेत सकृद्विस्तारदात्रितो
ह्यविधिमुपदिशति—

सैषः प्राथमकल्पिको जिनवचोऽभ्यासामृतेनासकृ-
न्निर्वेदद्रुममावपन् शमरसोद्धारोद्दुरं विभ्रति ।

पाक कालिकमुत्तरोत्तरमहान्त्येतस्य चर्याफला-
न्यास्वाद्योद्यतशक्तिरुद्धचरितप्रासादमारोहतु ॥ ८७ ॥

टीका—आरोहतु चतुःकोऽर्षी, सैष स एवेत्यर्थः । पादद्वयगऽत्र सेर्जोप ।
कोऽसौ, प्राथमकल्पिकः प्रारब्धदेशसयमः । कमारोहतु, उद्धचरितप्रासादं
महेष्वनान्त्यनिधर्मसौधः । किंविशिष्टं सन्, उद्यतशक्तिरुद्धतमामर्थः । किं
वृत्त्या, आस्वाद्यानुभूय । कानि, चर्याफलानि दर्शनिकादिप्रतिमाफलानि ।
कस्य, एतस्य निर्वेदद्रुमस्य । किंविशिष्टानि, उत्तरोत्तरमहान्ति यथोत्तर
पृथूनि । किं कुर्वन्ति, विभ्रति धारयन्ति । किं, पात्रमारमयिपरिणति परिपाक
च । किंविशिष्टं, कालिक कालकृत । पुनः किंविशिष्टं, शमरसोद्धारोद्दुरं शम
प्रशममुखं स एव रसो रसनेन्द्रियप्राप्त्यो गुणस्तरयोद्धारोऽभिव्यक्तिस्तोऽद्दुर-
मुत्करं स एव वा उद्दुरी यत्र । किं कुर्वन्, आवपन् पिबन् पोषयन् । क
निर्वेदद्रुमं समारशरीरभोगवैराग्यवृक्षः । केन, जिनवचोऽभ्यासामृतेन
जितागमभावनापीयूषेण । कथम्, अमृदुदभीक्षणमिति भद्रम् ॥ ८७ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपज्ञधर्मामृतमागारधर्मशीपिकाया

भव्यकुमुदचन्द्रिकासन्ज्ञायामादित एकादश

प्रक्रमाच्च द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥२॥

तृतीयोऽध्यायः ।

नैष्ठिकलक्षणमाह—

देशयमग्रकपायक्षयोपशमतारतम्यवशतः स्यात् ।

दर्शनिकाद्येकादशदशावशो नैष्ठिकः सुलेश्यतरः ॥ १ ॥

टीका—स्याद्भवेत् । कोऽसौ, नैष्ठिकः धावकः । किंविशिष्टो, दर्शनिकाद्ये-
कादशदशावशः, दर्शनं निर्मलमद्यादिप्रिरलाहितातिशय मग्यकर्ममस्थास्तीति
'अतिशयने ठावत' इति ठ । एवं अतिकादिग्रयो व्युत्पाद्याः । दर्शनिक
आदिर्यासां अतिकादीना ता दर्शनिकाद्य एकादशदशाः धावकर्ममस्था-
नानि, तासां वश पारतम्य यस्य स घटमानदेशसंयम इत्यर्थः । कस्मान्,
देशेत्यादि—देशयमग्ना अप्रत्याख्यानावरणारया. कपाया क्वाधाद्यस्तेषां
क्षयेनोदयाभावेन प्रत्याख्यानावरणकपायोदयोविशिष्टेन युक्त उपशम सदवस्था
ताक्षयोपशमस्तस्य तारतम्यं यथोत्तरमुत्कर्षस्तद्दशतस्तत्पारतम्यात् । पुन
किंविशिष्ट स्यात्, सुलेश्यतर । लिपति स्वीकरोति पुण्यपापे स्वयं जीवो
यया सा लेश्यो, अथवा लिशत्यर्पाकरोप्यान्मानमिति लेश्या कपायोदय-

१ लिम्पयामीकरोत्यात्मा पुण्यपापे यया स्वयम् ।

सा लेश्येत्युच्यते सद्भिर्द्विविधा द्रव्यभावात् ॥

प्रवृत्तियोगिकी लेश्या कपायोदयरचिता ।

भावतो द्रव्यतो देहच्छवि पोशोभया मता ॥

कृष्णा नीलाऽथ कापोती पीता पद्मा सिता स्पृता ।

लेश्या षडभिः सदा ताभिर्गृह्यते कर्म जन्मभि ॥

योगाविरतिभिभ्यात्वकपायजनितोऽर्ह्यनाम ।

संस्कारो भावलेश्याऽस्ति कस्मापास्रवचारणम् ॥

कापोती कथिता तीव्रो नीला तीव्रतरो त्रिने ।

कृष्णा तीव्रतमो लेश्या परिणामः शरीरिणाम् ॥

पीता निवेदिता मन्द पद्मा मन्दतरो बुध् ।

शुभ्रा मन्दतमस्तामा वृद्धि षटस्थानयायिनी ॥

रञ्जिता योगप्रवृत्ति सैवा भावत, द्रव्यतन्तु शरीरव्यवस्थित्या । सा च
द्वितीयव्यपि कृष्णादिभेदेन षोडश, कृष्णा नीला कायोनी पीता पद्मा शुक्रा

निर्मूलस्कन्धयोश्चेत्तु भावा शासोपशास्यो ।
उच्चये पतितादाने भावलेस्या फलाधिनाम् ॥
पदपद चतुर्षु विश्लेषास्तिशस्तस्य शुभाश्रितु ।
शुक्रा गुणेषु पदस्वेका लेस्या निलस्यमन्तिमम् ॥
रागद्वेषप्रहाविष्टो दुर्ग्रहो दुष्टमानस ।
क्रोधमानादिभिरतोऽप्रप्रस्तोऽनन्तानुबन्धिभि ॥
निर्दयो निरनुक्रोशो मद्यमांसादिलम्पट ।
सर्वदा कदनागक्त कृष्णलेश्यान्वितो जन ॥
कोर्पा मानी मायी लोभी । रागी द्वेषी मोही शोकी ।
ह्यिष्ट क्रूरशण्डभ्रूरो । मूर्ख स्तब्ध स्वर्धाकारि ॥
निद्रालु कामुको मन्द कृत्याकृत्याविचारक ।
महामूर्च्छो महारम्भो नीललेस्यो निगद्यने ॥
शोकभीमस्तरामुषापरनिन्दापरायण ।
प्रशसति सदाऽऽत्मानं रूपमानं प्रहृष्यति ॥
वृद्धिहानी न जानाति न मूढ स्वपरान्तरम् ।
अहङ्कारप्रहमस्य समस्तो कुरते क्रियाम् ॥
आधितो नितरां दमे रणे मर्तुमपीहने ।
परकीयमसौर्ष्वगी युक्त कापोतलेस्यया ॥
ममदृष्टिर्विद्वेषो हिताहितविवेचक ।
वदान्य सद्यो दक्ष पीतलेस्यो महामना ॥
शुचिदानरतो भद्रो विनीतात्मा प्रियवद ।
साधुपूजोपत साधु पद्मलेस्यो नयक्रिय ॥
निनिदानोऽनहङ्कार पक्षयानेच्छितोऽशठ ।
रागद्वेषपरार्थिन शुक्रलेस्य स्थिराशय ॥
तेज पद्म तथा शुक्रा लेस्यास्तिस्र प्रशस्तिकाः
मन्त्रेणमुत्तमं प्राप्त क्लमेण प्रतिपद्यने ॥

चति । प्रशस्ता ऐश्या यस्यासौ मुलेश्य प्रकृष्ट पाक्षिकापेक्षया मुलेश्य ।
मुलेश्यतर भयवा सर्वेऽपि यथोत्तर विमुद्धतरलेश्या स्यु ॥ १ ॥

दर्शनिकाद्रीनुदिशस्तेषा गृहित्वग्रहचारित्वभिधुक्त्वानि जघन्यमध्यमाते-
मन्वाद्य विभक्तुमार्यादयमाह—

दर्शनिकोऽथ व्रतिकः सामयिकी प्रोपधोपवासी च ।

साचित्तदिवाभैथुन-विरतो गृहिणोऽणुयमिषु हीनाः पद्॥२॥

अग्रह्यारम्भपरि-ग्रहविरता वर्णिनस्त्रयो मध्याः ।

अनुमतिविरतोद्विष्टवि रतावुर्भा भिक्षुकौ प्रकृष्टौ च॥३॥

युग्म ।

टीका—अथशब्दोऽप्रानन्तर्यार्थं प्रत्येक योग्य । भवन्ति । के, ध्रावका ।
कति, पट । किंविशिष्टा भवन्ति, हीना जघन्या । केषु मध्ये, अणुयमिषु ।
ध्रावकेषु न केवल हीना गृहिणश्च । क क, दर्शनिकोऽथानन्तर व्रति-
कस्तत सामयिकी तदनु प्रोपधोपवासी तदनन्तर सचित्तविरतोऽपि दिवा
मैथुनविरतश्च । भवन्ति । के ते, त्रय । किंविशिष्टा, मध्या अणुयमिषु मध्ये
मध्यमा । पुन किंविशिष्टा, वर्णिनो ग्रहचारिण । कति त्रय । किमाल्या,
अग्रह्यारम्भपरिग्रहविरता अग्रह्यविरत, आरम्भविरत परिग्रहविरतश्च
। तदनन्तर भवत । के, उर्भा । किंविशिष्टा, प्रकृष्टा अणुयमिषु मध्ये
उत्कृष्टौ । पुन किंविशिष्टा, भिक्षुकौ । अल्पा भिक्षा यत्पेक्षया यथोस्ता
। किमाल्या, अनुमतिविरतोद्विष्टविरतौ ॥ २।३ ॥

नैष्टिकोऽपि यादस सन् पाक्षिकव्यपदेशमेव लभते तादस दर्शयति—

दुर्लेश्याभिभवाज्जातु विषये कचिदुत्सुकः ।

स्खलन्नपि कापि गुणे पाक्षिकः स्यान्न नैष्टिकः ॥ ४ ॥

१ पञ्च गृहिणो ज्ञेयास्तत्र सुब्रह्मचारिण ।

भिक्षुर्वा द्वौ तु निर्दिष्टौ तत स्यात्सर्वतो यति ॥

आद्यास्तु पद् जघन्या सुभेष्यमास्तदनु त्रय ।

शेषी द्वावुत्तमावुर्त्ता जनेषु तिनशासने ॥

टीका— स्याद्भवेत् गृही । किंविशिष्ट, पाक्षिको न नैष्टिक । किंविशिष्ट
 सन्, उत्सुक सोत्कण्ठाभिलाष । क, विषये इन्द्रियाद्य । किंविशिष्टे, क्वचिन्
 कामिन्यादीनामन्यतमे न सर्वत्र । कदा, जातु कदाचिन्न सर्वदा । कस्मात्,
 दुर्लभ्याभिभवात् दुर्लभ्यया कृष्णनीलकापोतीनामन्यतमया अभिभव कुत
 श्रिष्टिमित्ताचेतनशक्तेस्तादृक्मस्कारोद्बोधस्तस्माद्भेतो न वाऽऽश्रित्य । न केवल
 तथा भवन् । स्वलक्षणपि अतिघार गच्छन्न अनभ्यस्तपूर्वत्वात्सयमस्य दुर्धर-
 त्वाद्वा मनस । क, गुणे । किंविशिष्टे, कापि मद्यविरत्यादीनामन्यतमे न
 सर्वत्र ॥ ४ ॥

दर्शनिकादीनामा स्वस्वानुष्ठानदाढ्याद्द्रव्यत एव दशनिकादिव्यपदेश
 स्याद्भावतस्तु पूर्वपूर्वोऽस्माविति बोधयन्नाह—

तद्दर्शनिकादिश्च स्थैर्यं स्वे स्वे व्रतेऽप्रजन् ।

लभते पूर्वमेवार्थाद्व्यपदेशं न तूत्तरम् ॥ ५ ॥

टीका लभते । कोऽसौ, दर्शनिकादिश्च दर्शनिकप्रतिकारिपरि श्रावकवि-
 कल्प । क, व्यपदेश सन्शा । किंविशिष्ट, पूर्वमेव प्राक्तनमेव । न तु न पुन ।
 उत्तर परापेक्षया पर । कस्मात्, अर्थान् परमार्थतो व्यवहारादुत्तरमपि लभते ।
 क्वचित्, तद्वन् नैष्टिकमात्रवत् । कि कुर्वन्, अन्नजन् अगच्छन् । कि तत्, स्थैर्यं
 स्थिरत्व क्वचिद्वाचित्कथाचिदचलनम् । क, स्वे स्वे व्रते निरतिचाराष्टमूल
 गुणादिलक्षणे ॥ ५ ॥

एतदेव समर्थयितुमाह—

प्रारब्धो घटमानो निष्पन्नश्चार्हतस्य देशयमः ।

योग इव भवति यस्य त्रिधा स योगीव देशयमी ॥६॥

टीका—भवति । कोऽसौ, स देशयमी श्रावक । कतिधा, त्रिधा त्रिप्रकार ।
 क इव, योगीव यथा प्रारब्धयोगो घटमानयोगो निष्पन्नयोगश्चेति
 नेगमादिनयापेक्षया त्रिविधो योगी तथा प्रारब्धदेशसयमो घटमानदे-
 शसयमो निष्पन्नदेशसयमश्चेति त्रिविध श्रावकोऽपि स्थादित्यर्थ । यस्य किं,
 यस्यार्हतस्य त्रिनेकशरणस्य मतो भवति । कोऽसौ, देशयमो देशयम ।
 किंविशिष्ट, प्रारब्ध उपजान्त, तथा घटमान सम्पद्यमान, तथा निष्पन्न
 पर्यन्त प्राप्त, क इव, योग इव समाधिर्यथा ॥ ६ ॥

एव स्थलशुद्धि विधायाधुना दर्शनिकस्वरूपनिरूपणार्थं श्लोकद्वयमाह—

पाक्षिकाचारसंस्कार दृढीकृतविशुद्धदृक् ।

भवाद्भगवोधनिर्विण्णः परमेष्ठिपदैकधीः ॥ ७ ॥

निर्मूलयन्मलान्मूल गुणेष्वग्रगुणोत्सुकः ।

न्याय्यां वृत्तिं तनुस्थित्यं तन्वन्दर्शनिको मतः ॥ ८ ॥

युग्म ।

टीका—मत एवम्भूतनयादिष्ट सूरिमि । एतेन त्रैगमनयादेशात्पाक्षिक-
स्यापि दर्शनिकत्वमनुज्ञानं भवति । ततो न 'भावकपदानि देवैरेकादश
देशितानीत्यनेन विरोधः, पाक्षिकस्य द्रव्यतो दर्शनिकत्वात् । कोऽसौ, मत
दर्शनिकः । क्लिप्तक्षण, पाक्षिकाचारस्य पूर्वाध्याये प्रपञ्चेनेकस्य संस्कार
उत्कर्षस्तेन दृढीकृता निश्चलत्व नीता विशुद्धा निर्दोषा दृक् दशन येन न
पाक्षिकाचारसंस्कारदृढीकृतविशुद्धदृक् तथा भवाद्भगवोधनिर्विण्ण भवाद्भग
भोगा समारगरीरष्टविषया अथवा भवाद्भग संस्कारणयो भोगो गृद्धि-
पूर्वक कामिन्यादिविषयसेवनं तथा निर्विण्णो विरक्त प्रत्याख्यानावरणाय
चारित्र्यमोहकर्मविपाकघशात् कामिन्यादिविषयान् भजन्नपि तत्राकृतमेवानि
बन्ध इत्यर्थः, तथा परमेष्ठिपदैकधीः परमेष्ठिपदेषु अर्हदादिपद्मगुरुरचरणेषु एका
धीन्तर्हृष्टिर्यस्य स तथोक्तः । आपदाकलितोऽपि दर्शनिकस्तत्रित्यर्थः शास
नद्वयतादन् कदाचिदपि न भवते । पाक्षिकस्तु भज्यपीत्येवमर्थमेकग्रहणम् ।
तथा निर्मूलयन् मूलादपि निरस्यन् । कान्, मलान् अतिचारान् । केषु
मूलगुणेषु तथा अग्रगुणोत्सुकः अग्रगुणे प्रतिपदे उत्सुकोऽनुष्ठानमुत्क
ष्टितः । तथा तन्वन्ननुब्रूयन् । कां, वृत्तिं कृत्वादिवातां । किंविशिष्टां न्याय्यां

- १ आदावत स्फुटमिह गुणा निमला धारणाया
पापध्वंसि प्रतनपमत कुर्वता भावजीयम् ।
कर्तुं शक्य स्थिरमुदभर मन्दिरं गतंपूर
न स्थेयोभिन्तममृते निर्मित्तं प्रावजालं ॥

- २ श्राप वणिच्यां गोरक्षमुपायैर्गुणान् नृपम् ।
लोकइयाविद्वदां च धनार्थी सधयेत् क्रियाम् ॥

स्ववर्णकुलप्रतानुरथा । किमर्थं तनुस्थिर्यै शरीरवर्तनार्थं न विषयोपसेवनार्थं
एवविधलक्षणो दर्शनिको नाम श्रावको मन्यते ॥ ७।८ ॥

अथ मद्यादिप्रतद्योतनार्थं तद्विषयादिप्रतिषेधार्थमाह—

मद्यादिविक्रयादीनि नार्यः कुर्यान्न कारयेत् ।
न चानुमन्येत मनो वाक्कार्यैस्तद्रूपते ॥ ९ ॥

टीका—न कुर्यात् । कोऽसौ, आर्यो दर्शनिक । कानि, मद्यादिविक्रया
दीनि मद्यादीनां मद्यमांसमधुनवनीतप्रभृतीना विक्रयादीनि आदिशब्दान्म
न्धानकमस्कारोपदेशाद्युपादान । तथा न कारयेत् । न चानुमन्येत नाप्यनु
मतिं दद्यात् । कै, मनोवाक्कार्यै मनसा वाचा कायेन च । किमर्थं, तद्रूपतद्युन
मद्यविरयाद्यष्टमूलगुणनिर्मलीकरणार्थम् ॥ ९ ॥

यच्छीलनान्मद्यादिप्रतक्षति स्यात्तदुपदेशार्थमाह—

भजन्मद्यादिभाजस्त्री स्तादृशैःसह संसृजन् ।

भुक्त्याऽऽदौ चैति साकीर्तिं मद्यादिविरतिक्षतिम् ॥ १० ॥

टीका—एति गच्छति । कोऽसौ, प्रती सुमान् । का मद्यादिविरतिक्षति
म् अष्टमूलगुणहानिं । किंविशिष्टा, साकीर्तिं वाच्यतामहिता । किं कर्तव्यं,
भजन् सेवमान । का स्त्री । किंविशिष्टा मद्यादिभाजो मद्यमांसादिस्रितो ।
न केवल ता भजन् ससृजंश्च समगं कुर्वन् । कै सह तादृशैर्भयादि
भाग्भि पुम्भि । क भुक्त्यादौ भाजनभाजनात्मनादौ ॥ १० ॥

एव सामान्यतो मूलव्रतानिचारनिवृत्तिमभिधाय मद्यान्व्रतातिचारनिवृ-
त्त्यर्थमाह—

सन्धानकं त्यजेत्सर्वं दाधि तक्रं दूथहोपितम् ।

काञ्जिकं पुष्पितमपि मद्यव्रतमलोऽन्यथा ॥ ११ ॥

टीका—त्यजेत् । काऽसौ, दर्शनिक । किं तत्, सन्धानक । किंविशिष्ट,
सर्वं । एतेन काञ्जिकवटकादेरपि हेयत्व दर्शयति । उक्तं च—

१ मद्यादिस्त्रादिगेहपु पानमत्र च नाचरेत् ।

तदामश्रादिसम्पर्कं न कुर्यात् कदाचन ॥

एव स्थलशुद्धि विधायानुना दर्शनिकस्वरूपनिरूपणार्थं श्लाकद्वयमाह—

पाक्षिकाचारसंस्कार दृढीकृतविशुद्धदृक् ।

भवाङ्गबोधनिर्विण्णः परमेष्ठिपदैकधीः ॥ ७ ॥

निर्मूलयन्मलान्मूल गुणेष्वग्रगुणोत्सुकः ।

न्याय्यां वृत्तिं तनुस्थित्यै तन्वन्दर्शनिको मतः ॥ ८ ॥

युगम् ।

टीका—मत एवम्भूतनयादिष्ट सूत्रिभिः । एतेन नैगमनयादेशात्पाक्षिकस्यापि दर्शनिकत्वमनुज्ञातं भवति । ततो न 'श्रावकपदानि देवैरेकादश देसितानीत्यनेन विरोधः, पाक्षिकस्य द्रव्यतो दर्शनिकत्वात् । कोऽसौ, मतदर्शनिकः । किलक्षणः, पाक्षिकाचारस्य पूर्वाध्याये प्रपञ्चेनोक्तस्य संस्कार उत्कर्षस्तेन दृढीकृता निश्चलत्व नीता विशुद्धा निर्दोषा इव दर्शनं येन स पाक्षिकाचारसंस्कारदृढीकृतविशुद्धदृक् तथा भवाङ्गभोगनिर्विण्ण भवाङ्गभोगा ससारशरीरेष्टविषया अधत्रा भवाङ्ग ससारकारण यो भोगो गृद्धिपूर्वक कामिन्यादिविषयसेवनं तथा निर्विण्णो विरक्त प्रत्याख्यानानावरणाद्य चारित्रमोहकर्मविपाकवशात् कामिन्यादिविषयान् भजन्नपि तत्राकृतमेवानिबन्ध इत्यर्थः, तथा परमेष्ठिपदैकधीः परमेष्ठिपदैपु अर्हदादिपञ्चगुरचरणेषु एकधीरन्तरंष्टिर्ष्यस्य स तपोक्तः । आपदाकुलितोऽपि दर्शनिकस्तद्विद्वेष्यं शासनादेवतादन्त्रं वदाचिदपि न भजते । पाक्षिकस्तु भजन्यपीयेवमर्थमेकग्रहणम् । तथा निर्मूलयन् मूलादपि निगस्यन् । कान्, मलान् अतिचारान् । केपु मूलेगुणेषु तथा अग्रगुणोत्सुकः अग्रगुणे मतिकपदे उत्सुकोऽनुष्ठातुमुष्कण्ठितः । तथा तन्वन्ननुबन्धन् । वा, वृत्तिं कृष्यादिवातां । किंविशिष्टां, न्याय्या

१ आदावेते स्फुटमिह गुणा निमला धारणाया
पापध्वंसं प्रतनपमल कुर्वता श्रावकीयम् ।
कर्तुं शक्य स्थिरमुद्भर मन्दिरं गत्तपूरं
न स्थेयोभिन्दतममृते निर्मितं प्रावजालं ॥

२ कृषिं वणिच्या गोरक्ष्यमुपादयिष्यन् नृपम् ।
लोकद्वयाविरुद्धा च धनार्थी सध्रयेत् क्रियाम् ॥

स्ववर्णकुलव्रतानुरूपं । किमर्थं तनुस्थित्यै शरीरवर्तनार्थं न विषयोपसेवनार्थं
एवविधलक्षणो दर्शनिको नाम श्रावको मन्यते ॥ ७।८ ॥

अथ मद्यादिव्रतद्योतनार्थं तद्विक्रयाद्विप्रतिषेधार्थमाह—

मद्यादिविक्रयादीनि नार्यः कुर्यान्न कारयेत् ।

न चानुमन्येत मनो-वाक्कार्यैस्तद्व्रतघ्नते ॥ ९ ॥

टीका—न कुर्यात् । कोऽसौ, आर्यो दर्शनिक । कानि, मद्यादिविक्रया
दीनि मद्यादीनां मद्यमात्मधुनवनीतप्रभृतानां विक्रयादीनि आदिशब्दात्प
न्धानकर्मस्कारोपदेशाद्युपादान । तथा न कारयेत् । न चानुमन्येत नाप्यनु
मति दद्यात् । कै, मनोवाक्कार्यै मनसा वाचा कायेन च । किमर्थं, तद्व्रतघ्न
मद्याविरत्याद्यष्टमूलगुणनिर्मलीकरणार्थम् ॥ ९ ॥

यच्छीलनान्मद्यादिव्रतक्षति स्यात्तदुपदेशार्थमाह—

भजन्मद्यादिभाजस्त्री स्तादृशैःसह संसृजन् ।

भुक्त्याऽऽर्द्धां चैति साकीर्तिं मद्यादिविरतिक्षतिम् ॥ १० ॥

टीका—एति गच्छति । कोऽसौ, मती पुमान् । कां मद्यादिविरतिक्षति
म् अष्टमूलगुणहानि । किंविशिष्टा, साकीर्तिं वाच्यतासहितौ । किं कुर्वन्,
भजन् सेवमान । का स्त्री । किंविशिष्टा, मद्यादिभाजो मद्यमात्माद्विमविनी ।
न केवलं ता भजन् मसृन्श्च मसर्गं कुर्वन् । कै सह तादृशैर्मद्यादि
भाग्भि पुग्भि । क, भुक्त्यार्द्धां भाजनभाजनतासनार्द्धां ॥ १० ॥

एव सामान्यतो मूलव्रतानिचारानिवृत्तिमभिधाय मद्यादिव्रतानिचारानिवृ-
त्त्यर्थमाह—

सन्धानकं त्यजेत्सर्वं दधि तक्रं दूयहोपितम् ।

काञ्जिकं पुष्पितमपि मद्यव्रतमलोऽन्यथा ॥ ११ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, दर्शनिक । किं तत्, सन्धानकं । किंविशिष्ट,
सर्वं । एतेन काञ्जिकवटकादेरपि हेयत्व दर्शयति । उक्तं च—

१ मद्यादिस्तादिगेहेषु पानमन्न च नाचरेत् ।

तदामशादिसम्पर्कं न कुर्वति कदाचन ॥

जायन्तेऽनन्तशो यत्र प्राणिनो रसकायिका ।

मन्धानानि न यस्म्यन्ते तानि सर्वाणि भक्तिका ॥

तथा त्यजेत् । किं तत्, दधिनश्च त्रिधि च मधित च । किंविशिष्ट, पुष्पित म्बहोपित अहोरात्रिद्वयमतिश्रान्त । तथा त्यजेत् कांजिक, धान्याम्ल, सपुष्पमिव जात । अपिदाद्दाद्बहोपित च । अन्यथा उक्तविपर्यये । भवति । कोऽसौ, मद्यवतमल मद्यविरण्यतिघार ॥ ११ ॥

मासविरण्यतिघारानाह—

चर्मस्थमग्भः स्नेहश्च हिंस्वसंहृतचर्म च ।

सर्वं च भोज्यं व्यापन्नं दोषः स्यादामिपत्रते ॥ १२ ॥

टीका—स्यात् भवेत् । किं तत्, चर्मस्थमग्भ प्रमुखमुपयुज्यमान । किं स्वात्, दोषोऽनिघार । क, आमिपत्रते मासविरण्ये प्रतिपञ्चायां । किं किं नदित्याह—अग्भेः जल, स्नेहश्च घृतादिकं दोषं स्यात् । किंविशिष्ट, चर्मस्थं दृश्यादिरथ जल कुतुपादिस्थं च घृतादिकमुपयुज्यमान । एतेन खट्टिकायादिस्थवच्च त्रिकादिस्थचूतफलादीनां चर्मोपनद्धचालनीशूर्पटिकासुपस्कृतकणिकादीनां च त्याज्यतामुपलक्षयति । तथा हिगु रामठ दोषं स्यात् । किंविशिष्टम्, असह्य नचर्म असह्यं स्वस्वभावेनापरिणामितं चर्मं येन तत् 'असवृतचर्म'नि वा पाठ । तत्र चर्मणा छादितं चर्मणि बद्धं प्रसारितं वा रामठं न गृह्णीयादिति भावः । उपलक्षणमतत् । तेन तथाभूतं लवणाद्यपि । तथा भोज्यं भक्तघृतादिभ्यः । किंविशिष्ट, स्यापन्नं कुथितं स्वादुचलितमिति यावत् ॥ १२ ॥

मधुव्रतातिघारनिवृत्त्यर्थमाह—

प्रायः पुष्पाणि नाश्रीयान्मधुव्रतविशुद्धये ।

वस्त्यादिष्वपि मध्वादि-प्रयोगं नाहति व्रती ॥ १३ ॥

टीका—नाश्रीयान् न भक्षयेत् मधुविरतः । कानि, पुष्पाणि । किमर्थं, मधुव्रतविशुद्धये क्षौद्रविरण्यतिघारनिवृत्त्यर्थं । कथं, प्रायः । तेन मधुव्रतमहातकपुष्पाणां शत्रयशोधनत्वात्प्रायतनिषधः । शुष्कत्वात्प्राग्वेत्सरादीनामपीति लक्षयति । तथा नाहति न कर्तुं योग्यो भवति । कोऽसौ, व्रती मधुमांसमद्येभ्यो-तिशयेन निवृत्तः । क, मध्वादिप्रयोगः माक्षिकमासमद्येपयोगः । केषु, वस्त्या-

दिपु बसि कर्मपिण्डप्रदाननेत्राभनसेचनलनाप्रासादिपु कि पुन स्वास्थ्यानु
वृत्तिवाजीकरणादिविधिष्वित्यपिशद्वार्थं ॥ १३ ॥

पञ्चोदुम्बरविरत्यतिचारपरिहारार्थमाह—

सर्वं फलमविज्ञातं वार्ताकादि त्वदारितम्
तद्ब्रह्मादिसिम्बीश्च खादेन्नोदुम्बरव्रती ॥ १४ ॥

टीका—न खादेन्न भक्षयेत् । कांऽसौ, उदुम्बरव्रती पिप्पलादिकलनिवृत्त
कि तत्, फल सर्वं । किविशिष्टम्, अविज्ञातमज्ञातनाम । तथा न खादेत् ।
कि तत्, वार्ताकादि । आदिशब्देन कर्षरवदरपूगफलादि । किविशिष्टम्, अदा
रितमभिन्न अशाधितमध्यमित्यर्थं । तथा भ्रूयादिसिम्बी भ्रूयाजमायप्रमुख
फलिना न खादेत् । किचत् तद्ब्रत् अदारिता इत्यर्थं ॥ १४ ॥

अनन्तमितभोजनातिचारमाह—

मुहूर्तेऽन्ये तथाऽऽद्येऽहो बलभाऽनस्तमिताशिनः ।
गदच्छिदेऽप्याम्रघृताद्युपयोगश्च दुप्यति ॥ १५ ॥

टीका—दुप्यति दोषो भवति । कांऽसौ, वटभा भोजन । क, मुहूर्ते घटिका
द्वये । कस्य अहो दिनस्य । किंनिशिष्टे, अन्ये पर्यन्तवतिनि । तथा आय
प्रथमे । कस्य, अनस्तमिताशिन अनस्तमिते सूर्येऽभ्रातीत्येवमतस्य । तथा
दुप्यति । कांऽसौ, आम्रघृताद्युपयोग चूतचारचाचमोचादिकलाना घृतक्षारे
धुरसाग्नीना च सेवन । कस्य गदच्छिदे रोगानिदृश्यर्थं, कि पुन स्वास्थ्यानु
वृत्त्याद्यर्थमित्यपिशद्वार्थं ॥ १५ ॥

जलगालनव्रतातिचारनिवृत्त्यर्थमाह—

मुहूर्तयुग्मोर्ध्वमगालनं वा दुर्वाससा गालनवम्बुनो वा ।
अन्यत्र वा गालितशेषितस्य
भ्यासो निपानेऽस्य न तद्त्रतेऽर्च्यः ॥ १६ ॥

टीका—अर्च्यं इति लिङ्गिपरिणामेन सम्बन्ध । न अर्च्यं निन्दामित्यर्थं ।
कि तत्, अगालनव्रतावण । कस्य वम्बुनो जलस्य । कथ, मुहूर्तयुग्मोर्ध्वं घटि
काचनुष्यादुपरि । क, तद्त्रते गालितवल्पाननिष्ठाया । वाशब्दाभ्यासोऽपि पर-

स्परसमुच्चये । तथा नार्च्यं । किं तन्, भग्नुनो गालन । केन, दुर्वाससा अल्प-
मच्छिद्रजर्जरादिवक्षेण । तथा नार्च्यं । कोऽर्मा, न्याय्यं स्थापन । कस्य, भग्नुन ।
किंविशिष्टस्य, गालितशोषितस्य वस्त्रस्त्रावितादुद्धरितस्य । अ, निशाने जलाशये ।
किंविशिष्टे, अन्यत्र स्वाधारजलाशयादन्यास्मिन् । अय-—

“ पञ्चदशमहियाह सत्तवि वमगाह जो विधजेह ।
मम्मत्तविमुहमहं सो दमणमावभो भणिभो ॥”

इति वसुनन्दिमैदान्तिमते ॥ १६ ॥

दर्शनिकस्य घृतादिद्वयसननिवृत्तिमुपदेष्टु तपामिहासुप्र चापायावद्यथाय्य-
मुदाहरणद्वारेण व्याहरन्नाह—

घृताद्धर्मतुजो वरुस्य पिशितान्मद्याद्यदूनां विप-
चारोः कामुकया शिवस्य चुरया यद्रक्षदत्तस्य च ।
पापद्वर्था परदारतो दशमुखस्योच्चरनुश्रुयते
घृतादिव्यसनानि घोरदुरितान्युज्जेत्तदार्यस्त्रिधा ॥१७॥

टीका-उज्जेत् त्यजेत् । कोऽपी, भायं मङ्गनां गृही । कथ, त्रिधा मनोवा
ह्यायकृतकारितानुमते । कानि, घृतादीनि द्वयसनानि । घृतमासमद्यवेद्याचोर्य-
पापद्विपरदातोपमेवनानि । किंविशिष्टानि, घोरदुरितानि घोरानि दुर्गन्धिदु-
स्वकारणानि दुरितानि पापानि येभ्यस्तानि । कथ, तत्तस्मान् । यद्यस्मादनुभू-
यते वृद्धपरम्परया आकर्ष्यते । का मां, विपत् । कथम्भूता । उर्ध्वे प्रकृष्टा ।
कस्मान्, घृतात् घृतक्रीडनात् । कस्य, धर्मतुजो धर्मपुत्रस्य युधिष्ठिरस्य । तथो
चावपदनुश्रुयते । कस्य, यकस्य वकनाश्रो राज । कस्मान्, पिशितान् मांसमद्य-
णात् । तथोर्ध्वेविपदनुश्रुयते । केषां, यदूनां यदोरपथ्यानां यादवानां । करमान्,
मद्यात् मद्यपात्रात् । तथा उर्ध्वेविपदनुश्रुयते । कस्य, चारो धारदत्तनाम्न
श्रेष्ठिन । कया, कामुकया वेश्योपमेवनया । तथा उर्ध्वेविपदनुश्रुयते । कया,
चुरया चौरिकया । कस्य, शिवभूतिनाम्नो द्विजस्य । तथा उर्ध्वेविपदनुश्रुयते ।
कस्य, दशमुखस्य रावणस्य । कुत, परदारतः परस्त्रीगमना-
भिलाषनिर्बन्धन ॥ १७ ॥

व्यसनशब्दनिरक्तिद्वारेण धूनादेर्धोरदुरितधेय प्रत्यावर्तनहेतुत्वं समर्थं
नद्विरतस्य तन्ममानफलत्वाद्वादात्तुपाताद्युपव्यसनानामपि दूरपरिहरणीतामु-
पदिशति-

जाग्रत्तीव्रकृपायकर्कशमनस्कारार्पितैर्दुष्कृतै-

श्चैतन्यं तिरयत्तमस्तरदपि घृतादि यच्छेयसः ।

पुंसो व्यस्यति तद्विदो व्यसनमित्याख्यान्त्यतस्तद्वतः

कुर्वीतापि रसादिसिद्धिपरतां तत्सोदरी दूरगाम् ॥ १८ ॥

टीका-आख्यान्ति व्यपदिशन्ति । के ने, विदो विद्वांसः । किं तत्, घृता-
दिमसकं । किमाख्यान्ति, व्यसनं व्यसनभिनिशब्देन व्यवहरन्तीत्यर्थः । कथं,
नत् तरमात् । यद्यस्मात्, व्यस्यति प्रत्यावर्तयति । किं तत्, धूनादि । कान्,
पुंसः पुरुषान् । कस्मात्, श्रेयस अरुह्याणं प्रापयतीत्यर्थः । किं कुर्वत्, तिरयत्
छादयन् । किं तत्, चैतन्यमन्तस्तत्त्वं । केः, दुष्कृतै र्पापैः । किंविशिष्टं,
जाग्रदित्यादि, जाग्रद्विनिर्त्योदितैस्तीव्रैर्दुर्निवारै कषायैः प्रोधादिभि कर्कश-
दृक्कर्मबन्धमग्नादनोत्थतो मनस्कारश्चित्तप्रणिधान तेनार्पितैरात्मना मयोजितै ।
किं कुर्वदपि, तरदपि अतिप्राभन् । किं तत्, तमो मिथ्यात्व । किं पुनर्मि-
थ्यात्वे विवर्तमानमित्यपिशब्दार्थः । यत् एवं तत् एतस्मात् कारणात् कुर्वीत
विद्वीत । कोऽसौ, तद्वत् यतादिविरति प्रतिपन्न । कां रमादिसिद्धिपरता-
मपि, न पर धूनादिपरतामित्यपिशब्दार्थः । किंविशिष्टां, दूरगां दूरवार्तिनीं ।
किंविशिष्टां, यतस्तम्सोदरी घृतादिव्यसनसदृशीं, दुरन्तदुःकृतबन्धधेय-प्रत्या-
वर्तनहेतुत्वाविशेषात् । रसादीत्यादिशब्देनाञ्जनगुटिकापादुकाविवरप्रवेशादि
गृह्यते ॥ १८ ॥

घृतनिवृत्त्यतिचारमाह—

दोषो होढाद्यपि मनो-विनोदार्थं पणोज्झिनः ।

हर्षामर्षोदयाद्गत्वात् कषायो हंहसेऽञ्जसा ॥ १९ ॥

टीका-भवति । किं तत्, हंढादि । हंढा परस्परस्पर्धया धावनादि
आदिशब्देन घृनदर्शनादि । किं भवति, दोषोऽतिचारः । कस्य, पणोज्झिन

पण नतमुञ्जतीत्येवमव्यतस्य । किमर्थं मनोविनोदार्यमपि मनोऽपि रमयितु
प्रयुज्यमान दोष , किं पुनर्धनार्थं । कृतो, हर्षामर्षोदयाद्गवात् प्रमोदमोषो
ऋवहेतुश्चान । पुनरपि समर्थयितुमाह-हि यस्माद्भवति । कोऽसौ, करायो
रागद्वेषपरिणाम । कस्मै, अहमे पापनिमित्त । कन अज्ञप्ता परमार्थेन ॥१९॥

वेद्याभ्यमनव्रतातिचारनिवृत्त्यर्थमाह-

स्यजेत्तैर्यत्रिकासक्तिं वृथाढ्यां पिङ्गसद्गतिम् ।

नित्यं पण्याद्गनात्यागी तद्वेद्गमनादि च ॥ २० ॥

टीका--स्यजेत् । कोऽर्था, पण्याद्गनात्यागी वेद्यानिवृत्तिव्रत । किं कि,
तैर्यत्रिकामक्ति गीतनृत्यवाद्येषु सेवानियन्ध । आसक्तिग्रहणाच्चित्यालयादी
धर्मार्थं गीतध्वज न दोष इति लक्षयति । तथा वृथाढ्या प्रयोजन विना
विचरणं स्यजेत् । तथा पिङ्गसद्गति विटं मह माङ्गल्य स्यजेत् । पिङ्ग इति
पिङ् 'मिट्' अनादरे । सेटन मित् अनादर । सिटा अनादरेण गावति
गच्छति वा । 'अन्यतोऽपि चेति' ङ प्रयोदरादित्वात्सस्य च पच । तथा तद्वे
द्गमनादि वेद्यागृहगमनसम्भाषणसंकारादि स्यजेत् नित्यमियनेन सर्वदा ।
अत्र व्रते य न कुयात दुर्निवारत्वादिस्युपदिशति ॥ २० ॥

चौर्यव्यमनमलोपदेशायमाह--

दायादाज्जीवतो राज वर्चसाद्गृह्णता धनम् ।

दायं वाऽपहुवानस्य काचौर्यव्यसनं शुचि ॥ २१ ॥

टीका--क, कस्मिन्देहे काल च । अचौर्यव्यसन चोरिकापरिहारव्रत ।
शुचि निरतिचार भवति न वापीर्यं । कस्य, पुस कि कुवतो, गृह्णत ।
स्वीकुर्वत । किं तत्, धन ग्राममुवर्णादिद्रव्य । कस्मान्, दायादान् दाय
कुलमाधारण इत्यमादत्ते इति दायादो आज्ञादिस्तस्मान् । कि कुर्वतो,
जीवन । मृतस्य तु यथायाय स्वीकुर्वतो नास्ति दोष । कस्माद्गृह्णतो, राज
वर्चसान् नृपतेजस न जातिकुलदेशशालाद्यनुरोधात् । तथा अपहुवानस्य
ज्ञात्रादिभ्य अपलपत । क दायम् ॥ २१ ॥

पापनिवृत्तिरत्यतीचारनिषेधार्थमाह-

वस्त्रनाणरूपुस्तादि-न्यस्तजीवच्छिदादिकम् ।

न कुर्याच्चत्तपापार्द्धिं स्तद्धि लोकेऽपि गर्हितम् ॥ २२ ॥

टीका—न कुर्यात् । कोऽर्था, त्यक्तपापार्द्धिं । किं तत्, वस्त्रेयादि, वस्त्राणि पद्मरङ्गपटादीनि, नाणकानि सीतारामटङ्गादीनि, पुस्तादीनि च लेप्यचित्रकाष्ठाश्मदन्तधात्वादिशिल्पानि, वस्त्राणि च नाणकानि च पुस्तादीनि च वस्त्रनाणरूपुस्तादीनि तेषु न्यस्तो नामोच्चारणपूर्वकं सोऽयमिति स्थापितो जीवः प्राणी गजगुरगादिभ्यश्च छिदादिकं स्पर्शनावर्तनभङ्गनादि । हियस्मात् भवति । किं तत्, वस्त्रादिन्यस्तजीवच्छिदादिकं । किंविशिष्टं, गर्हितं निन्दितं । क, लोकेऽपि व्यवहर्तृजनमध्येऽपि न परं शास्त्रे ॥ २२ ॥

परदारव्यसनदोषनिषेधार्धमाह—

कन्याद्रूपणगान्धर्वं विवाहादि विवर्जयेत् ।

परस्त्रीव्यसनत्यागव्रतशुद्धिविधित्सया ॥ २३ ॥

टीका—विवर्जयेत् । कोऽर्था, परदारवर्जो । किं तत्, कन्येत्यादि । कन्याद्रूपणं कुमाराणां अभिगमनं स्वविवाहनाथं दोषोद्भावनं वा, गान्धर्वं विवाहो यो मातुः पितुर्गन्धूना चाप्रामाण्यात्परस्परानुरागेण मियं सम्वायाद्बधूवराभ्यां क्रियते, आदिशब्देन हरविवाहो हरणादि । कया, परस्य स्त्रीः परस्त्री तत्र तदेव वा व्यसनं तस्य त्यागं स एव व्रतं तस्य शुद्धिर्निर्दोषता तत्र विधिना कर्तुमिच्छा तथा ॥ २३ ॥

मद्यमांसव्यसननिवृत्त्योऽस्वनीचारा प्रागेवोक्ता । इदानीं यतो लोकरूपं विरद्धबुद्ध्या आत्मना विरतिं क्रियते परस्मिन्नपि तत्रप्रयोगं तद्व्रतविशुद्धयर्थं न विदध्यादित्यनुशासितं—

व्रत्यते यदिहामुत्रा-प्यपायावद्यकृत्स्वयम् ।

तत्परेऽपि प्रगोक्तव्यं नैव तद् व्रतशुद्धये ॥ २४ ॥

१ पुण्यसहिष्याद् सत्तद् वसनाद् जो विवर्जयेद् ।

सम्मतविमुदमर्दं सो दगणमावधो भणियो ॥

टाका—मस्यते सकल्पपूर्वं प्रत्याख्यायते । किं तत्, यत् वस्तु । किंविशिष्टम्, अपायावघकृन् अपायोऽभ्युदयनि प्रेयमभ्रदानोपाय, अवघ गहं, अपायश्चावघ चापायावघे ते करोति तत् । क, इहास्मिजन्मनि । तथाऽमुत्र परजन्मनि । केन ज्ञत्यते, स्वयं आमना । किं तत् यतविपर्ययकृत वस्तु । नैव प्रयोष्य प्रयोज्य । क, परेऽपि आत्मनीव पुरषान्तरेऽपि । कस्य, यतनुदये प्रकृतवत-निर्मलकरणार्थम् ॥ २४ ॥

एव प्रतिपन्नदशनप्रतिमस्य श्रावकस्य स्वप्रतिज्ञानिर्वाहार्थमुत्तरेण प्रबन्धेन शिक्षां प्रयच्छन्नाह—

अनारम्भबंधं मुञ्चेच्चरेन्नारम्भमुधुरम् ।

स्वाचारप्रतिलोभ्येन लोकाचारं प्रमाणयेत् ॥ २५ ॥

टीका—मुञ्चेत् त्यजेत् । दर्शनिक । कम्, अनारम्भबध तप सयमादि-माघनतनुस्थिर्यथाया कृप्यादित्रियाया अन्यत्र प्राणिहिंसा । एतेन यदुक्त स्वामिसमन्तभद्रदेवै—‘दर्शनिकस्तत्त्वपथगृह्य’ इति दर्शनप्रतिमालक्षण तदपि सगृहीत तथाविघर्हिंसाविरतिविभ्युपदशेन पञ्चाणुवतानुसरणाधिधानोपदेशान् । तथा न चरेत् न कुर्यात् । कम्, आरम्भ कृप्यादिक । किंविशिष्टम्, उधुरम् आत्मनिर्वाहभर । परेण हि कृप्यादिक्रिया कारयतो द्वन्द्वलाघवात् सादशी प्रतिज्ञातधर्मकृमानुष्ठाने गृहिणो विहस्तना भवति यादशी तामात्मना कुर्यात् सा स्यात् द्वन्द्ववर्तविवर्तनात् । तथा प्रमाणयेत् प्रमाण कुर्यात् न विमवाद-येदित्यर्थं । क, लोकाचार स्वामिसेवाप्रयविजयादिक । केन स्वाचाराप्रति-लोभ्येन आमप्रतिपन्नदशतानुष्ठानानुपयातेन ॥ २५ ॥

धर्मे पत्न्या सुतरा द्युत्पादनविधिमुपदिशति—

व्युत्पादयेत्तरां धर्मे पत्नीं प्रेम परं नयन् ।

सा हि मुग्धा विरुद्धा वा धर्माद् भ्रंशयते तराम् ॥ २६ ॥

टीका—व्युत्पादयेत्तरा । अर्थाद्व्युत्पादात् धर्मेऽतिशयेन व्युत्पन्ना कुर्यात् अथवा धर्मविपर्ये सर्वमपि परिवार च पत्नी च व्युत्पादयन् पत्नी ततोऽतिशयेन तत्र व्युत्पादयेदिति व्याख्येय । कोऽसौ, दर्शनिक । का, पत्नी भार्या ।

ऽ, धर्मे । किं कुर्वन्, - शयन् प्रापयन् । का, पत्नी । किं तत्, प्रेम स्वस्मिन् धर्मे च स्नेह । किंविशिष्ट, परमुत्कृष्ट । हि यस्मान् भ्रशयते तरा परिवारा (दा) दतिशयेन प्रच्यावयति । काऽसौ, सा पत्नी । क, पुरप । कस्मात्, धर्मान् । किंविशिष्टा सती, मुग्धा धर्मे मूढा धर्ममजानतीत्यर्थ । तथा विरुद्धा पुंसि धर्मे वा द्वेषिणीत्यर्थ । इदमत्र तात्पर्यं धर्ममजानानो विरक्तश्च परिजनो नर धर्मात्प्रच्यावयति । ततोऽप्यतिशयेन तादृग्विधा गृहिणी । तदधीनत्वादृहिणो धमकार्याणाम् ॥ २६ ।

प्रेम पर नयश्चित्यस्य समर्थनार्थमाह—

स्त्रीणां पत्युरुपेक्षैव परं वैरस्य कारणम् ।

तनोपेक्षेत जातु स्त्री वाञ्छन्लोकद्वये हितम् ॥ २७ ॥

टीका—भवति । किं तत्, वैरस्य कारण वैरस्य विरागताया हेतु । अथवा वैरस्य विरोधस्य कारण । किंविशिष्ट, परमुत्कृष्ट । कासा स्त्रीणा । किं तत्, उपेक्षैव अनादर एव, न तु वैरूप्यनिर्धनत्वादि । कस्य पत्युर्भर्तु । यत एव तत्-स्मात् । नोपेक्षेत, नोपेक्षणीयत्वेन पश्येत् । कोऽसौ, पुमान् । का, स्त्री स्त्रिय कदा जातु कदाचिदपि धर्मानुष्ठानकाले । किं कुर्वन्, वाञ्छन् अभिलषन् । किं तत्, हित सुख सुखकारण च । क, लोकद्वयेऽपि इहलोके परलोके च ॥ २७ ॥

कुलस्त्रियाऽपि धर्मादिकमिच्छन्त्या भर्तृच्छन्दानुवृत्तिरेव वर्तव्येति प्राय-
ङ्गिकी स्त्रिया शिक्षा प्रयच्छन्नाह—

नित्यं भर्तृमनीभूय वर्तितव्यं कुलस्त्रिया ।

धर्मश्रीशर्मक्रीत्येककेतनं हि पतिव्रताः ॥ २८ ॥

टीका—वर्तितव्य मनोवाक्यकर्मभिराचरितव्य । कया, कुलस्त्रिया कुलीन-
नायां । किं कृत्वा, भर्तृमनीभूय अभर्तृमना भर्तृमना भूत्वा पतिचित्तानुव-
र्तनेनैव चिन्त्य वाच्य चेष्टितव्य च । कथ, नित्य सर्वदा । हि यस्मान् । भवन्ति ।
का, पतिव्रता पतिसेवैव दत्त प्रतिज्ञा शुभकर्मप्रवृत्तिर्वा यासा ता इत्यर्थ ।
किं भवति, धर्मं यादि—धर्मस्य पुण्यस्य, श्रियो विभूतेर्भारत्याश्च, शर्मण

आनन्दस्य, कीर्तियशस्य एकमुत्कृष्टमव्यभिचरिणं केतनं गृहं ध्वजो वा यास्ता
धर्मश्रीशर्मकात्यंकेतन । नित्यधर्मादिमन्यो धर्मादिविख्याता वा इत्यर्थः ॥२८॥

धर्माचार्यिनं कुलस्त्रियामप्यत्यासक्ति निषेधयज्ञाह-

भजेद्देहमनस्तापशमान्तं स्त्रियमन्नवत् ।

क्षीयन्ते खलु धर्मार्थिकायास्तदतिसेवया ॥ २९ ॥

टीका-भजेत् सेवेत् । कोऽसौ त्रैवर्णिक विशेषणादर्शनिक श्रावक ।
का, स्त्रिय । कथं, यथा भवति देहमनस्तापशमान्तं शरीरमनसो सन्तापो
पशमां यथा भवति न पुनरस्यामक्त्या । भिन्वत्, अन्नवत् भोजनं यथा । खलु
यस्मात् । क्षीयन्ते क्षयं यान्ति । के, धर्माथकाया धर्मा, धनं शरीरं च
धीष्यपि । क्या, तन्तिसेवया अन्नस्येव स्त्रिया अप्यतिमात्रोपयोगत् ॥

पुत्रस्योपादनादिप्रयत्नविधिमाह-

पुत्रोत्पादनविधिस्त्वयमष्टाङ्गहृदयाक्तः-

- पूर्णपोषणवर्षां स्त्री पूर्णविशेन सङ्गता ।
शुद्धगर्भाशये मार्गं रक्तं शुक्लेऽनिले हृदि ॥
वीर्यवन्तं सुतं सूतं ततो न्यूनाब्दयो पुनः ।
रोम्यल्पायुरध्वन्यो वा गर्भो भवात् नैव वा ॥
शुक्रं शुक्रं शुक्रं स्निग्धं मधुरं बहुलं बहु ।
घृतमाक्षिकतैलाम सद्गर्भायार्त्तव पुनः ॥
लाक्षारसशशाङ्गाम धीतं यथं विगम्यते ।
शुद्धशुक्लात्तव स्वस्थं सरफं मिथुनं मिथः ॥
स्नेहं पुष्वर्धं स्निग्धं शुद्धं शालितवस्तिक्म् ।
नरं विशेषात्क्षीराप्यर्मधुरांपथसंशृतं ॥
नारीं तैलेन मार्पथं पित्तं समुपाचरेत् ।
क्षामप्रसन्नवदनां स्फुरच्छाणिपयोधराम् ॥
सस्ताक्षिबुद्धिं पुस्कामा विद्यं दंतुमतीं स्त्रियम् ।
पदं सङ्कोचमायाति दिनेऽताते यथा तथा ॥

प्रयतेत सधर्मिण्यामुत्पादयितुमात्मजम् ॥

व्युत्पादयितुमाचारे स्ववत्त्रातुमथापथात् ॥ ३० ॥

टीका—प्रयतेत परमादर कुर्यात् । कोऽसौ, दर्शनिक । किं कर्तुम्, उत्पादयितुं जनयितुं । कम्, आत्मजमीरस पुत्र । क्षेत्रज्ञाद्येकादशपुत्राणामनभ्युपगमात् । कस्या, सधर्मिण्या समानो धर्मो अस्यामस्तीति नित्ययोगे 'इन्' कुलस्त्रियामित्यर्थः । आत्मनो जान आत्मज इत्यन्वयतासिध्यर्थं कुलस्त्रिरक्षाया नित्यं यतितव्यमिति प्रतिपत्तव्यं । तथा प्रयतेत । कोऽसौ, स । किं कर्तुं, व्युत्पादयितुं विविधमुत्कृष्टं ज्ञानं प्रापयितुं । कम्, आत्मजः । क, आचारे कुललोकसव्यवहारे । किवन्, स्ववत् आत्मना तुल्यः । तथा प्रयतेतासौ । किं कर्तुं, त्रातुं रक्षितुं निवर्तयितुमित्यर्थः । कम् आत्मजः । कस्मात्अपथात् धर्मादिभ्रशानोपायात् दुराचारादित्यर्थः । स्ववदित्यत्रापि योज्यः । अदशब्द समुच्चयः ॥ ३० ॥

सत्पुत्ररहितेन श्रावकेणोत्तरपदं प्रति प्रोसाहो दुष्परं स्यादिति दृष्टान्तेनोपष्टम्भयन्नाचष्ट—

विना सुपुत्रं कुत्र स्वं न्यस्य भारं निराकुलः ।

गृही सुशिष्यं गणिवत् प्रोत्सहेत परे पदे ॥ ३१ ॥

ऋतावर्तात योनि स्याच्छुक्क नात प्रतीच्छति ।

मासेनोपचित रक्ष दमानिभ्यामूर्तं पुन ॥

ईपकृष्ण विगन्ध च वायुर्योनिमुखान्नुदेत् ।

तत पक्षेक्षणादेव कल्याणध्यायिनी त्र्यहम् ॥

स्रजालङ्काररहिता दर्भसस्तरशायिनी ।

धैर्य यावकं स्तोत्रं कोष्ठशोधनकर्शनम् ॥

पर्ण शरावे हस्ते वा भुञ्जीत ब्रह्मचारिणी ।

चतुर्थेऽङ्कि तत आता शुरुमात्याम्बरा शुचि ॥

इच्छन्ती भर्तृसदृशं पुत्रं पश्येत्पुरं पतिम् ।

ऋतुस्तु द्वादशानिशा पूर्वास्तिस्रोऽथ निन्दिता ॥

एकादशी च युग्मासु स्यात्पुनोऽन्यासु कन्यका ।

टीका—कुत्र कस्मिन् पुंसि । स्वमात्मीय । भार पोष्यादिनिर्वाहभर ।
 न्यस्य स्थापयिवा । निराकुला निद्वन्द्व सन् । प्रोसहेत प्रवृष्टमुद्योग कुर्यात्
 न क्वापीत्यर्थः । कोऽसौ, गृही प्रवृत्तवादर्शनिक । क्, पदे सयमस्थाने ।
 किंविशिष्टे परे व्रतिकप्रतिमाया धानप्रस्थाद्याश्रमे वा । कथं विना अन्त
 रेण । क, मुपुत्र आमसमानमहमज । क्विवत्, गणिवत् धर्माचार्यो यथा ।
 क मुशिष्यमात्मसमानमेवाचार्यादिना । कुत्र श्रमणे । स्व भार सन्धनि
 वाहलक्षण । न्यस्य निराकुलो निर्व्यापक्ष सन् परे आममस्कारादौ
 मोक्षपदे वा प्रोसहेत, न क्वापीत्यर्थः । इदमत्रैदम्पर्यं— दर्शनित्तेन धर्मा
 चार्येण च पर पदमाश्रयितुमिच्छता सपुत्र सच्छिष्याश्चामवशिष्या
 दनीय ॥ ३१ ॥

प्रकृतमर्थमुपसहरन् व्रतिकप्रतिमारोहणयोग्यता सूत्रयज्ञाह -

दर्शनप्रतिमामित्यमारुह्य विषयेष्वरम् ।

विरज्यन् सत्त्वसज्जः सन्त्रती भवितुमर्हति ॥ ३२ ॥

टीका—अर्हति योग्यो भवति । कोऽसौ, श्रावक । किं कर्तुं, भवितु सम्पत्तु
 किंविशिष्टो, प्रती व्रतिकप्रतिमावान् । किंविशिष्ट सन् सत्त्वमज्ज धैर्यादि-
 सात्त्विकभावानिष्ट किं कुर्वन्, विरज्यन् स्वयमेव विरक्तिं गच्छन् । केषु विष-
 येषु कामिन्यादिषु । कथं—भर पाक्षिकापेक्षया स्वस्य च प्राक्तनावस्थापेक्षया
 तिशेयन । किं कृत्वा, आरुह्य पर्यन्त प्राप्य । का दर्शनप्रतिमा । कथम्,
 इत्थमनेन पाक्षिकाचारमस्कारेत्यादिपूर्वोक्तप्रकारेणेति भद्रम् ॥ ३२ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपश्रधर्मावृत्तसागारधर्मदीपिकाया

भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितो द्वादश प्रकमात्र

तृतीयोऽध्याय समाप्त ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ मतिकप्रतिमामध्यायश्रयेण प्रपञ्चयिष्यन् प्रथमं तावत्तल्लक्षणं संगृह्य-
ब्राह्—

सम्पूर्णदृग्मूलगुणो निःशल्यः साम्यकाम्यया ।

धारयन्नुत्तरगुणानक्षूणान्त्रतिको भवेत् ॥ १ ॥

टीका—भवेत् । कोऽर्सा, मतिक । कि कुर्वन्, धारयन् अकृच्छ्रेण दधन् ।
कान्, उन्तरगुणान् वक्ष्यमाणान् । किंविशिष्टान्, अक्षूणान् निरतिचारान् ।
कया, साम्यकाम्यया इष्टानिष्टयो रागद्वेषोपरमवान्छया, न पुनर्लाभादीच्छया ।
किंविशिष्ट सन् सम्पूर्णदृग्मूलगुणः सम्पूर्णा उपयोगमात्राश्रयेणान्तरेद्गुणवेषा-
मात्राश्रयेण च बहिरङ्गानिचारेण रहितत्वात्तद्व्यञ्जनात् इत् सम्बन्धं, मूलगुणाश्च
यस्य स तयोक्तः । पुन किंविशिष्ट, नि शल्य. शृणाति हिनस्तीति शल्य
शरीरानुप्रयोशिक्षाण्डादि, शल्यामिव शल्यं कर्मोदयविकारः शरीरमानमवा-
धाहेतुत्वान् । तन् त्रिविधं मिथ्यात्वमायानिदानभेदान् । मिथ्यात्वं विपरी
ताभिनिवेश, माया वञ्चना, निदानं तप संयमाद्यनुभावेन कांक्षाविशेष,
शल्यान्निष्कान्तो नि शल्य ॥ ननु च सम्पूर्णदृग्मूलगुण इत्यनेनैव शल्यपरि-
हारस्य सिद्धत्वात् व्यर्थमिदमिति चेत्तस्य, किन्त्वचिरप्रतिपक्षप्रतस्य पूर्ववि

१ तप संयमाद्यनुभावेन कांक्षाविशेषा निदानम् । तत् द्वेषा प्रशस्नेतरभेदात्
प्रशस्तं पुनर्द्विविधम् । विमुक्तिमसारनिमित्तभेदान् तत्र विमुक्तिनिमित्तं कर्मक्ष-
याद्याकाङ्क्षा । उक्तं च—

कर्मव्यपार्यं भवद्बु खहानि बोधिं समाधिं जिनबोधसिद्धिम् ।
आकाक्षितं क्षीणकपायवृत्तेर्विमुक्तिहेतुः कथितं निदानम् ॥

जिनधर्मसिद्धपर्यं तु जान्याद्याकाङ्क्षणं ससारनिमित्तम् ।

जातिं कुलं वन्यविवाजितत्वं दरिद्रतां वा जिनधर्मसिद्ध्यै ।

प्रयाचमानस्य विशुद्धवृत्ते ससारहेतुर्गदितं निदानम् ॥

मोक्षेऽपि मोहादभिलाषदोषो विशेषतो मोक्षनिषेधकारी ।

यत्तस्ततोऽध्यात्तरतो मुमुक्षुर्भवेत्किमन्यत्र वृत्तोभिलाषः ॥

अमसंस्कारारोप्यमाणत्परिणामानुसरणनिवारणार्थं भूयो यन्न क्रियते । उप-
देशे च पौनःकृत्यं न दोष ॥ १ ॥

शल्यत्रयोद्धरणे हेतुमाह—

सागारो वाऽनगारो वा यन्निःशल्यो व्रतीष्यते ।

तच्छल्यवत्कुट्टद्भ्यायानिदानान्युद्धरेद्दृढः ॥ २ ॥

टीका—यद्यस्मात्कारणान् । इष्यते । कोऽसौ, मती । किंविशिष्टो, निःशल्य-
किंविशिष्ट सन्, सागारो वा अनगारो वा । अत्रेयं भावना—शल्यपगमे
सत्येव व्रतसम्बन्धाद्गती मन्यते, न हिंसाद्युपरतिमात्रतसम्बन्धात् यथा बहु-
क्षीरघृतो गोमानिति व्यपदिश्यते । बहुक्षीरघृताभावात् सतीष्वपि गोषु न
गोमान्, तथा सशल्यत्वान् सत्त्वपि व्रतेषु न व्रती । यन्तु नि शल्य. स
व्रतीति । तत्तस्मात् । उद्धरेत् निष्कासयेत् । कोऽसौ, मतार्थी । कानि, कुट्टद्भ्या-
यानिदानानि । कस्मात्, हृदो हृदयान् । क्विन्, शल्यवन् शल्यानि यथा ॥२॥

शल्यसहचारीणि व्रतानि धिक्पूर्वमाह—

आभान्त्यसत्यद्वद्भ्यायानिदानैः साहचर्यतः ।

यान्यव्रतानि व्रतबहुःखोदकाणि तानि धिक् ॥ ३ ॥

टीका—धिक् निन्दानि । कानि, तानि अव्रतानि व्रताभासानि । किंविशि-
ष्टानि, तु खोदकाणि यत तु खमुदकं उत्तरफलं येषां तानि । यानि किं, यानि
आभान्ति आभासन्ते । कानि, अव्रतानि । क्विन्, व्रतवत् व्रतानि यथा ।
कस्मात्, साहचर्यत सहचारित्वान् । कैः, असत्त्वशा मिष्यान्वेन मायया
निदानेन च ॥ ३ ॥

उत्तरगुणनिर्णयार्थमाह—

पञ्चधाऽणुव्रतं त्रेधा गुणव्रतमगारिणाम् ।

शिक्षाव्रतं चतुर्थेति गुणाः स्युर्द्वादशोचरे ॥ ४ ॥

टीका—स्यु भवेयुः । के, गुणा संयमविकल्पाः । केषाम् अगारिणां
गृहिणां । किंविशिष्टा, उत्तरे मूलगुणान्तरमेव्यत्वाद्गुणवृत्तत्वाच्च । कति,

द्वादश । कथं,—मित्यनेन प्रकारेण । भवति । किं तत्, अणुव्रत अणुव्रता-
पेक्षया लघुव्रतमहिंसादि । कतिधा, पञ्चधा अस्य पञ्चधात्व बहुमतत्वादिष्यते
अचिन्तु रात्र्यभोजनमप्यणुव्रतमुच्यते । तथा भवति । किं तत्, गुणव्रत । कतिधा,
त्रेधा । गुणार्थमणुव्रतानामुपकारार्थं व्रत गुणव्रत दिग्विस्तार्यादीनामणुव्रतानु-
बृहणार्थत्वात् । तथा भवति । किं तत्, शिक्षाव्रत । कतिधा, चतुर्धा शिक्षायि
अभ्यासाय व्रत देशावकाशिकादीना प्रतिदिवसान्यसनीयत्वात् । अत एव
गुणव्रतादस्य भेदः । गुणव्रत हि प्रायो यावज्जीविकमाहुः । अथवा शिक्षा-
विद्योपादान शिक्षाप्रधान व्रत शिक्षाव्रत देशावकाशिकादेर्विशिष्टश्रुतज्ञान-
भावनापरिणतत्वेनैव निर्वाह्यत्वात् ॥

सामान्येन पञ्चाणुव्रतानि लक्षयन्नाह—

विरतिः स्थूलवधादेर्मनोवचोऽङ्गकृतकारितानुमतैः ।

अचिदपरेऽप्यननुमतैः पञ्चाहिंसात्रणुव्रतानि स्युः ॥५॥

टीका—स्यु भवेयु । कानि, अहिंसात्रणुव्रतानि । कनि, द्व । विरति
निवृत्ति । कस्मात्, स्थूलवधादेः । कै, मन इत्यादि—कृतादयो भावे कसा-
धना । मनश्च वचश्च अङ्ग च मनोवचोऽङ्गानि, तेषा प्रत्येकं कृतं च कारित
चानुमतं च मनोवचोऽङ्गाङ्गकृतकारितानुमतानि तैः । केषा पञ्चाणुव्रतानि स्युः,
अचिद्वृहवासनिवृत्ते श्रावके तथा अपरे गृहवासनिरते श्रावके । अननुमतैर
नुमतिवर्जितैस्तैः पदभिस्तानि स्युरिति लक्षणे । इतो विस्तर—स्थूलजी
वादेविषयचान्मिथ्यादृष्टीनामपि हिंसादित्वेन प्रसिद्धत्वाद्वा स्थूलो वधादि
स्थूला हिंसानुतस्तेषामप्यपरिग्रहा इत्यर्थः । ततो मनसा वाचा कायेन च
पृथक्करणकारणानुमनर्ननिवृत्तिरहिंसामूनास्तैश्चक्षुष्यचर्यापरिग्रहाद्यानि पञ्चा-
णुव्रतानि अचिद्वृहवासनिवृत्ते श्रावके भवेयुरियुक्त्वाऽणुव्रतान्युपदिश्यन्ते ।
यान्यपरे गृहवासनिरते श्रावकेऽननुमतैरनुमतिविवर्जितमनस्करणादिभिः पद्-
भिः स्थूलहिंसादिनिवृत्त्या सम्प्रसन्ते तानि मध्यमवृत्त्या व्रतान्यभिमन्यन्ते ।
तस्याप्ययादिभिर्हिंसादिकरणे तत्कारणे वा अनुमतेरदाक्यप्रतिषेधत्वात् । स

उक्तं चारित्रासारे—

१ षष्ठादमत्यार्षायांश्च क्षामाद्ग्रन्थानिवर्त्तनम् ।

पञ्चधाऽणुव्रतं रात्र्यभुक्तिं पष्टमणुव्रतम् ॥

एष द्विविधत्रिविधास्य स्थूलहिंसादिविरतिभङ्गो बहुरिषयत्वात् श्रेयान् । अपिशब्द प्रकारान्तरेणापि स्थूलहिंसादिनिवृत्तेरणुप्रत्यापनार्थं । शक्यत्वा हि मत प्रतिपन्न सुखनिर्वाह श्रेयोऽर्थं च स्यात् । तद्विरतिभङ्गा करणादित्रिकेण योगत्रिकेण च विशिष्यमाणा एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । यथा हिंसां न करोति मनसा १, वाचा २, कायेन च ३, मनसा ४, मनसा कायेन ५ वाचा कायेन ६, मनसा वाचा कायेन च ७, एते करणेन सप्तभङ्गा एव कारणेन सप्त । अनुमत्याऽपि सप्त । तथा हिंसां न करोति न कारयति च मनसा १, वाचा २, कायेन ३, मनसा वाचा ४, मनसा कायेन ५ वाचा कायेन ६, मनसा वाचा कायेन च ७, एते करणकारणभ्यां सप्त । एव करणानुमतिभ्यां सप्त । कारणानुमतिभ्यामपि सप्त । करणकारणानुमतिभिरपि सप्त । एव सर्वे मिलिता एकोनपञ्चाशद्भवन्ति । एते च त्रिकालविषयत्वात्प्रत्याख्यानस्य कालत्रयेण गुणिता सप्तचत्वारिंशद्दधिकं शतं भवन्ति १४७ । त्रिकालविषयता घातीतस्य निन्द्या साम्प्रतिकस्य सधरणेनानागतस्य च प्रत्याख्यानेनेति । एते च भङ्गा अहिंसाप्रत्यक्षतान्तरेष्वपि द्रष्टव्या अत्रेय भाषना दिक । तत्र तावद्वाहुष्येनोपदेशान् द्विविधत्रिविधभङ्गमाधित्योच्यते । स्थूलहिंसां न करोत्यात्मना न कारयत्यन्येन मनसा वाचा कायेन चेति । तथा स्थूलहिंसां न करोति न कारयति मनसा वाचा । यद्वा मनसा कायेन अथवा वचसा कायेन चेति । तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसाऽभिमन्थिरहित एव वाचाऽपि हिंसकमप्रवक्षेत्र कायेनैव दुश्चेष्टितादि भ्रमन्तिव्यपरोति । यदा तु मनसा कायेन न करोति न कारयति तदा मनसाऽभिमन्थिरहित एव कायेन दुश्चेष्टितादि परिहरेष्वेवानाभोगाद्वाचं च हन्मि घातयामि चेति मृत । यदा तु वाचा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसाऽभिमन्थीकृत्य करोति कारयति च । अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रयारित । एव शेषविवक्ष्या अपि भावनीया । स्थूलग्रहणमुपलक्षणं । तेन निरपरोधमकल्पपूर्वकहिंसादीनामपि ग्रहणम् । एतेन—“ दण्डो हि ज्ञेयलो लोकाग्निम चामु च रक्षति । राजा क्षत्री च पुत्रे च यथादोष मम धृत ” इति वचनादपराधकारिणु यथाविधदण्ड

१ पशुवृष्टिदुर्गित्वादि हृत्वा हिंसात्तल मुषी ।

निरामत्रसजन्तुो हिंसा सकल्पतश्चनेत् ॥

प्रणेतृणामपि चक्रवर्त्यादीनामणुधतादिधारण पराणादिषु च बहुश श्रूयमाण
न विरुध्यते । आत्मीयपदवीशक्यनुसारेण तै स्थूलहिंसादिविरते प्रतिज्ञा
नात् ॥ ५ ॥

स्थूलविशेषण व्याचष्टे—

स्थूलहिंस्याद्याश्रयत्वात् स्थूलानामपि दुर्दशाम् ।
तरवेण वा प्रसिद्धत्वाद्बधादि स्थूलमिष्यते ॥ ६ ॥

टीका—इष्यते अभिमन्यते आचार्ये । किं तत्, बधादि हिंसादिपापकम-
पञ्चक । किंविशिष्टमिष्यते, स्थूल । कस्मान्, स्थूलहिंस्याद्याश्रयत्वात् स्थूला
बादरा हिंस्यादयो हिंस्यभाष्यमोष्यपरिभोग्यपरिग्राह्या आधया आत्मन्वनानि
यस्य तत्तदाश्रय तद्भावान् । तथा बधादि स्थूलमिष्यते । कस्मान्, प्रसिद्धत्वात्
सम्प्रतिपन्नत्वात् । वेधा, स्थूलानामपि । किलक्षणानां, दुर्दशा मिष्यारष्टीना
केन, तत्त्वेन बधादिभावेन । वाशद्वात्स्थूलकृतत्वाच्चेत्यनुक्तं समुधीयते ॥ ६ ॥

इदानीमैतस्मिन्कर्महिंसाणुगत व्याचष्टे—

शान्ताद्यष्टरूपायस्य सङ्कल्पैर्नवभिस्त्वसान् ।
अहिंसतो दयार्द्रस्य स्यादहिंसेत्यणुव्रतम् ॥ ७ ॥

टीका—स्याद्भवेत् । किं तत्, अणुव्रत । किमाप्यम् अहिमेति अहि
सात्य । कस्य, शान्ताद्यष्टरूपायस्य शान्ता शमद्गता शमिता वा आद्या
अनन्तानुबन्धिनो अप्रत्याग्यानावरणाश्च अष्टौ कदाया क्रोधदयो यस्य
येन वा तस्य । पुन किंविशिष्टस्य, दयार्द्रस्य करणामृदुहृदयस्य । प्रयो-
जनोद्देशेन कदाचिन् स्थावरघाते प्रवृत्तावप्यनुकम्प्यमानमानसस्येति भावः ।
किं कुर्वन्, अहिंसतो द्रव्यभावप्रणैरवियोजयत । कान्, श्रमान् द्वित्रिचतु
पञ्चेन्द्रियजीवान् । किं, सङ्कल्प उत्तरसूत्रद्वयनिर्दिष्टैर्हिंसाभिस्तन्धिभिः । कनि
भि, नवभि मनोवाक्कायै पृथक्करणकारणानुमननैरित्यर्थः । अत्र करणग्रहणं
कर्तुं स्वातन्त्र्यप्रतिपत्त्यर्थः । कारणाश्रयण परप्रयोगापेक्षः । अनुमननोपादान
प्रयोजकस्य मानसपरिणामप्रदर्शनार्थः । तथाहि—असहिंसां स्वयं न करोमि
असान् हिनस्मीति मन सङ्कल्पं न करोमीत्यर्थः । तथा मनसा असहिंसामन्य

न कारयामि प्रसान् हिंसय हिंसयेति मनसाऽन्यप्रयोजको न भवामीत्यर्थः ।
अत्र हिंसयेति हन्त्यर्थाच्चैति हिनस्तेश्चुरादिपाटाणिजन्तस्य रूपं । तथाऽन्यं
प्रसहिंसां कुर्वन्तं मनसा नानुमन्ये सुन्दरमनेन क्रियते इति मनःसङ्कपं न
करोमात्यर्थः । एवं वाचा स्वयं प्रसहिंसां न करोमि प्रसान् हिनस्मीति स्वयं
वाच नोच्चारयामीत्यर्थः । तथा वाचा प्रसहिंसां न कारयामि प्रसान् हिंसय
हिंसयेति वाचं नोच्चारयामीत्यर्थः । तथाऽन्यं प्रसहिंसां कुर्वन्तं वाचा नानु-
मन्ये माधु क्रियते स्वयेति वाचं नोच्चारयामीत्यर्थः । तथा कायेन प्रसहिंसां
स्वयं न करोमि प्रसहिंसने दृष्टिमुष्टिमन्धाने स्वयं कायध्यापार न करोमीत्यर्थः ।
तथा कायेन प्रसहिंसां न कारयामि प्रसहिंसने हस्तादिसङ्ख्या कायेन परं
न प्रेरयामीत्यर्थः । प्रसहिंसा कुर्वन्तमन्यं कायेन नानुमन्ये प्रसहिंसने प्रवर्त-
मानमन्यं नखच्छोटिकादिना नाभिनन्दामीत्यर्थः ॥ ७ ॥

एतदेव पद्यद्वयेन मगृह्यते—

इमं सत्त्वं हिनस्मीति हिन्धि हिन्ध्येष साध्विमम् ।

हिनस्तीति वदन्नाभिसन्दध्यान्मनसा गिरा ॥ ८ ॥

वर्तेत न जीववधे करादिना दृष्टिमुष्टिसन्धाने ।

न च वर्तयेत्परं तत्परे नखच्छोटिकादि न च रचयेत् ॥ ९ ॥

टीका—नाभिसन्दध्यात् न सङ्कल्पयेत् । कोऽर्था, त्यक्तगृहः धावकः ।
कं, वधं हिंसां । केन, मनसा तथा गिरा वाचा । कथमिति किमिति, हिन्-
स्मि हन्मि । कं, मत्त्वं जीवं । किथिदाष्टम् इमं पुरोवर्तिनं । तथा हिन्धि,
हिन्धि मारय मारय । कं, इमं । तथा हिनस्ति हन्ति । कोऽर्था, एष पुण्यः
कम्, इमं । कथं, माधु मुदरं । न वर्तेत न व्याश्रियेत । कोऽर्था, त्यक्तगृहः ।

जीववधे जीवानां मत्त्वकल्पितप्रमदाणिनां प्राणश्वपरोपणे । क विषये,
दृष्टिमुष्टिमन्धाने दृष्टि चक्षुः मुष्टिहस्तांगुलीबन्धविशेषः, दृष्टिमुष्टिश्च दृष्टिमुष्टी
नाभ्यां सन्धानं संयोजनं यस्मिन् प्रवृत्तिविषये तत् दृष्टिमुष्टिमन्धानं पुनःका-
मनादिऋणुपकरणवस्तु तस्मिन् । त्यक्तगृहस्यापि धावकस्य मग्मादिनि
श्वे करादिना हन्तांगुण्याद्यङ्गवाहनेन न प्रवर्तयेत्यर्थः । उक्तं च—

भासन शयन यान मार्गमन्थञ्च वस्तु यत् ।

अदृष्ट तत्र मेरेन यथाकाल भजन्नपि ॥

दृष्टिग्रहण ज्ञानक्रियोपलक्षण । मुष्टिग्रहण च ग्रहणादिक्रियोपलक्षण । तथा न च वर्तयेत् । कोऽसौ, त्यक्तगृह । क, पर क, तादृशे जीववधे । तथा न च रचयेत् न कुर्यात् । किं नत् नन्वच्छोटिकादि । क, तन्परे जीववधे स्वयमेव वर्तमान पुंसि ॥ ८ ॥ ९ ॥

एष्य त्यक्तगृहस्योपासकस्याहिसाणुवताविधानमुपदिश्येदानीं गृहवर्तिनस्तदुपदिशन्नाह—

इत्यनारम्भजां जह्याद्धिसामारम्भजां प्रति ।

व्यर्थस्थावरहिसावद्यतनामावहेद्रुही ॥ १० ॥

टीका—जह्यात् त्यजेत् । कोऽसौ, गृही गृहवर्तिश्चावक । का हिमा । किञ्चिद्विशिष्टाम् अनारम्भजा अनारम्भे आसनोपवेशनादौ जाता तत्सम्भविनीमित्यर्थ । उक्तञ्च—

गृहकायाणि सर्वाणि दृष्टिपूतानि कारयेत् ।

इयं जह्यात् इति अनेन त्यक्तगृहोपासकोपदिष्टेन प्रकारेण । तथा आवहेत् कुर्यात् । कोऽसौ, गृही । का, यतना समितिपरता । कथ, प्रत्युद्दिश्य का, हिसा । किञ्चिद्विशिष्टाम्, आरम्भना कृप्याद्यारम्भसम्भविनी । किंनत्, व्यर्थस्थावरहिसावत् मित्ययोरनैकेन्द्रियवधे यथा ॥ १० ॥

स्थावरवधादपि निवृत्तिमुपपादयति—

यन्मुक्त्यङ्गमर्हिसैव तन्मुमुक्षुरुपासक ।

एकाक्षवधमप्युज्ज्ञेयः स्यान्नावर्ज्यभोगकृत् ॥ ११ ॥

- १ हिसा द्वेषा प्रोक्ताऽऽरम्भानारम्भभेदतो दक्षे ।
गृहवासता निवृत्ता द्वेषाऽपि त्रायते ता च ॥
गृहवासमेव नरतो मन्दन्पाय प्रवर्तितारम्भ ।
आरम्भजा स हिसा शक्नोति न रक्षितु नियतम् ॥

टाका-- यद्यस्माद्भवति । किं तन्मुख्यं मोक्षसाधनम् । किं, अहिंसैव
द्रव्यभावहिंसाविरमणमेव । तत्तस्मात् । वज्रेत् त्यजेत् । कोऽसी, उपासकः
श्रावकः । किंविशिष्टो, मुमुक्षु बुभुक्षोर्नास्ति नियम इति भावः । कम्, एका-
क्षरधर्मपि त्रसहिंसासिद्धिं स्थावैरहिंसामपि । य किं, य एकाक्षरधर्मः । न
स्यात् । किंविशिष्ट, अवर्ज्यभोगकृत् अवर्ज्यानां वर्जयितुमशक्यानाभाववर्ज्यानां
वा अर्जनीयानां भोगानां सेव्यार्थानां कारणम् ॥ ११ ॥

साद्रूपिकबध नियमयति--

गृहवासो विनाऽऽरम्भान्न चारम्भो विना वधात् ।

त्याज्यः स यत्नात्तन्मुख्यो दुस्त्यजस्त्वानुपदिङ्कः ॥ १२ ॥

टीका-- न भवति । कोऽसी, गृहवासो गेहाश्रमः । कथं, विना । कस्मान्
आरम्भान् कृष्यादिजिवनोपायात् । तथा न भवति । कोऽसी, आरम्भः । कथं
विना । कस्मात्, वधात् प्राण्युपमदनात् । यत् एव तत्तस्मात्त्याज्यः । कोऽसी
स वधः । किंविशिष्टो, मुख्य इह जन्तुमासाद्याधित्वेन हन्मीति सक्कल्पप्र-
भवः । कस्मात्, यत्नात् अवधानात् । तुर्विदोषेण तेन भवति । कोऽसी, आरम्भः ।
किंविशिष्टा, दुस्त्यजः त्यक्तुमशक्यः । किंविशिष्ट, आनुपदिक कृष्याद्यनुपदो-
जात कृष्यादी क्रियमाणे सम्भवस्त्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

प्रयत्नहेया हिंसा मुपदिशति-

दुःखमुत्पद्यते जन्तोर्मनः संक्लिश्यतेऽस्यते ।

तत्पर्यायश्च यस्यां सा हिंसा हेया प्रयत्नतः ॥ १३ ॥

- १ जे तसकाया जीवा पुण्युद्धिदा ण हिंमिदव्वा ते ।
एभिंदियावि णिक्कारणेण पढम वद थूलम् ॥
स्तोर्केकेन्द्रियघातान् गृहिणा सम्पन्नयोग्यविषयाणाम् ।
शेषस्थावरमारणविरमणमपि भवति कर्तव्यम् ॥
भूपय पवनार्पणा नृणादीनां च हिंसनम् ।
यावत्प्रयोजन स्वस्थ तावत्कुर्यादन्तुजित् ॥

टीका—हेया त्याग्या गृहिणा । काऽसौ, हिंसा । कस्मात्, प्रयत्नत प्रणिधानेन । उत्पद्यते । कि, दुःख शरीर दुःख क्लेश । कस्य, जन्तोर्जीवस्य परजीवस्य वा । तथा सक्रियते सन्तप्यते । कि तत् मनश्चित्त जन्तो । तथाऽस्यते विनाश्यते । कोऽसौ, तत्पर्याय स चासौ पर्यायश्च तत्पर्यायो वर्तमान-भवग्रहणम् ॥ १३ ॥

अहिसाणुव्रताराधनोपदेशार्थमित उत्तर प्रबन्धः । तत्र तावत्प्रयोजनारमाधिन्येदमुच्यते—

सन्तोषपोषतो यः स्यादल्पारम्भपरिग्रहः ।

भावशुद्धयेकसर्गोऽसावहिसाणुव्रतं भजेत् ॥ १४ ॥

टीका—भजेत् आराधयेत् । कोऽसौ, गृही । किं तत्, अहिसाणुव्रतं । य कि, य स्यात् । किंविशिष्टोऽल्पारम्भपरिग्रह आरम्भश्च परिग्रहश्च ममदे-महमस्येति बुद्धिग्राह्यो भार्यायर्थ आरम्भपरिग्रहो, अल्पो दुर्भयानप्रकर्षानु-स्यादकौ आरम्भपरिग्रहो यस्य स तथोक्त । कस्मात्, सन्तोषपोषतो धृते-प्रकर्षात् । पुन किंविशिष्टो, भावशुद्धयेकसर्गो मन शुद्धावेकाग्र ॥ १४ ॥

पञ्चातिचारान् परिहरन् वाङ्मनोगुप्त्यादिभावनापञ्चकेनाहिसाणुव्रतमुपयु-ञ्जीतेत्युपदिशति—

मुञ्चन् बन्धं बधच्छेदावतिभारादिरोपणम् ।

भुक्तिरोपं च दुर्भावाद्भावनाभिस्तदाविशेत् ॥ १५ ॥

टीका—आविशेदुपयुञ्जीत । कोऽसौ, प्रतिक किं तत् अहिसाणुव्रत । काभिः भावनाभि चागुह्या मनोगृह्या ईर्ष्यास भित्त्या आशाननिक्षेपणममित्या आलो-कितपानभोजनेनेति पञ्चभिरभ्यासविशिष्टै । किं बन्धं मुञ्चन् वर्जयन् । किं तत्, बन्धादिपञ्चक । कस्मात्, दुर्भावादिति समन्वय । इतो विस्तर -बन्धो रज्वा-दिना गोमनुष्यादीना नियन्त्रण । स च पुत्रादीनामपि विनयग्रहणार्थं विधीयते अतो दुर्भावादित्युक्त । दुर्भाव दुष्परिणाम प्रबलकषाकोदयमाश्रित्य क्रियमाणो यो बन्धस्त वर्जयन्नित्यर्थ । अत्राय विधि -बन्धो द्विपदाना चतुष्पदाना वा स्यात् । सोऽपि सार्थकोऽमथको वा तत्रानर्थकस्तावच्छ्रावकस्य कर्तुं न युज्यते

सार्धक पुनरसी द्वेषा । सापेक्षो निरपेक्षश्च । तत्र सापेक्षो यो दामप्रथ्या
दिना शिथिलेन चतुष्पादाना विधीयते यश्च प्रदीपनार्दिषु मोक्षयितुं छेत्तु वा
शक्येत । निरपेक्षो यश्चिश्चलमत्यर्थममी बद्धयन्ते । द्विपदानां तु दामदामीचो
रजारादिप्रमत्तपुत्रादीना यदा बन्धो विधीयते तदा सविश्रमणा एवामी बन्ध
नीया रक्षणीयाश्च यथाऽग्निभयादिषु न विनश्यन्ति । यद्वा द्विपदचतुष्पदा
श्रावकेण त एव संप्राह्या ये बद्धा एव तिष्ठन्तीति प्रथमोऽतिचार । यथै
दण्डकशास्यभिघात । सोऽपि दुर्भावाद्विधीयमानो बन्धवदतिचार । यदि पुन
कोऽपि न करोति विनय तदा त मर्माणि मुक्त्वा लतया दवरकेण वा सकृत्
द्विवा ताडयेदिति द्वितीयोऽतिचार । छेद कर्णनामिच्छादीनामव्यवानामप
नयन । सोऽपि दुर्भावात्त्रियमाणोऽतिचारो निर्दय हस्तादीना छेद इत्यर्थ
स्वास्थ्यापक्षया तु गण्डरणादिच्छदनदहनादिक ममान्वन हर्षतोऽपि नाति
चार स्यादिति तृतीय । अतिभारादिरोपण न्यायभारादतिरिक्तस्य बोधुम
शक्यस्य भारस्यारोपण वृषभादीना पृष्ठस्वन्धादौ वाहनोपाधिरोपण । तदपि
दुर्भावात्त्रांघ्राहोभाडा क्रियमाणमतिचार । अत्राप्यय विधि - श्रावकेण तावत्
द्विपदादिवाहनेन जीविका प्रागेव मोक्षयेत्येव श्रेष्ठ पक्ष अधान्योऽसां न
स्यात्तदा द्विपदा यावत् भार स्वयमुत्क्षिपति अवतारयति च तावत्तमेव वा
वाह्यते मोच्यते चोचितवेलायाम् । चतुष्पदस्य तु यथोचितभार किञ्चिद्न
क्रियते । हलशकटादिषु पुनरचितवेलायामसौ मुच्यते इति चतुर्थे । भुञ्जिरो
धोऽक्षपानादिनिषेध । सोऽपि दुर्भावाद्बन्धवदतिचार । तीक्ष्णभुधादिपीडित
प्राणी क्रियत इत्येवादिनिरोधो न कस्यापि कर्तव्य । अपराधकाराणि च
वार्चव वेदेद्य ते न दास्यते भोतनादिकमिति । स्वभोतनवेलाया तु नियमत
एवान्य भोतयित्वा स्वयं भुञ्जीतान्यत्रोपवासचिकित्स्यज्वरादिभ्याधितेभ्यः ।
शान्तिनिमित्तं चोपसामाद्यपि कारयेदिति पञ्चम । किञ्चिद्गुणा मूलगुणस्या
हिंसालक्षणस्यातिचारो यथा न भवति तथा यतनया वर्णितव्यम् ॥ १५ ॥

उक्तमेवार्थं सुगंधधिया सुगन्धयर्थं किञ्चिदुपमगृह्यत्—

गवाद्यनेष्टिकां वृत्तिं त्यजेद्वन्धादिना विना ।

भोग्यान् वा तानुपेयात्तं योजयेद्वा न निर्दयम् ॥ १६ ॥

टीका—स्यजेद्वर्जयेत् । कौऽसौ, नैष्टिक । पाक्षिकस्य तु नास्ति नियम । का, वृत्ति जीवनाथं व्यापार । कै, गवायैर्गोमहिषपुरगादिभि । एष प्रश-
स्यतम पक्ष । वा अथवा । उपेयात् परिगृह्णीयात् नैष्टिक । कान्, एतान्
गवादीन् । किंविशिष्टान्, भोग्यान् बाह्यदोहादावुपयोक्तु शक्तान् । कथ, विना
केन, बन्धादिना नियन्त्रणताडनादिना एष मध्यम पक्ष । अथवा न योज-
येत् स्वयमन्येन वा न विधापयेत् नैष्टिक । क, त बन्धादि । कथ, निर्दय ।
एषोऽधम पक्ष । 'व्रतानि पुण्याय भवन्ति जन्तो—नै-
सातिचाराणि निषेवितानि । सस्यानि किं कापि फलन्ति लोके
मलोपलीडानि कदाचनापि ॥ अत्राह कश्चिन्—ननु हिमैव श्रावकेण
प्रत्याख्याता न बन्धादय ततस्तत्करणेऽपि न दोषो हिसाविरतेरखाण्डित-
त्वात् । अथ बन्धादयोऽपि प्रत्याख्यातास्तदा तत्करणे व्रतभङ्ग एव विर-
तिखण्डनात् । किं च बन्धादीना प्रत्याख्येयत्वे व्रतेयत्ता विशीर्येत प्रतिव्रतम-
तिचारव्रतानामाधिक्यादिति । एव च न बन्धादीनामतिचरतेति । अत्रोच्यते ।
सत्यमर्दिसैव प्रत्याख्याता न बन्धादय । केवल तत्प्रत्याख्यानेऽर्थतस्तेऽपि
प्रत्याख्याता द्रष्टव्या हिसोपायत्वात्तेषा । न च बन्धादिकारणैऽपि व्रतभङ्ग-
किन्वतीचार एव । कथ ? द्विविध हि व्रत अन्तर्वृत्त्या बहिर्वृत्त्या च, तत्र
मारयामीति विकल्पाभावेन यदा कौपाद्यवेशात्परप्राणप्रहाणमविगणयन्
बन्धादी प्रवर्तते न च हिसा भवति तदा निर्दयताविरत्यनपेक्षतया प्रवृत्त-
त्वेनान्तर्वृत्त्या व्रतस्य भङ्गो हिसाया अभावाद्बहिर्वृत्त्या पालनमिति देशस्य
भङ्गजननादेशस्यैव पालनादतिचारव्यपदेश प्रवर्तते । तदुक्त —“न मारयामीति
कृतव्रतस्य विनैव मृत्यु क इहातिचार । निगद्यते य कुपिता बन्धादीन
करोत्यसौ स्यन्नियमानपेक्ष ॥ मृत्योरभावान्नियमोऽस्ति तस्य कौपाद्दयाहीनतया
हि भङ्ग । देशस्य भगादनुपालगाच्च पूज्या अतीचारमुदाहरामि ॥” यद्योक्त
व्रतेयत्ता विशीर्येतेति तदयुक्त विशुद्धाहिसासन्नावे हि बन्धादीनामभाव
एवात् स्थितमेतत् बन्धादयोऽतिचारा एवेति ॥

एतद्वे सगृह्णाह—

न हन्मीति व्रतं कुड्यान्निर्दयत्वात् पाति न ।

भनक्त्यघ्नन् देशभङ्गत्राणात्त्वतिचरत्यधीः ॥ १७ ॥

टीका—न पाति न पालयति । कोऽसौ, अधीरज्ञोऽम्ममीक्ष्यकारी । किं तन्न, न हन्मीति घत न मारयामीति नियम । किं कुर्वन्, कृष्यन् प्राथम्येण गच्छन् । सुतो न पाति, निर्दयत्वात् करणारहितत्वात् । तथा न भनक्ति न नाशयति । काऽमौ, अधी । किं तत्, न हन्मीति घत । किं कुर्वन्,—अघ्नन् प्राणैर्विषमवियोजयन् । किं तर्हि करोतीत्याह—अतिचरति घतमतिक्रम्याधिवर्तते । तु पुन । कस्मात्, देशभङ्गघ्राणात् भङ्गश्च घ्राण च भङ्गघ्राण देशस्यान्तर्बहिर्दृष्ट्युभयरूपघतैकदेशस्य भङ्गघ्राणमन्तर्दृष्ट्या भङ्गन बहिर्दृष्ट्या च पालन तस्मात् ॥ १७ ॥

अतिचरतीति पदार्थमभिव्यक्त्यु भुक्तिरोधन चेत्यत्र चशब्देन समुचित पाति चारजात वस्तुमाह—

सापेक्षस्य घते हि स्यादतिचारोऽशभङ्गनम् ।

मन्त्रतन्त्रप्रयोगाद्याः परेऽप्युहास्तथाऽस्ययाः ॥ १८ ॥

टीका—हि यस्मात् । स्याद्भवेत् । कोऽसौ, अतिचार । किं स्यादशभङ्गनं अन्तर्दृष्ट्या बहिर्दृष्ट्या वा खण्डन । कस्य, सापेक्षस्य । क, घते प्रतिपद्यमर्हि साप्रत न भनन्मीति अपेक्षमाणस्य पुम । तथा ऊह्या वितर्षया । क, अत्यया अतीचारा । किंविशिष्टा, मन्त्रतन्त्रप्रयोगाद्या मन्त्र इष्टकर्मसाधनसमर्थ पठितसिद्धोऽक्षरपिण्ड, तन्त्र निर्दोषधिक्रिया मन्त्रश्च तन्त्र च मन्त्रतन्त्रे तयो प्रयोगो विधिवकर्मणि व्यापारण स आद्यो येषां ध्यानादीनां ते मन्त्र-तन्त्रप्रयोगाद्या गतिस्तम्भमतिस्तम्भोच्चाटनादिदुष्टकर्मसाधनहेतव, न केवल ते परेऽपि शास्त्रान्तरनिर्दिष्टाश्च । कथमूह्या । तथा तेन यतापेक्षापूर्वक तदेकदेशभवनलक्षणेन प्रकारेण मन्त्रादिवृत् ॥ १८ ॥

यथादीनामतिचारत्वसमर्थनपुरस्तरमतिचारपरिहारे यत्न कारयन्माह—

मन्त्रादिनाऽपि बन्धादिः कृता रज्वादिवन्मलः ।

तत्तथा यतनीयं स्यान्न यथा मलिनं त्रतम् ॥ १९ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, बन्धादि बन्धनताडनादि । किं स्यात् मल । योदितशुद्धिप्रतिबन्धित्वादिर्हिमाणुप्रताविचार स्यात्तदेकदेशभङ्गस्याविशेषा

न् । किंविशिष्ट, कृतो विहितः । केन, मन्त्रादिना मन्त्रतन्त्रादिना, न केवलं
रज्ज्वादिनेत्यापिशब्दार्थः । केनेव, रज्ज्वादिवत् पाशकशादिना यथा । तत्तस्मा-
त्तनीयं मैत्र्यादिभावनालक्षणया प्रमादपरिहारपूर्वकचेष्टारूपया च यतनया
चार्तितव्यं । कथं, तथा तेन विशुद्धाध्यवसायलक्षणेन प्रकारेण । यथा किं, यथा
न स्यात् । किं तन्, वतं । किंविशिष्टं, मलिनं स्मात्तन्निवारणम् ॥ १९ ॥

अहिंसाणुव्रतस्वीकारविधिमाह—

हिंस्यहिंसकहिंसातत्फलान्यालोच्य तच्चतः ।

हिंसां तथोज्जेन्न यथा प्रतिज्ञाभङ्गमाप्नुयात् ॥ २० ॥

टीका—उज्जेन् व्रतयेत् । कोऽसौ, धावक । कां, हिंसां । कथं, तथा
तेन स्वशक्त्यनुसारलक्षणेन प्रकारेण । किं कृत्वा, आलोच्य गुरसधर्मश्रेयोऽ
र्थिभिः सह विमृश्य । कानि, हिंस्यहिंसकहिंसातत्फलानि । वध्यवधकवधत-
त्साध्यानि । कस्मान्, तत्त्वतः याथात्म्येन । यथा किं, यथा नाप्नुयात् । कोऽसौ,
व्रती प्रतिपन्नव्रत । कं, प्रतिज्ञाभङ्गं नियमखण्डनम् ॥ २० ॥

हिंसनादीलक्षयति—

प्रमत्तो हिंसको हिंस्या द्रव्यभावस्वभावकाः ।

प्राणास्तद्विच्छिदा हिंसा तत्फलं पापसञ्चयः ॥ २१ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, हिंसकः । विरूपः, प्रमत्त कपायायाविष्ट ।
प्रपन्नित चैतदहिंसामहात्मनोपदेशप्रस्तावे प्रागिति न पुनरिह प्रपंच्यते । तथा
भवन्ति । के, हिंस्या प्राणा । किमात्मानो, द्रव्यभावस्वभावका द्रव्यात्मकाः
पुद्गलविवर्तरूपा भावात्मकाश्च चिन्परिणामलक्षणाः । तथा भवति । काऽसौ,
हिंसा । विलक्षणता, नद्विच्छिदा तेषां द्रव्यभावप्राणानां वियोगकारणं । तथा
भवति । किं तन्, तत्फलं हिंसासाध्यं । किं, पापसञ्चयः दुष्कर्मबन्ध ॥ २१ ॥

गृहिणोऽप्यहिंसाव्रतनैर्महाय विधिविशंपमाह—

कपायविकथानिद्राप्रणयाक्षविनिग्रहात् ।

नित्योदयां दयां कुर्यात्पापध्वान्तरविप्रभाम् ॥ २२ ॥

टीका—कुर्यात् । कोऽमौ, अहिमाण्वतनैर्मल्यार्थी । कां, दयामनुकम्पा । किंविशिष्टां, नित्योदयां अविच्छिन्नोह्लासां । पुन किंविशिष्टां, पोषध्वान्तर-विप्रभां पापं बन्धाद्यतिचारदुष्कृतं तन् ध्वान्तमिव पुण्यप्रकाशविरोधित्वात् । तत्र रविप्रभावात्तदनवगाह्यत्वात् । कस्मात्, कपायेत्यादि—कपायाः श्लोधादय, विकथा मार्गविरद्धा कथा., निद्रा मुक्तागपरिणामहेतुः स्वापः, प्रणयो मोहः स्नेहानुबन्धान्ममायमिति ग्रह, अक्षाणि स्पर्शादिविषयरागद्वेषपरिणतानोन्द्रियाणि, तेषां पञ्चदशप्रमादानां विनिग्रहान् । त्वधिपूर्वकनिग्रहान् । अत्र मार्गविरद्धा कथाः भक्तस्त्रीदेशराजसम्बन्धिन्यः । तत्र भक्तकथा—इदं चेदं इयामाकपायमोदकादि साधु भोज्य, साध्वनेन भुज्यते, अहमपि चेदं भोक्ष्ये इत्यादिरूपा । तथा स्त्रीकथा स्त्रीणां नेपथ्याद्गहारहावभावादिवर्णनरूपा 'कणोटी सुरतोपचारचतुरा' लाटी विदग्धा प्रियेत्यादिरूपा वा । तथा देशकथा—दक्षिणपथ प्रचुराश्रयानस्त्रीमन्मोगप्रधान, पूर्वदेशो विचित्रवस्त्रगुडलण्डशास्त्रिमद्यादि-प्रधान, उत्तरापथे शूरा पुरपा, ज्विनो वाजिनो, गोधूमप्रधानानि धान्यानि, सुलभं कुंकुमं, मधुराणि द्राक्षाणाडिमकपिस्थादीनि, पश्चिमदेश सुत्वस्पर्शानि वस्त्राणि सुलभा इक्ष्व, सित वारीत्येवमादि । राजकथा—शूरोऽस्मदीयो राजा सधन शौण्ड गजपतिर्गौड, अधपतिस्तुत्क इत्यादिरूपा । एवं प्रतिकृत्वा अपि भक्तादिकथा वाच्याः । यदा तु रागद्वेषावनास्कन्दन् धर्मकथाङ्गत्वेन अर्थकामकथा कथयति तत्र न वैकथिकं स्यात् । एव प्रणयस्यापि धर्मविरोधित्वेनैव प्रमादत्वं बोध्यम् ॥ २२ ॥

गृहस्थस्याहिंसादुष्परिपाल्यत्वशङ्कामपाकरोति—

विष्वग्जीवाचिते लोके क चरन् कोऽप्यमोक्षत ।

भावैकसाधनो बन्धमोक्षो चेन्नाभिविष्यताम् ॥ २२ ॥

१ पुण्यं तेजोमयं प्राहुः प्राहुः पापं तमोमयम् ।

तत्पापं पुंसि किं तिष्ठेद्दपादीधितिमालिनि ॥

स्नेहानुविद्धहृदयो ज्ञानचरित्रान्विनोऽपि न श्लाघ्यः ।

दीप इवापादायिता कज्जलमलिनस्य कार्यस्य ॥

टीका—अमोक्ष्यत मोक्षमगमिष्यत् । कोऽसौ, कोऽपि मुमुक्षु । किं कुर्वन् प्थन् चेटमान । करिमन् ष न षापि प्रदेशे । करिमन्, लोके जगति । किंविशिष्टे, त्रिप्यग्जीवचिते समन्ताञ्ज-तुव्याप्ते । चेद्यदि वा नाभ-विष्यता नाजनिष्यता । कौ, थ-वमोक्षौ । किंविशिष्टौ, भविक्रसाधनौ भाव परिणाम एकमुत्कृष्ट प्रधान साधन निमित्त ययो । तत्र शुभाशुभोपयोगौ पुण्यापापरूपबन्धस्य शुद्धोपवागश्च मोक्षस्य प्रधान कारणमिति विभाग ॥२३॥

एवमतिचारपरिहारद्वारेणाहिमाणुजतपरिपालनमुपदिश्य साम्प्रत रात्रि-भोजनवर्षनमतबलेन तदुपदिशन्नाह—

अहिंसाव्रतरक्षार्थं मूलव्रतविशुद्धये ।

नक्तं भुक्तिं चतुर्धाऽपि सदा धीरस्त्रिधा त्यजेत् ॥२४॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, व्रती । कां, भुक्तिं भोजन । कतिधा, चतुर्धाऽपि अन्नपानस्वाच्छलक्षणप्रकारमपि । कदा, नक्त रात्रौ । कथं, सदा सर्वदा याव-ज्जीव । कथं, त्रिधा मनोनाशार्थं । किंविशिष्टं सन् धीर परीपद्वापमर्गे रक्षोभ्य सत्त्वभावनानिष्ट इत्यर्थं । किमर्थं अहिंसाव्रतरक्षार्थं मूलव्रत विशुद्धये च मूलगुणान्विमलीकर्तुमहिमाणुजत च रक्षितुमित्यर्थं ॥ २४ ॥

दृष्टादृष्टोपभूयिष्ठमपि रात्रिभोजनमाचरन्त वक्रभणि या तिरस्कृवंश्राह—

जलोदरादिकृद्यूकात्रड् रूपपेक्ष्यजन्तुकम् ।

प्रेताद्युच्छिष्टमुत्सृष्टमप्यश्वन्निश्यहो सुखी ॥ २५ ॥

टीका—अहा आश्चर्यं कष्ट च । भवति । कोऽसौ, जन । किंविशिष्टं, सुखी सुखिनमात्मान मन्यते इष्टासुखं च तु स्वभागेव भवतीति भावः । किं कुर्वन्, अन्नं भाज्यमाहरन् । ष, निशि रात्रौ । किंविशिष्टम् जलोदरा-दिकृद्यूकाद्यङ्गमपि अपिशब्दोऽन्तर्दीपकृत्वाच्चतुर्भिरपि विशपणैः सम्पद्यते । जलोदरमादिषेपा कुष्टादीनामपाथाना तान् कुर्वन्तीति तत्कृतो जलोदरादि-हेतवस्ते च ते यूकादयश्च यूकामर्कटिकादयस्ते तथाविधा अङ्का कलङ्का अङ्के वा उत्सङ्गे मध्ये यस्यान्नपानादेर्भोज्यवस्तुनस्तथोक्तं । तत्र यूका । भोजने-सह भुक्त्वा जलोदर करोति, कौलिक कुष्ठ, मक्षिका छर्दि, मद्विका मदोहादि

व्यञ्जनान्त.पतितो वृश्चिक्स्तालुव्यथा, कण्टक काष्ठवण्टं वा गलत्यथा,
वालथ गले लग्नः स्वरभद्गमित्यादयो दृष्टदोषा भवेयं प्रनीतिकरा, रासि-
भोजने सम्भवन्ति । तथा अप्रेक्ष्यजन्तुकमपि अप्रेक्ष्यास्तमसा छन्नत्वाद्द्रष्टुम-
शक्या जन्तुका अल्पजन्तवः सूक्ष्मजीवा. कुन्ध्वादयो जलघृतादिमध्ये पतिताः
मोदकखर्जूराद्यनुपद्दिगणो वा यत्र तत्तथोक्तं । किं च । निशि भोजने त्रियमाणेऽ-
वश्यं पापः सम्भवति । तत्र च पद्दजीवनिकायवधोऽवश्यम्भावी । भाजनधा-
वनादे च जलगतजन्तुविनाशो जलोद्गमने च भूमिगतकुन्धुपिपीलिकादिज-
न्तुघातश्च संभवति । तथा प्रेताद्युच्छिष्टमपि प्रेता अधमव्यन्तरा आदयो येषां
पिशाचराक्षसादीना तैस्त्विष्ट स्पर्शादीना अभोज्यता नीत । एते पूर्वे चाद-
ष्टदोषा । तथा उल्लूष्टमपि प्रत्याख्यातमपि वस्तु घोराब्धकाररुद्धदशा तदु-
पलक्षणाम्भवादेपोऽप्यदष्टो दोषः ॥ २५ ॥

वनमालादृष्टान्तेन रात्रिभोजनदोषस्य महत्तां दर्शयति—

त्वां यद्युपैमि न पुनः सुनिवेश्य रामं
लिप्ये वधादिकृद्दधस्तदिति श्रितोऽपि ।
सौमित्रिरन्यशपथान्वनमालयैकं
दोषाशिदोषशपथं किल कारितोऽस्मिन् ॥ २६ ॥

टीका—किल रामायणे द्वेषे श्रूयते । कारितो विधापित । कोऽर्था,
सौमित्रिर्लक्ष्मणं । कथा, वनमालया स्वभार्यया । कं, दोषाशिदोषशपथं
दोषाशितो रात्रिभोजिनो दोषो महापातकात्स्य तेन लिप्येऽहमिति शपथं ।
किंविशिष्टम्, एक शपथान्तररहित । क, अस्मिन् लोके । किंविशिष्टोऽपि,
श्रितोऽपि प्रतिपन्नोऽपि । कान्, अन्यशपथान् शपथान्तराणि । कथ, इति
अनेन प्रकारेण । यदि नोपैमि भागच्छामि । का, त्वां । कथं, पुनर्यापुत्र्य
किं कृत्वा, सुनिवेश्य सुव्यवस्थितं कृत्वा । कं, राम । तत् तत् । लिप्ये
संयुज्येऽह । कं कर्तृभि, वधादिकृद्दधं गोत्यादिघानकादिपार्षि । तन्कथा
कथा—लक्ष्मणो दशरथापितृनिवेश्नात्मह रामेण स्वीतया च दक्षिणापथे प्रस्थितो-
ऽन्तरा कूर्चनगरे महीधरराजनश्यां वनमालां परिणतवान् । ततश्च रामेण

सह परतो देशान्तरं गियासन् स्वभार्यां वनमालां प्रति मोचयति स्म । सा तु तद्विरहकातरा पुनरागमनमसम्भाषयन्ती लक्ष्मणं शपथानकारयत् । यथा प्रिये राम मनीषिते देशे परिसस्थाप्य यद्यहं भवतीं स्वदर्शनेन न प्रीणयामि तदा प्राणातिपातादिपातकिना गतिं यामीति । सा तु तै शपथैरनुप्यन्मी यदि रात्रिभोजनकारिणा शपथं करोषि तदा त्वां प्रति मुञ्चामि नान्यथेति । स च तथेत्यभ्युपगत्य देशान्तरं प्रस्थितवानिति ॥ २६ ॥

लौकिकसवाददर्शनेनापि रात्रिभोजनप्रतिषेधमाह—

यत्र सत्पात्रदानादि किञ्चित्सत्कर्म नेष्यते ।

कोऽद्यात्तत्रात्ययमये स्वहर्तृपी दिनात्यये ॥ २७ ॥

टीका—क, स्वहर्तृपी आत्मनो लोकद्वयेऽपि पथ्यमिच्छु । अद्यात्, न कश्चिस्वहर्तृपी भुञ्जीतत्यर्थं । छ, तत्र दिनात्यये रात्रिसमये । किंविशिष्टे, अत्ययमये दोषभूयिष्ठे दोषनिवृत्ते वा । यत्र किं, यत् नेष्यते बाह्यरपि नाभिमन्यते । किं तत्, सत्कर्म शुभक्रिया । किंविशिष्ट किञ्चित् किमपि किं पुन सर्वं । किंविशिष्टं तत्, सत्पात्रदानादि सत्पात्रदान स्नान देवार्चन माहुति श्राद्ध विशपतो भोजन च ॥ २७ ॥

दिनरात्रिभोजनद्वारणं पुत्रासुत्तममध्यमजघन्यभावमाह—

भुञ्जतेऽहः सकृद्वर्या द्विर्मध्याःपशुवत्परे ।

रात्र्यहस्तद्व्रतगुणान् ब्रह्मोद्यान्नावगामुकाः ॥ २८ ॥

टीका—भुञ्जते अश्नन्ति । के ते, वया उत्तमा शुभकर्मणोत्वण । कथं, सृष्टुं एकवारं । कस्य, अहो दिनस्य मध्ये । तथा भुञ्जते । के मध्या मध्यमा शुभक्रियाभिरनुत्तमाधमा । कथं, द्वि द्विवारं । कस्य अहं तथा परे अधमा पापकर्माणं । भुञ्जते । किवत्, पशुवत् गोमहिषादिभिस्तुल्यं । कथं, रात्र्यहं नक्तदिनं । किंविशिष्टा सन्तो नावगामुका अज्ञानानां । कान्, तद्व्रतगुणान् रात्रिभोजनवर्जनोपकारकधर्मान् । किंविशिष्टान् ब्रह्मोद्यान् सर्वैरुपप्रतिपाद्यान् ॥ २८ ॥

शास्त्रनिदर्शनं विना सकलजनानुभवसिद्धं रात्रिभोजननिवृत्तिफलवि-
शेषमाह—

योऽस्ति त्यजन् दिनाद्यन्तमुहूर्तां रात्रिवत्सदा ।

स षण्येतोपवासेन स्वजन्मार्द्धं नयन् कियत् ॥ २९ ॥

टीका—योऽस्ति भोजनं करोति । किं कुर्वन्, त्यजन् षण्यन् । कौ,
दिनाद्यन्तमुहूर्तां दिवसस्यादावन्ते च द्वे द्वे घटिके । कियत् रात्रिवन् रात्रि
यथा । कथं, सदा नियम् । स कियत् क्रियामात्रं षण्येत स्तूपेत मद्भिः ।
किं कुर्वन्, नयन् गमयन् । किं तत्, स्वजन्मार्द्धं अर्द्धं निजं जन्म । केन,
उपवासेन चतुर्विधाहारपरिहारेण । समाप्ते विषमाप्ते षाऽप्रार्थनाशब्दो
व्याख्येयः ॥ २९ ॥

अथ रात्रिभोजनवर्जनवगूलप्रतविशुष्यत्वाद्दहिमायनरक्षाद्गन्वाश्च
धावरम्य भोजनान्तरायान् श्लोकचतुष्टयनं व्याचष्टे—

अतिप्रसङ्गमासितुं परिवर्धयितुं तपः ।

प्रतयीजट्टीभुक्तेरन्तरायान् गृही श्रयेत् ॥ ३० ॥

टीका—अथेत् प्रतिपद्येत । कोऽसौ गृही प्रतिको गृहस्थः । कान्, अन्तरायान् ।
कस्या, भुक्ते भोजनवर्जनहेतुर्नित्यर्थः । किंविशिष्टान् प्रतयीजट्टी धीज
श्येव प्रतयानामावष्टकान् रक्षोपायत्वान् आहिंसाणुप्रतशीलभूतानित्यर्थः । किं
कुर्वन् कर्तुं, अस्मिन् स्थितुः । कम्, अतिप्रसङ्गं विहितानि क्रमणोपयुपरि प्रवृत्तिः ।
तया परिवर्द्धयितुं समन्तादुपचेतुः । किं तत्, तप इच्छानिरोधम् ॥ ३० ॥

तानेष शोभनेन निशपता निर्देष्टुं विवृणोति—

दृष्ट्वाऽऽर्द्रचर्मास्थिमुरामांसासृजसूपपूर्वकम् ।

स्पृष्ट्वा रजस्वलाशुष्कचर्मास्थिशुनकादिकम् ॥ ३१ ॥

श्रुत्वाऽतिरुर्गशानन्दविद्वरमायनिःस्वनम् ।

भ्रुत्वा नियमितं वस्तु भोज्येऽशस्यविवेचनः ॥ ३२ ॥

संसृष्टे सति जीवद्भिर्जीवैर्वा बहुभिर्मृतैः ।

इदं मांसमिति दृष्टसद्गुण्ये चाशनं त्यजेत् ॥ ३३ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, मतिक्र । किं तत् अशनं तात्कालिकमेवाहारं, न तु वैकालिकादिकं । किं दृष्ट्वा, दृष्ट्वा सृष्ट्वा चेत्यपि द्रष्टव्यं । किं तत्, आर्द्रत्यादि—आर्द्रमशुष्क चर्माग्नि, अस्थि च काकस, तथा सुरा मद्य, मांस पिशित, अमृक शोणित, पूय व्रणादिगत पक्कामृक्, पूर्वशब्दाद्दशाश्रादि तथा सृष्ट्वा । किं तत्, रजस्वला पुष्पवर्ता स्त्री, शुष्के चर्मास्थिनी, शुनक श्वान, आदिशब्देन मार्जारश्वपचादि । तथा श्रुत्वा आकर्ष्यं । कम् अतिकर्कशानि स्वन अस्य मस्तक वृन्धि इत्यादिरूप आकन्दनि स्वन हाहेत्याद्या तस्त्वरस्वभाव, विद्वुरप्रायनि स्वन परचक्राममनातद्भ्रुवदीपनादिविषय । तथा भुक्त्वा आशिवा । किं तत्, वस्तु । किंविशिष्ट, अनयमित प्रयासयात् । तथा अशनं त्यजेत् । क मात, भाज्ये भोज्ये द्रव्ये सति । किंविशिष्टे, संसृष्टे मिलिते । कै, चीरै द्वित्रिचतुरिन्द्रियप्राणिभिः । किं कुर्वन्ति, जीवन्ति प्राणन्ति । किंविशिष्टे सन्ति, अशक्यविवेचनं भोज्यद्रव्यात्पृथक्कृतुमशक्यं । वा अथवा संसृष्टे । कै मृतैर्जीवै । कतिभि बहुभिश्चिचतुरादिभिः । तथा । इदमित्यादि इदं भुज्यमानं वस्तु मांस सादृश्यात् इदं रुधिरमिदमस्थ्यय सर्प इत्यादिरूपेण मनसा विकल्पमाने भोज्यवस्तुनीयर्थे ॥ ३३ ॥

अथाहिमाणुव्रतशिल्खेन मौनव्रत व्याचिरयासु पञ्चश्लोकीमाह—

गृध्रै हुङ्कारादिसञ्ज्ञा संक्लेशं च पुरोऽनु च ।

मुञ्चन् मौनमदन् कुर्यात्तपःसंयममृंहणम् ॥ ३४ ॥

टीका—कुर्यात् मतिक्र । किं तत्, मौनमजरूपन । किं कुर्वन् अदन् भोजनं कुर्वन् । पुन किं कुर्वन्, मुञ्चन् व्रजेयन् । का, हुङ्कारादिमञ्ज्ञा हुङ्कारखाकार भ्रूमूर्धागुल्लिचलनादिभिः स्वाभिप्रायज्ञापन । कस्यै गृध्रै इष्टभोज्यार्थं । तन्निषेधार्थं तु हुङ्कारादिना सञ्ज्ञाकरणेऽपि न दोष । अथवा गृध्रै भोज-

१ हुङ्कारगुल्लिखात्कारभ्रूमूर्धचलनादिभिः ।

मौनं विदधता सज्ञा विधानव्या न गृह्ये ॥

शूनेत्रहुङ्कारकरागुलीभिर्द्विप्रवृत्तं परिवर्त्यं मज्ञाम् ।

करोति भुक्तिं विजिताक्षयति स शुद्धमौनव्रतवृद्धिकारी ॥

शास्त्रनिदर्शनं चिना सकलजनानुभवमिदं रात्रिभोजननिवृत्तिफलवि-
शेषमाह—

योऽस्ति त्यजन् दिनाद्यन्तमुहूर्तो रात्रिवत्सदा ।

स वर्ष्येतोपवासेन स्वजन्मार्द्धं नयन् कियत् ॥ २९ ॥

टीका—योऽस्ति भोजनं करोति । किं कुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् । कौ,
दिनाद्यन्तमुहूर्तो दिवसस्यादावन्ते च द्वे द्वे घटिके । कियत्, रात्रिवन् रात्रि-
यया । कथं, सदा नियमः । स कियत् कियत्-मात्रं वर्ष्येत स्तूयत मज्जि ।
किं कुर्वन्, नयन् गमयन् । किं तत्, स्वजन्मार्धं अर्धं निजं जन्म । केन,
उपवासेन चतुर्विधाहारपरिहारेण । समासे विप्रमासे वाऽत्रार्धशब्दो
व्याख्येयः ॥ २९ ॥

अथ रात्रिभोजनवर्जनव-मूलमतविशुद्ध्याद्वाद्दिनाद्यन्तरक्षाद्वाग्वाग्ध-
ध्रावकस्य भोजनान्तरायान् श्लाकचतुष्टयनं स्याच्छे—

अतिप्रसङ्गमासितुं परिरर्धयितुं तपः ।

प्रतर्षीजघृतीर्भुक्तेरन्तरायान् गृही श्रयेत् ॥ ३० ॥

टीका श्रयेत् प्रतिपद्येत । कोऽसौ गृही मतिको गृहस्थः । कान्, अन्तरायान् ।
कस्या, भुक्ते भोजनवर्जनहन्तृनित्यर्थः । किञ्चिद्विशेषान् प्रतर्षीजघृती धीज-
स्येव प्रतानामावष्टकान् रक्षोपायत्वात् आहिमाणुमतशीलभूतानित्यर्थः । किं
कुर्वन् कर्तुं असितुं त्यक्तुं । कम्, अतिप्रसङ्गं विहितानि क्रमणोपयुक्तिं प्रवृत्तिं ।
तथा परिरर्धयितुं समन्तादुपपद्येत् । किं तत्, तप इच्छानिरोधम् ॥ ३० ॥

तानेव श्लोकप्रयेण विशेषतः निर्देष्टुं विवृणानि—

दृष्ट्वाऽऽर्चमास्थिसुरामांसासृश्वपूरुषम् ।

स्पृष्ट्वा रजस्वलाशुष्कचर्मास्थिशुनकादिकम् ॥ ३१ ॥

श्रुत्वाऽतिरुर्गन्तान्द्विद्वरप्रायनिःस्वनम् ।

भुक्त्वा नियमितं वस्तु भोज्येऽश्वपयविवेचनः ॥ ३२ ॥

संसृष्टे सति जीवद्भिर्जीवैर्वा बहुभिर्मृतैः ।

इदं मांसमिति दृष्टसङ्कल्पे चाशनं त्यजेत् ॥ ३३ ॥

टीका--त्यजेत् । कोऽसौ, मतिक । किं तत्, अशनं तात्कालिकमेवाहारं, न तु विकालिकादिकं । किं दृष्ट्वा, दृष्ट्वा सृष्ट्वा चेत्यपि द्रष्टव्यं । किं तत्, आर्द्रत्यादि—आर्द्रमशुष्क चर्माजिन, अस्थि च काकस, तथा सुरा मद्य, मांस पिशित, अमृक् शोणित, पूय मणादिगत पश्यामृक्, पूर्वशब्दाद्दशाप्रादि तथा सृष्ट्वा । किं तत्, रजस्वला पुष्पवतीं स्त्रीं, शुष्के चर्मास्थिनी, शुनकं श्वान, आदिशब्देन मार्जारश्वपादि । तथा श्रुत्वा आकर्ष्यं । कम् अतिकर्षणानि स्वन अस्य मस्तक वृन्धि इत्यादिरूप, आक्र दनि स्वन हाहेत्याद्या तस्वरस्वभाव, धिङ्प्रधानि स्वन परचरणामनातङ्कप्रदीपनादिविषय । तथा भुक्त्वा अशीत्या । किं तत्, वस्तु । किंविशिष्ट, नियमित प्रत्याख्यात । तथा अशनं त्यजेत् । क सति, भोज्ये भोक्तव्ये द्रव्ये सति । किंविशिष्टे, संसृष्टे मिलिते । कै, जीवै द्वित्रिचतुरिन्द्रियप्राणिभिः । किं कुर्वन्नि, जीवन्नि प्राणन्नि । किंविशिष्टे सद्भिः, अक्षयविवेचनैर्भोज्यदृष्ट्यापृथक्कर्तुमशक्यै । वा अथवा संसृष्टे । कै, मृतेर्जीवै । कतिभिः, बहुभिस्त्रिचतुरादिभिः । तथा । इदमित्यादि इदं भुज्यमानं वस्तु मांसं सादृश्यात् इदं रुधिरमिदमस्थ्यय सर्प इत्यादिरूपेण मनसा विकल्प्यमाने भोज्यवस्तुनात्यर्थं ॥ ३३ ॥

अथाहिंसाणुव्रतशीलत्वेन मौनव्रतं व्याचिन्त्यासु पद्मश्लोकीमाह—

गृध्रैर्हुङ्कारादिसञ्ज्ञा संकलेशं च पुरोऽनु च ।

मुञ्चन् मौनमदन् कुर्यात्तपःसंयमवृंहणम् ॥ ३४ ॥

टीका—कुर्याद् मतिक । किं तत्, मौनमचल्पन । किं कुर्वन्, अदन् भोजनं कुर्वन् । पुन किं कुर्वन्, मुञ्चन् व्रज्यन् । का, हुङ्कारादिसञ्ज्ञा हुङ्कारस्वात्मनारभूमूर्धागुलिचलनादिभिः स्वाभिप्रायज्ञापनं । कस्यै, गृध्रै इष्टभोज्यार्थं । तन्निषेधार्थं तु हुङ्कारादिना सञ्ज्ञाकरणेऽपि न दोषः । अथवा गृध्रै भोजन-

१ हुंसागुलिस्वात्मनारभूमूर्धागुलिचलनादिभिः ।

मौनं विदधता सज्ञा विधातव्या न गृह्ये ॥

शून्येऽहुङ्कारकरागुलीभिर्वृद्धिप्रवृत्त्यै परिवर्ज्यं सज्ञाम् ।

करोति भुक्तिं विजिताक्षमति स शुद्धमौनव्रतच्युत्कारि ॥

नाभिकांक्षाप्रवृत्त्यर्थं । तथा मुञ्चन् । कं, संज्ञेयं कोपदैत्याद्यविमुक्तपरिणामं ।
कथं, पुराऽनु च पूर्वं पश्चात् । किञ्चित्किञ्चित् मौनं, तपसंयमव्यवहृणं हृच्छानिरो-
धस्य प्राणोन्द्रियसंयमस्य च पुष्टिकरम् ॥ ३४ ॥

मौनस्य तपोवर्द्धकत्वं श्रेयसञ्चायकरत्वं च श्लोकद्वयेन समर्थयते—

अभिमानावने गृद्धि-रोधाद्वर्धयते तपः ।

मौनं तनोति श्रेयश्च-श्रुतप्रश्रयतायनात् ॥ ३५ ॥

टीका—वर्धयते । किं तत्, मौनं । किं, तपः । कस्मिन्निमित्ते मति, अभि-
मानावने अयाचकरवद्वतरक्षायां सत्यां । तथा गृद्धिरोधात् भोजनस्यप्रति-
बन्धाद्देहो । तथा तनोति स्पर्शतीकरोति । किं तत्, मौनं । किं, श्रेयं पुण्यं ।
कस्मात्, श्रुतप्रश्रयतायनात् श्रुतज्ञानविनियानुबन्धात् ॥ ३५ ॥

शुद्धमौनान्मनःसिद्ध्या शुक्लध्यानाय कल्पते ।

वाक्सिद्ध्या युगपत्साधुस्त्रैलोक्यानुग्रहाय च ॥ ३६ ॥

टीका—कल्पते सम्पद्यते समर्थो भवति । कोऽर्मा, साधुर्देवसंयत संयतश्च ।
कर्म, शुक्लध्यानाय । कथा, मन विद्या वित्तवर्धाकरणेन । कस्मात्, ज्ञातया,
शुद्धमौनात् भोजनोदौ निरतिचारमौनयनात् । तथा साधुः कल्पते । कर्म,
त्रैलोक्यानुग्रहाय त्रिजगद्भ्रम्यजनानुपपन्नं । कथं, युगपत् एककालं । कथा,
वाक्सिद्ध्या युगपत्त्रिजगदनुग्रहसमर्थभारतीजिभूत्या ॥ ३६ ॥

नियतकालिकमार्गकालिकमौनयोः द्योतनविशेषनिर्णयार्थमाह—

उद्योतनं महर्नैकघण्टादानं जिनालये ।

असार्वकालिके मौने निर्याटः सार्वकालिके ॥ ३७ ॥

१ सर्वदा वाक्ये ज्ञानं भोजनं तु विशेषतः
रसायनं गदा श्रेष्ठं मरोगन्धे पुनर्न किम् ॥

टीका—भवति विधीयते वा । किं तत्, उद्घोतनं फलातिशयलाभ-
माहात्म्यापादनं । क, मौने । किंविशिष्टे, असार्वकालिके यथात्मशक्ति निय-
तकाल कृते । किं तत्, एकेत्यादि—एकघण्टादान एकस्या घण्टाया दानं वितरण ।
क, जिनालये अर्हर्च्यत्यगृहे । कथ, सह । केन, महेनोत्सवेन पूजया वा ।
तथा सार्वकालिके यावज्जीवं प्रतिपद्ये मौने । उद्घोतनं भवति । किं तत्,
निर्वाहो निराकुलं वहन । नान्यत् ॥ ३७ ॥

आवश्यकदिषु शक्ति कृत्वा मौन सर्वदाऽपि मौनविधानेन वाग्दोषो-
च्छेदमाह—

आवश्यकै मलक्षेपे पापकार्ये च वान्तिवत् ।

मौनं कुर्वीत शश्वद्वा भूयोवाग्दोषविच्छिदे ॥ ३८ ॥

टीका—कुर्वीत । कोऽस्ती, साधु । किं तत्, मौन । क, आवश्यक्ये सामयि-
कादिकर्मपट्टे, तथा मलक्षेपे विष्णुतोत्सर्गे, तथा पापकार्ये हिंसादिकर्मणि

- १ सन्तोष भाव्यते तेन वैराग्य तेन दृश्यते ।
- सयम पाप्यते तेन मौन येन विधीयते ॥
- लौल्यत्यागात्तपोरुद्धिरभिमानस्य रक्षणम् ।
- ततश्च समवाप्नोति मन सिद्धिं जगन्त्रये ॥
- ध्रुतस्य प्रथयात् श्रेयःसमृद्धे स्यात्समाश्रय ।
- ततो मनुजलोकस्य प्रमादति सरस्वती ॥
- वार्णा मनोरमा तस्य शास्त्रसन्दर्भगर्भिता ।
- आंश्या जायते येन क्रियते मौनमुज्ज्वलम् ॥
- पदानि यानि विद्यन्ते वन्दनीयानि कोविदे ।
- सर्वाणि तानि लभ्यन्ते प्राणिना मौनकारिणा ॥
- भव्येन शक्ति कृत्वा मौन नियतकालिकम् ।
- जिनेन्द्रभवने देया घण्टा समहोत्सवम् ॥
- न सार्वकालिके मौने निर्वाह्यतिरेकत ।
- उद्योतन पर प्राज्ञे किंचनापि विधीयते ॥

परेण क्रियमाणे, चक्षुन्देन स्नानाशनर्मधुनादौ च । यतेस्तु भ्रामरीप्रवेशेऽपि
 क्विचन्, वान्तिवत् । छर्षा यथा छर्दनादनन्तरमाचमन यावदित्यर्थ । अथवा
 र्मान कुर्वति । कथ, शश्वत् नित्यम् । किमर्थं, भूय इत्यादि-भूयसा कायद्रोषा-
 पेक्षया बहुतराणां धाम्नापाणा पर्यादिवचनकृतपापाम्बवाणा निच्छेदार्थम् ॥३८॥

अथ सत्याणुव्रतरक्षणार्थमाह-

कन्यागोक्षमालीककूटसाक्ष्यन्यासापलापवत् ।

स्यात्सत्याणुव्रती सत्यमपि स्वान्यापदे त्यजन् ॥३९॥

टीका--स्यात् । कोऽर्सा, प्रतिक भावक । किंचिशिष्ट, सत्याणुव्रती ।
 कि कुर्वन्, त्यजन् धर्मेण । कि तन्, सत्यमपि चेति चेत्साऽयमिषादिरूपं
 तथ्यमपि । किमर्थं, स्वान्यापदे स्वपरविपर्ययं यत्तथाभूत तन्मत्यमपि ।
 किंचत्, कन्यालीकादिवत् । यस्मिन्न्रुते स्वपरयोर्वधयथादिक राजादिभ्यो
 भवति तस्यूलामय तादृक् सत्य च स्वयमवदन् परांश्चावाद्यन् सत्याणुव्रती
 स्यादित्यर्थ । तत्र कन्यालीक यथा-भिन्ना कन्यामभिन्ना वा विपर्यय वा
 वदतो भवति । इद सर्वस्य कुमारादिद्विपदविप्रयकन्यालीकस्योपलक्षण ।
 गवालीक-अल्पक्षीरा गा बहुक्षीरा विपर्यय वा वदत स्यात् । इदमपि सर्व-
 चतुष्पदरिपयालीकस्योपलक्षण । श्मालीक-परस्त्रकामपि भूमिमात्मस्वकी
 रिपर्यय वा वदतो भवेत् । इद चाशेषपादपाद्यपदद्रव्यविपर्यालीकस्योपल-
 क्षण । कन्याचलीकाना च लोकेऽतिगर्हितत्वेन रुद्र्यान् द्विपदादिमहण
 न क्रियते । कन्याचलीकत्रय लोकविरुद्ध्याश्च वाच्य । कूटमाह्व-प्रमाणी-
 कृतस्य लज्जामसरादिना कूट वदत स्यात् । यथाऽहमत्र साक्षीति । अस्य
 च परपापममर्थकत्वविशेषेण पूर्वभ्यो भेद । तस्य धर्मविपक्षत्वाच्च यदेत् ।
 धर्म्यं द्रुयाप्राधर्म्यमिति विवादिभिरभ्यर्षितरात् । न्यामापलाप-न्यस्यते
 रक्षणार्थमन्यस्मै समर्प्यत इति न्याम. सुवर्णादिद्रव्य तदपलाप नालपेत
 विश्वमित्तदानकत्वात् । किं चाज्ञानमज्ञापादिनाऽप्यस्य न द्रुयान्, किं पुना
 रागद्वेषाभ्याम् ॥ ३९ ॥

लोकव्यवहाराविरोधेन च तदप्रयागमुपदिशति-

लोकयात्रानुरोधित्वात्सत्यसत्यादि वाक्यत्रयम् ।

द्रुयादसत्यासत्यं तु तद्विरोधाच्च जातुचिद् ॥ ४० ॥

टीका-ग्रयात् । कोऽसौ, सत्याणुवृत्ती । किं तत् सत्यसत्यादिवाक्यत्रय वक्ष्यमाणलक्षण । कस्मान्, लोक्यात्रानुरोधित्वात् लोकव्यवहारविमर्शादित्वात् । न तु ग्रूयात् । किं तत्, असत्यासत्य । कथं, जानुचित् कदाचिदपि । कस्मान्, साद्विरोधात् लोक्यात्राविप्रलम्भनात् ॥ ४० ॥

सत्यसत्यादीनि श्लोकत्रयेण लक्ष्यसाह—

यद्वस्तु यद्देशकाल प्रमाकारं प्रतिश्रुतम् ।

तस्मिन्स्तथैव संवादि सत्यसत्यं वचो वदेत् ॥ ४१ ॥

टीका-वदेत् सत्याणुवृत्ती । किं तत्, वच । किंविशिष्ट, सत्यसत्य । किल लक्षण, संवादि तथाभूत । क, तस्मिन् प्रतिज्ञात वस्तुनि । कथं तथैव तेनैव तद्देशकालपरिणामरूपत्वन प्रकारेण । यत्किं, यद्वस्तु । प्रतिश्रुत प्रतिज्ञात । किंविशिष्ट, यद्देशकालप्रमाकार प्रमा परिमाण सत्या च, आकारो वर्णमस्थानादिरूप, देशश्च कालश्च प्रमा च आकारश्च देशकालप्रमाकारा प्रतिज्ञाविययीकृता यस्य च तत्तथाक्तम् ॥ ४१ ॥

असत्यं वय वासोऽन्धो रन्धयेत्यादि सत्यगम् ।

वाच्यं कालातिक्रमेण दानात्सत्यमसत्यगम् ॥ ४२ ॥

टीका—वाच्य वक्तव्य सत्याणुवृत्तिना । किं तद्वच । किंविशिष्ट, असत्य किंविशिष्ट सत्, सत्य सत्याश्रित । अमयमपि किञ्चित्मयमेवेत्यर्थ । तद्वच वयेत्यादिना दर्शयति—भो बुद्धिन्द वय आत्मानवितानीभावरूपतया आसूत्रयत्वं । किं तद्वासो वस्त्र । वस्त्रनिर्माणयोग्यतन्तुषु वस्त्रशब्दप्रयोगादमय्यच तथा भो भक्तक रन्धय पच त्व । किं तत् अन्धः क्रूर । अन्धोयोग्यतण्डुलेष्वन्धशब्दप्रयोगादसत्यव । आदिशब्दाद्भो पपक कणिका पिष्टी यादिरूप ग्राह्य । अत्र तत्तच्छब्दावाच्येऽपि श्लोके तथाव्यवहारासम्भवं । इदममय्यसत्य ॥ तथा वाच्य । किं तत्, सत्य । किंविशिष्ट, अमयग सत्यामय्यमित्यर्थे । कुत, सम्भवदानात् वितरणात् । केन, कालातिक्रमेण । यथा अद्वयमात्मते दिवसे तवेद देवमित्यास्थाय मासतमे सबसरतमे वा दिवसे दानीति । अत्र दाना-

व्यभिचारसम्बन्ध । प्रतिपन्नतन्कालव्यभिचारस्यासम्बन्ध । इदमपि श्लोक तथा
व्यवहारात्कचिद्वक्तव्यम् ॥ ४२ ॥

यत्स्वस्य नास्ति तत्काल्ये दास्यामीत्यादिसंविदा ।
व्यवहारं विरुन्धानं नासत्यासत्प्रमालपेत् ॥ ४३ ॥

टीका-न आलपेत् न म्यात् स्याद्युमती । किं तत्, असत्यासत्य वच ।
किं कुर्वाण, विरुन्धान बाधमान । क, व्यवहार श्लोकयात्रा । कया, यदित्यादि
यद्वन्तु नास्ति । कस्य, स्वस्यात्मन सम्बन्धी । तदास्यामि तुम्य वितरि-
ष्यामि । कदा, काल्ये प्रात । इत्यादिरूपया सविदा प्रतिज्ञया ॥ ४३ ॥

सावद्यप्यतिरिक्तानृतपञ्चकस्य नित्य धर्मनाप्यवमाह—

भोक्तुं भोगोपभोगाद्व्यगमात्रं सावद्यमक्षमाः ।
ये तेऽप्यन्यत्सदा सर्वे हिंसेत्युज्ज्वन्तु वाऽनृतम् ॥ ४४ ॥

टीका-अप्रायोग्याविशेषवचनवाच्यतानिवृत्तावकाशान् प्रति सावद्यविशेषव-
क्तव्यतानुवृत्त्यर्थो वाक्ये किं बहुनेत्यर्थ । वा हिं बहुना । उग्रान्मुस्यन्तु ।
के, तेऽपि धर्मपिण । किं तत्, अनृत । किंविशिष्ट, अन्यत् सावद्यप्यतिरिक्तं
मदपलपनादि । कियत्, सर्वं पञ्चधाऽपि । कथ, सदा नित्य । कथ कृत्वा,
हिंसेति यत् सर्वमनृत हिंसापर्यायत्वाद्धिमेव प्रमादयोगाविशेषान् । यत्र तु
प्रमत्तयोगो नास्ति तद्विद्याऽनुष्ठानाद्यनुवदन नाम्बन्ध । एतेनेदमपि मगृहीत-
'सा मित्याऽपि न गीमिध्या वा गुर्वादिप्रमादिनी' इति । के त, इत्याह-ये
भवति । किंविशिष्ट, भक्षमा भवमर्षा । किं कर्तुं, मोक्षु त्यन्तु । किं तत्,
सावद्य वच क्षेत्र कृपेत्यादिरूप प्राजिषधादिप्रयत्नेक । हिंसात्तत् सर्व, भोगो-
पभोगाद्व्यगमात्र भोगा भाजनादि, उपभोग कामित्यादिः भोगश्चापमात्रम्
भोगोपभोगौ । तयारङ्ग साधन तदेव तन्मात्र न पुनस्तदसाधन । सावद्य वच -
तत्र नास्त्यामेत्यादि मदपलपन । सर्वगत आत्मा श्यामाकृतदुःखमात्रो वेद्या
दिक्रममदुद्भावन । गामधर्मोभयदत्ता विवर्तिता । काग कागमभिदधानस्याप्रिय
अर यान्धिकनेय इत्याह गृहीत मात्रैःशमित्यन्वय ॥ ४४ ॥

सत्याणुव्रतस्य पञ्चातिचारान् हेयत्वेनाह-

मिथ्यादिशं रहोऽभ्याख्यां कूटलेखक्रियां त्यजेत् ।

न्यस्तांशविस्मर्त्रनुज्ञां मन्त्रभेदं च तद्गतः ॥ ४५ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, तद्गत । तत्स्थूलालीकादिवचनाविरातिलक्षणं व्रतं यस्यासौ सत्याणुव्रतीत्यर्थः । किं तत्, मिथ्यादिशमित्यादि पञ्चक । तत्र मिथ्यादिकं मिथ्योपदेशः । अभ्युदयनिधेयसार्थेषु क्रियाविशेषेष्वन्यस्यान्यथा प्रवर्तनं । परेण सन्देहापत्तेन पृष्टेऽज्ञानादिनाऽन्यथाकथनमित्यर्थः । अथवा प्रतिपक्षसत्यव्रतस्य परपीडाकरवचनमसत्यमेव । तत्र प्रमादात्परपीडाकरणे उपदेशे भक्तिचारो यथा वाह्यन्तां स्वरोष्ठादयो हृन्मन्ता दृश्यव इति निष्प्रयोजनवचनं । यद्वा विवादे स्वयं परेण चाऽन्यतरातिमन्धानोपायोपदेशो मिथ्योपदेशः ॥ रहोऽभ्याख्या—रहस्येकान्ते स्त्रीषुभ्यामनुष्ठितस्य क्रियाविशेषस्याभ्याख्या प्रकाशनं यथा दम्पत्योरन्यस्य वा पुंसस्त्रिया वा रागप्रकर्ष उत्पद्यते । सा च हास्यक्रीडादिर्नैव क्रियमाणोऽतिचारो न त्वभिनिवेशेन । तथा सति व्रतभङ्ग एव स्यात् ॥ कूटलेखक्रिया—अन्येनानुक्तमननुष्ठितं च यत्किञ्चित्स्य परप्रयोगवशादेव तेनोक्तमनुष्ठितं चेति यच्चनानिमित्तलेखनं । अन्यतरूपाक्षरमुद्राकरणमित्यन्वये । न्यस्तांशविस्मर्त्रनुज्ञा—न्यस्तस्य निक्षिप्तस्य हिरण्यादिद्रव्यस्य अशमेकमशं विस्मर्तुं विस्मरणशीलस्य निक्षेपुर्नुज्ञा । द्रव्यमनुनिक्षेपुर्विस्मृततत्सत्यस्याल्पसत्यस्य तद्गृह्यत एवमित्यनुमतिवचनं । सोऽयं न्यासापहाराऽयोऽतिचारः ॥ मन्त्रभेद—अङ्गधिकारभ्रूक्षेपादिभिः पराभिप्रायं ज्ञान्वाऽसूयादनात्प्रकटनं विश्वसितमित्रादिभिर्वा आत्मना सह मन्त्रितस्य लज्जादिकरस्याथस्य प्रकाशनं ॥ यत्तु—‘मन्त्रभेदं परीवादं पशून्थ कूटलेखनम् । मुखा साक्षिपदोऽपि च सत्यस्यैते विघातकाः’ ॥ ज्ञातं यथास्तल्लेके अतिचारान्तरवचनं त परेऽप्यूह्यास्तदायथा इत्यनेन सगृहीतं प्रतिपत्तव्यम् ॥ ४५ ॥

अथाचौर्वाणुव्रतलक्षणार्थमाह-

चौरव्यपदेशकरस्थूलस्तेयत्रतो मृतस्वधनात् ।

परमुदकादेश्चाखिलभोग्यान्न हरेद्ददीत न परस्वम् ॥ ४६ ॥

टीका—न हरेत् न गृह्णीयात् । नापि ददात् न परस्मै वितरेत् । कोऽसौ ।
 चौरेत्यादि—चौरोऽयमुपलक्षणाद्धर्मपातकोऽयं बधकारो अयमित्यादिष्वपदेशं
 नाम करोतीति चौरादिष्वपदेशकरं, स्थूलस्तेयं वादरचौर्यं स्वाग्रवननादिकं,
 तत्पूर्वमदत्तादानं वा, तत्र व्रतं नियमस्तरमाह्वा व्रत निवृत्तिर्यस्य स तथोक्तोऽ
 चौर्याणुव्रतीत्यर्थः । किं तत्, परस्वं परस्य धनं घेतनमचेतनं वा द्रव्यं साम-
 ध्याददत्तं तस्यैव परस्वामिकत्वोपपत्तेर्दत्तस्य च स्वस्वामिकत्वसम्भवान् ।
 किंविशिष्टं, परमन्यत् । वस्मात् मृतस्वधनात् मृतश्चासौ स्वो ज्ञातिश्चमृतस्व-
 अर्थात्पुत्रादिरहितो लोकान्तरप्राप्तो बन्धुस्तस्य धनं तस्मात्, अन्यत् जीयतां
 ज्ञातीनामित्यथ । न केवलं तत् पर उदकादेशं तोयतृणप्रभृतेश्च । किंवि-
 शिष्टात्, अखिलभोग्यात् अखिलैः सर्वैः स्थिरैरागन्तुभिश्च लोकैर्भोग्यु योम्यत्वेन
 राजादिसमुत्कान्तितात् ॥ ४६ ॥

प्रमत्तयोगान्परकोयनृणस्याप्यदत्तस्यादाने दाने चाचौर्यव्रतभङ्गं दृशयति—

संक्लेशाभिनिवेशेन तृणमप्यन्यभर्तृकम् ।

अदत्तमाददानो वा ददानस्तस्करो ध्रुवम् ॥ ४७ ॥

टीका—ध्रुव मिश्रित भवति । कोऽसौ, पुरप. । कादरा., तस्करश्चौर । कि
 कुर्वाण, आददान आत्ममात्कुर्वन् । ददानो वा परस्मै प्रयच्छन् । किं तत्,
 तृणमपि किं पुन सुवर्णादिक । किंविशिष्टं, अन्यभर्तृक अन्य स्वस्मात्परो भर्ता
 स्वामी यस्य तदन्यभर्तृकमन्यद्रीयमित्यर्थः । किंविशिष्टं सन्, अदत्तं तस्वा-
 मिना अवितर्णं । केन, संक्लेशाभिनिवेशेन रागाद्यावेशेन । एतेनेदमुक्त
 भवति—प्रमत्तयोगे सत्येवादत्तस्यादाने दाने वा चौर्यं स्यान्नान्यथा ॥ ४७ ॥

निधानादिधनं राजकीयाद्यन्मर्धनेन व्रतयन्नाह—

नास्वामिकमिति ग्राह्यं निधानादिधनं यतः ।

धनस्यास्वामिकस्येह दायादो मेदिनीपतिः ॥ ४८ ॥

टीका—न ग्राह्यं नादेयमचौर्याणुव्रतिना । किं तत्, निधानादि धनं नदीसु-
 हाविचराकरादिस्थितं द्रव्यं । कथं कृत्वा, अस्वामिकमिति नास्य कश्चित् स्वमीति
 परस्वं न भवतीति सङ्करण्य । कुन्, इत्याह यतो यस्मान् । भवति । कोऽसौ,

भेदिनीपति राजा । कीदृश, दायाद साधारण स्वामी । कस्य, धनस्य ।
कीदृशस्य, अस्वामिकस्य स्वामिरहितस्य । कः, इह लोके ॥४८॥

स्वामिसंशयिके स्वधनेऽपि नियम कारयन्नाह—

स्वमपि स्वं मम स्याद्वा न वेति द्वापरास्पदम् ।

यदा तदाऽऽदीयमानं व्रतभङ्गाय जायते ॥ ४९ ॥

टीका—जायते सम्पद्यते । किं तत्, स्वमपि स्व आरम्भीयमपि द्रव्य ।
कस्मै, व्रतभङ्गाय अर्चौर्यव्रतभङ्ग करोतीत्यर्थं । किं क्रियमाण, दीयमान
आकारप्रक्षेपादादीयमान च । कदा, तदा तस्मिन् काले । यदा यस्मिन् काले
भवति । किं तत्, स्वमपि स्व । किंविशिष्ट, द्वापरास्पद सदायस्थान । कय
कृत्वा, इदं धनं मम स्याद्भवेद्वा न वा स्यादित्येव ॥ ४९ ॥

अर्चौर्यगुणव्रतातिचारप्रहाणार्थमाह—

चोरप्रयोगचोराहृतग्रहावधिकहीनमानतुलम् ।

प्रतिरूपकव्यवहृतिं विरुद्धराज्येऽप्यतित्रमं जहात् ॥५०॥

टीका—जहात् त्यजेत् । कोऽसौ अर्चौर्यगुणव्रती । किं तत्, चोरप्रयोगाद्य
तिचारपञ्चकमिति समन्वय । तत्र चोरप्रयोग—चोरयत स्वयमन्येन वा
चोरय त्वमिति चोरणक्रियायां प्रेरण । प्रेरितस्य वा साधु करोषीत्यनुमनन ।
कुशिकाकर्तृरिकाघर्षरिकादिचोरोपकरणानां वा समर्पण विक्रयण वा । अत्र
च यद्यपि चौर्यं न करोमि न कारयामात्येव प्रतिपन्नव्रतस्य चोरप्रयोगो व्रत
भङ्ग एव तथाऽपि किमधुना यूय निर्व्यापारास्तिष्ठथ, यदि धो भक्तादिक
नास्ति तदाऽहं तद्दामि, भवदानीतमोपस्य वा यदि भ्रंता नास्ति तदाऽहं
विक्रेष्ये इत्यवधिधवचनैश्चौरान् व्यापारयत स्वकल्पनया तद्दयापारण परिहरतो
व्रतसापेक्षस्यात्मावातिचार । चोराहृतग्रह—अप्रेरितेनाननुमनेन च चौरिणानी-
तस्य कनकवस्त्रादेरादान मूल्येन मुद्रिकया वा । चौरानीत च काणक्येण
मुद्रिकया वा प्रच्छन्न गृह्णेश्चौरो भवति ततश्चौर्यकरणाद्गतभङ्ग । वाणिज्यमेव
मया म्रियते न चौरिकेत्यप्यवसायेन व्रतसापेक्षत्वाद्भङ्ग इति भङ्गाभङ्ग
रूपोऽतिचार ॥ अधिकहीनमानतुल—मान प्रस्थादि हस्तादि च । तुला

उन्मानं । मानं च तुला च मानतुलं, अधिकं च हीनं चाधिकहीनं तच्च तन्मानतुलं च, अधिकमाने हीनमानं, अधिकतुला हीनतुला चेत्यर्थः । तत्र न्यूनैः मानादिनाऽन्यस्मै ददाति, अधिकेनात्मनो गृह्णातीत्येवमादिकूटप्रयोगो हीनाधिकमानोन्मानमित्यर्थः ॥ प्रतिरूपकव्यवहृति — प्रतिरूपकं सदृशं व्रीह्याणां पलजि, घृतस्य वसा, हिङ्गो खदिरादि वैष्टस्तैलस्य मूत्र, जात्यसुवर्णरूप्ययो-
र्युक्तसुवर्णरूप्ये, इत्यादिप्रतिरूपकेण व्यवहृतिर्व्यवहारो व्रीह्यादिषु पलंज्यादि प्रक्षिप्य तद्विक्रयणं । एतत् द्वय परधनग्रहणरूपत्वाद्भङ्ग एव । केवल खात्रख-
ननादिकमेव चौर्यं प्रसिद्धं । मया तु वाणिक्यैव कृतेति भावनया प्रतरक्ष-
णोद्यतत्वादतिचार एवेति ।

विरुद्धराज्येऽप्यतिक्रमः । अपि समुच्चये । विरुद्धं विनष्टं विगृहीतं वा राज्यं राज्यं पृथ्वीपालनोचितं कर्म विरुद्धराज्यं छत्रभङ्गं पराभियोगो वेत्यर्थः । तत्रातिक्रम उचितन्यायादन्येनैव प्रकारेणार्थस्य दानग्रहणं । विरुद्धराज्येऽल्पमूल्यलभ्यानि महाप्याणि द्रव्याणि इति प्रयततः । अथवा विरुद्धयोरर्था-
द्वाजो राज्यं नियमिता भूमि कटकं वा विरुद्धराज्यं तत्र । पट्टीसप्तम्पोर्यं प्रति भेदाभावात् । तस्यातिक्रमो व्यवस्थालंघन । व्यवस्था च परस्परविरुद्ध-
राज्येषु एव । तल्लंघनं चान्यतरराज्यनिवासिन इतरराज्ये प्रवेशः । इतर-
राज्यनिवासिनो वा अन्यतरराज्ये प्रवेशः । विरुद्धराज्यातिक्रमस्य च यद्यपि स्वस्वामिनोऽननुज्ञातस्यादत्तादानलक्षणयोगेन तत्कारिणा च चौर्यदण्डयोगेन चौर्यरूपत्वाद्भङ्ग एव, तथाऽपि विरुद्धराज्यातिक्रमं कुर्वता मया वाणि-
ज्यमेव कृतं न चौर्यमिति भावनया प्रतसापेक्षवाहोके च चोरोऽयमिति व्यपदेशाभावादतिचारता स्यात् । अथवा चोरप्रयोगादयः पञ्चाप्येते व्यक्त-
चौर्यरूपा एव । केवल सहकारादिना वा प्रकारेण क्रियमाणारतेऽतिचारतया व्यपदिश्यन्ते । न चैते राज्ञा तस्मैऽकादीनां वा न सम्भवन्तीति वाच्यम् । यत् । प्रथमो द्वितीयः स्पष्ट एव । तृतीयस्तुर्यश्च यदा राज्ञा भाण्डागारे हीना-
धिकमानोन्मानं द्रव्याणां विनिमयं च कारयति तदा राज्ञोऽप्यतिचारो स्तः । विरुद्धराज्यातिक्रमस्तु यदा सामन्तादि कश्चिन् स्वस्वामिनो वृत्तिमुपजीवति तद्विरुद्धस्य च सहायो भवति तदा अस्यातिचारः स्यात् । सोमदेवपण्डितस्तु मानन्यूनत्वाधिकत्वेन द्वावर्ताचारो मन्यमान इदमाह— मानवन्न्यूनताधिक्ये तेनकर्म ततो ग्रहः । विप्रश्चो संप्रहोऽर्धस्यास्तेपस्यैते निवर्तका ॥ ५० ॥

अथ स्वदारसन्तोषाणुव्रतस्वीकारविधिमाह—

प्रतिपक्षभावनैव न रती रिरसारुजि प्रतीकारः ।

इत्यप्रत्ययितमनाः श्रयत्वर्हिंस्रः स्वदारसन्तोषम् ॥५१॥

टीका—श्रयतु स्वीकरोतु । कोऽसौ, अहिंस्र ईर्ष्याद्विसनशीलोऽणुव्रती । क, स्वदारसन्तोष स्वदारेषु स्वभार्याया स्वदारैर्वा सन्तोषो मैथुनसञ्ज्ञावेदना-
ज्ञान्त्या देहमनसो स्वास्थ्यापादन । किंविशिष्ट सन्, अप्रत्ययितमना प्रत्ययो
विश्वाम् प्रत्यय सञ्जातोऽस्थेति प्रत्ययित न प्रत्ययितमप्रत्ययित मनो
यस्यासावप्रत्ययितमना असञ्जातविश्वाप्तचित्त इत्यर्थ । कथ, इति अनेन
सदुपदेशप्रकारेण । तमेव दशयति—भवति । कोऽसौ, प्रतीकार प्रशमनोपाय ।
कस्या रिरमारुजि योन्याद्वा रन्तुमिच्छारूपाया वेदनाया । किं प्रतीकार,
प्रतिपक्षभावनैव ब्रह्मचर्यस्य प्रागुक्तविधिना पुनश्चेतसि सन्निवेशनमेव । न
युनर्भवति तत्र प्रतीकार । किं, रति स्त्रीसम्भोग ॥ ५१ ॥

स्वदारसन्तोषिण व्याचष्टे—

सोऽस्ति स्वदारसन्तोषी योऽन्यस्त्रीप्रकटस्त्रियौ ।

न गच्छत्यंहसो भीत्या नान्यैर्गमयति त्रिधा ॥ ५२ ॥

टीका—अस्ति भवति । कोऽसौ, स गृहाश्रमी । कीदृश, स्वदारसन्तोषी
स्वदारेषु निजधर्मपत्न्या सन्तुष्यति मैथुनसञ्ज्ञा प्रतिचिकीर्षयन् भजतीत्येव
व्रत । स्वदारेषु सन्तोषोऽस्यास्तीति वा । य किं य न गच्छति न भजति ।
के, अन्यस्त्रीप्रकटस्त्रियौ अन्यस्त्री परदारा परिगृहीता अपरिगृहीताश्च । तत्र
परिगृहीता सस्वामिका अपरिगृहीता स्वैरिणी प्रोपितभर्तृका कुलाङ्गना वा
अनाथा । कन्या तु भाविभर्तृकत्वात्पित्रादिपरतन्त्रत्वाद्वा मनाथेऽन्यस्त्रीतो
न विशिष्यते । प्रकटस्त्री वेद्या । अन्यस्त्री च प्रकटस्त्री च अन्यस्त्रीप्रकटस्त्रियौ ।
ते द्वे अपि यो न भजति । कथा, भात्या भयेन । कस्मात् अहम् पापात् न
रागादे । नापि यो गमयति उपभोजयति । के, ते द्वे । के कर्तृभि, अन्यै
परदारादिलम्पटे । कथ, त्रिधा मनोवाक्यै कृतकारिताभ्यामनुमत्याऽपि वा ।
नदेतद्ब्रह्माणुव्रत निरतिचार मद्यामिपक्षीद्रपञ्चोदुम्बरविरतिलक्षणाष्टमूल—

गुणान् प्रतिपन्नवतो विशुद्धसम्यग्दशः श्वावकस्योपदिश्यते । यस्तु स्वदारव-
त्साधारणास्त्रियोऽपि द्रतयितुमशक्तः परदारानेव वर्जयति सौऽपि ब्रह्माणुप्रती-
प्यते । द्विविधं हि तद्व्रतं । स्वदारसन्तोष. परदारवर्जनं चेति । एतन्मान्यस्त्री-
प्रकृतस्त्रियाविति स्त्रीद्वयसेवाप्रतिषेधोपदेशात्प्रम्यते । तत्राद्यमभ्यस्तदेशासंयमस्य
नैष्ठिकस्येप्यतं । द्वितीयं तु तदभ्यामोन्मुग्वरस्य । तदाह श्रीमोमदेवपण्डित -
सधूविच्छ्रियो मुक्त्वा सर्वत्रान्यत्र तज्जने । माता स्वमा तनुजेति मतिर्मह
शृहाधमे ॥ यस्तु-पंचुंवरसहियाई सत्त वि वसणाह जो शिवजेह । सम्मत्त-
विमुद्धमई भो दंसणमावभो भणिभो ॥ इति वमुनन्दिसेदान्तिमतेन दर्शन-
प्रतिमायां प्रतिपन्नस्तस्येदं ॥ सन्मतेनैव द्रतप्रतिमां विभ्रतो ब्रह्माणुप्रतं स्यात्
तद्यथा-पध्वेमु इत्यिसेवा अंगंगीडा मया शिवजेह ॥ थूळभइ धंभपारी
जिणेहिं भणिदो पवयणमि ॥ यस्तु “ भग्यग्दर्शनशुद्ध संसारशरीरभोगनि-
र्विण्णः । पद्मगुरुररणशरणो दर्शनिकस्तत्त्वपयगृह्य इति ” । स्वामिमनेन दर्श-
निको भवेत्तस्येदं ब्रह्माणुप्रतमतिचारवर्जभार्थमेवाप्रानृघने ॥ ५२ ॥

अथ यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्न द्रतमनुपालयतो न तादृशः पापबन्धोऽस्ति
तथापि यतिधर्मानुरक्तत्वेन तत्प्राप्तेः प्राग्गार्हस्थ्येऽपि कामभोगविरक्तं मन्
श्वावकधर्मं प्रतिपालयति तं वैराग्यकाष्ठामुपनेतुं सामान्येनामहादोषानाह—

सन्तापरूपो मोहाद्गसादत्तृणानुबन्धकृत् ।

स्त्रीसम्भोगस्तथाऽप्येष सुखं चेत्का ज्वरेऽक्षमा ॥५३॥

टीका—भवति । कोऽसौ, स्त्रीसम्भोग. । कीदृश, सन्तापरूप स्त्रीसम्भ-
कंस्य पित्तप्रकोपहेतुत्वात्सन्तापयतीति सन्ताप सन्तापरूपं रूपं यस्य स
सन्तापरूप ज्वरपक्षे तु सन्तपनं सन्तापः सज्वरः स एव रूपमस्येति विग्रहः ।
तथा चोक्तं सन्तापात्कीदृशो ज्वर इति । पुन कीदृश, मोहेत्यादि—मोहो
हिताहितविवेकविच्छेद, अंगमाद. शरीरनि सहस्रं नृणानुबन्ध तर्षाविच्छेदः-
पक्षे पिपासासातम्यं मोहश्चांगमादश्च नृणानुबन्धश्च मोहांगमादनृणानुबन्धा-
स्तान् करोति । यद्यप्येवविध एव तथाऽपि मुक्तं येत् मन्मते भो भामन्
तदा न काऽपि त्वया कार्या । काऽसौ, भक्षमा । ज्व, ज्वरं ज्वरोऽपि मुक्तं
सन्तस्य इति भावः । तथा चोक्तमपि—स्त्रीभोगो न मुक्तं येत्सग्यमोहात्प्रा-
सादनात् । नृणानुबन्धात्सन्तापरूपत्वाच्च यथा ज्वर ॥ ५३ ॥

टीका—यो नेष्टेत् नाभिलषेत् । का , स्त्रियः नारी । क्रिप्रिशिष्टा , अन्या-
स्वस्त्रीतो व्यतिरिक्ताः । विविशिष्टः मन्, मन्तुष्टः सन्तोष गत । केन,
स्वस्त्रीमात्रेण निजनायैव । स्यात् । कोऽसौ, सोऽपि स्वदारसन्तुष्टोऽपि । किंवि-
शिष्टः, अभ्युत्तप्रभावो लोकविरमयनीयमाहात्म्य । किं वर्ण्यं । किं, माहात्म्यं
स्तुत्यं । कस्य, वर्णिनः सर्वस्त्रीनिवृत्तस्य । कथं, पुनः प्राग्वर्णितप्रायत्वा-
दित्यर्थं ॥ ५६ ॥

इदानीं स्वभर्तृमात्रसेवनव्रताया स्त्रिया बहुमान्यतां दृष्टान्तेन स्पष्टयति—

रूपैश्वर्यकलावर्षमपि सीतेव रावणम् ।

परपूरुपमुज्जन्ती स्त्री सुरैरपि पूज्यते ॥ ५७ ॥

टीका—पूज्यते सतिष्यते । काऽसौ, स्त्री । के, सुरैर्देवै किं पुनर्मनुष्या-
दिभिरित्यपिशब्दार्थं । किं कुर्वती, उज्जन्ती प्रतयन्ती । कं, परपूरुपं स्वभ-
र्तुरन्यं पूरुपं । अत्र हेतौ शतृङ्, परपुरुपोऽज्जनेन सुरपूजाया जन्यत्वात् ।
किंविशिष्टमपि, रूपेत्यादि—रूपमाकारसौन्दर्य ऐश्वर्यं पूजाभांजाधिपत्यं
कला गीतनृत्यादिका । रूपं चैश्वर्यं च कलाश्च ताभिर्वैयमुत्कृष्टमसाधारणरूपा-
दिमन्तमित्यर्थं । अपिर्विषये । केव कमित्याह— सीतेव रावणं जानकी
यथा लोकेश्वरम् ॥ ५७ ॥

ब्रह्माणुव्रतातिचारानाह—

इत्वरिकागमनं परविवाहकरणं विटत्वमतिचाराः ।

स्मरतीव्राभिनिवेशोऽनङ्गक्रीडा च पञ्च तुर्ययमे ॥ ५८ ॥

टीका—इत्वरिकागमनाद्य पञ्चातिचारास्तुर्ययमे सारङ्गादिकव्रह्मचर्या-
णुव्रते भवन्तीति सम्बन्धः । तत्रेत्वरिकागमनं अस्वामिका असनी गणिका-
स्वेन पुंश्लित्वेन वा पुरापानेति गच्छतीत्येवंशीला इत्वरि । तथा प्रतिपुरुष-
मेतीत्येवंशीलेति प्युत्पत्त्या वेद्यापीत्वरि । ततः कुस्मार्थां के इत्वरिका तस्यै
गमनसामेधनं । इय चात्र भावना—भाटिप्रदानाश्रित्यतःकालस्वीकारेण म्वक-
लश्रीकृत्य वेद्या वेत्वरिकां सेवमानस्य स्वबुद्धिफलनया स्वदारत्वेन प्रतसापे-
क्षित्तत्वादल्पकालपरिग्रहाच्च न भंगो वस्तुतोऽस्वदारत्वाच्च भंग इति भंगा-

भंगरूपत्वादित्थिरिकाया वेद्यात्वेनान्यम्यास्त्वनायतयैव परदारत्वात् । किं चास्य भाव्यादिना परेण किञ्चित्कालं परिगृहीतां वेद्यां गच्छतो भंग कथञ्चित्परदारत्वात्तस्याः । लोके तु परदारत्वारुदेर्न भंग इति भंगाभंगरूपोऽतिचार । अन्ये त्वपरिगृहीतकुलांगनामप्यन्यदारवर्जिनोऽतिचारमाहुः । तत्कल्पनया परस्य भर्तुरभावेनापरदारत्वादभङ्गो लोके च परदारतया रुदे-भंग इति भङ्गाभङ्गरूपत्वात्तस्य । एनेनेत्थिरिकापरिगृहीतापरिगृहीतागमन-लक्षणमतिचारद्वयं तत्त्वार्थशास्त्रोद्दिष्टमपि सगृहीतं भवति । परविवाहकरणा-दयस्तु चत्वारो द्वयोरपि स्फुरन्तीति प्रथमोऽतिचारः ॥ १ ॥

परविवाहकरणं स्थापत्यप्यतिरिक्तानां कन्याफललिप्सया स्नेहमम्यन्धादिना वा परिणयनविधानं । एतच्च स्वदारसन्तोषवता स्वकलत्रेतरदारवर्जकेन च स्वकलत्रवेद्याभ्यामन्यत्र मनोवाक्यैर्मैथुनं न कार्यं न च कारणीयमिति व्रतं यदा गृहीतं भवति तदाऽन्यविवाहकरणं मैथुनकरणमित्यर्थतः प्रतिषि-द्धमेव च भवति । तद्गती तु मन्यते विवाह एवायं मया क्रियते न मैथुनं कार्यत इति व्रतसापेक्षत्वादतिचारः । कन्याफललिप्सा च सम्यग्दृष्टेष्युत्प-न्नावस्थायां सम्भवति । मिथ्यादृष्टेस्तु भद्रकावस्थायामनुग्रहार्थं व्रतादाने सा सम्भवति । ननु परविवाहनवन् स्वापत्याविवाहनेऽपि समान एव दोष इति चेत् सत्यं । किं तर्हि यदि स्वकन्याविवाहो न कार्यतं नदा स्वच्छन्दचा-रिणी स्यात् । ततश्च कुलसमयलोकविरोधः स्यात् । विहितविवाहास्तु पति-नियतस्त्रीत्वेन न तथा स्यात् । एष न्याय पुत्रेऽपि विकल्पनीय । यदि पुन कुटुम्बचिन्ताकारक कोऽपि स्वभ्रात्रादिर्भवेत्तदा स्वापत्यविवाहनेऽपि नियम एव श्रेयान् । यदा तु स्वदारसन्तुष्टो विशिष्टसन्तोषाभावान् अन्यकलत्रं परिणयति तदाऽप्यस्यायमतिचारः स्यात् । परस्य कलत्रान्तरस्य विवाहकर-णमात्मना विवाहनमिति व्याख्यानादिति द्वितीयोऽतिचारः ॥ २ ॥

विट्त्व भण्डिमा तत्प्रधानवाच्यप्रयोगः ॥ ३ ॥ स्मरतीत्याभिनिवेश - कामे-तिमात्रमाग्रहः । परित्यक्तान्यसकलव्यापारस्य तत्रावसायितेत्यर्थः । यथा सुख-कक्षोपस्थान्तरेष्ववितृप्ततया लिङ्गं प्रक्षिप्य महतीं वेला निश्चलो मृत इवास्ते । घटक इव घटकां मुहुर्मुहुः क्षियमारोहति । जातबलक्षयश्च वाजीकरणान्युप-युङ्क्ते । अनेन खर्वापधादिप्रयोगेण गजप्रसेकी तुरगावमर्दी च पुरपो भव-तीति बुध्या इति चतुर्थं ॥ ४ ॥

अनङ्गकीडा अङ्गं साधनं देहावयवो वा तद्धेह मैथुनापेक्षया योनिर्महनं च ततोऽन्यत्र मुखादिप्रदेशे रतिः । यतश्च चर्मादिमर्यादिकः स्वलिङ्गेन कृतार्थोऽपि स्त्रीणामवाच्यदेशं पुन पुन कुद्राति । केशाकर्षणादिना वा श्रीङ्गं प्रबल-
राममुत्पादयति साऽप्यनङ्गश्रीङ्गेच्यते । इह च श्रावकोऽप्यन्तपापभीस्तया
ग्रहचर्यं चिकीर्षुरपि यदा वेदोदयासहिष्णुतया तन्कतुं न शक्नोति तदा याप-
नामात्रार्थं स्वदारसन्तोषादि प्रतिपद्यते । मैथुनमासेण च यापनायां सम्भ-
वत्यां विट्त्वादिप्रयमर्थत प्रतिपिद्मं च । तत्प्रयोगे हि न कश्चिद्गुण । प्रत्युत
सद्योऽतिरागोद्दीपनं बलक्षयस्तात्कालिकी चिददा राजयद्मादिरोगाश्च स्युः ।
तद्गुक्तं-प्रेदम्पर्यमतो मुक्त्वा भोगानाहारवद्भजेन् ॥ देहदाहोपशान्त्यर्थमभि-
ध्यानविहानये ॥ १ ॥ एवं प्रतिपिद्वाच्यणाद्भङ्गो नियमाबाधनाच्चाभङ्ग
इत्येतेऽपि विट्त्वाद्यन्वयोऽतिचाराः । यद्वा स्वदारसन्तोषी मैथुनमेव
मया वेद्यादां प्रत्याख्यातमिति स्वकल्पनया तत्र तदेव वर्जयति न विट्त्वा-
दिकं । परदारविषर्जकोऽपि परदारेषु मैथुनमेव वर्जयति नाशिष्टवाक्प्रयोगा-
लिङ्गनादीनीति तयो कथञ्चिद्भ्रतसापेक्षत्वाद्विट्त्वाद्योऽतिचाराः । स्त्रियास्तु
पूर्ववत्परविवाहकरणादय । प्रथमस्तु यदा स्वकीयपतिवर्तकदिने मपत्न्या
परिगृहीतो भवति तदा मपत्नीवारकं विलुप्य तं परिभुञ्जानाया अतिचारोऽ
तिक्रमादिना च परपुरष (इव) स्वपति वा ग्रहचारिणमभिमरत्याः
स्यात् ॥ ५८ ॥

अथ परिग्रहपरिमाणानुवर्तं व्याचष्टे—

ममेदमिति सङ्कल्पश्चिदचिन्मिथवस्तुपु ।

ग्रन्थस्तत्कर्शनात्तेषां कर्शनं तत्प्रमात्रतम् ॥ ५९ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, ग्रन्थ परिग्रहः । क्लृप्तो, ममेदमिति सङ्कल्पः
इदं चेतनमचेतनं मिथं वा वस्तु मम सन्धि मदीयं मत्स्वामिकमिति
सङ्कल्पो मानसोऽध्यवसायो ममत्वपरिणामो मूच्छेति यावत् । केपु, चिद्वस्तुपु
कलत्रपुत्रादिषु, अचिद्वस्तुपु गृहसुवर्णादिषु । मिथवस्तुपु चेतनाचेतनेषु ।
बहिः पुष्पवाटिकादिषु । अन्ततश्च मिथ्यान्वादिषु । भवति । किं तत्, तत्प्र-
मात्रं परिग्रहपरिमाणाल्पमणुवर्तं । किं कर्शनमल्पीकरणं । केषां, तेषां चित्ता-

मचिता चिदचिता च वस्तुना । कस्मात्, तत्कर्तानात् यथोक्तमूर्च्छालक्षणपरि-
ग्रहात्पीकरणात् ॥ ५९ ॥

अन्तरङ्गसङ्गनिग्रहोपायमाह—

उद्यत्क्रोधादिहास्यादिपट्कवेदत्रयात्मकम् ।
अन्तरङ्गं जयेत्सङ्गं प्रत्यनीकप्रयोगतः ॥ ६० ॥

टीका—जयेत् निगृह्णीयात् । कोऽसौ, पञ्चमाणुष्यतार्थी । क, सङ्ग ग्रन्थ ।
किंविशिष्ट, अन्तरङ्ग आध्यात्मिक । किमात्मक, उद्यदित्यादि उद्यन्ति उच्च-
रन्ति विपच्यमानानि, उदिताना दुर्जयत्वान्, क्रोधादयोऽनन्तानुबन्ध्यप्र-
स्थारयानावरणवर्जिता, तान्मिथ्यात्वसहितास्त्रिगृहैव देशसयमस्य प्रवृत्तत्वात्
अष्टौ प्रस्थारयानावरणसञ्चलनाख्या इह गृह्यन्त, हास्यादिपट्क हास्यरत्यर-
तिशोकभयत्रुगुप्सा, वेदा स्त्रीपुत्रपुसकवेदा रागाख्यास्तेषां त्रय वेदलय,
क्रोधादयश्च हास्यादिपट्क च वेदत्रय च क्रोधादिहास्यादिपट्कवेदत्रयाणि,
उद्यन्ति च तानि शोधादिहास्यादिपट्कवेदत्रयाणि च तान्येव आत्मा स्वरूप
यस्यासां तदात्मकस्त । केन जयत्, प्रत्यनीकप्रयोगत यथास्वमुत्तमक्षमा-
दिभावनाया ॥ ६० ॥

बहिरङ्गसङ्गत्यागविधिमाह—

अयोग्यासंयमस्याङ्गं सङ्गं बाह्यमपि त्यजेत् ।
मूर्च्छाङ्गत्वादपि त्यक्तुमशक्यं कृशयेच्छनैः ॥ ६१ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, पञ्चमाणुष्यती । क, सङ्ग । किंविशिष्ट, बाह्य
वस्तुक्षेत्रादिक । अन्तरङ्गसङ्गत्यागापेक्षयाऽपिशब्द समुच्चये । किंविशिष्टम्,
अङ्ग साधन । कस्य, अयोग्यासयमस्य अयोग्य श्रावकस्य कर्तुमनुचितोऽ
सयम स चेहानारम्भजलसवधो इयर्थं स्थावरवध परदारगमनादिश्च,
अयोग्यश्चासावसयमश्चायोग्यासयमस्तस्य । कुता हेतो, मूर्च्छाङ्गत्वात् मोहो-
दयनिमित्तत्वात् । यस्वसौ त्यक्तुमशक्यस्तत्यागविधिमाह—कृशयेत् स्वल्पी
कुर्यात् । क, त बाह्यसङ्ग । किंविशिष्टमपि, त्यक्तुमशक्यमपि अशक्यवर्जनमपि ।

कथं, शनैः मनात् समयपरिपाद्या कालक्रमेण परिग्रहमश्रुत्या अनादि-
सन्तत्या प्रवर्तमानत्वेन सहसा तस्यागम्य कर्तुमशक्यवान् कृतस्यापि तद्वा-
सनापशाङ्गसम्भावनाच्चैनदुच्यते ॥ ६१ ॥

एतदेव प्रपञ्चयन्नाह-

देशसमयात्मजात्याद्यपेक्षयेच्छां नियम्य परिमायात् ।
वास्त्वादिकमामरणात्परिमितमपि शक्तितः पुनः कृशयेत् ॥६२॥

टीका--परिमायात् परिमितं कुर्यात् । किं तत्, वास्त्वादिकं वाम्नुक्षे-
प्रधनधान्यद्विपदचतुष्पदशयनासनयानकुप्यभाण्डलक्षणं दशभेदं वाह्यग्रन्थं ।
किं कृत्वा, नियम्य सन्तोषभावनया निगृह्य । कां, इच्छां परिग्रहे तृष्णां ।
कया, देशेत्यादि देशो वास्यमानो जनपद, समयः काल, आत्मा स्वप्ना,
जाति घणिकवादि, देशश्च संयमश्च आत्मा च जानिश्च ता आद्यो येषा
स्वान्वयवयवपदव्यादीनां ते देशाद्यस्तेषामपेक्षया तानाश्रित्येत्यर्थं । कथं
परिमायात्, आमरणात् मरणावधि यावज्जीवमित्यर्थः । तथा कृशयेच्छ्रावक ।
किं तत्परिमितमपि वास्त्वादिकं । कथं पुनः । कस्मान्, शक्तितः नैस्सङ्ग-
भावनया समुत्पन्नां स्वशक्तिमपेक्षयेत्यर्थं ॥ ६२ ॥

परिग्रहं वक्रभणित्या वृषयन्नाह-

अविश्वासतमोनक्तं लोभानलघृताहुतिः ।
आरम्भमकराम्भोधिरहो श्रेयः परिग्रहः ॥६३॥

टीका--अहो आश्चर्यः श्रेय मेव्यं पुसां कल्याणं वा । कोऽसौ, परिग्रह ।
किंविशिष्टः, अविश्वासतमोनक्तं अविश्वास एव तमो ध्वान्तं दुःखहेतुत्वात्
तत्र नक्तं रात्रिस्तदेतुत्वादिति अविश्वासतमोनक्तं । तथा लोभ एवानलोऽग्नि-
श्रित्तसन्नापकत्वात् तत्र घृताहुतिः सर्पिःप्रक्षेप प्रदीपकत्वादिति लोभानल-
घृताहुतिः । तथा आरम्भमकराम्भोधि आरम्भा. कृत्याद्यस्त एव मकरा-
खासातङ्कनिमित्तत्वात् तत्र अम्भोधिः समुद्रः उत्पत्तिनित्यप्रवृत्तिनिमि-
त्तत्वादित्यारम्भमकराम्भोधिः ॥ ६३ ॥

पञ्चमाणुमतातिषारपञ्चकनिषेधविधिमाह-

वास्तुक्षेत्रे योगाद्धनधान्ये बन्धनात्कनकरूप्ये ।

दानात्कुप्ये भावान्न गवादीं गर्भतो मितिमतीयात् ॥६४॥

टीका—नातीयाच्चातिव्रमेत् । कोऽर्मा, परिग्रहपरिमाणाणुव्रती । कां, मिति मतविषयीकृत परिमाण । क, धाम्नुक्षेत्रे धाम्नुनि च क्षेत्रे च । कस्मान् योगात् वास्तवन्तरसयोजन क्षेत्रान्तरसयोजन चाश्रित्य । तथा धनधान्ये धने च धान्ये च न मितिमतीयात् । कस्मात्, बन्धनात् बन्धन रज्ज्वादिनिबन्धन सत्यद्वारदानादि चाश्रित्य । तथा कनकरूप्ये सुवर्णे च रूप्ये च न मितिमतीयात् । कस्मात्, दानात् दानमाश्रित्य । तथा कुप्ये सुवर्णरूप्याभ्यामन्यत्र कांस्यरथादिद्रव्ये न मितिमतीयात् । कस्मात्, भावात् मात्र परिमाणात्तर अभिप्राय वाऽऽश्रित्य । तथा गवादीं गोमहिपीवडवादिचतुष्पदपक्षिशुका दिद्विपदवर्गे न मितिमतीयात् । कस्मात् गर्भतो गर्भमाश्रित्येति समन्वय ॥

इतस्तदर्थो विस्तरत कथ्यते—तत्र वास्तु गृहादि ग्रामनगरादि च । तत्र गृहादि त्रेधा स्वातोच्छ्रिततदुभयभेदात् । तत्र स्वात भूमिगृहादिक उच्छ्रित प्रामादादिक, स्वातोच्छ्रित च भूमिगृहोपरिगृहादिसन्निवेश । क्षेत्र मस्योत्पत्तिभूमि । तत् त्रेधा सेतुकेनूभयभेदात् । तत्र सेतुक्षेत्र यदरघटादिनलेन सिध्यत । केतुक्षेत्र आकाशोदकपाताधिष्णाद्यस्य । उभयमुभयजलनिष्पाद्य सस्य । वास्तु च क्षेत्र च वास्तुक्षेत्रमिति समाहारनिर्देशोऽप्रोक्षरत्र च बाह्य ग्रन्थस्य पञ्चविधत्वकल्पनयाऽतीचारपञ्चकस्य सुत्वप्रयोनार्थ । तत्र धाम्नु क्षेत्रे योगादितिवृत्याद्यपनयेन वास्तुक्षेत्रान्तरमीलनान्तरमाश्रित्य परिमित परिग्रह धावको न मितिमतीयात् देवगुरसाक्षिकयत्प्रहणकाले यावज्जीव चतुर्मासादिकालावाधि वा प्रतिपक्षा सत्यां नातिव्रमेत् । वाग्वादिकमेव मया विपुलीश्रियते न प्रतिपक्षा तस्यमप्याऽतिव्रम्यत इति बुध्या तद्विषय वा हस्मादिपरिमाण सहसाकारादिना नातिव्रमेत् । अन्यथा वास्तुक्षेत्रप्रमाणाति क्रमो नाम प्रथमोऽतिचार स्यात् । प्रतसापेक्षस्यैव स्वबुध्या प्रतभद्रमकुर्वतोऽतिचारत्वव्यवस्थापनात् ॥ १ ॥

धन गणिमादिभेदात् चतुर्विध । मत्र गणिम पूगफलजातिफलादि । धरिम कुंभकर्पूरादि । मेघ स्नेहलवणादि । परीक्ष्य रनवन्नादि । धान्य मीणा-

दिभेदात्पद्मदाया । उक्तं च-सिद्धिपूर्वो मयूरो गोधूमो मुखमालनिलचण्डाः
अणवः प्रियंगुकोत्सवमयुष्टिकासालिराहव ॥ १ ॥

किं च कलापकुलियां पद्मदायाधर्माति च । धर्तं च धारवं च धन-
धाम्यं । तत्र अगृहगतधनादेर्विक्रये स्वये वा हुते गृहियामीति भावनाया
व्यधनात् राज्यादिनिष्पन्नगणभणान् मन्वृत्तारदानादिरूराशुः षष्ठीश्च
धनधाम्यं विक्रेणूद्दे एव स्थापयच्च मितिमर्त्तवान् । अथवा श्रुतीचोऽ
तिचारः स्यात् ॥ २ ॥

कनकं मुक्तां घटितमघटितं वाऽनेकप्रकारमेवं रूप्यमाणं, कनकं च रूप्यं
तत्र । दानान् स्वमतकाम्यार्थं पूजे गृहियामीति अभिप्रायेण मुहुराकादिनाः
स्वपतिरक्षसंघो ततोऽधिकं स्वयेऽप्यग्ने विनतलाच्च मितिमर्त्तवान् अथवा
श्रुतीचोऽतिचारः स्यात् ॥ ३ ॥

बुधे रूप्यमुक्तांघनिरिक्ते कोऽधमेऽहनाद्ययोः मकरपुष्पमालाहवंगविहारो-
द्विककाकाहमशकमशिकामगूरकापगकः कलत्रमूनिद्रुते-भावात् दूषोर्दूषोर्मे-
त्नेनेर्हीकरनकरान् पयोऽप्यनराहवापजी पूजे गृहियामीति अथवादेवतवा
अथवापयनेमार्थिभूतमिवापादा न मितिमर्त्तवान् अथवा अनुर्थोऽतिचारः
स्यात् । कुपयत् दि वा मन्वा हुता मन्वाः कथञ्चिद् द्विगुणदे मति मन्-
अहमभयात् भावनां दूषोर्दूषोर्मेत्नेनेर्हीकरनकरान्पयविज्जनात्वाभावि-
संघदायाधनात् संख्यामात्रपुष्पात्पनीत्या । अथवा भावनेऽभिप्रायार्थे-
अथवाग्राद्विचित्रकामाद्यैः परागो गृहियामवतो मत्पयमि प्रदेवतवा
अथवापयनोऽग्नी स्यात् ॥ ४ ॥

एते च क्षेत्रवास्तुहिरण्यरूप्यधनधायादासीद्वासकुप्यप्रमाणातिक्रमा इति तत्त्वार्थमतेन पञ्चातिचारा प्रपञ्चिता । स्वामिमतेन स्वमे-अतिवाहनाति समहविस्मयलोभातिभारवहनानि । परिमितपरिग्रहस्य च विक्षपा पञ्च लक्ष्यन्ते ॥ १ ॥ अत्रातिवाहन लोभावशवशात् वृषभादीना शक्यतिक्रमेण हटामार्गे नयन । अतिसग्रह इद धान्यादिकमग्र विशिष्ट लाभ दास्यतीति लोभावेशादतिशयेन सग्रहण । आतविस्मयो धायादौ प्रपञ्चलाभेन विक्रीते मूलतोऽप्यसंगृहीते वा तक्रयाणकनाधिकेऽर्थे लब्धे लोभावेशादतिविपाद । अतिलोभो विशिष्टेऽर्थे लब्धेऽपि अधिकलाभाकाक्षा । अतिभारवहन लोभा वेशादधिकभारारोपण ॥ सोमदेवपण्डितास्विदमाह-कृतप्रमाणो लोभेन धनाद्यधिकसग्रह ॥ पञ्चमाणुग्रतज्यानीं करोति गृहमेधिनाम् ॥ १ ॥ तच्चैतच्च परेऽप्युद्यात्तदत्यया इत्यनेन संगृहीतम् ॥ ६४ ॥

एव निर्मलीकृतपरिग्रहव्रतपालकस्य फल दृष्टान्तेन स्फुटयन्नाह—

यः परिग्रहसंख्यानव्रतं पालयतेऽमलम् ।

जयवज्जितलोभोऽसौ पूजातिशयमश्नुते ॥ ६५ ॥

टीका-य पालयते रक्षयति । किं तन् परिग्रहसंख्यानव्रत । कथं कृत्वा, अमल यथोक्तातिचाररहित । अस्मै श्रावक पूजातिशय शक्रादिकृतामर्चना मश्नुते लभते । किं विशिष्ट, यतो जितलोभ जितलोभत्वादित्यर्थ । किञ्चत्, जयवत् मेघस्वरात् यजुरराजो यथा ॥ ६५ ॥

इत्थ निरतिचाराणुग्रतपरिणत्यनुपालनाय निर्मलशीलसप्तकपालनायामुपा सक्तमुत्थापयितु तदनुभावमाह—

पञ्चाप्येवमणुग्रतानि समतापीयूपपानोन्मुखे

सामन्येतरभावनाभिरमलीकृत्यार्पितान्यात्मनि ।

त्रातु निर्मलशीलसप्तकमिदं ये पालयन्त्यादरात्

ते सन्यासविधिप्रमुक्ततनवः सौवीःश्रियो भुंजते ॥ ६६ ॥

टीका-भुञ्जते अनुभवति । के, ते निर्मलाणुग्रतशीलपालिनो भव्या । का, श्रिय सम्पद । किं विशिष्टा, सौवी स्वर्भवा ययास्व सौधर्माद्यप्यु-

तान्तकरूपमग्रन्धिनी । किंविशिष्टा सन्त , सन्न्यासेत्यादि सन्न्यासविधिना
सप्तदशाध्यायोक्तेन प्रश्लेषेण सखलसङ्घममक्षतालक्षणेन मुक्तात्यक्ता तनुः
शरीर यैस्ते यथोक्ता । सति साधने निस्तरणभणितिरिय । ये के, ये पाल-
यन्ति । किं तत्, इदमनन्तराध्याये वक्ष्यमाण । निर्मलशालसप्तक । कस्मात्,
आदरात् तत्परतया । किं कर्तुं, त्रातु पालयितु । निबंहणार्थमिद । कानि,
अणुवतानि । कति, पञ्च अपिशब्दादेक द्वे त्रीणि चत्वारि वा । कथं, एव
उक्तप्रकारेण । किंविशिष्टानि सन्ति, अपितानि परिणमितानि । क, आत्मनि
अन्तस्तत्त्वे । उद्यपनप्रकाशनेय । किंविशिष्टे, समतापायूपपोमोन्मुखे साम्या-
भूतपानाद्यभिमुखे । किं कृत्वा, अमलीकृत्य तत्तदतीचारेभ्य प्रच्याव्य । उद्-
द्योतनोक्तिरिय । कानि , सामान्येतरभावनानि सामान्यभावनाभिर्मेध्या-
दिभिर्विशेषभावनाभि प्रतिव्रत पञ्चशो नियमिताभिर्महाव्रताधिकारोक्तानि-
रिति भद्रम् ॥ ६६ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपग्रधर्मावृत्तसागारधर्मदीपिकाया
मध्यकुमुदचन्द्रिकासङ्गायामादितस्रयादश
प्रवमाञ्च चतुर्थोऽध्याय समाप्त ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अथ शीलसप्तक ध्याकर्तुं कामस्तादिकरूपभूतानि गुणव्रतानि तावद्वक्ष्यति—

यद्वृणायोपकारायानुव्रतानां व्रतानि तत् ।

गुणव्रतानि त्रीण्यद्द्विग्विरत्यादिकान्यपि ॥ १ ॥

टीका—तत्तस्मादाहुर्भुवन्ति । स्वामिमतानुसारिण । कानि, गुणव्रतानि ।
कति, त्रीणि । तानि, द्विग्विरत्यादिकानि द्विग्विरतिभनर्थदण्डविरति भोगोप-
भोगपरिमाण । अपिशब्द सितपटोफत्तरकर्मज्ञापनार्थं । यद्यस्मान् भवन्त्य-
मूनि व्रतानि । कस्मै, गुणाय । कोऽर्थं, उपसाराय । केवाम्, अनुव्रतानाम् ॥ १ ॥

किं तद्विग्रहमित्याह—

यत्प्रसिद्धैरभिज्ञानैः कृत्वा दिक्षु दशस्वपि ।
नात्येत्यणुव्रती सीमां तत्स्याद्दिग्विरतिर्व्रतम् ॥ २ ॥

टीका—स्यात् । किं तत् । व्रतं गुणव्रतमित्यर्थः । नामैकदेशो हि व्रतशब्दो नाम्न्यपि वर्तते भीमादिवत् । किं नाम, दिग्विरतिः दिक्षु विरतिर्नियमितसीम्नो बहिर्यातायातनिवृत्तिः । यत्किं, यस्यात्येति नातिव्रम्य गच्छति । कोऽसौ, अणुव्रती न तु महाव्रती तस्य सर्वात्मपरिग्रहविरतत्वेन समितिपरत्वेन च नृलोके यथाकाम सञ्चारादिग्विरत्यनुपपत्तेः । कां नात्येति, सीमां मर्यादा । किं कृत्वा, प्रतिपद्य । कां, सीमां । कामु, दिक्षु । कतिपु, दशसु । अपिशब्दादेकद्विन्यादिष्वपि यावज्जीवमल्पकालं चापि । कै, अभिज्ञानैः समुद्रनद्यादिभिश्चिन्हैः । किंविशिष्टं, प्रसिद्धं । दिग्विरतिमर्यादाया दातुर्गृहीतुश्च प्रतीतै ॥ २ ॥

दिग्गतेनाणुव्रतिनोऽपि महाव्रतित्वमुपपादयति—

दिग्विरत्या बहिः सीम्नः सर्वपापनिवर्तनात् ।
तप्तायोगोलरूपोऽपि जायते यतिवद्गृही ॥ ३ ॥

टीका—जायते भवति । गृही । किं वत्, यतिवत् महाव्रती यथा । कस्मात् सर्वपापनिवर्तनात् सर्वपापानि स्थूलेतरहिंसादीनि भोगोपभोगादीनि च तेभ्यो निवर्तनात् विरमणात् तेषां निवारणाद्वा । क, बहिः परतः । कस्याः, सीम्नः प्रतिपन्नमर्यादाया । कया, दिग्विरत्या दिग्विरतिगुणव्रतेन । किंविशिष्टोऽपि गृही, तप्तायोगोलरूपोऽपि सन्तप्तलोहापिण्ड इव आरम्भपरिग्रहपरत्वेन सर्वत्र गमनभोजनशयनादिक्रियासु जीवोपमर्दकरत्वान् ॥ ३ ॥

एतदेव दृढयन्नाह—

दिग्गतोद्विक्तवृत्तधनकपायोदयमान्यतः ।
महाव्रतायतेऽलक्ष्मोहे गेहिन्यणुव्रतम् ॥ ४ ॥

टीका—महाव्रतायते महाव्रतमिवाचरति नियमितदिग्विभागाद्बहिः सर्वसावधानिवर्तकत्वान् । न तु महाव्रत भवति तत्प्रतिबन्धकोदयसञ्जावात् । किं तन्, अणुव्रतं । क, गेहनि गृहस्थे । किंविशिष्टे, अलक्ष्मोहे निश्चेतुमशक्यभावे

प्रत्याख्यानावरणाल्यधारित्रमोहपरिणामे । कस्मान्, दिग्बतेत्यादि दिग्बतेनो-
द्विप्तमुत्कर्षं नीतं प्रतप्तकयायाणां प्रत्याख्यानावरणाल्यद्रव्यक्रोधादीनामुद-
यस्य विपाकस्य मान्यमनौत्कथं यत्तस्मान् दिग्बिरतिमन्दतरीकृतप्रत्याख्याना
वरणविपाकादिपर्यं ॥ ४ ॥

दिग्बिरन्यतिचारानाह-

सीमविस्मृतिरूर्ध्वार्धस्तिर्यग्भागव्यतिक्रमाः ।

अज्ञानतः प्रमादाद्वा क्षेत्रवृद्धिश्च तन्मलाः ॥ ५ ॥

टीका-भवन्ति । के ते, तन्मलाः दिग्बतातिचारा । कति, पञ्च । कथं,
सीमविस्मृतिरूर्ध्वभागव्यतिक्रमोऽधोभागव्यतिक्रमस्तिर्यग्भागव्यतिक्रमः क्षेत्र-
वृद्धिश्चेति । कस्मान्, अज्ञानतः प्रमादादेति संक्षेप । इतो विस्तर-—नत्र
सीमविस्मृति-—नियमितमर्यादाया अज्ञानतो मध्यराटवसन्देहादिना प्रमा-
दाद्वाऽतिव्याकुलवान्यमनस्कावादिना स्मृतिभ्रंशः । तथाहि-केनचित्पूर्वपर्यां
दिशि योजनशतरूप परिमाणं कृतमामान् । गमनकाले च स्पष्टतया न स्मरन्ति
किं शत परिमाणं कृतमुत्त पश्चात् तस्य चैत्र पश्चात्तमतिक्रामतोऽतिचारः ।
शतमतिक्रामतो भङ्ग सापेक्षान्तरपेक्षवाप्येति प्रथमोऽतिचारः । ऊर्ध्वंत्यादि
ऊर्ध्वं गिरितरुशिररादे, अधो प्रामभूमिगृहहृपादे, निर्वर्ण्वादिदिशु वेऽर्धा
भागा नियमितप्रदेशास्तेषां व्यतिक्रमाः । लङ्घनानि । एते च त्रयोऽनाभोगा-
तिक्रमादिभिरेवातिचारा भवन्ति । अन्यथा प्रवृत्ता नु भङ्ग एव । क्षेत्रवृद्धि-
क्षेत्रस्य पूर्वोदिदेशस्य दिग्बिरतिविषयस्य चन्द्रस्य मनो वृद्धि पश्चिमादिक्षे-
त्रान्तरपरिमाणप्रक्षेपेण दीर्घीकरणं । तथाहि-केनचित्पूर्वोत्तरदिशोः प्रत्येक
योजनशतं परिमाणीकृत्य क्षेत्रं गमनकाले वर्द्धयतो प्रतसारेक्षवातिचारः ।
यदि चापणिधानान् क्षेत्रपरिमाणमतिक्रान्तं भवति तदा निर्वाणम्य ज्ञाने वा
न गन्तव्यमस्योऽपि न विमर्शनीय । अयाज्ञतया कोऽपि गत एवात्तरा
यत्तेन लब्धं तरयाज्यमिति पञ्चमः ॥ ५ ॥

अयानर्धेदण्डग्रतं स्पृशति-

पीडा पापोपदेशार्धेदेहाद्यर्थादिनाऽग्निनाम् ।

अनर्धदण्डस्तस्यागोऽनर्धदण्डग्रतं मतम् ॥ ६ ॥

टीका—मत मम्मत्त मूरीणां । किं तत्, अनर्थदण्डयत् । किं तत्, तस्यागस्त
 स्थानर्थदण्डस्य वर्जन । य कि, योऽनर्थदण्ड । किं, पीडा पीडन । केपा,
 अग्निनां श्रमस्यावरजीवानां । कै पापोपदेशार्थं पापोपदेशहिंसादानदु धु
 त्यपभ्यानप्रमादचर्याएदैर्ग्यापारि । कथ, विना । कस्मान्, देहाद्यर्थान् स्वस्य
 स्वकीयजनानां वा शरीरवाद्भ्रम प्रयोजनान् ॥ ६ ॥

पापोपदेशस्वरूप तद्विरति चाह—

पापोपदेशो यद्वाक्यं हिंसाकृष्यादिसंश्रयम् ।

तर्ज्जीविभ्यो न तं दद्यान्नापि गोष्ठ्यां प्रसञ्जयेत् ॥ ७ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, स पापोपदेशः । यकि, यद्वाक्य । किंविशिष्ट
 हिंसाकृष्यादिसंश्रय । हिंसा मृगायादादिभिः कृषिवाणिज्यादिभिश्च संश्रय
 सम्यग्धो यस्य तत्तथोक्त तद्विषयमित्यर्थ । हिंसात्पारम्भेति पाठे तु हिंसा
 दिप्रधाना आरम्भा उपक्रमा इति व्याख्येय । न दद्यात् मृगास्तोयाशयमा
 याता किमुपविष्टास्तिष्ठन्त्यान्विरूपेण न सम्पादयेत् । कोऽसौ अनर्थदण्डय
 तार्था । क त पापोपदेश । केभ्य, तर्ज्जीविभ्य व्याधवच्चक्रचोरादिभ्य
 कृषीवलकिरातादिभ्यश्च । नापि प्रसञ्जयेत् पुन पुन प्रवर्तयेत् कथान्तरस
 म्बन्धे वा नावतारयेत् । क त । कस्यां, गोष्ठ्यां सङ्कथायाम् ॥ ७ ॥

हिमोपकरणदानपरिहारमाह—

हिंसादानं विपास्त्रादिहिंसाहृत्स्पर्शनं त्यजेत् ।

पाकाग्र्यं च नाग्न्यादि दाक्षिण्याविषयेऽर्पयेत् ॥ ८ ॥

टीका त्यजेत् कुर्यादनर्थदण्डयत्तार्था । किं तत् हिंसापकरणानां दान
 हिंसादान । मयूरस्यमङ्गवारभ्रमाम । तदेव व्याचष्ट विपास्त्राद्यादिना विपा
 स्त्रादीनां गरलप्रहरणहलशकटकुशिकुडालादीनां हिंसांगानां प्राणिवधमाध
 नानां स्पर्शनं दान विपास्त्रादिहिंसाहृत्स्पर्शनं । न चार्पयेत् नापि दौक्येदयो ।
 किं तत्, अग्न्यादि बन्दिघरहमुगलोल्टरलादि । किमर्थं, पाकाग्र्यं पचनपेप
 णकुटनादिनिमित्त । ॥ दाक्षिण्याविषये परस्परव्यवहारविषयादन्यत्र ॥ ८ ॥

दुःश्रुत्यपभ्यानयो स्वरूप परिहार चाह—

चित्तकालुष्यकृत्कामहिंसाद्यर्थश्रुतश्रुतिम् ।

न दुःश्रुतिमपध्यानं नार्तरौद्रात्म चान्वियात् ॥ ९ ॥

टीका—नान्वियात् नानुवर्तयेत् प्रसङ्गवशादापानमपि तद्विषयवर्त-
येदित्यर्थं । कोऽसौ, अनर्थदण्डव्यतर्था । का, दुःश्रुति । कीदृशीं, चित्तेत्यादि ।
कामश्च मन्मथो हिंसा च प्राणातिपात कामहिंसे ते आदी येषा आरम्भा-
दीना ते कामहिंसाद्योऽर्था अभिधेया येषा तानि कामहिंसाद्यर्थानि तानि
श्रुतानि शास्त्राणि । तत्र कामशास्त्र चान्ध्यायनादि । हिंसाशास्त्र एतकादिमतं ।
आरम्भपरिग्रहशास्त्र वार्तनीति । साहसशास्त्र वीरकथा । मिथ्याश्रवशास्त्र
ब्रह्माद्वैतादि मत । मदशास्त्र घर्णना ब्राह्मणो गुरुरित्यादिग्रन्थ । रागशास्त्रं
वशीकरणादितन्त्र । तेषा श्रुतिराकर्णन उपलक्षणादर्जनाद्यापि । चित्तस्य
मनस कालुष्य रागद्वेषाद्यावेशचित्तकालुष्य तत्करोतीति चित्तकालुष्यकृत् ।
सा चासौ । कामहिंसाद्यर्थश्रुतश्रुतिश्च ताम् । न चान्वियादसौ । किं तत्,
अपध्यान अपकृष्ट ध्यानमकाप्रचितानिरोध । किरूप, आतरौद्रात्म आर्त-
कृते दुःखे भव । यदि वा अति पीडा यातना च तत्र भव । रौद्र रोधयति
अपरानिति रद्रो दुःखहेतुस्तो न कृत तस्य वा कर्म । आर्तं च रौद्रं च आर्त-
रौद्रे ते आत्मानां स्वभावां यस्य तदातरौद्रात्म आर्तरौद्रविकल्पमित्यर्थं ।
न दुःश्रुतिमपध्यानमार्तरौद्रात्म चान्वियादिति पाठे तु-दुःश्रुति कामादि-
शास्त्रध्वगलक्षणा, अपध्यान च नरेन्द्रवत्त्वत्वाप्परोविद्यापरीपरिभोगा-
दिविषय, आर्तं वैरिघाताग्निघातादिविषय, रौद्रं वा चान्वियादिति
व्याख्येयम् ॥ ९ ॥

प्रमादचर्यालक्षण तस्याग च श्लोकद्वयेनाह—

प्रमादचर्या विफलस्मानिलान्गम्यभूरुहाम् ।

स्वातव्याघातविध्यापसेकच्छेदादि नाचरेत् ॥ १० ॥

टीका—नाचरेत् न कुर्यादनर्थदण्डविरत । कां, प्रमादचर्यां । किरूपां,
विफलमित्यादि । विफल निष्प्रयोजन इमार्दना यानादिविफलभूवनना-
द्विलक्षणमित्यर्थं । तत्र इमाया भूमे स्वात खनन विफल नाचरेत् । अनि-

एतस्य यातस्य इत्याघात इत्यप्यमागच्छन् कयादिना प्रतिषेध विषय नाप-
 नेत् । अग्नेविध्याय जलादिना विध्यायन विषय नापरेत् । अग्नौ जलस्य
 मर मेघन भूषार्दी प्रक्षेप विफल नापरेत् । भूशो घनमनीना छेदादि
 छेदनप्रयुक्तप्रोदनादि विफल नापरेत् ॥ १० ॥

तद्वच्च न सरेद्व्यर्थं न परं सारयेन्महीम् ।

जीरत्रजीवान् स्वीकुर्यान्मार्जारशुनकादिकान् ॥ ११ ॥

टीका-न सरेत्-करधरणादस्वापार न कुर्यात् । किरितिष्ठ, व्यर्थं निष्प्रयो-
 जन । कृषत्, मद्रूप्य क्षमाग्ननादियद्य तथा न सारयेत् करधरणादिव्या-
 पार न कारयेत् । क, पर भृत्यादिक । षथ, व्यर्थं शृषा । न स्वीकुर्यात् न
 परिगृहीष्यात् । कान् जीरत्रजीवान् प्राणिघातकप्राणिन । किरितिष्ठान्,
 मार्जारशुनकादिकान् विहालमण्डलभङ्गाकुट्टप्रभृतान् । कथ, नियमेन षट्
 योऽपि नाममात्कुर्वांश्चिथ ॥ ११ ॥

अनर्थेदृष्टतातिषारपरिहारमाह-

मुञ्चेत्कन्दर्पकैतुकुच्यमौखर्याणि तदत्पयान् ।

असमीक्ष्याधिकरणं सेव्यार्याधिकतामपि ॥ १२ ॥

टीका-मुञ्चेत्कुर्येदपदन्येदृष्टवित्त । कान् तदत्पयान् तद्वृत्तातिषारान्
 किरितिष्ठान्, कन्दर्पादीन् पञ्च । तत्र कन्दर्पं कामस्तद्धेतुमात्रघातो वाक्त्र
 योगोऽपि कर्षां रामोद्भवाप्रहायमिभासात्-एवात्रप्रयोग इत्यर्थं । कौकुष्य
 कुदिति कुम्भायो निपातो निपातानामानम्पान् । कुत कुमितेन कुषात् अन्-
 यनौष्टनामाकरधरणमुत्पत्तिकरै सकुषर्षति कुकुष सङ्कोचादितिषामाह
 तत्राप कौकुष्य । प्रहाया भगिष्टमायधन ए भगिष्टमापेनकायव्यापारप्रयुक्त-
 मित्यर्थं । एष पूर्वञ्च हायवि प्रमादेषाविरतरतिषारी । मैग्यपे मुग्गमत्पा-
 र्शानि मुग्गरोऽनात्पिणभापी वाक्-एतत्स्य भाषा षट्पदायनमात्पयव-
 द्यबहुप्रकारिण्य । अथ ए पार्वत्येदनाविनेर्षोपारा मैग्यपे मति पारोर्दत्ता-
 म्भवतिदिति मृताप । भवर्षादेवाधिकरणं प्रवाजनमनालोप्य कार्शमाधि-
 षदन करण । तथा बहुमपि कटमानपन, पावता म प्रयोजन तद्वदर के-पामि

शेषमन्ये बहवोऽर्थिन सन्ति तेऽपि क्रेष्यन्ति अह विव्रापयिष्यामीत्येवम-
नालोच्य बह्वारम्भतृणाजीविभि कारयति । एव काष्ठच्छेद्रेष्टकापाकादिष्वपि
वाच्य । तथाहि स्वोपकरण हिमोपकरणात्तरेण सयुक्त धारयति यथा सयुक्त
मुल्लखलेन मुसल हलेन फाल शकटेन युग धनुषा शरान् इत्यादि । तथा सति
य कश्चित् सयुक्तमुल्लखलमुसलादिकमाददीत । विपुक्ते तु तस्मिन् मुखेन पर
प्रतिषेधु शक्यते । एताद्धिसोपकारिदानविरतेरतिचार । सेव्यार्थाधिकतो
सेव्यस्य भागोपभोगलक्षणस्य जनको याधानर्थस्ततोऽधिकस्य तस्य करण
भोगोपभोगानर्थेभ्यामित्यर्थ । अत्राय सम्प्रदाय यदि बहूनि स्नानसाधनानि
तैलखल्यामलकादीनि गृह्णाति तदा लौल्येन बहव स्नानार्थं तडागादा
गच्छन्ति । ततश्च पूरकायाष्कायिकादिवधोऽधिक स्यात् । न चैव युज्यते
ततो गृह एव स्नातव्य । तदमम्भवे तु तैलादिभिर्गृह एव शिरो धर्षयित्वा
तानि सर्वाणि साध्यित्वा तडागादितटे निविष्टो गालितजलेनाञ्जलिभि
स्नायात् । तथा येषु पुष्पादिषु ससति सम्भवति तानि परिहरेदिति सर्वत्र
वक्तव्यमिति पष्टाऽपि प्रमादविरतेरतिचार ॥ १२ ॥

अथ भोगोपभोगपरिमाणाद्यतृतीयगुणवत्स्वीकरणविधिमाह—

भोगोऽयमियान् सेव्यः समयमियन्तं सदोपभोगोऽपि ।

इति परिमायानिच्छंस्तावधिकौ तत्प्रमात्रतं श्रयतु ॥ १३ ॥

टीका—श्रयतु स्वीकरोतु । कोऽम्बो, गुणवती । किं नन्, तत्प्रमात्रत तपो
भोगोपभोगयो प्रमा परिमाण तत्प्रमा तत्प्रमैव घत्त तत्र वा घत तत्प्रमाघत
भागोपभोगपरिमाणवत्मित्यर्थ । क कुर्वन्, अनिच्छन् अनाकाक्षन् । कौ, तौ
भोगोपभोगौ । किंविशिष्टौ, अधिकौ मव्यासेच्यतया प्रतिज्ञाताभ्यामतिरिक्तौ ।
किं कृत्वा, परिमाय परिमिताकृत्य । कथमिति विमिति भाग इत्यादि ।
अत्रैक प्रतिपद्यमुरग वाच्यमन्यच्च विविमुखेन । तत्राय भागोऽय समयमि
यन्त न सेव्य इति । द्वितीय भोगोऽयमियान्वा समयमियन्त सेव्य इति ।
तत्राय व्याख्यायते—न सेव्यो नोपयोक्तव्य । कोऽन्वायय भोगयतया प्रमित्यो
भोगो माह्यताम्बूलादि । कन, मया । क, समय काल । क्रियन्तम्, इयत्
कृतावन्मात्र यावन्जीव दिवसनाम्नादिपरिच्छिन्न वा कालमित्यर्थ । द्वितीय-

स्याप्याग््नियः । वा अथवा । सेव्य कोऽर्था, अथ भोग । केन, मया । क्रियान्,
इयान् पृतायान् । क, समय । किञ्चित्तिष्ठ, इत्यतः । तथा उरभोगोऽयं समय-
मित्यन्त न सेव्यो मयेत्येक उपभोगोऽयमित्याख्या । समयमित्यन्त मया न सेव्य
नि द्वितीय । एतयोरपि पूर्ववद्भाष्या । १३ ॥

भोगोपभोगयालक्षणं तस्यागस्य च यावन्धीविकस्य नियतकालस्य च
मन्त्राविशेषावाचष्टे—

भोगः सेव्यः सकृदुपभोगस्तु पुनःपुनः स्वगम्बरवत् ।

तत्परिहारः परिमितकालो नियमो यमश्च कालान्तः ॥१४॥

टीका— स भोगो भग्यते । य सकृदेकवारं सत्यं सेव्यते भुक्त्वा पुनर्न
भुज्यते इत्यर्थः । क्रियन्, स्यावन् उपलक्षणा-माल्यचन्दनताम्युलादिर्यथा ।
स उरभोगो भग्यते तुर्वितेरे । य पुन पुन सेव्यो भूयाभूय सेव्यते
सेवित्वाऽपि पुन सेव्यते इत्यर्थः । क्रियन्, अम्बरवत् अग्राप्युपलक्षणाद्-
स्त्रामरणकामिन्यादिर्यथा । अथवा स्वगम्बरवथेति भोगोपभोगालक्षणयोर्थथा
नल्यमुदाहरणे उदाहरणस्य दिदृमात्रपदर्शकत्वात् । एव तयोर्लक्षणमुक्त्वा
तस्यागविशेषयो मन्त्राविशेषप्रकाशनार्थमाह तदिरथादि व्यपदिश्यते ।
कोऽर्था, तत्परिहार किं, नियम । नियम इति तन्त्रया व्यवहियते इत्यर्थे
किञ्चित्तिष्ठ, परिमितकालं एकद्विव्यादिसत्यापरिच्छिन्नदिवसमासादिसमयः ।
तथा व्यपदिश्यते । कोऽर्था तत्परिहारः । किं, यम यम इति नाम्न-
व्यवहियते इत्यर्थः । किञ्चित्तिष्ठ, कालान्तं काला मरणमतोऽस्मान् यस्य
स कालान्ता मरणपर्यन्त इत्यर्थः ॥ १४ ॥

प्रसघातवहुषधप्रमादविषयानिष्ठानुपसेव्यार्थेत्यागमतपञ्चमत्वेनैवान्तर्भा-
वयितुमाह—

पलमधुमद्यवदखिलस्रुघातप्रमादविषयोऽर्थः ।

त्याज्योऽन्यथाऽप्यनिष्ठोऽनुपसेव्यश्च प्रताद्धि फलमित्थम् ॥

टीका—त्याज्यं प्रत्याख्यातस्य । कोऽर्था, अर्थ इन्द्रियोपभोग्यो रमश्च ।
केन, भोगोपभोगपरिसंग्यानवतिना । किञ्चित्तिष्ठ, त्रनेत्यादि—प्रस

द्विष्टियादिजीवा बहव प्रधुरास्त्रसन्ध्यावरजीवाः प्रसाथ बहवश्च
 अस्यबहवस्तेषां घातौ अस्यबहुघातौ अस्यघातो बहुघातश्चेत्यर्थः । प्रमादो धर्म
 अशनोपायः । अस्यबहुघातौ च प्रमादश्च अस्यबहुघातप्रमादा ते विषया
 यस्य स अस्यबहुघातप्रमादविषयः । किंविशिष्टोऽखिल सर्वः । किंन, पल-
 मधुमघवत् । यथा अस्यघाताश्रयत्वात्पिशितं त्यज्यते, यथा च बहुयथाश्रय
 त्वान्माश्रिकं त्यज्यते, यथा च प्रमादाश्रयत्वान्मघं त्यज्यते तथा यथासन्ध्या
 अस्यघाताद्याश्रयोऽर्थस्याज्य इत्यर्थः । तत्र अस्यघातविषयोऽन्तः सुपिरप्राय
 नालीनलपलक्यामृणालनालप्रमुस्तमागन्तुजन्तूनां सम्मूर्च्छिमजन्तूनां च
 योऽन्यमभ्यावकाशं तथा बहुजन्तुयोग्यस्थानं केतकीनिम्बार्जुनारफिशिप्रुपुष्पम-
 धूकयित्वादिफलादि च वस्तु । बहुघातविषयो गुडूचीमूलकल्पुनार्दंगूह-
 बेरादिकः । प्रमादविषयो दूषिविषमाह्निकाधतूरकादि वस्तु । एतेन धर्मात्
 ऋष्यापाराणामपि त्याज्यत्वमुक्तं प्रणिपत्तव्यं । तथा त्याज्यो धर्माधिना ७
 कोऽसां, अखिलोऽर्थः । किंविशिष्टोऽनिष्टः । कथं, अन्यथाऽपि अस्यघाताश्रय-
 योऽप्यर्थो योऽनिष्टो यदा स्वक्याप्यनभिमतं प्रकृतिमात्मको न भवति
 सोऽपि तदा प्रत्याख्येय इत्यर्थः । तथा त्याज्यः । कोऽसां, अखिलोऽर्थः ।
 किंविशिष्टो, अनुपसैव्य इष्टोऽपि शिष्टानां शीलनायोग्यं पित्रवस्त्रविहृतवैरा
 भरणादिरत्नारत्नालामृत्प्रपुरीषभेष्मादिषु । एतत्प्रत्याख्यानस्याप्यनभिमतार्थहे-
 तुत्वमुत्वेन करणीयत्वं समर्थयते मनादि फलमिष्टमिति—हि यस्मात्प्रवर्ति । किं
 तत्, फल साध्यं । किंविशिष्ट, इष्टमभिप्रेतमभ्युदयादिकः । करमाण, मनात्
 योग्यादियथादभिसन्धिहृताया विरम ॥ १५ ॥

उक्तमेवार्थं मध्यवहारप्रसिद्धार्थं श्लोकप्रयेण दर्शयति—

नालीसूरणकालिन्द्रोणपुष्पादि वर्जयेत् ।

आजन्म तद्भुजां ह्यल्पं फलं घातथ भूयसाम् ॥ १६ ॥

टीका—वर्जयेत् धर्मार्थं त्यजेत् । किं तत्, नालीप्यादि—आदिनाम्नेन मूल-
 काद्रिकनिम्बकुमुभकेनादि । कथं, आजन्म यावत्माव । कुत, इत्याह—हि
 यस्मात् भवति । किं तत्, फलं जिह्वेन्द्रियप्रीणनमात्रं । किंविशिष्ट, अल्प
 श्लोक भक्ष्यमाणक्षणमात्रमात्रं । केनां, तद्भुजां नालीसूरणादिभक्षकाणां ।

भवति च । कोऽसौ, घात तद्भक्षणे वध । केपा, भूयसां बहुतराणा तदाश्रितजीवानाम् ॥ १६ ॥

उक्तमेवायं घतदाढ्यायं पुनर्विशेषतोऽभिधत्ते-

अनन्तकायाः सर्वेऽपि सदा हेया दयापरैः ।

यदेकमपि तं हन्तुं प्रवृत्तो हन्त्यनन्तकान् ॥ १७ ॥

टीका-हेया प्रयाख्येया । सदा नित्य । के, अनन्तकाया । कति सर्वेऽपि । के, दयापरै अनुकम्पाप्रधानं श्रावकं । कुत, इत्याह-यद्यस्मात् । हन्ति हिनस्ति । कोऽसौ, पुरुष । कान्, अनन्तकान् अनन्तप्रमितान् जीवान् कशाब्देनात्र जीवार्थस्य विवक्षितत्वादनन्ताश्च ते कायाश्च जीवाश्चेति विग्रह । किंविशिष्ट, प्रवृत्त । किं कर्तुं, हन्तु भक्षणादिद्वारेण मारयितु । क तमनन्तकाय । किंविशिष्ट, एक व्यवहारेणैकसत्यमपि किं पुनर्द्यादीन् । पूते चानन्तैर्जीवैरुपलक्षितकायो येषां तेऽनन्तकाया मूलादिप्रभवा वनस्पतिकायिका । तथा हि मूलना आर्द्रकहरिद्राप्रभृतय । अम्रजा आर्यकोदिश (?) प्रभृतय । पर्वजा देवनाल्लेखुर्बजादय । कन्दजा पलाण्डुसूरणादय । स्कन्धजा सहकीकण्ठरूपलाशादय । बीजजा शालिगोधूमादय । सम्मूर्च्छिमा नियतबीजाभावे स्वयोग्यपुत्रैर्निष्पन्नशरीरा । उक्त च-मूलगणोरबीजा कदा तह खदवीपवी जरहा । सम्मूर्च्छिमा य भणिया पत्तेया णतकाया य ॥ १७ ॥

आमगोरससम्पृक्तं द्विदलं प्रायशोऽनवम् ।

वर्षास्वदलितं चात्र पत्रशाकं च नाहरेत् ॥ १८ ॥

टीका-नाहरेत् न भक्षयेदयापर । किं तत्, द्विदलं मुद्गमापादिधान्य । किंविशिष्ट आमैर्यादि-आमेनानप्रिपकेन गोरसेन क्षीरेण दध्ना अकथितक्षीरादिसम्भूतेन तत्रेण च सम्पृक्तं मीलित । तद्वि सूक्ष्मपहुलपन्वाश्रितमागमे भ्रूयते । तथा नाहरेत् । किं तत्, द्विदलं । किंविशिष्ट, अनव पुराणकथ, प्रायश प्रायोप्रहणापुराणन्यापि चिरकालकृष्णीभूतकुलि यादेरदृष्टञ्चुसम्मूर्च्छनस्याप्रतिषेध । तथा नाहरेत् । किं तत् द्विदलं । किंविशिष्ट, अदलितममृत्तद्विधाभाव । कदा, वर्षामु प्रावृषि हि मुद्गादीनामन्त प्ररोहस्या

युर्वदे प्रसिद्धत्वात् अमसम्मूर्च्छनस्य च दृष्टेन सम्भाष्यमानत्वाद्भोग्यात् ।
 एतन् रुदानामपि तेषा निषेध उक्त स्यात् । तथा नाहरेत् । किं तन् पत्र
 शाक पत्ररूप हरितकं न तु फलादिरूप । तत्र सत्परजं तुभूयिष्ठत्वात् । कदा,
 वर्षासु तदा अस्तस्यावरससन्निबहुलत्वात्पत्रशाकस्याल्पफलत्वाच्च ॥ १८ ॥

एतद्गतस्य विज्ञेयादानृत्तस्यमिच्छद्गत्वमुपदिशति—

भोगोपभोगशानात्कृतीकृतधनस्पृहः ।

धनाय कोटपालादिक्रियाः शूराः करोति कः ॥१९॥

टीका—क करोति न कोऽपि विद्यमानित्यर्थं । किंविशिष्ट, कृतीकृतध-
 नस्पृह स्वस्वीकृतद्रविणाभिलाष । कस्मान्, भोगोपभोगशानात् भागोप
 भोगयोर्विवेकबलेनास्वीकरणत् । का कोटपालादिक्रिया तत्पारवन्दिपाल
 धीतपालशौलिककादिव्यापारान् । किंविशिष्टा शूरा प्राणिवातकर्मसा ।
 किमर्थं, धनाय द्रव्याथम् ॥ १९ ॥

भोगोपभोगप्रतापिचरपञ्चकं लक्षयति—

सचित्तं तेन सम्बद्धं सम्मिथ्रं तेन भोजनम् ।

दुष्पत्रमप्यभिषवं भुञ्जानोज्जयेति तद्ग्रतम् ॥ २० ॥

टीका—अपेति भतिचरति धावङ् । किं तन्, तद्ग्रतं भोगोपभोगरी
 माणप्रत । किं कुर्वाणो, भुञ्जानोऽभ्यवहरन् । किं तन्, भोजनं भुञ्जत इति
 भोजनमाहारो भोग्यद्रव्यं । किं किं, सचित्तं तेन सम्बद्धं सम्मिथ्रं तेन
 सचित्तेन सम्मिथ्रं सम्बद्धं । दुष्पत्रमभिषवं च । अविश्वार्थं । तत्र सचित्त
 चेतनावद्रूप्य हरितकाप । अपश्य कर्ष्यत्यादि । अमवहुपातपादिना निरि-
 द्वेऽप्यत्र प्रवृत्तौ भद्रमस्वादेऽपतिचाराभिधानं मनमापेक्षम्याप्रणिधानानि-
 क्रमादिना प्रवृत्तौ द्रष्टव्यमिति प्रथमं ॥ १ ॥

तेन सम्बद्धं सचित्तनापक्षितं मन्वेननृक्षादिना तद्वद् गो-शार्दिक पञ्च-
 पलादिकं वा सचित्तान्मार्वात्रि लक्ष्मरापदि च तद्ग्रतं हि सचित्तमोजन-
 वञ्चकस्य प्रमादादिना साध्याहारप्रवृत्तिरूपत्वाद्गन्धः । अपयः शीघ्रं

न्यक्षयामि तस्यैव सचेतनत्वात् कटाह तु भक्षयिष्यामि मस्याचतनत्वादिति
बुध्या पक्व स्वर्गुरादिफलं मुञ्चेत् प्रक्षिपत् सचित्तवर्गकस्य सचित्तप्रतिबद्धाहा-
रोऽसौ द्वितीयः ॥ २ ॥

सम्मिश्रं तन सचित्तेन व्यतिकीर्णं विभक्तमशक्यं सूक्ष्मजन्तुकमित्यर्थः ।
अथवा सचित्तशबलं तसम्मिश्रं यथा आर्द्रकदाडिमर्वाचविभंटादिमिश्रं पूर-
णादिकं तिलमिश्रं च यवधानादिकं अयमपि पूर्ववदतिचारस्तृतीयः ॥ ३ ॥

दुष्पक्वसात्तस्तण्डुलभावनं अतिक्लेशनेन वा दुष्टं पक्वमन्दपक्वं वा
दुष्पक्वं, तद्यार्धशिवं पृथुकतण्डुलयवगोधूमस्थूलमण्डकफलादिकमामहोपा-
वहवर्नैहिकप्रयत्नवायकारणं । तथा यावताशनं तस्यचेतनं तावता तत्परलोक-
मप्यपहन्ति । पृथुकाददुर्गुरवतया किञ्चिन्नचननावयवत्वात्पक्वत्वाच्च चेतना
चेतनमिति भुञ्जानस्यातिचारश्चतुर्थः ॥ ४ ॥

अभिपत्रं सौवीरादिद्रव्यं वा वृष्यं वा । अयमप्यतिक्रमादिनाऽतिचार-
पञ्चमः ॥ ५ ॥

चारित्र्यमारे पुनः सचित्ताद्याहाराणामतिचारस्वापपादनाधमिदमुक्तं एत-
त्पञ्चम्यवहरणं सचिन्नापयोगं इन्द्रियमदवृद्धिर्वाताविप्रकोपा वा स्यात् ।
साधनीकारविधाने पापलेपो भवति । अतिधर्मश्चैव परिहरयुरिति ॥

अत्राह स्वामी यथा-विषयविषयोऽनुपेक्षाऽनुस्मृतिरितिलोच्यमतिवृत्तानु-
भवौ ॥ भोगोपभोगपरिमा व्यतिक्रमा पञ्च कथ्यन्ते ॥ २ ॥ विषयविषयो
विषयकल्पेषु विषयेषु अनुपेक्षा आदरो विषयानुभवात्तद्वेदनाप्रतीकारे जातेऽपि
पुनरभीष्टाङ्गनासम्भाषणालिङ्गनाद्यवर्जनरूपं प्रथमं ॥ अनुस्मृतिस्तु तदनु-
भवात्प्रतीकारं जातेऽपि पुनः पुनर्विषयानां सौन्दर्यसुखसाधनत्वाद्यनुचिन्त-
नमत्यासक्तिहेतुत्वादतिचारः ॥ अतिलोच्य अतिवृद्धिस्तत्परिहारे जातेऽपि
पुनः पुनस्तदनुभवात्प्रतीकारेऽपि ॥ अतिवृत्ता कामिनीभोगादेरतिवृत्त्या प्राण्या-
काक्षा । अयनुभवो नियतकालेऽपि यदा भोगोपभोगावनुभवति तदा अथा
मस्याऽनुभवति न पुनर्वेदनाप्रतीकारतयाऽतोऽतिचार इति ॥ एतदपि चात्र
ग्रन्थे परेऽध्यायेऽस्तदयथा इतिवचनसंगृहीता एव ॥

तद्व्येमेऽपि धीसोमदेवयुधाभिभवा-दुष्पक्वस्य निषिद्धस्य जन्तुसम्बद्ध-
मिश्रयो ॥ अवीक्षितस्य च प्राशस्तसख्याक्षतिकारणम् ॥ १ ॥ अत्राह

सिताम्बराचार्य—भोगोपभोगसाधनं यद्रूप्यं तदुपार्जनाय यत्कर्म स्यात्तस्मिन्-
 दपि भोगोपभोगसाधनेनोप्यते कारणे कार्योपचारात् । ततः कोटपालनादि-
 रकर्मोपि स्याज्य । तत्र स्वरकर्मत्यागालभगे भोगोपभोगसाधने अन्नारजीविका-
 दीन् पञ्चदशानिचारोत्स्यजेदिति । तद्व्याह । श्लोके सावद्यकर्मणां परिगणनस्य
 कर्तुमशक्यत्वात् । अधोप्यते अतिमन्दमतिप्रतिपत्त्यर्थं तदुच्यते तर्हि तान्
 प्रतीदमस्यस्तु । मन्दमतीन् प्रति पुनश्चमवहुधातरिपयार्थं व्यागां पदेनैव तन्-
 रिहारस्य प्रदर्शितत्वादिति ॥ २० ॥

एतदेव श्लोकत्रयेण संगृह्यन्नाह—

व्रतयेत्स्वरकर्मात्रं मलान् पञ्चदशं त्यजेत् ।

वृत्तिं वनग्न्यनस्फोटभाटकैर्यन्त्रपीडनम् ॥ २१ ॥

निर्लाञ्छनासतीपोषां सरःशोषं द्रवमदाम् ।

विषलासादन्तकेशरसवाणिज्यमद्भिरुक् ॥ २२ ॥

इति केचिन्न तद्यारु लोके सावद्यकर्मणाम् ।

अगण्यत्वात्प्रणेषं वा तदप्यतिजडान् प्रति ॥ २३ ॥

टीका—मनयेत् प्रत्याख्यायाच्छावक । किं तन्, स्वरकर्म स्वरं कूरं प्राणि-
 बाधकं कर्म स्यात्तारं । तथा त्यजेत् तद्गती । कान्, मलान् कर्मादानमन्त्रान् ।
 कति, पञ्चदश वृत्तिमित्यादिना निर्दिष्टान् । व, अत्र स्वरकर्ममते । अत्र
 तावत् वृत्ति जीविकां त्यजेत् । कै, वनाग्न्यनस्फोटभाटकं वनं वादिभ्य
 अनश्च स्फोटश्च भाटकं च तै पञ्चभिः । तथा यन्त्रपीडनं त्यजेत् । तथा
 निर्लाञ्छनासतीपोषां त्यजेत् निर्लाञ्छनं चामतीपोषधेति इन्द्र । तथा
 सरःशोषं त्यजेत् । तथा द्रवमदाम् द्रवदानं त्यजेत् । तथा विषादिवाणिज्य-
 पञ्चकं त्यजेत् । किञ्चिदिष्ट, अद्भिरुक् । प्राणिबाधकं ॥

तत्र वनजीविका विषस्यारिपञ्चस्य वा वनस्यतिरगमूहादेर्विजिपेन तथा
 गोधूमादिधाम्यानां शरदशिलादिना पेपणेन दग्नेन वा धर्तनम् ॥ १ ॥

अग्निजीविका अन्नारजीविकायां यद्जीविकापविराघनाहेतुना अन्नार-
 करणात्प्रकर्मणा जीवनं ॥ २ ॥

अनोजीविका शकटजीविका शकटरथतश्चक्रादीनां स्वयं परेण वा निष्पादनेन वाहनेन विक्रयणेन वृत्तिर्यद्बहुभूतप्रामोपमर्दिका गवादीनां च बन्धादिहेतु ॥ ३ ॥

स्फोटजीविका उड्गादिकर्मणा पृथिवीकायिकासुपमर्दहेतुना जीवन् ॥ ४ ॥

भाटकजीविका शकटादिभारवाहनमूल्येन जीवन् ॥ ५ ॥

यन्त्रपीडाकर्म तिलयन्त्रादिपीडन तिलादिकं च दत्त्वा तैलादिप्रतिग्रहणम् । सत्कर्मणश्च पीलनाय तिलादिक्षोदात्तद्रव्यसघाताच्च दुष्टत्व ॥ ६ ॥

निर्लाञ्छन निर्लाञ्छनकर्म वृषभादेर्नासावेधादिना जीविका । निर्लाञ्छन नितरां लाञ्छनमन्नाद्यवच्छेद ॥ ७ ॥

असतीपोष प्राणिघ्नप्राणिपोषो भाटिग्रहणार्थं दासपोषश्च ॥ ८ ॥

सरशोषो धाम्यवपनाद्यर्थं जलाशयेभ्यो जलस्य सागण्या करण । तत्र च जलस्य तद्रूतानां त्रसानां तत्यालितानां च पण्या जीविकायानां घात इति दूष्यत्वम् ॥ ९ ॥

वधदान दावाग्नेस्तृणादिदहनार्थं वितरण । तच्च फलानिरपेक्षताप्याद्ग्नौ चैवंद्विग्न्यालनं व्यसनजमुच्यते । पुण्यबुद्धिर्न तु यथा मदीये मरणकाले ह्यन्तो मम श्रेयोऽर्थं दीपोभवा करणीया इति पुण्यबुद्ध्या क्रियमाण । तृणदाहे मति नवतृणाकुरोन्नेदाद्भावश्चरन्तीति वा क्षेत्रे वा सत्यमग्नात्तद्दृश्यऽग्निज्वालनं अत्र जीवकोटिनां वधो व्यक्त एव ॥ १० ॥

विषवाणिज्य जीवघ्नवस्तुनिक्रय ॥ ११ ॥

लाक्षावाणिज्य लाक्षाविक्रयण । लाक्षायां सूक्ष्मरसजन्तुधानानन्तकायिकप्रवालचालोपमर्दाविनाभाविना स्वयोनिवृक्षादुद्धरणेन टङ्गणमन शिलासकू मालिप्रभृतीनां शास्त्रजीवघातहेतुत्वेन गुग्गुलिकाया घातकीपुष्पाश्च मद्यहेतुत्वेन तद्विक्रयस्य पापाध्यत्वान् ॥ १२ ॥

दन्तवाणिज्य हस्त्यादिदन्ताद्यवयवानां पुलिन्दादिषु द्रव्यदानेन तदुत्पत्तिस्थाने वाणिज्यार्थं ग्रहण । ते हि तथा ग्रहण तत्प्रतिक्रयार्थं हस्त्यादिवध कुर्वन्ति । अनाकारे तु दन्तादिक्रयविक्रये न दोषः ॥ १३ ॥

केशवाणिज्य त्रिपदादिविक्रय । तत्र च दोषः तेषां पारवश्यवधबन्धाद्य-क्षुत्पिपासापीडा चेति ॥ १४ ॥

रसघाणिज्य नवनीलादिविभ्रय । नवनीते हि जन्तुयमूषटंनं । मनुवमा
मघादी मु जन्तुघातोद्भवत्व । मघेन मदन्नकव्य तद्गतमिमिषिघातधेति तदि
प्रयत्य दुष्टत्व ॥ १५ ॥

इति केचिन् एव मिताम्बराचार्यां भुवते । न तद्यार तदमुदर । कुन,
अरण्यग्यान् परितस्स्यानुमशक्यत्वात् । केषां, मायद्यद्वर्माणं मयाप्रक्रियाणां
ष, लोके व्यवहारार्थिजने वर्तमानानां प्रणय वा प्रतिपाद्य वा । किं तद-
नदपि सरकर्मव्यतमपि । कथं, प्रति दृष्टिद्वय । कान्, भतिजडान् भतिमुग्ध-
शुर्दान् । जडान् प्रति प्रसबहुघातेत्यादिनेवोक्त्यादिति भाव ॥ इति गुणम-
नप्रकरणम् ॥ २१।२२।२३ ॥

अथ शिक्षामतविधानार्थमाह—

शिक्षाग्रतानि देशावकाशिकादीनि संश्रयेत् ।

श्रुतचक्षुस्तानि शिक्षामधानानि ग्रतानि हि ॥ २४ ॥

टीका—संश्रयेत् प्रतिपद्येत धावक । कानि, शिक्षाग्रतानि शिक्षा विद्या-
पाठान, शिक्षाप्रधानानि ग्रतानि शिक्षामतानि । किंविशेषानि, देशावका
शिकादीनि देशावकाशिक, सामयिक, प्रायथापवास, भतिधिमधिभाग ष ।
कथम्भूतो भूत्वा, ध्रुतिषु ध्रुतज्ञानलाघन । कुन, श्याह—हि यस्मात्
भवन्ति । कानि, तानि ग्रतानि । किंविशेषानि, शिक्षाप्रधानानि ॥ २४ ॥

देशावकाशिक निरन्वया लभ्यति—

दिग्ग्रतपरिमितदेशविभागेऽरस्यानमस्ति मितसमयम् ॥

यत्र निराहुर्देशावकाशिकं तदग्रतं तज्ज्ञाः ॥ २५ ॥

टीका—निराहुर्ग्रतप्रपणादिषुभागत निश्चित भुवन्ति । के, तज्ज्ञा
तद्गतनिर्वचनविद् । कि, तदग्रत । किमाप्य, देशावकाशिक देशे दिग्ग्रतगृ-
हीतपरिमाणस्य क्षेत्रस्य विभागे भवकाशोऽवस्थान देशावकाशा, साऽभिप्रा-
स्तीनि । यत्र परिसन् ग्रते । भस्ति विद्यते । किं तद्व्यग्यानमवधिनि
धावकस्य । के, दिगिग्यादि-दिग्ग्रते परिमित ग्रतिवन्नपरिमाणो देश क्षेत्र

दिग्बतपरिमितदेशस्तस्य विभागस्तत्काले स्वावस्थानविषयाकृतोऽशस्त-
स्मिन् । किंविशिष्टमवस्थान, मितसमय परिमितकाल ॥ २५ ॥

तद्ब्रतयुक्तं लक्षयति—

स्थास्यामीदमिदं यावदियत्कालमिहास्पदे ॥

इति सङ्कल्प्य सन्तुष्टस्तिष्ठन्देशावकाशिकी ॥ २६ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, श्रावक । किंविशिष्टो, देशावकाशिकी । किं कुर्वन्,
तिष्ठन् लक्षणहेत्वो ज्ञियाया इति शतृच् । कालपरिच्छित्या नियतदेशे सन्तु-
ष्टतयाऽवस्थानेन देशावकाशिकवृत्तित्वपरिमाणस्य लक्ष्यमाणत्वात् । किं कृत्वा,
सङ्कल्प्य मनसा सम्प्रधार्य । कथं, इति । किमिति स्थास्यामि स्थितिं करि-
ष्याम्यह । क, इहास्मिन्नास्पदे स्थाने । कथं, इदमिदं यावत् गृहगिरिप्रामा-
दिमर्वाधि कृत्वा । कियत्काल, इयत्काल घटिकादिप्रहरदिनादिमात्र । किंवि-
शिष्टं सन्, सन्तुष्ट सीमभ्यो बहिर्निगृहीतनृष्णं सन् । दिग्बतपदस्यापि
नियमितदेशाद्बहिर्लोभनिर्ग्रेहेण हिंसादीनां च सर्वशो निवर्तनेनात्र फलवत्त्वात्
अमुत्राज्ञैश्वर्यमम्पादकत्वाच्च सुतरां करणीयत्वं चास्य शिक्षाव्रतं च शिक्षा-
प्रधानं वात्परिमितकालभावित्वाच्चोच्यते । न खरवेतदिग्बतवत्त्वाच्च जीविकमपी-
ष्यतिः।यत्तु तत्त्वार्थादीं गुणव्रतत्वमस्य श्रूयते तदिग्बतसक्षेपणलक्षणत्वमात्रस्यैव
विवक्षित्याविवक्षितत्वाल्लक्ष्यते । दिग्बतसक्षेपणं चात्रागुणव्रतादिसक्षेप
कारणन्याप्युपलक्षणं द्रष्टव्यं । एषामपि सक्षेपस्वावश्यकतं च वाप्रतिव्रतं च
सक्षेपकरणस्य भिन्नव्रतत्वे गुणा स्युर्द्वादशेति सत्याविरोधः स्यात् ॥ २६ ॥

तद्ब्रतातिचारत्वागार्थमाह—

पुद्गलक्षेपणं शब्दश्रावणं स्वाङ्गदर्शनम् ।

प्रैषं सीमनादिदेशे ततश्चानयनं त्यजेत् ॥ २७ ॥

टीका—त्यजेत् तद्ब्रतनैमित्त्यार्था । किं, पुद्गलक्षेपणादिपञ्च । नत्र पुद्गल-
क्षेपणं परिगृहीतदेशाद्बहि स्वयमगमनात्कार्याधितया व्यापारकारकाणां चोद्-
नाय लोष्टादिप्रेरण ॥ १ ॥ शब्दश्रावणं शब्दन्याभ्युरक्तशिकादे श्रावणमाब्हा-
नीयानां श्रोत्रेऽनुपातनं शब्दानुपातनं नामातिचारमित्यर्थः ॥ २ ॥ स्वाङ्गदर्शनं

शब्दोच्चारणे विना आम्हानीयानो ह्यै र्वरूपस्यानुपानन रूपानुपाताभ्यम-
 तिचारं । एतन् प्रयं मायावितयाऽतिचारत्वं यानि ॥ ३ ॥ प्रैयंमयोदीकृतदेशे
 स्थित्वा ततो यहि.प्रेष्यं प्रयेव कुर्विति व्यापारणं । देशावकाशिकमतं हि मा
 भूढमनागमनादिव्यापारजीनतः प्राण्युपमर्दं इत्यभिप्रायेण गृह्यते । स तु
 स्वयंकृतोऽन्येन कारित इति न कश्चिफलविशेष । प्रायुत स्वयं गमनेर्ह्याप-
 थयिशुद्धेर्गुणः । परस्य पुनरानिपुणत्वादीर्याममित्यभावे दोष इति प्रेप्त्वप्रयोगं
 नाम चतुर्यमतिचारं स्वजेदिति सर्वत्र योऽयम् ॥ ४ ॥ ततश्चानयन सीमवहि-
 देशादिष्टवस्तुनः प्रेष्येण विवक्षितक्षेत्रे प्रापण । चतश्चदेन सीमवहिदेशे स्थितं
 प्रेष्यं प्रति इदं कुर्वित्याज्ञापनं वा । पूर्ता चाप्युत्पन्नबुद्धितया सहस्यकारा-
 दिना वाऽतिचारा स्त । सर्वत्र च-मापेक्षस्य मने हि स्वादितिचाराऽशभञ्ज
 नम्-इत्युपजीविम् ॥ २७ ॥

अप्ररूपितस्वरूपस्यानुष्ठान न स्यादिति सामायिकस्वरूप प्ररूपयति—

एकान्ते केशवन्धादिमोक्षं यावन्मुनेरिव ।

सं ध्यातुः सर्वहिसादित्यागः सामायिकव्रतम् ॥२८॥

टीका—भवति । किं तन्, सामायिकव्रत समस्य रागद्वेषविमुक्तस्य मतः
 अथो ज्ञानादीना लाभः प्रशमसुखरूप स समाप., समाप एव सामायः
 सामायः प्रयोजनमस्येति वा सामायिकं रागद्वेषहेतुषु मध्यस्थतेत्यर्थं
 अथवा समय भाससेवोपदेशस्तत्र नियुक्तं कर्म सामायिकं स्ववहारेण जिन-
 स्नयनार्थास्तुतिजपाः । निश्चयेन च स्वात्मध्यानमेव सामायिकं । सामायिक
 मेव व्रतं सामायिकव्रत । किं, सर्वहिसादित्यागः सर्वत्र सर्वथा च हिमादीनां
 प्रमत्तयोगभाविना प्राणस्यपरोपगादिवस्त्राणां त्यागः परिहार सर्वत्रेति
 व्याख्यानादेशावकाशिकादस्य भेदः सूच्यते । कस्य, शिक्षामनिनः । क्विचिदि-
 ष्टस्य, ध्यातु सांभुत्येन तास्तीत्येन वा ध्यायत । क, स्वमात्मान अन्न-
 मुहूर्तमात्रं धर्मध्याननिष्ठस्येत्यर्थः । कस्यैव, मुनेरिव सर्वत्रमवप्रिमहाप्रह-
 रीहित्याद्यनिना तुष्यत्यर्थः । क, एकान्ते विविक्तस्थाने । क्विचिक्कालं, केशव-
 न्धादिमोक्षं यावत् केशवस्य आदिर्देशो मुष्टियन्वयस्यध्यानादीनां गृहीतनि-
 यमकालावच्छेदहेतूनां तेषां केशवत्वाद्य तेषां मोक्षो मोचनं तमवर्थापृत्य
 स्थितस्येत्यर्थः । सामायिकं हि चिकीर्षुषांपदं केशवस्यो वस्यध्यानादिषां

मया न मोच्यते तावत्साम्यान्न प्रचलिष्यामीति प्रतिज्ञा करोति ॥ (साधु-
त्वेनेत्यत्र साकल्येनेति पाठभेद) २८ ॥

सामायिकभावनासमय नियमयन्नाह—

परं तदेव मुक्त्यङ्गमिति नित्यमतन्द्रितः ।

नक्तं दिनान्तेऽवश्यं तद्भावेयच्छक्तितोऽन्यदा ॥ २९ ॥

टीका—भावेदभ्यस्येन्मुमुक्षु । किं तत्सामायिकमिति । नक्तं दिनान्ते
नक्तं च दिनं च नक्तदिने तयोरन्ते निशावसाने दिवसावसाने चेत्यर्थः ।
कथं, अवश्यं नियमेन । अथवा नास्तित्वस्य ध्याध्यादिपारतन्त्र्यं यत्र भावन
कर्मणि तदवश्यं यथा भवति । किंविशिष्टं सन्, अतन्द्रितं अनलसं । कथं,
नित्यं सर्वकालं । कुतो हेतोः, इति यतो भवति । किं तत्, तदेव सामायिक-
मेव । किंविशिष्टं मुख्यं मोक्षसाधनं । किंविशिष्टं, परमुत्कृष्टं । परमप्रक
रं प्राज्ञाचारित्रस्यैव साक्षान्मोक्षहेतुत्वसिद्धे ॥ एव तर्हि मध्याह्नादीं तत्र भाव-
यितव्यमिति शङ्कायामिदमाह—शक्तिर्नोऽन्यदति । भावेयन्मुमुक्षुस्तत् । कदाऽ
न्यदाऽन्यस्मिन्मध्याह्नादीं कालं । कथं, शक्तिं स्वशक्तिमपेक्ष्य । नियमकाला
दन्यदाऽपि तद्भावेन दोषाभावाद्गुणसद्भावाच्च ॥ २९ ॥

सामायिकत्वेन परीपहोपसर्गोपनिपाते सति तयोर्जयार्थं किं ध्यातव्यमि-
त्याह—

मोक्ष आत्मा सुखं नित्यः शुभः शरणमन्यथा ।

भवोऽस्मिन्वसतो मेऽन्यत्किं स्यादित्यापदि स्मरेत् ॥ ३० ॥

टीका—स्मरेत् ध्यायेत् । कोऽसौ, प्रतिपन्नसामायिकं किं तत्, इति
श्रुतम् । कस्या सया, आपदि विनिपाते परीपहोपसर्गमसर्गं इत्यर्थः । एतेन
प्रतिपन्नसामायिकेन परीपहोपसर्गां सौढव्या इत्याक्षिप्यते । किमेतादित्याह—
भवति । कोऽसौ मोक्षः । किं, आत्मा अनन्तज्ञानादिरूपत्वान् । तथा सुखं
अनाकुलचिद्रूपत्वान् । तथा नित्यं अनन्तकालभाविप्रध्वसाभावरूपत्वात् ।
तथा शुभं शुभकारणप्रभवत्याद्युभकार्यत्वाच्च । तथा शरणं समस्तविपदा-
न्यतया अपाद्यपरिरक्षणोपायत्वान् । तस्मात् किंरूपं इत्याह—अस्ति । कोऽसौ,

भव स्वोपात्तकर्मोद्भवयदाद्यनुगतिविवर्तपरिवर्तन । कथ, अन्यथा मोक्षविप-
रीतलक्षण अनारमा दु खमनित्योऽन्तरणमित्यथ । अस्मिंश्च भवे । वसतोऽ
यतिष्ठमानस्य मम किमन्यस्सुखदु ख्यादि स्यादभूदस्मि भविष्यति च किमवा-
पात एव पुन पुनर्भवेदित्यर्थ ॥ ३० ॥

सामायिकसिद्ध्यर्थमन्यत्र धावकेण किं वर्तम्यमित्यत्राह—

स्नपनार्चास्तुतिजपान् साम्यार्थं प्रतिमापिते ।

युञ्ज्याद्यथास्ननायमाद्याहते सद्कल्पितेऽर्हति ॥ ३१ ॥

टीका—युञ्ज्यात्प्रयोजयेत् मुमुक्षु । कान्, स्नपनार्चांस्तुतिजपान् स्नपन
माधुन्येद्यादी व्याख्यास्यते, अर्चाद्यो ज्ञानदीप्तिकायामत्र च प्राग्वध्यास्नान
व्याख्याता । क, स्नपनार्चान् युञ्ज्यात् अर्हति भगवदर्हरेषे । किंविशिष्टे,
प्रतिमापिते साकारस्थापनामवतारिते । कथ, यथास्नाय उपामकाप्यपनाद्या
गमानतिक्रमेण । किमर्थं, साम्यार्थं परमापंमामायिकसिद्ध्यर्थं अन्यत्र किं
प्रयोक्तव्यमित्याह—आद्यादित्यादि—युञ्ज्यात्प्राग्व्यापार्थी । किं तत्, आचारनय
नान् । ऋते चिना अन्यर्थादित्यथ । क, अर्हति । किंविशिष्टे, मद्कल्पिते
निराकारस्थापनापिते । एनेन कृतप्रतिमापरिग्रहा मद्कल्पिततासूत्राग्रहाधेनि
ये देवमेवाधिऽहता इति सूच्यते ॥ ३१ ॥

सामायिकस्य मुदुष्करव्यसाह्वामपाकरोति-

सामायिकं मुदुःसाधमप्यभ्यासेन साध्यते ।

निष्ठीकरोति वारिन्दुःकिं नाशमानं मुदुःपतन् ॥३२॥

टीका—साध्यते निष्पाद्यते । किं तन्, सामायिक । कन अभ्यासेन भग
वत्प्रवृत्त्या । किंविशिष्टमपि, दु साधमपि अनिदापेन निष्पादयितुमशक्यमपि ।
अत्र दृष्टान्तमाह किं न निष्ठीकरोति अनिम्न निम्न करोति । काश्या,
वारिन्दु । जलविन्दु । कम्, अशमानं निर्णयं । किं कुर्वन्, पतन् । कथ, मुदु
वोरधार । अत्र वाक्या अभ्याह—अभ्यासो हि कर्मणे कान्तन्मायदति । न
हि सहस्रिषानमाप्रेणोऽपिदुरपि घ्राणि निम्नगामाश्चातीति ॥ ३२ ॥

सद्विचारपरिदाराधमाह-

पश्चात्प्रापि मन्वानुज्ज्ञेदनुपस्यःपनं स्मृतेः ।

कायवाञ्छनसा दृष्टमणिपानान्यनादरम् ॥ ३३ ॥

टीका—उज्ज्ञेत् स्वप्नेत् । पन्तार्थी । कान्, पञ्च मन्वान् । इ, अत्रापि
 मन्वान्तरवाग्नामाविकेऽदि । किं किं, स्मृत्पुनरापानं कायवाञ्छनसा दृष्ट-
 मणिपानानि प्राणि, अनादरं च, तत्र स्मृतेरनुपस्यःपनं नामाविके अनेकाव-
 मित्यर्थं । अथवा नामाविकं मया कर्तव्यं न कर्तव्यमिति वा नामाविकं
 मया कृतं न कृतमिति चेति प्रबलप्रमादादस्मान्मर्त्त्यात् । स्मृतिमूलत्वा-
 द्वाग्नामागानुष्ठानस्य । कावेत्यादि दृष्टमणिपानं सावये प्रवर्तनं तत्र इत्यवा-
 दादिनामनिश्चलानुष्ठानावधारणं कायदुष्पानिधानं । बर्जयस्काराद्बर्जोऽर्थानव-
 गमधापनं च वाग्दुष्पानिधानं । शोधनोभङ्गोहाभिमानेऽप्योदयः कावेभ्यामङ्ग-
 मभ्रमस्य मनोदुष्पानिधानं । एते प्रयोऽभीचारा । मनोदुष्पानिधानस्य स्मृत्य-
 नुपस्यःपनस्य चाप्य भेदो भोपादावेसागनामाविके मन्मथिरमन्मथस्यापने
 प्रथमं । विनाया परिपश्यन्दिवायेनानवापनमस्यत् । अनादरोऽनुग्राहः
 प्रतिनियतवेत्तापो नामाविकस्याकरण स्यात्कथञ्चिद्वा कारण । करणान्तरमेव
 भोजनोदिस्यात्प्रथमं च । न चाप्राविधिहृतादूरमहृत्तमित्यनुयायचन प्रमाणी
 कृत्य भङ्गमभापनया नामाविकस्याप्रतिपत्तिरिति कर्तव्या । वर्तमानाप्यारभे
 भावितपूर्वेषां देहदेशविरापनस्य सम्भवात् । न र्वनावना तस्य भङ्गोऽदि
 मन्मथा सावद्य न करोमीत्यादिऽभ्यास्यानेऽनेकतरभङ्गोऽदि दोषग्रहावाप्त
 नामाविकस्याप्यग्नाभाव ह्यायमीनामतिचारैश्च । सुभावितनामाविकस्तु
 यदा भावको भवित्यति तदा तृतीयपदमेवाग्न्युपस्यमित्यर्थाति पुनो मतिव-
 स्त्वातिचारपरिहाराय पत्न ॥ ३३ ॥

अथ शोधनोपवागमनं लक्षयति—

स शोधनोपवासो यद्यत्तुष्यर्था यथागमम् ।

साम्यसंस्कारदाढ्याय चतुर्भुस्त्युज्ज्ञनं सदा ॥ ३४ ॥

टीका—भवति । होऽग्री, स शोधनोपवासो शोधने पर्यन्तुपवास उप-
 वसनं । यद्वि, यच्छास्त्रकेन विद्यते । किं तत्र, चतुर्भुक्तपुमान् चतुर्भुक्तो भुक्तानां
 भोग्यानामदानस्याद्यथाद्येयद्रव्याणां मुनिप्रियाणां च त्यागः । एका हि मुनि-

क्रिया धारणकदिने द्वे उपवासदिने चतुर्थां च पारणकदिने प्रत्यात्वायने ।
कस्या, चतुष्पथ्यां चतुर्णां पर्वणां समाहारश्चतुष्पथ्यां तस्यां । मासे मासे द्वयो-
रष्टम्योश्चतुर्दशयोरित्यर्थः । कथं, यथागमं भागमानतिक्रमेण । किमर्थं, साम्य-
संस्कारदाह्याय साम्यस्य सामापिकस्य संस्कार उत्कपेस्तस्य दाह्ये स्थिरी-
करणं परीपहाद्यापातेऽपि अविचलनं तस्मै । कदा, सदा सर्वस्मिन् काले
यावज्जीवमित्यर्थः ॥ ३४ ॥

एवमुत्तमं प्रोषधविधानमुक्त्वा मध्यमं जघन्यं च तदुपदेशुमाह—

उपवासाक्षमैः कार्योऽनुपवासस्तदक्षमैः ।

आचाम्लनिर्विकृत्पादि शक्त्या हि श्रेयसे तपः ॥ ३५ ॥

टीका—कार्यं कर्तव्यं । कोऽसौ, अनुपवासः जलवर्जनचतुर्विधाहारत्यागः ।
इदमुपवासोऽनुपवाम इति व्युत्पत्तेः । कै, उपवामाक्षमै प्रागुक्तलक्षणमुप-
वासं कर्तुमसमर्थं । तथा कार्यं । किं तत् । आचाम्लनिर्विकृत्पादि । कै, तद-
क्षमै अनुपवासमपि कर्तुमसमर्थं । तलाचाम्लमसंस्कृतमौवीरमिधौदनभो-
जनं । निर्विकृते विक्रियेते जिह्वामनसी येनेति विकृतिगौरभेशुरमफलरस-
धान्यरसभेदाच्चतुर्धा । तत्र गोरस क्षीरघृतादि, इक्षुरसः स्वण्डगुडादि, फल-
रसो द्राक्षाद्यादिनिष्यन्दो, धान्यरसस्तैलमण्डादि । अथवा यद्येन सह भुज्य-
मानं स्वदते तत्र विकृतिरित्युच्यते । विकृतेर्निष्क्रान्तं भोजनं निर्विकृतिः ।
आदिशन्दैर्नैकस्थानैकभक्तसत्यागादि । हि यस्मात् । भवति । किं तत्र ।
कस्मै, श्रेयसे पुण्याय वा । कया चरितं, शक्त्या बलेन वीर्येण च ॥ ३५ ॥

यथागममित्यस्यार्थं चतु श्लोक्या व्याचष्टे—

पर्वपूर्वदिनस्यार्थं भुक्त्वाऽतिथ्यशितोचरम् ।

लात्वोपवासं यतिवद्विविक्तवसतिं श्रितः ॥ ३६ ॥

धर्मध्यानपरो नीत्वा दिनं कृत्वाऽऽपराहिकम् ।

नयेत्त्रियामां स्वाध्यायरतः प्रासुकसंस्तरे ॥ ३७ ॥

टीका—नयेत्प्रमयेन् प्रोषधोपवासी । कां, त्रियामां रात्रिं । क, प्रासुकसं-
स्तरे निर्जन्तुकाया भूमौ निर्जन्तुकैश्च तृणदर्भादिभिः कृते शयने । किंचिशिष्टः

सन्, स्वाध्यायरतः । एतेन निद्रालस्ये त्यजेदिति लक्षयति । किं कृत्वा, विधाय । किं तन्, आपराह्निकं अपराह्णे भव कर्म मोक्षं त्रिपाकहरमित्यर्थः । किं कृत्वा, नीत्वा अतिक्रम्य । किं तन्, दिनं । किंविशिष्टं सन्, धर्मध्यानपर आज्ञापायत्रिपाकलोकमंस्थानविचर्यकाप्रचिन्तानिरोधलक्षणधर्मध्यानपरः । ध्यानोपरमे स्वाध्यायानुप्रेक्षाचिन्तनादिवमपि कार्यमिति परशब्देन प्रधानार्थेन सूच्यते । किंविशिष्टो भूत्वा, धित अधिष्ठितः । कां, विरिक्तवन्ति विविक्तां प्रासुकं अयोऽयजनरहितां निर्जनं वा वसति स्थानं । किं कृत्वा, ज्ञात्वा म्बीकृत्य । क, उपवासं । क्विन्, यतियत् यतिना तुल्यं यथा यतिभोजनानन्तरमेवोपवासं गृह्णाति विधिवाप्तुश्च समीपं गत्वा पुनरुच्चारयति । सावद्यथापारं शरीरसंस्कारमग्रह्य च मदा त्यजति एव प्रोपधे धावतोऽपि प्रवर्ततामित्यर्थं ॥ किं कृत्वा, भुज्या यथाविधि भोजनं कृत्वा । कथं, अतिथ्यशितोत्तर अतिथेरशिताद्भोजनविधापनादनन्तरमतिथिं भोजयित्वा इत्यर्थः । क, अर्धे । कस्य, पूर्वपूर्वदिनस्य सप्तम्याद्योदय्याश्च अर्धे प्रहरद्वये वा किञ्चिन्पूनेऽधिकेऽपि वा । समेऽप्यसमेऽपि वाऽशेऽर्धशब्दस्य रुद्धत्वात् ॥ ३६।३७ ॥

ततः प्राभातिकं कुर्यात्तद्व्यापान् दशोत्तरान् ।

नीत्वाऽतिथिं भोजयित्वा भुञ्जीतालैलयतः सकृन् ॥

टीका—कुर्याद्विध्यान् प्रोपवोपवाप्ती । किं तन्, प्राभातिकं प्रभाते मवं चर्मावश्यसादिकं । कस्मान्, तत यथोक्तविधिना प्रहरपट्कनयनादनन्तरं । ततश्च भुञ्जीति भोजनं कुर्यान् अमौ । कस्मादलैलयत भोजने आयत्ति सकृन् इत्यर्थः । कथं, सकृदेऽथारं पारणकदिनेऽप्येकमुक्तं कुर्यादित्यर्थः । किं कृत्वा, नीत्वा लङ्घयित्वा । कान्, यामान् प्रहरान् । कति, दश । किंविशिष्टानुत्तरान् । अष्टावुपवासगोचराहोरात्रस्य द्वौ चोत्तरदिनस्य । क्विन्, तद्वन् पूर्वोक्तपद्मप्रहरवन् ॥ ३८ ॥

पूजयोपवसन् पूज्यान् भावमयैव पूजयेत् ।

प्रासुकद्रव्यमग्न्या वा रागाङ्गं दूरमुत्सृजेत् ॥ ३९ ॥

कर्तुमाह—द्रव्यविशेषवितरण वक्ष्यमाणलक्षणवित्तिष्टद्रव्यदानं । कस्मै, पात्र विशेषाय । वस्य कर्तुं, दातृविशेषस्य । केन, विधिविशेषेण । कस्मै, फल- विशेषाय ॥ ४१ ॥

अतिथिशाब्दव्युत्पादनमुखेनातिथिलक्षणमाह—

ज्ञानादिसिद्धयर्थतनुस्थित्यर्थान्नाय यः स्वयम् ।

यत्नेनातति गेहं वा न तिथिर्यस्य सोऽतिथिः ॥४२॥

टीका—भवति । कोऽसावतिथि । य किं, योऽतति सर्वदा गच्छति । उकिं तनु, गेह दातृगृह । केन, यत्नेन सयमाविराधनेन । कथं, स्वयं आह्ना- नादिना विना । किमर्थं, ज्ञानादीन्वादि—ज्ञानादीना सिद्धि साधन सम्पूर्णा- करण ज्ञानादिसिद्धिरर्थं प्रयोजन यस्या सा ज्ञानादिसिद्धयर्था सा चासौ तनुश्च शरीर ज्ञानादिसिद्धयत्तनु तस्या स्थितिर्यावदायुरवस्थान सैवार्थं प्रयोजन यस्य तत्तदर्थं तच्च तदत्र च भोजन तस्मै वा । अथवा सोऽतिथिर्भ- ष्यते । उपलक्षणात्परोत्सर्वा च । नास्ति तिथिर्यस्येत्यतिथिरिति व्युत्पत्तेः । उक्तं च—“ तिथिपरोत्सवा सर्वे त्यक्त्वा येन महात्मना । अतिथिं त विजान- नीयाच्छेषमभ्यागत विदुः ” ॥ ४२ ॥

पात्रस्वरूपसत्या निर्णयार्थमाह—

यत्तारयति जन्माब्धेः स्वाश्रितान्यानपात्रवत् ।

मुक्त्यर्थगुणसंयोगभेदात्पात्रं त्रिधा मतम् ॥ ४३ ॥

टीका—भक्ति भवति । किं तत्पात्र । कतिवा, त्रिधा त्रिभेद । कस्मात्, मुक्तेरर्थो निमित्त कारण, मुक्तिर्वाऽर्थं प्रयोजन येषां ते मुक्त्यर्थास्ते च ते गुणाश्च सम्यग्दर्शनाद्यो मुक्त्यर्थगुणास्तेषां संयोग मयुज्यमानत्व तेन भेदो विशेषस्तस्मात् । यत्किं, यत्तारयति पार प्रापयति । कान्, स्वाश्रितान् दान- स्य कर्तृहेतुकत्रेणुमन्तृन् । कस्मात्, जन्माब्धे ससारादर्णवादिषु । किंवा, यानपात्रवत् यानपात्रमभोधिस्थ यथा स्वाश्रितान् सौयात्रिकादीन् समुद्रा- त्तारयति तथा ससारादाश्रितान् यत्तारयति तत्पात्रमित्यर्थं ॥ ४३ ॥

एतदेव विशेषयन्माह—

यतिः स्यादुत्तमं पात्रं मध्यमं श्रावकोऽधमम् ।
सुदृष्टिस्तादृशिष्टत्वं विशिष्टगुणयोगतः ॥ ४४ ॥

टीका—स्यात् । किं तत्, पात्र । किं विशिष्ट, उत्तममुत्कृष्ट । किं तत्, यति न्युज्यमानरत्नत्रय । तथा मध्यम पात्र स्यात् । किं तत्, श्रावक सद्युज्यमानसम्यग्दर्शनज्ञानविकल्परसंयमः । तथा अधम पात्र स्यात् । किं तत्, सुदृष्टिरसयतसम्यग्दृष्टिः । स्याच्च । किं तत्, तद्विशिष्टत्वं तेषामुत्तममध्यमाधमपात्राणां विशेष परस्परतः परेभ्यश्च भेदः । कस्मान्, विशिष्टगुणयोगतः गुणविशेषसम्यग्ध्यातः ॥ ४४ ॥

दानविधेः प्रकारान् वैशिष्ट्यं चाह—

प्रतिग्रहोच्चस्थानांघ्निक्षालनार्चनतीर्तविदुः ।
योगान् शुद्धीश्च विधीन् नवादरविशेषितान् ॥ ४५ ॥

टीका—विदुः जानन्ति पूर्वाचार्याः । कान्, विधीन् दानप्रयोगोपायान् । कति, नवः । किमाख्यान्, प्रतिग्रहादीन् । किं विशिष्टान्, आदरविशेषितान् आदरेण यथायोग्यभक्त्युपचारेण वैशिष्ट्यं नीतान् ॥ तत्र प्रतिग्रहः स्वगृहद्वारे यतिं दृष्ट्वा प्रसादं कुरुतेत्यभ्यर्च्य नमोऽस्तु तिष्ठेति त्रिभणित्वा स्वीकरणं । उच्चस्थानं स्वगृहान्तं स्वीकृतयतिं नीत्वा निरवधानुपहृतस्थाने उद्यासने निवेशनं ॥ अंघ्निक्षालनं तथास्वीकृतनिवेशितसंयतस्य प्रामुकोदकेन पादघावनं तत्पादोदकवन्दनं च ॥ अर्चं तथाक्षालनाग्रे सयतस्य गन्धाक्षतादिभिः पादपूजनं ॥ आनतिं तथापूजितसयतस्य पञ्चाङ्गप्रणामकरणं । पूर्णं पञ्च ॥ तथा योगशुद्धयो मनोवाक्यप्रसन्नयन्त्रिः ॥ एका चाक्षुश्चि तत्र मनः शुद्धिरार्तर्तः (द्वर्जनं) । वाक्यशुद्धिः परंपरकंशादिप्रचोवर्जनं ॥ कायशुद्धिः सर्वत्र सत्तृणाचारतया प्रवर्तनं ॥ अक्षुश्चि चतुर्दशमरुहहितस्याहास्यं यत्तनया शोषितस्य हस्नपुटेऽर्पणम् ॥ ४५ ॥

देयद्रव्यविशेषनिर्णयार्थमाह—

पिण्डशुद्धयुक्तमन्नादिद्रव्यं वैशिष्ट्यमस्य तु ।
रागाद्यकारकत्वेन रत्नत्रयचयाङ्गता ॥ ४६ ॥

टीका—भवति । किं तत्, द्रव्यमर्थादेय । किंविशिष्टमन्नादि आहारौप
धावासपुरतकपिच्छिकादि । किंविशिष्ट तत् पिण्डशुश्रूक्ष पिण्डशुद्धौ पिण्ड
शुद्धिप्ररूपणार्थं पूवमनगारधर्मस्कन्धे पञ्चमाध्याये प्रतिपादित । अस्य तु
यथोक्तदेयद्रव्यस्य पुनर्भवति । किं तत्, वैशिष्ट्य विशेष । किं तत्, रत्न
तयचयाङ्गता सम्यग्दर्शनादिवृद्धिकारणञ्च । केन, रागाद्यकारकत्वेन रागद्वे
पासयममददु स्वचयाद्यजनकत्वेन ॥ ४६ ॥

दातृलक्षण तद्वैशिष्ट्यं चाह—

नवकोटीविशुद्धस्य दाता दानस्य य पतिः ।

भक्तिश्रद्धासस्वतुष्टिज्ञानालौक्यक्षमागुणः ॥ ४७ ॥

टीका—स दाता भण्यते पूर्वाचार्यै । य किं यो भवति । किंविशिष्ट पति
स्वामी प्रयोक्ता । कस्य, दानस्य देयस्य दत्तिक्रियाया वा । किंविशिष्टस्य, नवका
टीविशुद्धस्य नवकोट्य मनोवाक्यै प्रत्येककृतकारितानुमतानि । अथवा देय
शुद्धिस्तकृते च दातृपात्रशुद्धी, दातृशुद्धिस्तकृते च दयपात्रशुद्धी पात्रशुद्धिस्त
कृते च देयदातृशुद्धी चेत्पार्षोक्ता । नवकोटीभिर्विशुद्धमकृतपिण्डशुश्रूक्षदोषस
म्पर्कभार्षोक्त् तत्पथे तु नवकोट्या विशुद्धा मुप्रमिद्धा यत्रेति विग्रह । किंवि
शिष्ट सन्, भक्तीत्यादि भक्त्यादय मसगुणा विशेषणानि परासाधारणानि
यस्य स तथोक्त । तत्र भक्ति पात्रगुणानुराग । श्रद्धा पात्रदानफले प्रतीति ।
सर्व सत्त्वात्त्या मनोगुण स्वपवित्रस्यापि स्वात्म्याश्चर्यकारिदानप्रवृत्त्यङ्ग ।
तुष्टि दमे दीयमाने च ग्रहण । ज्ञान द्रव्यादिवेदित्व । अलौक्य सासारिक
फलानपेक्षा । क्षमा दुर्निवारकालुष्यकारणोत्पत्तावपि कौपाभाव ॥ तदुक्त—
भाष्यके सौष्टिक शब्द सविज्ञानमलोलुपम् ॥ सात्त्विक क्षमक सत्तो दानार
सप्तधा विदु ॥ १ ॥ किं च । सत्त्वादिगुणदातृक दानमपि सात्त्विकादि
भेदादिविधमिष्यते । तदुक्त— आनिधेय हित यत्र यत्र पात्रपरिक्षणम् ॥
गुणा श्रद्धादयो यत्र तदान सात्त्विक विदु ॥ १ ॥ यदात्मवर्णनप्राप क्षणि
काहार्यविभ्रमम् ॥ परप्रत्ययसम्भूत दान तद्राजस मनम् ॥ २ ॥ यथा
पात्रममावेक्षमसङ्कारममन्नुतम् ॥ दामभृत्यवृत्तोपयोग दान तामसमूचिर
॥ ३ ॥ उत्तम सात्त्विकं दान मध्यम राजस भवेत् ॥ दानानामैव सर्वेषा
जघन्य तामस पुन ॥ ४७ ॥

दानफल तद्विशेष च व्याचष्टे—

रत्नत्रयोच्छ्रयो भोक्तुर्दातुः पुण्योच्चयः फलम् ।
मुक्त्यन्तचित्राभ्युदयप्रदत्वं तद्विशिष्टता ॥ ४८ ॥

टीका—भवति । किं तत्, फल दानस्य माध्य । कस्य, भोक्तुराहाराद्युप-
योक्तु । किं तत् रत्नत्रयोच्छ्रय सम्यग्दर्शनादीनामुद्गति तथा तत्फल भवति ।
कस्य, दातुर्दायकस्य । किं तत्पुण्योच्चय सुकृतराशि । भवति । काऽसी,
तद्विशिष्टता तस्य दानस्य फलस्य वैशिष्ट्य । किं तत्, मुक्त्यन्तेत्यादि चित्र
नानाप्रकारा इन्द्रचक्रिजलदेवतीर्धकरादिपदलक्षणा विश्वविस्मयकराश्च अभ्यु-
दयाश्चित्राभ्युदया, मुक्तिरन्तजानादिचनुष्टयशसिलक्षण नि श्रेयस अन्ते
अवसाने फलोपभोगच्छेदे येषां ते मुक्त्यन्तारस्ते च ते चित्राभ्युदयाश्च मुक्त्य-
न्तचित्राभ्युदयास्तान् प्रकर्मणाप्रतिबन्धलक्षणेन ददाति सम्पादयतीति तद्यद्,
तस्य भावस्तत्त्वम् ॥ उक्तं च— पात्रदान फल मुक्त्य मोक्ष तस्य कृपेरिव ॥
पलालमिव भोगास्तु फल स्वादानुपन्निकम् ' ॥ ४८ ॥

गृह्यापारप्रभवपातकापिनोदनमामर्थं मुनिदानम्य दर्शयति—

पञ्चमूनापरःपापं गृहस्थःसञ्चिनोति यत् ।
तदपि क्षालयत्येव मुनिदानविधानतः ॥ ४९ ॥

टीका—यत्पाप सञ्चिनोति सम्बन्धाति गृहस्थ । किंविशिष्ट सत्, पञ्च-
सूनापर, पेपणी कुट्टना चुली उदकुम्भी प्रमानेनो चेति पञ्च क्रिया सूना
इति प्रसिद्धा । सूना इव सूना प्राणियातस्थानसाधर्म्यात् । पञ्च सूना पराः
प्रधानानि यस्य स पञ्चमूनापर । भासाभवश्यम्भावि-वाद्गृहस्थस्य प्राधान्ये-
नोपादान । तेन ततो अन्यान्यपि पापकर्मणि गुणभावेन गृह्णिणः सगृह्यन्ते ।
क्षालयत्येव अवश्य स्फोटयति । गृहस्थ । किं तत्, तदपि पञ्चावश्यकार्यन्या
पारहेतुक पाप । अपिर्विस्मये समुच्चये वा । न केवल तदेव पाप क्षालयति
न्यापारान्तरप्रभवमपीत्यर्थं । कस्मान्, मुनिदानविधानत मुनये उक्तमप्राप्य
दान स्वपरोपकाराय स्वद्रव्यातिसर्जन मुनिदान तस्य विधान विधिवत्प्रयोग
तस्मात्तेन वा ॥ ४९ ॥

दानस्य कर्त्रादीनां फलानि दृष्टान्तमुद्धेन स्पष्टयति—

यत्कर्ता किल वज्रजङ्घनृपतिर्यत्कारयित्री सती

श्रीमत्यप्यनुमोदका मतिवरव्याघ्रादयो यत्फलम् ।

आसेदुर्मुनिदानतस्तदधुनाऽप्याप्तोपदेशाद्दक-

व्यक्त कस्य करोति चेतासि चमत्कारं न भव्यात्मनः ॥५०॥

टीका—किल एवं ह्यपि ध्रुयते । यद्दामेदु प्राप्ता । के ते, मुनि-
दानस्य कर्त्रादिभायमापन्ना वज्रजङ्घमहाराजप्रभृन्वय । किं तत्फल । कस्मात्-
मुनिदानत । तत्कस्य चेतसि चमत्कारं न करोतीति समुदायेनार्थकथनं ।
इयं तु प्रत्येकवाक्यपरिसमाप्तिरिदानीं प्रदर्शयते । यत्किल वज्रजङ्घनृपतिरूप,
लक्ष्मणनगराधिपतिर्यत्कर्ता नाम नृपतिराससाद् प्राप्त । किं तत्फल । कस्मात्-
मुनिदानत । किंविशिष्टं सन्, कर्ता दानस्य स्वातन्त्र्येण विधाता । यच्च
आसमाद् । काऽस्यै, सती पतिव्रता । किनाम्नी, श्रीमती पुण्डरीकिणीना-
थस्य वज्रदन्तचक्रिण पुत्री वज्रजङ्घनृपते पत्नी । किं तत्, फल । कस्मात्-
मुनिदानत । किंविशिष्टा सती, कारयित्री स्वभर्तुर्दानं कुर्वत प्रयोजयित्री ।
अपि समुदाये पूर्वोत्तरत्र च चशब्दार्थं योज्य । यच्च आमेदु प्राप्ताः । के
ते, मतिवरव्याघ्रादयो मुनिदानत फलं । मतिवरो वज्रजङ्घनृपतेर्मन्त्री
आदिशब्दादानन्दो नाम तस्यैव पुरोहितोऽम्भनाभिधान सेनापतिर्धनमि-
त्रनामा च श्रेष्ठी । पुनरादिशब्दात्मूकरो वानरो नकुलश्च गृह्यते । मतिवरश्च
न्याग्रश्च मतिवरव्याघ्री तावदी । येषामानन्दात्पुरोहितादीनां तद्दानवासिसू-
करादीनां च ते मतिवरव्याघ्रादय इति विग्रहः । किंविशिष्टा सन्तोऽनुमो-
दका एव साधु करोतीति तद्दानस्यानुमन्तारं, तत्कर्तृत्वकारयितृत्वानुमोदक-
स्वपरिणामद्वारायातमुकृतसंघातहेतुकं मुनिदानफलं कर्तृकस्य भव्यात्मन-
चेतसि चमत्कारं न करोति । सर्वस्यापि करोतीत्यर्थः । कदा, अधुनाऽपि ।
किं पुनस्तत्काले । किंविशिष्टं सन्, आप्तोपदेशाद्भव्यकं आप्तानां परापरगुरु-
णामुपदेशो रहस्यवाक्यमाप्तोपदेश स एवाद्भूत आदर्शः । स्वविषयायैस्पष्टप्रती-
तिनिमित्तं वादाप्तोपदेशाद्भूतस्तत्र तेन वाच्यकं प्रतीतियोग्यतां नातम् ॥१०॥

अधुना अतिथ्यन्वेपगाविधिं श्लोकद्वयेनाह—

कृत्वा माध्याह्निकं भोजतुपुद्युक्तोऽतियये ददे ।

स्वार्थं कृतं भक्तमिति ध्यायन्नतिधिमीक्षताम् ॥ ५१ ॥

टीका—ईक्षतामतिधिसविभागवती धावक अन्वेयतु । क, अतिधि । किं कुर्वन्, ध्यायन् मुक्ताप्रतया चिन्तयन् । किमिति, एतत् । किमेदमित्याह—ददे प्रयच्छाम्यह । किं तत्, भक्तमाहार । कस्य, अतिधये प्रागुक्तलक्षणाय । किंविशिष्ट, कृत साधित । किमर्थं, स्वार्थं आत्मार्थं आत्मनो निमन्त्रणादां सत्यात्मीयार्थमपि । स्वस्य इदं स्वार्थमित्यस्य कृता पदेन विग्रह । कीदृशो भूत्वा, एतद्ध्यायन्नतिधिमीक्षतामित्यत्राह—उद्युक्त उद्यत । किं कर्तुं, भोजनं भोजनं करिष्याम्यहमित्यभ्यवमानाभिमुख । किं कृत्वा, कृत्वा विधाय । किं तत्, माध्याह्निकं मध्याह्ने भव कर्म स्नानदेवाचंनादिक ॥ ५१ ॥

द्वीपेष्वर्धतृतीयेषु पात्रेभ्यो वितरन्ति ये ।

ते धन्या इति च ध्यायेदतिथ्यन्वेषणाग्रतः ॥ ५२ ॥

टीका—ध्यायेद्य चिन्तयेत् । कोऽसौ, अनिध्यन्वेषणोद्यत धायक । किं, इति एतत् । वर्तन्ते । के, ते गृहस्था । किंविशिष्टा, धन्या पुण्यवन्त । ये किं, ये वितरन्ति यथाविधि प्रयच्छन्ति । केभ्य, पात्रेभ्य । केषु, द्वीपेषु किंविशिष्टेषु, अर्धतृतीयेषु जम्बूद्वीपे घातकीमण्डे पुष्करचरद्वीपस्य चार्धे अर्धे तृतीयो येषां ते अधतृतीया इति विग्रह ॥ ५२ ॥

भूम्यादीनां देयव्यं प्रहणादां च दानं नैष्ठिकस्य हिंसासम्यक्त्वोपघातहेतु
त्वप्रकाशनेन निषेदुमाह—

हिंसार्थञ्चान्न भूगोलोहगोश्वादि नैष्ठिकः ।

दद्यान्न ग्रहसङ्क्रान्तिश्राद्धादां च सुदृग्दृष्टि ॥ ५३ ॥

टीका—न दद्यान्न प्रयच्छेत् । कोऽसौ, नैष्ठिको दशान्तिकादिगृही । किं तत्, भूगोलोहगोश्वादि भूश्च भूमिगोह च गृह लोह च शस्त्रोपादानं गोश्वानइवाही अश्वश्च घोटकौ भूगोलोहगोश्वाग्ने आदयो यस्य कन्याहेमितिलक्ष्यत्वाद्वांछे पुण्यार्पतया देयवेन समर्पितस्य द्रव्यस्य तत् भूगोहादिद्रव्यं नैष्ठिको न

दद्यात् । कस्मात्, हिंसार्थत्वात् प्राणिवधनिमित्तत्वात् । एतस्योत्तरस्य च समर्थनं ज्ञानदीपिकाया विन्नरतोऽभिहितं प्रतिपत्तव्यं । न च दद्याद्भैष्टिकं स्वद्रव्यं । कस्मिन्, ग्रहसक्रान्तिश्राद्धादौ ग्रह सूर्याचन्द्रममोरपराग, मशान्ति सूर्यस्य राश्यन्तरसक्रमण श्राद्ध, मृतपिश्याद्युद्देशेन दान, ग्रहश्च मशान्तिश्च श्राद्धानि तान्यादयो यस्य वारव्यतिपादादौर्वाह्ये पुण्यार्थत्वेन समर्थितस्य पर्वणस्तद्ग्रहादि पर्वे तस्मिन् । तस्य पुण्यार्थदानविषयत्वव्यवहाराया दोषममर्थं नार्थमाह—किंविशिष्टे तत्र, सुदृग्गृहि सम्पत्त्वयातके । यद्यपि च भैष्टिक इति वचनात्प्राक्षिकस्यानुत्पन्नसम्बन्धवावस्थतया भूम्यादिदान न प्रतिपिष्यते तथापि ग्रहणादौ तस्यापि दानमविधेयमेव सम्बन्धोपघातस्य तेनाप्युद्देश्य परिहार्यत्वात् ॥ ५३ ॥

तद्ग्रतातिचारपरिहारार्थमाह—

त्याज्याः सचित्तनिक्षेपोऽतिथिदाने तदावृत्तिः ।
सकालातिक्रमपरव्यपदेशश्च मत्सरः ॥ ५४ ॥

टीका—त्याज्या तद्ग्रतिना वर्जनीया । के ते, सचित्तनिक्षेपस्तदावृत्ति कालातिक्रमपरव्यपदेशाभ्यां सह मत्सरश्चेत्यमी पञ्चातिचारा । क अतिथि दाने अतिथिसविभागप्रत । तत्र सचित्तनिक्षेप—सचित्ते सजीवे पृथिवीचल कुम्भोप(चुलि)भुवलिधान्यादौ निक्षेपो देयस्य वस्तुन स्थापन । तच्चादानपुण्या तत्र निक्षेप्यमाणमतिचार । तुच्छवृद्धि खलु सचित्तनिक्षिप्त किल सयता न गृह्णन्तीत्यभिप्रायेण देय सचित्ते निक्षिपतीति तच्च । सयत- प्वगृह्णन्तु लाभोऽय ममेति च मन्यत इति प्रथम ॥ १ ॥ तदावृत्ति तेन सचित्तेन पत्रपुण्यादिना तथाविधैश्च पुण्या आवृत्तिराच्छादनं द्वितीय ॥ अथवा सचित्तनिक्षिप्त तत्पिहित च मन्यतस्याज्ञानत प्रयुज्यमानमतीचार ॥ २ ॥ कालातिक्रम माधूनामुचितस्य भिक्षासमयस्य लङ्घन । स च दती- नयोग्ये काले भोजयतोऽनगारवेलाया वा प्रागेव पश्चाद्वा भुजानस्य च तृतीय स्यात् ॥ ३ ॥ परव्यपदेश परस्यान्यस्य सम्यन्धीद् शुद्धव्यङ्गादीनि विशेषेणापदेशो व्याजाद्यदि वाऽयमत्र दाता दीयमानोऽप्ययमस्येति समर्पण चतुर्थ ॥ ४ ॥ मत्सर कोप । यथा मार्गित सन् कुप्यति, मत्सि --

मार्गितन ददाति प्रयच्छन्नोऽप्यद्राभावा वा, अ रद् गुगामहिणु व वा
मत्सर । यथाऽनेन तावच्छ्रावकेण मार्गितन दत्त किमहमस्मादपि हीन
इति परोक्षसिद्धिमनस्याद्ददाति । एतच्च मत्सरशब्दस्यानेकाध्यात्म्यच्छेता।
तदुक्त—मत्सर परमम्पत्यक्षमाया तद्वति क्रुधि ॥ एत पूव चाज्ञानप्रमादा-
नामतिचारा । अन्यथा तु भद्रा एवेति पिभावनीयम् ॥ ५४ ॥

प्रकृतार्थोपसहारपुरस्सरमुक्तशेष निदिशन् ध्रावकस्य महाध्रावकवमाह-

एवं पालयितुं व्रतानि विदधच्छ्रीकानि सप्तमला-
न्यागूर्णः समितिपन्नारतमनोदीप्राप्तवाग्दीपकः ।

वैयावृत्यपरायणो गुणवतां दीनानतीवोद्धर-

श्रयीं देवसिकीमिमां चरति यः स स्यान्महाध्रावकः ॥५५॥

टीका—स्यात् भवेत् । कोऽसौ म गृहो । किंविशिष्टो महाध्रावक महा-
निन्द्रादीना पूय । शृणोति तत्र गुरुस्य इति ध्यायक महोऽज्ञासो ध्रावकश्च
महाध्रावक । य किं, यश्चरति अनुनिष्ठति । का चयां आचार । किंविशिष्टा,
देवसिकीं दिवसे अहोरात्रे भवा देवसिकी ता । पुन किंविशिष्टा, इमां अन-
न्तराध्याय वक्ष्यमाणा । कि कुर्वन् विदधन् आचरन् । कानि, शीलानि व्रत
परिरक्षणानि । कति, सप्त गुणव्रतत्रयशिक्षाव्रतचतुष्टयलक्षणानि । किंविशि-
ष्टानि विदधन्, अमलानि निरतिचाराणि । कथमेवमुक्तप्रकारेण । कि कर्तुं,
पालयितुं पालयिष्याम्यहमित्यभिप्रायेण । कानि, व्रतानि सम्यग्दर्शनपूर्वाणि
निरतिचारपञ्चाशुव्रतानि । किंविशिष्ट सन् आगूर्ण उच्यते । कामु समितिषु
ध्रुतनिरूपितक्रमणपर्याभियपणादाननिक्षेपोऽर्गाप्रभृतिषु सयमरूपाणुव्रतनिष्ठ
इत्यथ । अणुव्रतमहाव्रतानि हि समितिसहितानि सयमस्तद्वहितानि विर-
तिरिति सिद्धान्त । तदुक्त—अणुव्रतमहत्त्वयाह समिदीमहिदायं भवमो
समिदीह विना विरदि इति ॥ पुन किंविशिष्ट अनारतमनोदीप्राप्तवाग्दीपक
आप्ताना परापरगुरूणा ध्यावचनमाप्तवाक् तन्त्रयध्रुतज्ञानमिह गृह्यते । कारणे
कायापचारान् । आप्तवागेव दीपक प्रदीप स्वरप्रकाशकत्वादाप्तवाग्दीपक
परमागमप्रदीपक, अनारत सतत मनसि चित्ते दीपः दीपनशीलाऽनारतम-
नोदीप्रस्तथाविध आप्तवाग्दीपको यस्य स तथोक्त । पुन किंविशिष्टो, वैया-

घृत्यपरायणो वैयावृत्यं निरवद्यवृत्त्या आपत्प्रतीकार तत्र परायणस्तत्परः। केयां,
गुणवता गुणभाजां संयमविकल्पातिशयभाजां रसनग्रयाराधकानां वा । पुनः
किं कुर्वन्, उद्धरन् दुःखादिमोचयन् । कान्, दीनान् अवृत्तिव्याधिशोकातान् ।
कथमतीव पाक्षिकापेक्षयाऽतिशयेन । एतेन सम्यग्दर्शनशुद्धत्वं प्रतभूषणभू-
षितत्वं निर्मलशीलनिधित्वं संयमनिष्ठत्वं जिनागमशुद्धत्वं गुरशुभ्रूपकत्वं दया-
दिसदाचारपरत्वं चेति सप्तगुणयोगाम्महाभावकत्वं कस्यचित्सुकृतिन काला-
दिलब्धिधिवशेषवशाद्भवतीति तात्पर्यार्थोऽत्र प्रतिपत्तव्य इति भद्रम् ॥ ५५ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपज्ञधर्माभृतसागारधर्मदीपिकाया
भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितधनुर्दश प्रक्रमाव
पद्यमोऽध्याय समाप्तः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः ।

इदानीमाहोरात्रिकमाचारं धावकस्योपदेष्टुकाम पूर्वं पौर्वंङ्किमीमितिकर्न-
स्यतां चतुर्दशभिः श्लोकैर्व्याकरोति—

ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय वृत्तपञ्चनमस्कृतिः ।

कोऽहं को मम धर्मः किं व्रतं चेति परामृशेत् ॥ १ ॥

टीका—परामृशेत् चिन्तयेत् धावक । कि, इति एतत् । तथा—कोऽह
रात्रियो ब्राह्मणादिर्वा इश्वाकुचशोन्नवोऽन्यवंशोन्नवो वाऽहमित्यादि चिन्त-
येत् । तथा को मम धर्मो जनोऽन्यो वा धावकीयो यत्यादिसंबन्धी वा मे
देवादिमाक्षिकं प्रतिपन्नो वृष इति चिन्तयेत् । तथा किं व्रतं मूलगुणरूपम-
शुभतादिरूपं वा मम । वशब्दात् के गुरवो ममेति । कुत्र ब्राह्मे नगरादी वा
वसामीति । कोऽयं कालः प्रभातादिरिति चेत्यादि समुच्चियते । स्ववर्णादि-
स्मृती हि तद्विरुद्धपरिहारं सुप्तेन करोति । कथमभूतो भूत्वा, वृत्तपञ्चनम-
स्कृतिः अन्तर्जल्पेन बहिर्जल्पेनापि वा घृता पठिता पञ्चनमस्कृति णमो
अरहंताणमित्यादिगाधारूप पञ्चनमस्कारो येन स तथोक्तः । किं कृत्वा

अनुवादमुखेन चैत्यालयव्रजनविधिमाह-

यथाविभवमादाय जिनाद्यर्चनसाधनम् ।

व्रजर्कात्कुटिको देशसंयतः संयतायते ॥ ६ ॥

टीका—सयतायते सयत यतिमिवात्मानमाचरति । कोऽर्मा, देशसयतः-
श्रावक । कि कुर्वन्, व्रजन्गच्छन् । किविशिष्ट सन्, कौत्कुटिक पुरो युगमा-
त्रप्रेक्षीत्यर्थं । कि कृत्वा, आदाय गृहीत्वा । किं तत्, जिनादीनामर्हन्नुना-
चायाणामचनसाधन पूजाङ्ग जलगन्धाक्षतादिक । कथं यथाविभव स्वमग्नद-
नुसारेण ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा जगद्बोधकरं भास्करं ज्योतिरार्हतम् ।

स्मरतस्तद्गृहीशरोध्वजालोकोत्सवोऽयहत् ॥ ७ ॥

टीका—भवति । कोऽर्मा, तद्गृहीशरोध्वजालोकोत्सव त्रिनचैत्यालयशिर-
रकेतनदर्शनानन्द । किविशिष्टोऽयहत् पापहर । कस्य, तथागच्छत श्राव-
कस्य । किं कुर्वत, स्मरत स्मृतिविषयीकुर्वत । किं तत्, ज्योति शानमय
वाञ्छय वा तेज । किविशिष्टमार्हत जन । कि कृत्वा, दृष्ट्वा आलोक्य । क-
भास्करमादित्य । किविशिष्ट, जगद्बोधकर जगता दिवाचरप्राणिनां बोध निद्रा-
पनोद करोतीत्येवशील उद्यन्तमित्यर्थं । पक्षे बहिरात्मप्राणिनां मोहनिद्रा-
प्रहरणशीलम् ॥ ७ ॥

वाद्यादिशब्दमाल्यादिगन्धद्वारादिरूपकैः ।

चित्ररारोहदुत्साहस्तं विशोन्निसहीगिरा ॥ ८ ॥

टीका—विशेत् प्रविशेदसौ । क, त त्रिनालय । कथा, निसहीगिरा निस-
हीति शब्दमुच्चारयन्नित्यर्थं । किविशिष्ट सन्, आरोहदुत्साह प्रवर्द्धमानधर्मा-
चरणोद्योग । कं, वाद्यादीत्यादि वाद्यानां प्राभातिकनूर्याणामादिशब्देन स्ना-
ध्यायस्तुतिमङ्गलगीतादीनां च शब्दैर्निनादै । तथा माल्यादीनां चम्पकपुष्पा-
दिमालानां आदिशब्देन धूपचूर्णादीनां च गंधैरामोदैस्तथा द्वारस्य प्रवेशमुखस्य
आदिशब्देन तोरणस्तम्भशिखरादीनां च रूपैश्चेतनाचेतनप्रतिष्ठन्दै । किवि-
शिष्टैश्चित्रानांप्रकारैर्विस्मयकरैश्च ॥ ८ ॥

क्षालितांघ्रिस्तथैवान्तःप्रविश्यानन्दनिर्भरः ।

त्रिः प्रदक्षिणयेन्नत्वा जिनं पुण्याः स्तुतीः पठन् ॥ ९ ॥

टीका—प्रदक्षिणयेत् प्रदक्षिणीकुर्यादसौ । कं, जिनं स्थापनाहन्तं । कथं, त्रिखीन् वारान् । किं कुर्वन्, पठन् निगदन् । काः, स्तुती. स्तवनवाक्यानि । किंविशिष्टा, पुण्याः ज्ञानभयेगादिगुणप्रत्यन्तीकरणेन अशुभकर्मनिर्जरीणीः पुण्यास्तवणीश्र । किं कृत्वा, नत्वा त्रि प्रणम्य जिनं । किंविशिष्ट सन्, आनन्दनिर्भरः प्रमोदपूरितसर्वांग । किं कृत्वा, प्रविश्य आक्रम्य । किं तत्, अन्तः चैत्यालयमध्यदेशं । कथं, तथैव नितहीगिरैव । कथम्भूतो भूत्वा, क्षालितांघ्रि धौतपाद. ॥ ९ ॥

सेयमास्थायिका सोऽयं जिनस्तेऽमी सभासदः ।

चिन्तयन्निति तत्रोच्चैरनुमोदेत धार्मिकान् ॥ १० ॥

टीका—अनुमोदेत माधु इमे अनुतिष्ठन्तीति मनसाऽभिनन्देदसौ । कान्, धार्मिकान् धर्मं चरतोऽनगरसागरभग्नजनान् । कथमुच्चैरतिशयेन मुहुर्मुहु- रित्यर्थं । इ, तत्र चैत्यालये । प्रदक्षिणीकरणे वा । किं कुर्वन्, चिन्तयन् परामृशन् । कथमिति । किमिति इयं चैत्यालयभूमिः । सा आगमप्रसिद्धा । आस्थायिका समवसरणभूमिः । तथा अयं प्रतिमार्चितो जिन स आगमप्र- सिद्धोऽष्टमहाप्रतिहायांदिविभूतिभूषितोऽहेन् । अमी आराधकभग्यास्ते आगम- प्रसिद्धा सभासदः सम्या यत्यादयो द्वादश साक्षाद्देवसेवावहिता ॥ १० ॥

अथेयापथसंगुद्धिं कृत्वाऽभ्यर्च्य जिनेश्वरम् ।

श्रुतं सूरिं च तस्याग्रे प्रत्याख्यानं प्रकाशयेत् ॥ ११ ॥

टीका—प्रकाशयेत् प्रतिपादयेदेव महाधरावकः । किं तत्, प्रत्याख्यानं प्राग्गृहे गृहीतं । कं, अग्रे । कस्य, तस्य सूरिः । किं कृत्वा, अभ्यर्च्य अभिसुखं पूजयित्वा । कं, जिनेश्वरं श्रुतं सूरिं च । किं कृत्वा, कृत्वा विधाय । कां, ईयां पथसंगुद्धिः । कथं, अथ प्रणामपूर्वकपुण्यस्तुतिपाठविशेषप्रदक्षिणीकरणा- नंतरमिति समन्वयः । अयमत्र विशेषः । ईयां ईरणं गमनं पण्या मार्गो यस्य तदीयापथं संयमविराधन तस्य संगुद्धिः सम्पद् शोधनं प्रतिश्रमण-

मित्यर्थ । अभ्यर्च्य “ जावरहंताणं भयवंताणं णमोकार करोमीनि ”
वचनात् । प्रतिक्रमणानन्तरं नमोर्होऽद्भ्य इत्यनेन “ जयन्ति निर्जिताशेषसर्व-
थैकान्तनीतय । सग्यवाक्याधिपा शश्वद्विद्यानन्दा जिनेश्वरा ” इत्यादिना
वाचनिकनमस्कारेण जलादिपूजाष्टकेन वा अभिमुख पूजयित्वा । एष क्रमः
श्रुतसूर्योरपि यथास्वं कल्प्य । स एष जयन्त्येन वन्दनाविधि प्रकर्यवृत्त्याऽस्य
प्रथममेव गृहेऽनुष्ठानोपदेशान् ॥ ११ ॥

ततश्चावर्जयेत्सर्वान्यथाहं जिनभाक्तिकान् ।

व्याख्यातः पठतश्चाहं द्वचः श्रोत्साहयेन्मुहुः ॥ १२ ॥

टीका-ततश्च प्रत्याख्यानप्रकाशनावसानक्रियाकल्पनिवर्तनानन्तरं आवर्ज-
येदनुरञ्जयेदमी । कान्, जिनभाक्तिकान् अहंहेवाराधकान् । किंविशिष्टान्,
सर्वान् उत्तमादिभेदभिन्नान् । कथं, यथाहं यथायोग्यप्रतिपत्त्या । तत्र मुनी-
श्रमोऽस्त्विति आर्थिका वंदे इति । धावकानिच्छामीत्यादिप्रसिद्धविनयकर्मणो-
पचरोदित्यर्थ । उक्त च-अहंरूपे नमोऽस्तु स्याद्विरतौ विनयक्रिया । अन्योन्य क्षुल्लके
चाहंमिच्छाकारवच सदर ॥ तथा श्रोत्साहयेत् प्रकर्येण उद्योतवत् कुर्या-
दमी । कान्, पुरयान् । किं कुर्वतो, व्याख्यात पदपदार्थादिसमर्थनलक्षणेन विज्ञे-
येण वा शिष्यबोधोत्पत्तेर्वर्णयत उपाध्यायादीनित्यर्थ, । किं तस्याख्यातोऽहं द्वचः
परमागमयुक्तघागमशब्दागमादिभेद जिनप्रवचनं । न केवल व्याख्यात-
पठतश्च अधीयानान् शिष्यादीनित्यर्थ । कथ, मुहु पुन पुन ॥ १२ ॥

स्वाध्यायं विधिवत्कुर्यादुद्धरेच्च विपद्गतान् ।

पञ्चज्ञानदयस्यैव गुणाः सर्वेऽपि सिद्धिदाः ॥ १३ ॥

टीका--कुर्यादमी । क, स्वाध्यायं श्रुताध्ययनं यथोचितं वाचनादिरूपं वा
किञ्च, विधिवत् शाश्वत्विधानेन व्यव्रजनमुत्पादितलक्षणाष्टविधवचनेन । तथा
उद्धरेत् विपद्गो विमोक्षयेदमी । कान्, विपद्गतान् शारीरमानसाम्बन्धनासित-
शक्तीन् दीनानित्यर्थ । यतो भवन्ति । के ते, गुणा काटिन्यस्यागर्शार्थसौ-
न्दर्यादय । किं विशिष्टा, सिद्धिदा वाञ्छितार्थमम्पादका मुक्तिप्रदा वा । किं
केचिच्छ्रेत्याह, सर्वेऽपि नि शेषा । कस्य, पञ्चज्ञानदयस्यैव पुंसं. ज्ञानं तत्प्राव-

बोध दया सर्वप्राणिषु करुणा दुःखोन्निवृत्त्यभिलाषलक्षणा, ज्ञान च दया च ज्ञानदये, पत्रे परिणते माममीभूते छानदये यस्य स पञ्चज्ञानदयस्तस्यैव । न नु यद्विद्योतिज्ञानस्य कदाचिन्कानुकपस्य चैवेत्येषशब्दार्थः ॥ १३ ॥

एष विधेयमाचरणमुपदिश्य निषिद्ध तदुपदेष्टुमाह—

मध्येजिनगृहं हासं विलासं दुःकथां कलिम् ।

निद्रां निष्ठथूतमाहारं चतुर्विधमपि त्यजेत् ॥ १४ ॥

टीका—त्यजेत्सौ हास्यादीन् सप्त । क, मध्येजिनगृहं जिनगृहमग्र महा श्रावकापेक्षया सकलश्रम्यालय इतरापेक्षया तदेकदेशो गन्धबुटिमात्र । जिन-गृहस्य मध्ये मध्येजिनगृह । पारे मध्ये तदा वेत्यनेनाव्ययीभाव । हासो हास्य । विलास शृंगारचेष्टाभिज्ञेय । दुःकथा दुष्टा चित्तकालुष्यकारिणी कथा कामक्रोधादिकथा राजादिकथा वा । कलि कलह । निद्रा स्वाप । निष्ठथूत मुखक्षेप्त्मादिनिरसन । आहार चतुर्विध खाद्यस्वाद्यलेश्यपानलक्षणम् ॥ १४ ॥

एष प्राभातिक धर्मकर्मापदिश्यान-तरविधेयमर्थाजिनादिविधिमभिधत्ते—

ततो यथोचितस्थानं गत्वाऽर्थेऽधिकृतान् सुधीः ।

अधितिष्ठेन्नवस्येद्वा स्वयं धर्माविरोधतः ॥ १५ ॥

टीका—तत प्राभातिकधर्मानुष्ठाननिष्ठापनान-तर अधितिष्ठेत् सनायी-कुर्यात् । कोऽसौ, सुधी लोकद्वयहिताहितविचारचतुर श्रावक । कान्, अर्थेऽधिकृतान् अर्थस्वार्जने रक्षण वर्द्धने च नियुक्तान् । किं कृत्वा गत्वा प्राप्य । किं तन्, स्थान प्रदेश । विविदिष्ट, यथोचित यद्यद्यस्यार्थाजनादियोग्य तत्तत्तेन गम्यमित्यर्थ । वा पश्चातरे । तादृक्कामाप्यभावे । पुन सुधी स्वयमारमना अथ व्यवस्येत् तदर्जनादौ इवाप्रीयेत । कस्मात्, धर्माविरोधत प्रतिपञ्चजिनधर्मानुपघातेन । स च राज्ञा इरिद्रेष्वरयोर्मान्यामान्ययोरतमनी-चयोश्च माप्यस्थन न्यायदर्शनात् नियोगिनां च राजार्थप्रचार्यसाधनेन, यणिना च कूटुलामानादिपरिहारेण वनजीविनादिपरिहारेण च बोद्धव्य ॥ १५ ॥
पौरस्य वैषल्यसाफल्यदौ विषादहृषपरिहारार्थमाह—

निष्फलेऽल्पफलेऽनर्थफले जातेऽपि पौरुषे ।

न विपीदेन्नान्यथा वा हृषेल्लीला हि सा विधेः ॥ १६ ॥

टीका—न विपीदेत् न विपादं गच्छेदसावर्धानुबन्धपरः । क्व सति, पौरुषे पुरुषकारे । किंविशिष्टे, जाते निष्फले । कीदृशे, निष्फले चिकीर्षितप्रयोजन-वन्धे । तथा अल्पफले सम्भावितार्थलाभान्धूनार्थलाभे । तथाऽनर्थफले अनर्थोऽर्थनाशादिरक्षणपुरपार्थभ्रंश फल साध्यं यस्य सोऽनर्थफलस्तस्मिन् । अपिः समुच्चये । न वा हृष्येत् हर्षं गच्छेदसौ । क्व सति, पौरुषे जाते सति । कथमन्यथा सफले बहुफलेऽर्थानुबन्धफलेऽपीत्यर्थः । कुत इत्याह, हि यस्मात् यतते । काऽसौ, सा पौरुषस्य निष्फल्यसाफलयादिजननलक्षणा लीला निरंकु-शप्रवृत्ति । कस्य, विधे पुरार्जितपापपुण्यकर्मणः ॥ १६ ॥

अथ प्राणयात्राविष्यर्थं नवश्लोकीमाह—

कदा माधुकरी वृत्तिः सा मे स्यादिति भावयन् ।

यथालाभेन सन्तुष्ट उच्छिष्टेत तनुस्थिता ॥ १७ ॥

टीका—ततश्च उच्छिष्टेत अर्थचिन्तातो विरम्योद्यमं कुर्यादसौ । क, तनु-स्थिता शरीरस्वास्थ्यानुवृत्तिनिमित्तप्रवृत्तौ । किंविशिष्ट सन्, सन्तुष्ट. वृत्ति गत । केन, यथालाभेन यो यो लाभो मूलधनादधिकं धनं तेन । किं कुर्वन्, भावयन् चित्ते धारयन् । किं, इति ण्तत् । किमेतदित्याह, कदा कस्मिन्काले । स्याद्भविष्यति । काऽसौ, सा सूत्रोक्ता वृत्ति. अर्थात् भिक्षा । कस्य, मे मम । किंविशिष्टा, माधुकरी मधुकराणा भ्रमरादीनामियं माधुकरी तरसंधिनीव । पुष्पाणामिव दातृणामनुपपीडनेनारम्भप्रीणनहेतुवात् ॥ १७ ॥

नीरगोरसधान्यैः—शाकपुष्पाम्बरादिभिः ।

श्रीतैः शुध्यविरोधेन वृत्तिःकल्प्याऽथलाघवात् ॥१८॥

टीका—कल्प्या सम्पाद्या । श्रावकेण । काऽसां, वृत्ति स्वास्थ्यानुवृत्ति । कस्मात्, अथलाघवात् पापालपत्वात् । तदाश्रित्येत्यर्थः कैः । कल्प्या, नीरा-दिभिः । किंविशिष्टः, श्रीतैः. मूल्यदानेन गृहीतैः । केन, शुध्यविरोधेन स्वप्रीतपक्षसम्यक्त्ववतानुपघातेन । तत्र नीरं जलं गोरसः क्षीरादि धान्यं

तण्डुलादि पृथासि इन्धनानि शाकं पश्चादिहरितक पुष्पाम्बरादि कुसुमवस्त्र-
स्य द्वापद्भक्तृणादि ॥ १८ ॥

सधर्मिणोऽपि दाक्षिण्याद्विवाहादौ गृहेऽप्यदन् ।

निशि सिद्धं त्यजेदीनैर्व्यवहारं च नावहेत् ॥ १९ ॥

टीका—त्यजेदसौ । किं तन्, सिद्धं निष्फलमत्र । क, निशि रात्रौ
तदा इत्यप्रागे व्रतसंघातपार्ता परिहर्तुमशक्यौ । किं कुर्वन्, अदन् मुञ्जान
क, गृहे । कस्य, सधर्मिणोऽपि न पर पुत्रादे । किं तदासीनसाधर्मिक-
स्यापि । कस्मान्, दाक्षिण्यात् उपरोधवशात् । क, विवाहादावपि न परमि-
ष्टभोज्यादौ । तथा नावहेत् न कुर्यात् । क, व्यवहार दानप्रातिग्रहादिलक्षणं
कर्म । कं सह, हीनि सर्वधर्मधनादिना रक्षितैर्लब्ध्वा गृह्णिभि सह ॥ १९ ॥

उद्यानभोजनं जन्तुयोधनं कुसुमोच्चयम् ।

जलक्रीडान्दोलनादि त्यजेदन्यच्च तादृशम् ॥ २० ॥

टीका—त्यजेदसौ । किं तन्, उद्यानभोजन उद्यानिकाया जेसन । तथा
जन्तुयोधन पदातिकुङ्कुटमेपादीना परस्परसम्प्रहार । तथा कुसुमोच्चय पुष्पा-
वचय । तथा जलक्रीडा शृङ्गारादिभि सहर्षस्पर्धुं जलव्यात्युर्क्षी तथा आन्दो-
लन दोलाखेलनकर्म । आदिशब्देन चत्रासितप्रातिपदादिषु भस्मव्यतिकारि
परिहानादि । किं बहुना अन्यच्च परमपि तादृश द्रव्यभावहिंसाबहुल । कुसु-
दीमहोत्सवकुहननाटकावलोकनसप्रामदर्शनरासप्रण्डादिकम् ॥ २० ॥

यथादोषं कृतस्नानो मध्याह्ने धौतवस्त्रयुक् ।

देवाधिदेवं सेवेत निर्द्वन्द्वः कल्मषच्छिदे ॥ २१ ॥

टीका—सेवेत आराधयेदसौ स्नपनादिभि । क, देवाधिदेव देवैस्त्रिंशद्दि-
भिरधिकमाचार्यादिभ्योऽतिरिक्त दीन्यते स्तूयते आराध्यत इति देवाधिदेवो
भगवानहन् । किंविशिष्ट सन्, निर्द्वन्द्वः समस्तव्याक्षेपमुक्त । किमर्थं, कल्म-
षच्छिदे प्राचीनतात्कालीनपापच्छेदार्थं । कथमभूतो भूत्वा, यथादोष दोषानु-
सारेण मध्याह्ने अनगरभ्रामरीवैलास्रत्यासश्रमये कृतस्नान कृत विहितं
स्नान यथोचितमङ्गप्रक्षालनादिक येन स तथोक्त । तथा धौतवस्त्रयुक् धौते

क्षालिते जलादिना निर्मलीकृते वस्त्रे परिधानोत्तराये युनक्ति त्वांगे सम्ब्र-
तीति धैतवन्नयुक् ॥ २१ ॥

जिनस्नपनाद्युपास्तिविधिमाह—

आश्रुत्य स्नपनं विशोध्य तदिलां पीठ्यां चतुष्कुम्भयुक्
कोणायां सकुशश्रियां जिनपतिं न्यस्यान्तवाप्येष्टदिक् ।
नीराज्याम्बुरसाज्यदुग्धदधिभिः सिक्त्वा कृतोद्धर्तनं
सिक्तं कुम्भजलैश्च गन्धसालिलैः सम्पूज्य नुत्वा स्मरेत् ॥

टीका—स्मरेत् यथाशक्ति जपेत् ध्यायेत् । कोऽस्तां, माध्याह्निकत्रियाक-
स्योद्यत. श्रावकः । क, जिनपतिं जिनेन्द्रं । कि कृत्वा, नुत्वा नित्यवन्दनादि-
विधिना वन्दित्वा । कि कृत्वा, सम्पूज्य जलादिभिर्दद्याभिः सम्यगर्चयित्वा ।
किंविशिष्टं सन्तं, सिक्त्वाभिपिपिक्तं । कै, कुम्भजलैः पूर्वस्थापितकलशाम्भो-
भिः । तथा गन्धसालिलैः सुराभिद्रव्यमिश्रोदकैः । कथं कृत्वा, कृतोद्धर्तनं
एलादिचूर्णकक्कषायैरद्वयं कृतनःपावताद्यवतारणं । कि कृत्वा, सिक्त्वा
अभिपिचय । कै, अम्बुरसाज्यदुग्धदधिभिः अम्बूनि तीर्थोदकानि, रसा इक्षुद्र-
क्षाम्रादिनिर्वासाः, आज्यानि ह्यद्रवीनादिघृतानि, दुग्धानि गव्यादिश्री-
राणि, दधीनि माहिषादीनि, अम्बूनि च रसाश्च आज्यानि च दुग्धानि च
दधीनि चाम्बुरसादीनि पञ्च स्नानीयद्रवद्रव्याणि तैः क्रमेण जिनपतिम-
भिपिचयेति संबंधः । किं कृत्वा, नीराज्य पूजापुर मरं मृत्सागोमयभूतिपि-
ण्डदूबांर्द्रमपुपाक्षतसचन्द्रोदकैर्नीराजनं प्रापय । कथं यथा भवति, इष्ट-
दिक् इष्टा यज्ञांशं प्रापिता जिनयज्ञमभिवर्द्धयन्तो वाऽनुमोदिता दिशस्त-
त्स्था दिक्पाला वशेन्द्रादयो यत्र नीराजनकर्मणि तदिष्टदिक् । अथवा इष्टा
दिशो येन सोऽयमिष्टदिग्यष्टा । किं कृत्वा, न्यस्य स्थापयित्वा । कस्यां-
पीठ्यां स्नपनपीठस्योपरि । किंविशिष्टायां, चतुष्कुम्भयुक्कोणायां चत्वारं कुंभ-
युजः पूर्णकलशोपेताः कोणा यस्याः सा चतुष्कुम्भयुक्कोणा तस्याः पुनः किंवि-
शिष्टायां, सकुशश्रियां दर्भश्चन्दननिर्मितश्रीकाराक्षणे च सहितायां । श्रिया-
मित्युपलक्षणं तेन ङ्हीकारोऽपि लेख्यः । अन्ये तु अक्षतनिर्मितं श्रीकार-
मेवाहुः । तदुक्तं । “ निस्पुपनिर्मणनिर्मलजलाद्रंशालीयतण्डुलालिखिते ।

श्रीकामः श्रीनाथं श्रीवर्णे स्थापयाम्युच्चं ॥ किं कृत्वा, विशोध्य रत्नाम्बुकु-
शाग्निना सन्तर्पणविधिभिः शोधयित्वा । कां, तदिलां स्नपनभूमिं । किं
कृत्वा, आश्रय्य कर्णव्यतया प्रतिज्ञाय । किं तत्, स्नपनमभिषेकं । अत्र आधुत्य
स्नपनमिति प्रस्तावना, विशोधयेत्यादि पुराकर्म, न्यस्येति स्थापना, अन्तमा-
प्येति सन्निधापनं, इष्टदिगित्यादि पूजेति प्रतिपत्तव्यम् । पङ्क्तिर्हि देवसे-
वनामाहुः । तथा—प्रस्तावना पुराकर्म स्थापना सन्निधापनम् । पूजा
पूजाफलं चेति पङ्क्तिर्हि देवसेवनम् ॥ १ ॥ एतज्जिनस्नपनादिविधानसूच-
नामात्रं विस्तरतस्त्वेतत्पूर्वाचार्यकृतस्नानशास्त्रेष्वत्मकृतनिगमहोदयात्प-
स्नानशास्त्रे च दृष्टव्यम् ॥ २२ ॥

यज्ञान्तरोपदेशार्थमाह—

सम्यग्गुरूपदेशेन सिद्धचक्रादि चार्चयेत् ।

श्रुतं च गुरुपादांश्च को हि श्रेयसि तृप्यति ॥ २३ ॥

टीका—अर्चयेत्सौ । किं तत्, सिद्धचक्रादि सिद्धचक्रं लघु बृहद्वा आदि-
शब्देन पार्श्वनाथयन्त्रं गणधरवल्यं सारस्वतयन्त्रमन्यद्वा सम्यक्त्वसंयमा-
विरोधेन दृष्टादृष्टफलप्रसादकत्वेन जिनशासने प्रसिद्धं । गृन्तुं रदस्यभावान्प-
दस्यध्यानप्ररूपणावसरे प्रपंचयिष्यते । केन तत्पूजयेत्, सम्यग्गुरूपदेशेन
अन्यथा नैष्कल्यप्रत्यवायबाहुल्यसम्भवात् । तथा धृतमर्चयेत् । गुरोश्च दीक्ष-
काचार्यस्य पादान् तृतीयोऽपि चशब्दद्वयाणामपि पूज्यानां तुल्यकक्षतासूच-
नार्थं । कुत एतद्यज्ञान्तरप्रदर्शनं ? जिनयज्ञेनैव सर्वमनोरथपरिपूर्तिसंसिद्धेरिति
शङ्कायामिदमाह—को हीत्यादि । हि यस्मात् कस्तृप्यति तस्मात्मान मन्यते
कस्मिन्, श्रेयसि अभ्युदयनि श्रेयससाधनार्थं कर्मणि ॥ २३ ॥

ततः पात्राणि सन्तर्प्य शक्तिभक्त्यनुसारतः ।

सर्वाश्चाप्याश्रितान् काले सात्पर्यं भुञ्जीत मात्रया ॥ २४ ॥

टीका—ततो जिनयज्ञादिनिर्वर्तनानन्तरं पात्रसन्तर्पणादि कृत्वा भुञ्जीत
अभीयादसौ । किं तत्, सात्पर्यं यस्तु । सात्पर्यलक्षणं यथा “पानाहारादयो
यस्य विरुद्धाः प्रकृतेरपि । सुखित्वायावकल्पन्ते तस्मात्पर्यमिति कथ्यते ।”

कया भुञ्जीत, मात्रया मुखजरणलक्षणया यदाह—‘साय प्रातर्वा वह्निमनवसा-
दयन् भुञ्जति’ इति । अपि च—‘गुरुणामर्धसैहित्य लघूनां नानितृप्तता । मात्र
प्रमाण निर्दिष्टं मुखं तावद्विजीर्यति ॥’ क मात्रया सात्म्यं भुञ्जीत ? काले शुभ-
क्षाकाले । भोजनकालं तद्विस्तरशास्त्रं विद—“प्रसृष्टे विण्मूत्रे हृदि सुविमले
दोषे स्वपथगे, विशुद्धे चोद्वारे शुद्धुपगमने घातेऽनुसरति ॥ तथाऽप्रातुरष्टे
विशदकरणे देहे च मुलघ्ना, प्रयुञ्जीताहार विधिनियमितकालं स हि मतः ।”
किं कृत्वा, सन्तर्प्यं सम्यक् प्रीणयित्वा । कानि, पात्राणि प्रागुक्त-
लक्षणानि । कथं, ततस्तदनन्तरं । कस्मात्, शक्तिभक्त्यनुसारतः शक्तिभ-
क्त्योरनतिक्रमेण । न केवलं पात्राणि सन्तर्प्यं सर्वानप्याधिताश्च तिरश्चोऽपि
स्वयं परिगृहीतान् सन्तर्प्यं सन्तोष्येत्यथ । कालविशेषोपदेशेन च माप्याद्वि-
कदेवपूजाभोजनयोर्नास्ति कालनियम इति बोधयति । तीर्थशुभुक्षायां हि
मप्याह्लादवांगपि गृहीतप्रत्याख्यानं तिरयित्वा देवपूजादिपूर्वकं भोजनं कुर्यन्
न दुष्यति ॥ २४ ॥

लोकद्वयाविरोधीनि द्रव्यादीनि सदा भजेत् ।

यतेत व्याध्यनुत्पत्तिच्छेदयोः स हि वृत्तहा ॥ २५ ॥

टीका—भजेत् सेवेताय । कानि, द्रव्यादीनि द्रव्यक्षयकालभावकर्मगहा-
यादीनि । किंविशिष्टानि, लोकद्वयाविरोधीनि इहलोके परलोके च पुरुषार्थो-
नुपघातकानि । च, सदा सर्वदा तथा यतेत सात्पर्यं कुर्यात् । कयोर्भ्यांभ्यनु-
त्पत्तिच्छेदयो व्याधे ज्वरादिरोगस्यानुत्पत्तावशानुर्भावे छेदे च नियतने ।
कुत इत्याह—हि यस्मात् भवति । कोऽसौ, स व्याधिः । कथंभूतो, वृत्तहा
सयमस्य हन्ता ॥ २५ ॥

सदुत्तरकरणीयनिर्णयार्थमाह—

विश्रम्य गुरुसन्नहचारिश्रेयोऽर्थिभिः सह ।

जिनागमरहस्यानि विनयेन विचारयेत् ॥ २६ ॥

टीका—ततश्च विचारयेत् इदमित्यं भवति न चेति सम्प्रसारयद्गौ । गुरु-
मुखात् श्रुतान्यपि शास्त्ररहस्यानि परित्यज्यैनाविकलानि न चेन्मिं सुरहसि-

नि भवन्तीति मनसि कृत्वा । कानि, जिनागमरहस्यानि अहंरित्दान्त-
पदम्यांज । केन, विनयेन प्रध्रयेण । कथं, सह । कैः, गुवांदिभिः । किं कृत्वा,
धम्य भोजनधममपनीय । गुरवोऽत्र शाखोपदेशार । समस्तचारिणः
शाखायिनः श्रेयोऽर्धिन आरमहितकामा ॥ २६ ॥

ततश्च—

सायमावश्यकं कृत्वा कृतदेवगुरुस्मृतिः ।

न्याय्ये कालेऽल्पशः स्वप्याच्छ्रित्या चात्र ह्य वर्जयेत् ॥ २७ ॥

टीका—साप्यात् शयीतामौ । कियत्, अल्पशः अल्पं । क, काले । किंवि-
शिष्टे, न्याय्ये न्यायादनयेते । न्याय्यश्च कालो रात्रे. प्रथमयामोऽर्द्धरात्रं वा
शरीरमाभ्येन अल्पश इति च विशेषणमिति विधि । सविशेषणे हि विधि-
निषेधौ विशेषणमुपसंख्यानम इति न्यायात् । स्वप्यादिति च विशेष्यं । न च
तत्र विधिर्देशनापरणीयकर्मोदयेन स्वापस्य स्वतन्मिद्वरात् । अल्पमपि च
प्रशस्तं यथा भवति तथा स्वप्यादिति दासा धोत्यते । तेन रोगमागंधमादी
बद्धपि स्वप्यादिति विधि । किंविशिष्टं सत्, कृतदेवगुरुस्मृति कृता देवस्था-
हंतो गुरुणा च तदुपदेशो च स्मृतिर्मेनस्यारोपणं येन स तपोः । किं,
कृत्वा । किं तत्, आवश्यकं देवार्चनं भूमिकौचित्येन च सामयिकादिपट्टं ।
कदा, सायं संप्यासमये । तथा वर्जयेदसौ । किं तत्, अग्रह मधुनं । कदा,
शाप्या आरमनः संयममामर्धेन । उपलक्षणं च तत् तेन यावत् नेत्या वि-
यासनावसाना प्रयुक्तितो व्रतयेदिति वचनाद्भोगादिनियमं विना क्षणमपि
स्थानुं न युक्तमिति स्मारयति ॥ २७ ॥

अथ परिणतायां रात्री निद्राच्छेदे सति निर्वेदादिभावनां कुर्यादित्युपदे-
शात् सप्तदश श्लोकानाह—

निद्राच्छेदे पुनश्चित्तं निर्वेदेनैव भाषयेत् ।

सम्यग्भावितनिर्वेदः सद्यो निर्वाति चेतनः ॥ २८ ॥

टीका—भावयेत् सांक्रुर्पादसां । किं तत्, चित्तं मनः । केन, निर्वेदेन
संसारशरीरविषयवैराग्येण । न पुनरथांश्चित्तयोर्वेषवशात् । क मति, निद्रा-
च्छेदे स्वापनिवृत्तां । पुन शब्दो विशेषार्थः । यतो निर्वाति प्रसाममुग्रमनुम-

वति । कोऽसौ, चेतन आत्मा । कथं, सद्यस्तत्क्षण एव । किंविशिष्टं सन्-
सम्यग्भावितनिर्वेदं । यथावदभ्यस्तैवराग्य ॥ २८ ॥

संसारनिर्वेदार्थमाह—

दुःखावर्ते भवाम्भोधावात्मबुध्याऽध्यवस्यता ।

मोहादेहं हहाऽऽत्माऽयं बुद्धोऽनादि मुहुर्मया ॥ २९ ॥

टीका—हहा कष्टं । बद्धो ज्ञानावरणादिकर्मपरतः प्रीकृत । कोऽसावयं स्वसं-
वेदनवेद्य आत्मा जीव । केन, मया आत्मना । कथं, मुहुर्वारंवारं । कथमनादि
आदिरहितं । किं कुर्वता, अध्यवस्यता निश्चिन्वता । क, देह । कया, आत्म-
बुध्या देह एवाहमिति सकल्पेन । कस्मात्, मोहात् अविद्यासकारात् । क,
भवाम्भोधौ संसारमागरे । किंविशिष्टे, दुःखावर्ते दुःखानि नारकादिभववेदना
आवर्ता जलध्रमणानीव अनियतोत्थायत्वाद्गुणिवारत्वाच्च यत्र स दुःखावर्त-
स्तस्मिन् ॥ २९ ॥

तदिदानीं किं करोमीत्याह—

तदेनं मोहमेवाहमुच्छेतुं नित्यमुत्सहे ।

मुच्येतैतत्क्षये क्षीणरागद्वेषः स्वयं हि ना ॥ ३० ॥

टीका—तत्तस्मादुत्सहे प्रयते अह । किं कर्तुमुच्छेतुं क्षपयितु । कमेन प्रतीय-
मानं मोहमज्ञान । न देहादिकमित्येवशब्दार्थं । कथं, नित्यं सन्ततं हि
यस्मात् मुच्येत मुक्तो भवेत् । कोऽसौ, ना पुर्यो न प्रधानादिकं । किंविशिष्टं
सन्, क्षीणरागद्वेष । कथं, स्वयमात्मना प्रयत्नमन्तरेणैव । क सति, एतत्क्षये
मोहापगमे सति मोहमूलत्वाद्वागद्वेषयोः ॥ ३० ॥

इदानीं बन्धमूलामनर्घपरम्परा परामृशन् पुनर्बन्धानुबन्धनं विषयमेवा-
भिनिवेशं संहतुं प्रतिज्ञा करोति—

बन्धादेहोऽत्र करणान्येतैश्च विषयग्रहः ।

बन्धश्च पुनरेवातस्तदेनं संहराम्यहम् ॥ ३१ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, देह शरीरं । कस्मात्, बन्धात् पुण्यपापा-
त्मककर्मविपाकात् । अत्र च देहे भवन्ति । कानि, करणानि स्पर्शनादीन्द्रि-

याणि । भवति च । कोऽसौ, विषयग्रह । स्पर्शाद्यर्थपरिच्छेदग्रह । कै, पूत-
करणे तथा भवति । कोऽसौ, बन्ध शुभाशुभकर्मपुद्गलादान । इस्मात्,
अत विषयग्रहात् । कथ पुनरेव भूयोऽपि । यत एव तत्तस्मान् सहस्रानि
निर्मूलयान्यह । क, एन बन्धमूल विषयग्रहम् ॥ ३१ ॥

विषयेष्वपि योऽपिद्भिन्नापस्यायन्त दुर्निवारत्वात् तन्निग्रहोपायमनु-
चिन्तयन्नाह—

ज्ञानिसङ्गतपोध्यानैरप्यसाध्यो रिपुः स्मरः ।

देहात्मभेदज्ञानोत्थवैराग्येणैव साध्यते ॥ ३२ ॥

टीका—साध्यते निगृह्यते । कोऽसौ, स्मर मैथुनसंज्ञासत्कारोद्बोध ।
किंविशिष्टो, रिपु ऐहिकामुक्तिकपुरपार्थंशशहेतुतयाऽपकर्ता । केन कर्ता करणेन
वा, देहेत्यादि देहश्चैवदिकादिशरीरत्रय आत्मा जीवानदमय पुमान् देहश्च
आत्मा च देहात्मानौ तयोर्भेदेन पृथक्त्वेन भेदस्य वा ज्ञान प्रतिपत्तिस्तस्मा
दुत्था उरथानमुद्भवो यस्य तद्देहात्मभेदज्ञानोत्थ तच्च तद्वैराग्य च भवाङ्ग
भोगनिर्वन्द उपेक्षा वा तेनैवापदीर्घ्यादिसमुत्थेन वैराग्येणात्माप्रमाननलक्ष
णेन । किंविशिष्टोऽसौ असाध्य साध्यितुमशक्यो व्यभिचारदर्शनात् ।
कै, ज्ञानिसङ्गतपोध्यानं ज्ञानिनामामदर्शनात् सग समर्गा ज्ञानिमग
तप कायकेशादिलक्षणमाचरण ध्यान पदपदार्थादिचित्तन, ज्ञानिसङ्घ
तपश्च ध्यान च ज्ञानिसङ्गतपोध्यानानि तैर्व्यस्तै समस्तैवा वाङ्गलोकाना
कन्दर्पशानुनिग्रहकत्वेन प्रसिद्धं । अपिर्विस्मये ॥ ३२ ॥

आत्मदेहान्तरज्ञानार्थितया सन्यस्तसमस्तसद्धाना प्राचा श्लाघापूर्वकमा
त्मान कलत्रमात्र्यागेऽप्यसमर्थं गर्हमाणं प्राह—

धन्यास्ते येऽत्यजन् राज्यं भेदज्ञानाय तादृशम् ।

धिक्त्वाद्दशकलत्रेच्छातंत्रगाईस्थयदुःस्थितान् ॥ ३३ ॥

टीका—ते भरतसगरादयो भवन्ति । किंविशिष्टा, धन्या तप श्रुताभ्या
सात्मसाकृत-सुरुतविशेषफलोपभोगान्ते, सुदुस्वप्नमात्राज्यलक्ष्मापरित्या
गितया महतामपि श्लाघ्या । ये कि, ये अत्यजन् जरत्तृणमेव त्यक्तवन्त
किं तद् राज्य । किंविशिष्ट, तादृश पूजार्थांश्चैवैवीर्यपरिजनकामभोगादिभि

भुवनप्रयातिशायि । कस्मै, भेदज्ञानाय देहात्मव्यतिरेकबोधार्थं । इदानीमात्मदृष्टान्तेन विषयाभिलाषपरतत्रतया दोषभूयिष्ठ गार्हस्थ्य जानतोऽपि त्यक्तुमशक्तास्तिरस्कुर्वन्नाह—धिगिन्यादि । धिक् निन्दामीत्यर्थं । कान्, मादश; अहमिव दृश्यन्ते विषयाशावशवर्तितयोपलभ्यन्त इति मादश । मया सदशा. नाविभूततत्त्वज्ञानत्वेऽपि विषयोपभोगपरित्यागासमर्थान् । किंविशिष्टान्, यत्. कल्पत्रेच्छेत्यादि । कल्पस्य भार्याया इच्छा मनोरथ छन्द इति यावत् कल्पत्रेच्छा सैव तन्त्र प्रधान यत्र तत्कल्पत्रेच्छातन्त्र अथवा कल्पे इच्छा अभिलाष. कल्पत्रेच्छा तस्या तन्त्रमायत्त कल्पत्रेच्छातन्त्र तदधीनवृत्ति गृहस्थस्य नित्यनैमित्तिकानुष्ठानस्यस्य द्वितीयाश्रमिणो भाव कर्म वा गार्हस्थ्यं । कल्पत्रेच्छातन्त्र च तत्रार्हस्थ्यं च कल्पत्रेच्छातन्त्रगार्हस्थ्यं तेन दु स्थिता दुरवस्था विविधदुराधिबाधाकुलितस्तान् । हेतुपरत्वेनाय निर्देश ॥ ३३ ॥

स्वयमभिलाष्यमाणाया उपशमश्रिय स्त्रियाश्चात्माकर्षणविषये बलावलं चिन्तयति—

इतः शमश्रीः स्त्री चेतः कर्पतो मां जयेन्न का ।

आ ज्ञातमुत्तरवात्र जेत्री या मोहराट्चमूः ॥ ३४ ॥

टीका—कर्पत स्वस्याभिमुख नयतो द्वे । क, मा अनीन्द्रियेन्द्रियरुमुखविशेषज्ञ । तत्र तावत् कर्पन्ति । काऽसौ, शमश्री प्रशममुखसम्पत् । क, मां । क, इत अस्मिन्नेकस्मिन्पक्षे तथा कर्पन्ति स्त्री मां । क, इतोऽन्यरिमन्पक्षे नुर्वितर्के । अनयो का कतरा जयेत् मदाकर्षणे बलवती भवेत् । सशयोऽत्र मे । अथवा आ स्मृतमाप्तोपदेशबलादनुभूतमेतयोर्बलावलम् । सम्प्रत्यपि ज्ञातं निश्चित । यदि वा आ सतापप्रकोपयोर्व्याहृयेय । आद्यपक्षे भविष्यति । काऽसौ, अत्र एतयोर्मध्ये । उत्तरेष स्त्री न शमश्री । किंविशिष्टा, जेत्री मदाकर्षणे शमश्रियोऽभिभवित्री न स्त्रिया शमश्री । या किं, या निश्चिता मया । किंविशिष्टा, मोहराट्चमू मोहोऽत्र चारित्रावरणोदय स एव राट् राजा अष्टप्यभावत्वात् मोहराजश्चमू सेना । यथा राजा प्रतापित्वेन प्रतिपक्ष सेनया जयति तथा मोह स्त्रियेति भाव ॥ ३४ ॥

कलत्रदुस्त्यजत्व भावयति—

चित्रं पाणिगृहीतं कथं मां निष्वगाविशत् ।

यत्पृथग्भावितात्माऽपि समवेग्यनया पुनः ॥ ३५ ॥

टीका—चित्रं यस्या खडु पाणिगृह्यते सा कथं सर्वात्मना ग्राहकात्मानं प्रविशतीति विस्मयो मे । कथं केन प्रकारेण भावितात्मा प्रविशति । काऽस्ती, इय दृश्यमाना पाणिगृहीती परिणीतस्त्री । कं, मां परिणीतारं । कथं, क्विप्स्व् समन्तात् मामात्ममयं कृतवतीत्यर्थः । अपोपपातोत्त-संशयम् । समवेग्ये तादात्म्य प्रतिपद्ये अहं । कथं, महं । कथा, भाषणा । अहमेवैवमिषमेवाहमित्यने-दाप्यवसायपरिणतो भवामीत्यर्थः । कथं, पुनर्भूयः । किंविशिष्टोऽपि सन्, पृथग्भा-वितात्माऽपि पृथगेतस्या भेदेन इयमस्या अहमस्य इति कोऽनया सह ममानेद-प्रत्यय इति तत्त्वज्ञानेन भावितो गुह्यगुह्यमिच्छित भाषणा अहकारात्पदनन्त-स्तत्त्वं येन स तथोक्तं किं पुनर्मोहपशात्भेदभावनापरिणत इत्यपिशब्दार्थः । २५।

स्त्रीनिवृत्तिमात्मनो निरूप्य वित्तमुपपत्त्या प्रतिक्रियामाह—
स्त्रीतश्चित्त निवृत्त चेन्ननु विचं किमीहसे ।
मृतमण्डनकल्पोहि स्त्रीनिरीहे धनग्रहः ॥ ३६ ॥

टीका—चेदिति पराभिप्रायद्योतने । हे वित्त अतः करण । यदि निवृत्त विवेकबलाद्यावृत्त । किं तत् कर्तुं, त्वं । कस्मात्, स्त्रीत स्त्रिया सङ्घातान् स्त्रिय नैच्छामीत्यभिप्रेपि यदि त्वमित्यर्थः । अनुरमये न मृष्याम्यहमिह त्वदभिप्रायमित्यर्थः । तदा किमिति प्रभाक्षेपे तदा किमीहसे किं वाञ्छामि त्वं हे चित्त । किं तद्विच धन । स्त्रीनिवृत्तस्य धनमिच्छत किमुपपत्तमित्यत्राह—हि यस्मात् भवति । कोऽसौ, धनग्रह द्रविणार्जभरक्षणवर्जनाभिनिवेशो धनस्वी-कारो वा । किंविशिष्टो मृतमण्डनकल्प मृतस्य मण्डनमिव । अहं, स्त्रीनिरीहे स्त्रिया निरीहे । यथा मृतकशरीरे क्रियमाण मण्डन तदाशुभावाश्चिह्नकल तथा स्त्रियादिविषयविमुखस्य परिगृह्यमाण धनमिति भावः । धनस्य हि विषयसुखसाधन फलत्वेन प्रसिद्धं । तत्र च कामिन्य कर्मजनविभावात्वेन मुर्या सौधोद्यानादयश्चोद्दीपनविभावत्वेन गौणा । यत्र च नास्ति स्त्रियाम भिलापस्तस्य किमितरविपर्ययिति ॥ ३६ ॥
एव निर्वेद भावयत परमसामायिकभावनायं सत्सर्वात्मा—

इति च प्रतिसन्दध्यादुद्योगं मुक्तिवर्त्मनि ।

मनोरथा अपि श्रेयोरथाः श्रेयोऽनुबन्धिनः ॥ ३७ ॥

टीका—प्रतिसन्दध्यात् पुनः संयोजयेदमं । कमुद्योगमुत्साहं । इ, मुक्ति-
वर्त्मनि मोक्षमार्गे । कथं, इति वक्ष्यमाणेन प्राणहायवलास्थिरत्वाद्यनुबन्ध-
नलक्षणेन प्रकारेण । अः समुच्चये । न केवलं संसारादिनिर्वेदं तथा भावये-
दित्यर्थं मोक्षमार्गेऽभियोगं च प्रतिसन्दध्यादित्यर्थः । अनाचरणतो मनोरथाः
स्वप्नराज्यसमाः इति त्रिप्रतिपक्षं बोधयितुमिदमाह—यतो भवन्ति । के,
मनोरथाः अज्ञानव्याप्यवर्धविषयाभिलाषा । किं पुनस्तदर्थानुष्ठानप्रयुक्त्य इत्य-
पिदम्भार्थः । कीदृशा भवन्ति, श्रेयोऽनुबन्धिनो भवे भवे अभ्युदयमग्यादिनः
प्रभूतपुण्यबन्धनिबन्धनत्वात् । किमाश्रितास्ते तथा भवन्तीत्याह—श्रेयोरथाः
श्रेयो नि श्रेयसं रथ स्यदन्तो येषां ते श्रेयोरथा मोक्षारूढा इत्यर्थः । तदुक्तं—
यत्र भाव शिव धत्तं वां क्रियद्दूरवर्तिनीति ॥ ३७ ॥

तत्रायुः कायमयन्वाग्नीधितस्य तदपायानुभ्यातमुन्येन जीवितस्योच्छेदं भाव-
यन्प्राणयोक्त्या स्वार्थमिद्विभ्रंशं भावयति—

क्षणे क्षणे गलत्यायुः कायो नृसति सांश्रवात् ।

ईहे जरां नु मृत्युं नु सध्रीर्चीं स्वार्थमिद्वये ॥ ३८ ॥

टीका—गलति क्षीयते एकदेशेनापगच्छति । किं तत्, आयुः भवधारण-
कारणं कर्म । इ, क्षणे क्षणे प्रतिक्षणं । तथा नृसति देवतक्षयति । कोऽसौ,
कायः शरीरं । कस्मान्, सांश्रवात् स्वार्थक्रियाकरणमामर्ष्यात् । क्षणे क्षणे
इत्यत्रापि योग्यं । नुवित्तकं । किमर्थं, तन्मिद्वये वाच्छाम्यहं । वां, जरां
सर्वांगान्निक्षपणलक्षणं विषमो । किं वा, मृत्युं नि नोरायुःक्षयलक्षणं मरणं
। किं त्रिंशदं, सध्रीर्चीं आगमनं । महायमूतो । कर्षे, स्वार्थमिद्वये स्वामि-
प्रेतार्थमित्यर्थः । पुनरार्थमाधके आयुः कायश्च प्रदानं कारणं । तच्च प्रति-
क्षणं विनाराज्यया निश्चिन्तं चेत्येथा पुनरार्थभ्रंशदेवता प्रतिज्ञायां जरामृ-
त्युभ्यां तत्पंभावेनेति यत्रभणित्या चोदयति ॥ ३८ ॥

त्रिनघर्ममेवामहृषारिणोराददोऽभितन्व्य मदिरहभाविनी मन्वशोऽपि
प्रतिभ्रपन्मंग्यागे दानं भावयति—

क्रियासमभिहारोऽपि जिनधर्मजुपो वरम् ।

विपदां सम्पदां नासौ जिनधर्ममुचस्तु मे ॥ ३९ ॥

टीका—वरं भवतु सोऽपि श्लाघ्य इत्यर्थं । कोऽसौ, क्रियासमभिहार-
रौन पुन्यं शृशत्व वा । वरं सवृद्धवन मंदत्व चैन्यपिशब्दार्थं । कासां,
सपदा शारीरमानसदु खाना परिपहोपसर्गाणा वा । कस्य, मे मम । किंवि-
शिष्टस्य सतो, जिनधर्मजुप जिनोक्त जिनानुष्ठित वा धर्मं शुद्धाचिदानदरु-
रूपान्मपरिणतिलक्षण प्रीत्या सेवमानस्य । न तु न पुनर्वरं । कोऽसौ, असौ
क्रियासमभिहार । कासां, सपदा सर्वेन्द्रियार्थमुखसाधनानां विभूतीना
कस्य, मे । किंविशिष्टस्य सतो, जिनधर्ममुचो यथोक्तजिनधर्मरहितस्य ॥ ३९ ॥

श्रमणकर्मान्यासेन अग्यगम्य सर्वत्र साम्य कामयते—

लब्धं यदिह लब्धव्यं तच्छ्रामण्यमहोदाधिम् ।

मथित्वा साम्यपीयूष पित्रेयं परदुर्लभम् ॥ ४० ॥

टीका—लब्ध प्राप्त तन्मया कलत्रसम्पदादिक । यत् कि, यल्लब्धव्यं
प्राप्तव्यं मया धन्यैर्वा । क, इह नृजन्मनि गृहाश्रमे वा । यत् एव कृता-
र्थोऽस्मि तत्तस्मात्पित्रेय अन्त्याममनुभवेय भव । कि तत्, साम्यपीयूष
सर्वत्र समत्वममृतमिव । कि कृत्वा, मथित्वा अभ्यस्य । विलोच्य च । क,
श्रामण्यमहोदाधि श्रमणाना यतीना कर्म मूलोत्तरगुणाचरणलक्षण श्रामण्यं महो-
दाधिरिव अनर्घरत्नोत्पत्तिनिमित्तत्वात् दुरवगाहत्वान् दुर्गमपारत्वाच्च ।
इयमत्र भावना यथा किल सुरासुरे क्षीरोदीधि विलोच्य तत् उद्धृतममृतं
पीतमिति श्रयते तथा श्रामण्य भावयित्वा उपेक्षालक्षण चारित्रमहमात्मनि
परिणमयितुमेहांमि । कीदृश इयमपि, परदुर्लभ परैर्जिनमार्गानभिज्ञै सुरा-
सुरावतींश्च लोकैर्लब्धुमशक्य जिनसमयाभिज्ञैरपि वा परमार्थं दुर्लभ कति-
पिरेव तैरपि प्राप्यमित्यर्थं ॥ ४० ॥

तदेव भूयो भावयति—

पुरेऽरण्ये मणौ रेणौ मित्रे शत्रौ सुखेऽसुखे ।

जीविते मरणे मोक्षे भवे स्यां समर्था कदा ॥ ४१ ॥

टीका—कदा कस्मिन्काले । स्यां भवेयं भवितुमर्हाम्यहं भविष्यामीति वा । किंविशिष्टः, समधी. तुल्यमनाः । क क, पुरे प्रीतिकारणे चातुर्वर्षसम्-
 ध्यधिष्ठाननगरे । तथा तद्विपरीते अरण्ये अटव्यां । एतयोर्द्वयोरपि रागद्वेष-
 निवन्धनयोरपेक्षापरिणतः कदा भविष्यामीत्यर्थः । एवमुत्तरत्रापि योग्यं ।
 तथा मर्णा घञादिरत्ने । रेणौ रजसि । तथा मित्रे मुहदि । शत्रौ चापरंतरे ।
 तथा सुप्ते आटहादनाकारे । अमुखे च दु खे देहमनस्तापरूपे । तथा जीविते
 पुरणार्थसिद्धिहेतावायुपि । मरणे च तद्विपरीते । तथा मोक्षे अनन्तमुखस्व-
 रूपे । भवे च तद्विपरीते । अयमत्र विशेष - पुरारण्यादिषु तुल्यमतित्वमन्य-
 स्यापि मनेत् । अमौ तु परमवैराग्योपगतो मोक्षभवयोरपि निर्विशेषमति
 स्वमयंयते । 'मोक्षे भवे च सर्वत्र निरस्पृहो मुनिसत्तम' इति ध्रुतेः ॥४१॥

यतिधर्मचर्याकाष्ठाधिरोहणमाशंसति—

मोक्षोन्मुखक्रियाकाण्डविस्मापितबहिर्जनः ।

कदा लप्स्ये समरसस्वादिनां पंक्तिमान्मदृक् ॥ ४२ ॥

टीका—कदा कस्मिन्काले । लप्स्ये प्राप्स्याम्यहं । का, पंक्तिः लक्षणया
 सजातीयत्वं । केपां, समरसस्वदिनां समरसं व्यावृत्त्येयध्यानानामेकीभावे
 सत्वानन्दं स्यादयन्त्यभीक्ष्णं भूयोभूयोऽनुभवन्तीति समरसस्वादिनां घटमा-
 नयोगा निष्पन्नयोगा वा मुमुक्षवः समरसस्वादिनस्तेषां । किंविशिष्ट सन्,
 आत्मरक् आत्मदर्शी भवन् । कथम्भूतो भूत्वा, मोक्षोन्मुखेत्यादि-मोक्षे
 अनन्तज्ञानादिचतुष्टयाविभावस्वभावे नि धेयसि वन्मुखाः अभिमुखाः उच्य-
 तास्तेषां क्रियाकाण्डगुरुबुलोपासनकेशातापनादियोगकायत्रेशादि तेन विस्मा-
 पितोऽनन्यसम्भाष्यतया विस्मयं नीनो बहिर्जनो बहिरात्मलोको देन स
 तथोक्त ॥ ४२ ॥

योगपरमकाष्ठमभिर्वाक्षति—

शून्यध्यानैकतानस्य स्याणुबुध्याऽनदृन्मृगः ।

उत्सृष्ट्यमाणस्य कदा यास्यन्ति दिवसा मम ॥ ४३ ॥

टीका—कदा कस्मिन् योगान्यायममये । यास्यन्ति यमित्यन्ति । के,
 दिवसाः अहोरात्रा । कस्य, मम तत्त्वज्ञानैराप्यन्यपरध्वज्य । किंविशिष्टस्य

सत, शून्यध्यानैकतानस्य निर्विकल्पसमाधिपरिणतस्य । पुन कि क्रियमाणस्य, उद्धृष्यमाणस्य स्कन्धश्रृङ्गाकण्डूयनगोचरीक्रियमाणस्य । कैरनदुन्मृगैः अनद्वाहः उत्कृष्टपशव मृगा अरण्यचारिणो हरिणा. अनद्वाहश्च मृगाश्च अनदुन्मृगास्तैः । कया, स्थाणुबुद्ध्या स्थाणु मीमांसये ऊर्ध्वस्थितकाष्ठविशेष स्थाणुरिति बुद्धिः कल्पना स्थाणुबुद्धिस्तया । यदा हि पुराद्दहिरहं कायोत्सर्गेण स्थास्यामि तदा स्वैरचारिणो वृषभादय स्कन्धादिकण्डूत्याकुलितास्त-
कण्डूयनाय मां स्थाणुरयमिति मन्यमानाः स्कन्धादिभिरुद्धृष्यन्ति । एवमरण्ये हरिणादयोऽपि । अहं पुन पुरारण्ययोर्मुक्ताग्रहत्वेन तिष्ठन् शुद्धचिदानन्दमयं स्वात्मानमेवाधिवत्स्यामीति मनोरथोऽस्य महात्मनो लक्ष्यत इति ॥४३॥
महानिशायां पुराद्दहिः प्रोक्षधोपवासमतान् कायोत्सर्गस्थितानुपसर्गजयेन योगादचलितानप्राप्यश्रावकान् प्रशंसयति—

धन्यास्ते जिनदत्ताद्या गृहिणोऽपि न येऽचलन् ।
तत्तादगुपसर्गोपनिपाते जिनधर्मतः ॥ ४४ ॥

टीका—वर्तन्ते । के, ते प्रसिद्धा जिनदत्ताद्या जिनदत्तो नाम श्रेष्ठी आद्य प्रथमो येषां वारिष्यैणकुमारादीनां ते जिनदत्ताद्या प्रोक्षधोपवासवतिन । किंविशिष्टा, धन्या सुकृतिन तेभ्योऽहं स्पृहयामीत्यर्थ । ये कि, ये नाचलन् न चलिता । कस्मात्, जिनधर्मत जिभोक्ताजिनमेविताद्वा सामायिकात् । किंविशिष्टा सन्तो, गृहिणो द्वितीयाश्रमिणः । किपुनरन्तराश्रमिण इत्यपि शब्दार्थः । क सति, तदित्यादि । ते श्रुतप्रसिद्धास्तादृशोऽनन्यसदृशा उपसर्गा शस्त्रप्रहारादयस्तेषां उपनिपाते समीपे निपतनं नियतमवश्यम्भावि पतन तत्तादगुपसर्गोपनिपातस्तस्मिन् ॥ ४४ ॥

वतिकप्रतिमासुपसंहरस्तदनुष्ठापिन फलविशेषमाह—

इत्याहोरात्रिकाचारचारिणि व्रतधारिणि ।
स्वर्गधीः क्षिपते मोक्षधीर्पयेव वरस्रजम् ॥ ४५ ॥

टीका—क्षिपते मुंचति । काऽसौ, स्वर्गधीः यथास्यं सौधर्मादिकल्पलक्ष्मी । कां, वरस्रज वरोऽभिमत पतिर्वरणं वा तत्स्वीकरणं वरार्थं स्रग्माला वर-

स्रक् ता घरमालामित्यर्थ । इ, प्रतधारिणि प्रतानि प्रागुक्तानि धारयत्यात्मनि
निरतिचारतया स्थिरीकरोत्यभीष्टमिति प्रतधारी प्रतिकप्रतिमाकूट धाय-
कन्तस्मिन् । किञ्चिद्विशिष्टे, हृत्प्रेवमुक्तप्रकारेण । आहोरात्रिकमहोरात्रभवमाचार
ब्राह्ममुहूर्तेऽथानादिक चरत्यनुतिष्ठतीत्येवशीलस्तच्चारी तस्मिन् । अत्रोपेक्षा-
नाह-मोक्षध्रीर्पयेवेति । मोक्षधियामीर्षाऽक्षान्तिर्मोक्षध्रीर्षा तथा । इयमत्र
भावना-यथा काचिन्महाकुलीनकन्या पित्रादिभिरनुज्ञाता अभीष्टपताविमं
नान्या र्थाकुर्यादिति युध्या घरमाला क्षिपति तथा तत्तादृग्महाध्वजे
मोक्षध्रीर्षया स्वर्गध्रीरिति भद्रम् ॥ ४५ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपहृधर्मावृत्तसागारधर्मदीपिकाया
भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितधनुर्दश प्रकमाश्च
षष्ठोऽध्याय समाप्त ॥ ५ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ सामायिकप्रतिमानवक्रस्वरूपप्ररूपणार्थमुपक्रमते । तत्र दृष्टिक-
प्रतिमाया सामायिक शीलतया निर्दिष्ट तदेवेह प्रत्येन प्रतिपद्यमान प्रति-
मारूपता यतीति प्ररूपयन्नाह-

सुदृग्मूलोत्तरगुणप्रामाभ्यासविशुद्धीः ।

भजंस्त्रिसन्ध्यं कृच्छ्रेऽपि साम्यं सामायिकी भवेत् ॥१॥

टीका-भवेत् भवितुमर्हति । कोऽमी, प्रतिक । कीदृश, सामायिकी
सामायिकप्रतिमावान् । किं बुवंत्, भजन् भवमान किं । तत्साम्यं मोहक्षोभ
विहीनमात्मपरिणाम । कथं, त्रिसन्ध्यं सन्ध्यात्रये । क्व सति, कृच्छ्रेऽपि
परीपहोपसर्गसन्निपातेऽपि । कथम्भूतो भूत्वा, सुदृगित्यादि-दृशसम्यक्त्वमूलो-
त्तरगुणप्राम प्रागुक्तलक्षण दृक् च मूलोत्तरगुणप्रामश्च दृग्मूलोत्तरगुणप्रामी
प्रशस्तौ निरतिचारी दृग्मूलोत्तरगुणप्रामी सुदृग्मूलोत्तरगुणप्रामी । तयो-
भ्यासोऽसदृशप्रवृत्ति तेन विशुद्धा प्रतिकवक्रापायान् प्रकृतमयमानुष्ठानमा-
धनसामर्थ्यं प्राप्ता धीर्ज्ञान यस्य स तयोक् ॥ १ ॥

न्यवहारमामायिकविष्युपदेशपुर सर निश्चयसामयिक विधेयतयोपरिदृशति-

कृत्वा यथोक्तं कृतिकर्म सन्ध्यात्रयेऽपि यावन्नियमं समाधेः ।
यो वज्रपातेऽपि न जात्वर्पति सामायिकी कस्य स न प्रशस्यः ॥ २ ॥

टीका—स सामायिकार्थिन शक्रादेर्वा न प्रशस्य सर्वस्यापि श्लाघ्य इत्यर्थः । य किं, यो नार्पति न प्रच्यवते । वस्मात्समाधेः रत्नत्रयैकाग्रलक्षणाद्योगान् । कदा, जातु कदाचिदपि । क्व सति, वज्रेऽपि पतति सति । किं पुनरन्यत्रोपसर्गकारणे । कियत्कालमित्याह —यावन्नियमं प्रतिज्ञावधि । एतन्निश्चयसामायिकं । किं कृत्वा, अनुष्ठाय । किं तत्, कृतिकर्म । किंविशिष्टं, यथोक्तं भावश्लेषाध्याये योग्यकालेत्यादिप्रबन्धेन व्याख्यातं वन्दनाकर्म । क्व, सन्ध्यात्रयेऽपि निमृष्वपि सन्ध्यासु शक्याऽन्यदाऽपि । साम्यभावनामुक्तं नार्थो वा अपिशब्दः । एतद्व्यवहारस्यामायिकम् ॥ २ ॥

निश्चयस्यामायिकशिखराधिरूढाय श्लाघते—

आरोपितः सामयिकव्रतप्रासादमूर्धनि ।

कलशस्तेन येनैषा भूरारोहि महात्मना ॥ ३ ॥

टीका आरोपित स्थापित । कोऽम्भौ, कलश । केन, तेन । क्व, सामायिकेत्यादि—समय केशवन्धादिनियमितः कालस्तत्र भवं सामायिकं साम्यभावनं तदेव व्रत सामायिकव्रतं तदेव प्रासादो देवगृहं दुरासदत्वान् दुरारोहत्वादिष्टमिद्धिनियन्धनत्वाच्च तस्य मूर्धनि शिखराधे । येन किं कृतं, येन महात्मना गणधरचक्रधरेन्द्रादीनां स्पृहणीयेन आरोहि आरूढा । काऽसी, पुष्पाभ्युदयप्रहारसामायिकपूर्वा निश्चयस्यामायिकप्रतिमा ॥ ३ ॥

अथ चतु स्तोत्रा प्रोपधोपवासस्थानं व्याचष्टे—

स प्रोपधोपवासी स्याद्यः सिद्धः प्रतिपात्रये ।

साम्यान्न च्यवते यावत्प्रोपधानशनव्रतम् ॥ ४ ॥

टीका—स्याद्भवेत् । कोऽसौ, स श्रावक । किंविशिष्टं, प्रोपधोपवासी प्रोपधोपवासप्रतिमावान् । य. किं, यो न च्यवते न भ्रश्यति । कस्मात्साम्यात् भावसामायिकान् । प्रोपधोपवासश्ले तु तदुपरमे नामादिस्यामायिकपञ्चमस्याप्यनुचरणान् । कियत्काल, यावत्प्रोपधानशनव्रतं प्रोपधोपवासप्रति-

शाविपयीकृतान् षोडश यामान् । किंविशिष्ट सन्, सिद्धः निष्पन्न. प्रतीतो वा । छ, प्रतिमात्रये दर्शनवतसामायिकप्रतिमामु ॥ ४ ॥

प्रोपधोपवासिनो निष्ठाकाष्टां निर्दिशति—

त्यक्ताहाराद्गसंस्कारव्यापारः प्रोपधं श्रितः ।

चेलोपसृष्टमुनिवद्भाति नेदीयसामपि ॥ ५ ॥

टीका—भाति प्रतिभासते । काऽसौ, प्रोपधं श्रितः प्रोपधोपवासनिष्ठः । किंवत्, चेलोपसृष्टमुनिवत् उपसर्गवशाद्द्वारेण वेष्टितो निर्मन्यो यथा ब्रह्मचर्य-धारणशरीरादिममत्ववर्जनयोगान् । केयां, नेदीयसां पार्श्ववर्तिलोकानां बान्धवादीनां वा । विशेषतोऽन्येषामित्यपिशब्दार्थो विस्मये वा अपिदाब्दः । किंविशिष्ट सन्, स्वस्तेत्यादि—आहारोऽज्ञानादिशत्रुविधः अद्भसंस्कारः स्नानो-द्धर्तनवर्णकविलेपनपुष्पगन्धविशिष्टवस्त्राभरणान्दिव्यापारः साहचर्यान्मावघा-रम्भ आहारश्चाद्भसंस्कारश्चव्यापारश्चाहाराद्भसंस्कारव्यापारास्त्यक्ता सर्वात्मना प्रत्याख्यातास्ते त्रयो येन । एतेन आहारादित्रयवर्जनाद्ब्रह्मचर्यधारणाच्च शत्रु-विधं प्रोपधमतमुक्तम् ॥ ५ ॥

सामायिकप्रोपधोपवासयोः प्रतिमाभावे युक्तिमाह—

यत्प्राक्सामायिकं शीलं तद्गतं प्रतिमावतः ।

यथा तथा प्रोपधोपवासोऽपीत्यत्र युक्तिवाक् ॥ ६ ॥

टीका—अस्ति । काऽसौ, युक्तिवाक् समाधानवचन । व, अत्र सामायिक-प्रोपधोपवासयोः प्रतिमाभावविप्रतिपत्ता । कथं, इति किमिति भवति । कोऽसौ, प्राक् शीलतया अभ्यस्त प्रोपधोपवासोऽपि । कि, गतं । कस्य, प्रतिमावतः शत्रुर्धसंयमविशेषपदमनुनिष्ठतः धावकस्य । कथ, तथा । यथा किं, यथा भवति । कि तत्, सामायिक । कि भवति, गतं मर्यवदृष्टाणोप-त्वात् । कस्य, प्रतिमावत मूर्तापमंयमविशेषपदमनुनिष्ठतः धावकस्य । यत् किं, यत्सामायिकं भवति । कि, शील मर्यस्य घृतिरिय मुत्पयनया रक्षणी-मर्य गतस्य रक्षणकारणात् । क, प्राक् गतप्रतिमानुष्ठानममये ॥ ६ ॥

परमकाष्ठप्रतिपद्यान् प्रोपधोपवासिन प्रशंसति—

निशां नयन्तः प्रतिमायोगेन दुरितच्छिदे ।

ये क्षोभ्यन्ते न केनापि तान्नुमस्तुर्यभूमिगान् ॥ ७ ॥

टीका—नुम. स्तुमो धयं । कान् तान्, तुर्यभूमिगान् चतुर्थी संयमविशेष-
पदधीमारूढान् । ये किं, ये न क्षोभ्यन्ते समाधेर्न प्रप्याध्यन्ते । केन,
केनापि परिपहेणोपसर्गेण वा । किं कुर्वन्तः, नयन्तो लङ्घयन्तः । कां, निशां
पर्वरात्रि । केन, प्रतिमायोगेन संयतवत् कायोत्तरगावस्थानेन । कस्मै, दुरित-
च्छिदे अशुभकर्मनिर्जरणार्थं ॥ ७ ॥

अथ सचित्तविरतस्थानं चतुःश्लोक्या ध्याचष्टे—

हरीताङ्कुरबीजाम्बुलवणाद्यप्रासुकं त्यजन् ।

जाग्रत्कृपश्चतुर्निष्ठः सचित्तविरतः स्मृतः ॥ ८ ॥

टीकां—स्मृतः । सूत्रज्ञैराघ्रात । कोऽस्मी, सचित्तविरतश्चावक । किं
चुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् अभक्षयन्नित्यर्थः । किं तत्, हरीताङ्कुरबीजाम्बुलव-
णादि अङ्कुर प्ररोह बीजं प्ररोहणद्रव्यं अम्बुजलं लवणं सैन्धवादि आदि-
द्रव्येन कन्दमूलफलपत्रकरिरादि, अङ्कुरश्च बीजं च अङ्कुरबीजमुपलक्ष्यगान्
स्वल्पपत्रादि, हरीतमम्लानाद्रावस्थ । हरीतं च तदङ्कुरबीजं च हरीताङ्कुरबीजं
तच्चाम्बुलवणादि च हरीताङ्कुरबीजाम्बुलवणादि । किंविशिष्टमप्रासुकमनामि-
पक्षमित्यर्थः । अत्र च द्वितीयपादे नवाक्षरस्य न दोषाय अनुष्टुभि नवाक्षर-
स्यापि पादस्य शिष्टप्रयोगे षापि षापि द्दयमानत्वात् । यथा—रूपमाद्या
चर्द्धमानान्ता जिनेन्द्रा दश पंच वेत्यादिषु । अथवा हरीताङ्कुरबीजाम्बु-
णाद्यप्रासुकं त्यजन्निति पाठः । अत्र आपो जलं । किंविशिष्टोऽसौ, जाग्रत्कृपो
व्यतः जाग्रती नित्यं हृदि स्फुरन्ती कृपा अनुकम्पा यस्य स जाग्रत्कृपो
दयामूर्तिरित्यर्थः । कथमभूतो भूत्वा, हरीताङ्कुरादिकमभक्षयन्सचित्तविरतः
स्मृतः चतुर्निष्ठ घतमृषु पूर्वोक्तप्रतिमासु निष्ठा निर्वाहो यस्य स चतुर्निष्ठः ॥८॥

जाग्रत्कृप इति समर्थयते—

पादेनापि स्पृशन्नर्थवशाद्योऽतिऋतीयते ।

हरितान्याश्रितानन्तनिगोतानि स भोक्ष्यते ॥ ९ ॥

टीका—भोक्ष्यते कावा न भक्षयिष्यतीत्यर्थः । कोऽसौ, स पञ्चमसंयमस्थानसाधनोद्यत आचक । कानि, हरितानि हरितावस्थवनस्पतीन् । किंवि-
शिष्टानि, आश्रितानन्तानिगोतानि आश्रितानि ससक्तानि अनन्तानि निगो-
तानि निगोतारया. साधारणशरीरवनस्पतिक्रयिका येषु तानि । उक्त चार्थे
ब्राह्मणसृष्टिप्रस्तावे—सन्त्येवानन्तशो जीवा हरितेष्वकुरादिषु । निगोता इति
सार्वज्ञ देवास्माभि ध्रुत वच ॥ १ ॥ य किं, यो अतिरुतीयते पाक्षिकाद्य
पेक्षया अतिशयेन घृणा करोति । किं कुर्वन्, स्पृशन् परामृशन् । कानि-
तथाभूतहरितानि । केन पादेन चरणेन किं पुनर्हस्तादिनेत्यपिशब्दार्थः ।
कस्मात्, अर्धवशान् प्रयोजनानुरोधात् । किं पुन प्रयोजनाभावात् । प्रयो-
जन विना स्थावरविराधनादपि निवृत्तिप्रतिज्ञानात् ॥ ९ ॥

सचित्तविरतेभ्य श्लाघते—

अहो जिनोक्तिनिर्णीतिरहो अक्षजितिः सताम् ।

. नाळक्ष्यजन्त्वपि हरित् प्तान्त्येतेऽमुक्षयेऽपि यत् ॥ १० ॥

टीका—अहो आश्चर्यं वर्तते । काऽसौ, जिनोक्तिनिर्णीति जिनागमनिश्चय
केया, सता प्रकरणम् सचित्तविरतिप्रयताना । तथा अहो आश्चर्यं वर्तते ।
काऽसौ, अक्षजिति इन्द्रियजय । केया, सताम् । अत्रोपपत्तिमाह—यद्यस्मान्
न प्तान्ति न भक्षयन्ति । के, एते मन्त । किं तत्, हरित् हरित । किंवि-
शिष्टमपि, अलक्ष्यजन्त्वपि अलक्ष्या अस्मद्वाद्यपेक्षया केवलात्तमगम्यवान्
भ्रत्यक्षाद्यमेवेद्या जन्तव प्राणिनो यस्मिन् तदलक्ष्यजन्तु हरित वस्तु । किं
पुनर्दश्यानुमेयप्राणिकमित्यपिशब्दार्थः । क सति, अनुक्षयेऽपि अमूना क्षय
अलक्ष्य अनुक्षयस्तस्मिन्नपि प्राणेषु नश्य स्वपि । पुन , प्रकारान्तरेण जीविते
सम्भवतीत्यपिशब्दार्थः । अत्रालक्ष्यजन्त्वपीत्यनेन जिनागमप्रामाण्यविश्वामोऽ-
मुक्षयेऽपीत्यनेन च जितेन्द्रियत्व समर्थ्यते ॥ १० ॥

साम्प्रत भोगोपभोगपरिमाणशीलातिचारत्वेनोक्त सचित्तभोजनमिह त्याग-
मान प्रतिमाभावं यातीत्युपदिशति—

सचित्तभोजनं यत्प्राह मलत्वेन जिहासितम् ।

व्रतयत्यद्रिपञ्चत्वचकितस्तच्च पञ्चमः ॥ ११ ॥

टीका—व्रतयति व्रतत्वेन प्रत्याख्याति । कोऽसौ, पञ्चम. सच्चित्तविरत्यु-
द्यत । किं तन्, तच्च तदपि । किंविशिष्टो, यत. अङ्घ्रिपञ्चत्वचकित अङ्घ्रिनां
भक्ष्यमाणमच्चित्तद्रव्याश्रितजीवानां पञ्चत्वं मरणं अङ्घ्रिपञ्चत्वं तस्माच्चकितो
भीतो यतः । यत्किं, यज्जिहासितं त्यक्तुमिष्टं शीलोपदेशस्याभ्यासदशाविषय-
त्वात् । किं तन्, सच्चित्तभोजनं जीवाश्रितद्रव्यप्रलभनं । केन, व्रतिकेन ।
केन कृत्वा, मलत्वेन भोगोपभोगपरिमाणारयशीलानिचारत्वेन । क, प्राक्
शीलोपदेशममये । स्वामी पुनर्भोगोपभोगपरिमाणशीलातिचारानन्यथा
पठित्वा पञ्चमप्रतिमामेवमध्यर्गाष्ट—मूलफलशाकशास्त्राकरीरकन्दप्रसूनर्वा-
जानि । नामानि योऽस्ति सोऽयं सच्चित्तविरतो दयामूर्तिं ॥ ११ ॥

अथ रात्रिभक्तव्रतं चतु श्लोक्या व्याकरिष्यन् आदौ तद्वक्षणमाह—

स्त्रीवैराग्यनिमित्तंरुचित्तः प्राग्वृत्तनिष्ठितः ।

यस्त्रिधाऽह्नि भजेन्न स्त्रीं रात्रिभक्तव्रतस्तु सः ॥ १२ ॥

टीका—स तु धावको भवति । किंविशिष्ट, रात्रिभक्तव्रत । य. किं, यो
न भजेत् न सेवेत् । कां, स्त्रीं नि शेषामपि योषां । क, अह्नि दिने । कथं,
त्रिधा मनोवाक्यकृतकारितानुमते । किंविशिष्ट सन्, स्त्रीत्यादि-स्त्रीवैरा-
ग्यनिमित्तानि कामदोषा स्त्रीदोषा स्त्रीसङ्गदोषा अशीचमार्यसङ्गतिश्चेति पञ्च
तेष्वेकचित्तो यः स यथोक्त तदेकाग्रमना इत्यर्थः । कथम्भूतो भूत्वा, प्राग्-
वृत्तनिष्ठितः पूर्वोक्तप्रतिमापञ्चकाचारनिरूढ ॥ १२ ॥

पष्टप्रतिमानिष्ठानभिष्टीति—

अहो चित्रं धृतिमतां संकल्पच्छेदकौशलम् ।

यन्नामापि मुदे साऽपि दृष्टा येन तृणायते ॥ १३ ॥

टीका—अहो चित्रमाश्चर्यं वर्तते । किं तत्, संकल्पच्छेदकौशलं मनोव्या-
पारनिरोधसामर्थ्यं । केषां, धृतिमतां संतोषभावनायुक्तानां पुंसां । येन किं,
येन संकल्पच्छेदकौशलेन तृणायते तृणव्यतिमानि अभोग्यतयाऽऽत्मानं
तेषां दर्शयतीत्यर्थः । काऽसौ, साऽपि कान्ता । किंविशिष्टा सती, दृष्टा चतु-
र्गोचरीकृता । तथा आवृत्त्या सा कान्ता दृष्टाऽपि किं पुन श्रुता संकल्पिता

चेत्यपिशब्दार्थः । गृहस्थस्य हि स्वदाराप्रति प्रेम दग्ध्यापारश्च तु स प्रतिपेदे । सा वा, यन्नामापि यस्या सञ्ज्ञाऽपि श्रुता भवति । कस्य, मुदे प्रीतये । किं पुनर्दर्शनादिकमिग्यपिशब्दार्थः ॥ १३ ॥

एतस्य राभ्यादावपि मैथुनविनिवृत्तिमुपपादयन्नाह—

रात्रावपि ऋतावेव सन्तानार्थमृतावपि ।

भजन्ति वशिनः कान्तां न तु पर्वदिनादिषु ॥ १४ ॥

टीका—भजन्ति सेवन्ते । के, वशिनो जितेन्द्रिया । वा, कान्तां । प्रियां । क, ऋतावेव पुष्पदर्शनोत्तरभाविचतुर्थदिवसस्नानानन्तरमेव नान्यदा । क, रात्रावपि निश्यपि । तथा ऋतावपि सन्तानार्थमेव ते भजन्ति ता न विषय-सुखार्थं । एवशब्दोऽत्र सन्दशकन्यायेन उभयत्र योज्य । न तु पुन कथमपि वशिनस्त्रिय भजन्ति । केषु, पर्वदिनादिषु पर्वदिनानि धर्मकर्मानुष्ठानदिना न्येष्ट्यादीनि आदिशब्देन अभावास्याग्रहणादीनि गृह्यन्ते ॥ १४ ॥

अधुना चारित्रसारादिशास्त्रमतेन रात्रिभक्तव्रत निरुक्त्या लक्षयन् रत्नकर ण्डकादिप्रसिद्ध तदर्थं कथयति—

रात्रिभक्तव्रतो रात्रौ स्त्रीसेवावर्तनादिह ।

निरुच्यतेऽन्यत्र रात्रौ चतुराहारवर्जनात् ॥ १५ ॥

टीका—निरुच्यते श्रुत्वाच्यते । कोऽसौ, रात्रिभक्तव्रत समासशब्दः । क, अस्मिन् चारित्रसारादिशास्त्रानुसारिणि ग्रन्थे । कस्मात्, रात्रौ निशि स्त्रीसेवाया वर्तनात् रात्रौ भक्त स्त्रीभजन व्रतयति रात्रिभक्तव्रत इति तच्छब्दस्य श्रुत्वाचनात् । अन्यत्र पुना रत्नकरेण्डकादिशास्त्रे रात्रिभक्तव्रतशब्दो निरुच्यते । कस्मात्, रात्रौ चतुराहारवर्जनात् रात्रौ भक्त चतुर्विधमप्याहार व्रतयति प्रत्याख्यातीति रात्रिभक्तव्रत इति तच्छब्दश्रुत्वाचनात् । यद्वाह स्वामी—अन्न पान खाद्य लेह्य नाभाति यो विभावर्याम् । स च रात्रिभक्त विरत सत्त्वेष्वनुकम्पमानमना ॥ १५ ॥

अथ ब्रह्मचर्यस्थान व्याचष्टे—

तत्तादृक्संयमाभ्यासवशीकृतमनास्त्रिधा ।

यो ज्ञात्वशेषा नो योषा भजति ब्रह्मचार्यसां ॥ १६ ॥

टीका—भवति । कोऽसावसौ श्रावक । किंविशिष्टो, ब्रह्मचारी ब्रह्मणि चारित्रे आत्मनि ज्ञाने चरति प्रवर्तत इत्येवमत्र । य किं, यो नो भजति न संवदे । का, योषा स्त्री । किंविशिष्टा, शेषा मानवीर्देवीस्तिरर्थास्तत्रप्रतिकृतिश्च । कदा, जानु कदाचिद्विवा राशौ च । कथं, त्रिधा त्रिविधम् । कथम्भूतो भूत्वा तदित्यादि—स प्राक् प्रतिमापदकनिर्दिष्ट तादृक् क्रमोपचित सयम प्राणेन्द्रियपरिहाररूपापहृतमयमैकदेशस्तस्याभ्यासो भावना तेन वशीकृत स्वाधीनतां नीत मनश्चित्त येन स तथोक्त ॥ १६ ॥

ब्रह्मचारिण श्लाघते—

अनन्तशक्तिरात्मेति श्रुतिर्वस्त्वेव न स्तुतिः ।

यत्स्वद्रव्ययुगात्मैव जगज्जैत्रं जयेत्सरम् ॥ १७ ॥

टीका—भवति । काऽसां, श्रुतिरात्सोपदेश । कथं, इति एवस्वरूपा । भवति । कोऽसावात्मा पुरुष । किंविशिष्टोऽनन्तशक्ति अनन्ता नि सीमा शक्तयो अर्थक्रियाकारिसामर्थ्यानि यस्य स अनन्तशक्ति । इति श्रुति । किं भवति, वस्त्वेव वस्तुत्रिपर्यैव । न भवति सा । सा किं स्तुति गुणात्पत्त्वे सति तद्बहुत्वकथन । कुत इत्याह—यदास्मात् जयेत् प्रतिबन्धीयान् । कोऽसावात्मैव । किंविशिष्ट, स्वद्रव्ययुक् परद्रव्यव्यावर्तनेन आत्मद्रव्य समादधान । क, अमर कम्पं । किंविशिष्ट, जगज्जैत्र जगता परद्रव्यप्रवृत्तिमता प्राणिनां जैत्रमभिमामुक ॥ १७ ॥

मन्दमत्यनुजिघृक्षया ब्रह्मचर्यमाहात्म्यमाह—

विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति किङ्करन्त्यपरा अपि ।

क्रूराः शाम्यन्ति नाम्नाऽपि निर्मलब्रह्मचारिणाम् ॥ १८ ॥

टीका—सिद्ध्यन्ति वरप्रदा भवन्ति । का, विद्या साधितसिद्धा । मन्त्राश्च पठितसिद्धा । तथा किङ्करन्ति किङ्करा इव आचरन्ति । के, अमरा देवाः । कि पुनर्मानवास्तिर्यञ्चो वेद्यपिण्डार्थे । तथा शाम्यन्ति उपसर्गकरणादिव-

सन्तं । के, कूरा बह्वराक्षसादय । केन, नाम्ना सञ्चोच्चारणमात्रेण । किं
पुन सन्निधानेनेत्यपिशब्दार्थ । केपा, निर्मल्यब्रह्मचारिणा निरतिचारब्रह्मचर्य
भाजाम् ॥ १८ ॥

प्रसङ्गवशाद्ब्रह्मचर्याधम किञ्चिद्वाच्ये-

प्रथमाश्रमिणः प्रोक्ता ये पञ्चोपनयादयः ।

तेऽधीत्य शास्त्रं स्वीकुर्युर्दारान-पत्र नैष्ठिकात् ॥ १९ ॥

टीका—ये प्रोक्ता परमागमे प्रतिपादिता । के प्रथमाश्रमिण मंत्री
बन्धनपूर्वगतानुष्ठायिन । कति, पञ्च । के, ते उपनयाद्य उपनय आदिर्ये
षामवलम्ब्यादीना ते । तत्र उपनयब्रह्मचारिणो गणधरसूत्रधारिण समन्वयस्ता-
गमा गृहधर्मानुष्ठायिनो भवन्ति । अवलम्ब्यब्रह्मचारिण शुल्लकरूपेणागमम-
भ्यस्य परिगृहीतगृह्यागमा भवन्ति । अदीक्ष्यब्रह्मचारिणो वेपमत्तरेणाभ्य-
स्तागमा गृहधर्मनिरता भवन्ति । गृह्यब्रह्मचारिण कुमारधमणा सन्त
स्वीकृतागमाभ्यामा बन्धुभिर्दु महपरिपहैरारमना नृपतिभिर्वा निरस्तपरमे-
श्वररूपा गृहवासरता भवन्ति । नैष्ठिक्यब्रह्मचारिण समधिगतशिक्षालक्षित-
शिरोलिङ्गा गणधरसूत्रोपलक्षितवक्षोऽङ्गिङ्गा शुक्लरक्तवसनकौपीनकटीलिङ्गा
तथा भिक्षावृत्तयो देवाचनपरा भवन्ति । ते किं कुर्युरित्याह—परिगृह्णीयु ।
के, ते । कान्, दारान्, पत्रं । किं कृत्वा, अधीत्य पठित्वा । कित्तु, शास्त्र-
मुपासकाध्ययनादि श्रुत । वधमन्थत्र । कस्मात्, नैष्ठिकात् नैष्ठिक वर्जयि-
त्वेत्यर्थ ॥ १९ ॥

त्रिनदशने वर्णाधमव्यवस्था कुत्रास्तीति पृच्छन्त प्रयाह—

ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्च सप्तमे ।

चत्वारोऽङ्गे क्रियाभेदादुक्ता वर्णवदाश्रमाः ॥ २० ॥

टीका—उक्ता प्रणीता । के, आश्रमा आशास्त्रोक्तकालात् ध्यायन्ति
यथास्व तपस्यन्तीत्याश्रमा । किवन्, वर्णवन् प्राज्ञाणादयो वर्णा यथा ।
कस्मात्, क्रियाभेदान् धर्मकमविकल्पात् । कति, चत्वार । अ, अङ्ग । किंवि-
दिष्टे, सप्तमे उपासकाध्ययनारये । तानेवोपदेष्टुमाह—ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो

भिक्षुश्चेति । उक्तं च । ब्रह्मचारी गृहरथश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः । इत्याध्रमास्तु
 जैनानां सप्तमाङ्गाद्विनिमृताः ॥ १ ॥ तत्रिक्रियाभेदस्तु किञ्चिदयं दर्शयते-
 ब्रह्मचारिणस्तावदिमा क्रिया । द्विजसूनोर्गर्भाष्टमे वर्षे जिनालये कृनाहंतपू-
 जनस्य कृतमौण्ड्यस्य त्रिगुणमांजीवन्धम्यस्रगुणप्रस्थितयज्ञोपवीतादि लिङ्ग
 विशुद्धं स्थूलीह्रमाविरत्यादिबनं ब्रह्मचर्योपबृंहितं गुरुस्माक्षरु धारणीयं ।
 तत्रिक्रियाप्रपञ्च पुनरार्षे-शिखी सिताशुक सान्तर्वासा निर्वेपत्रिक्रय । वत-
 चिह्नं दधत्सूत्र तदोक्तो ब्रह्मचार्यसौ ॥ चरणोचितमन्यच्च नामधेयं तदाऽस्य
 वै । वृत्तिश्च भिक्षयाऽन्यत्र राजन्यादुर्ध्वैभवान् ॥ इत्यादिग्रन्थेनोक्तं प्रति-
 पत्तव्यं । पूर्वोक्तमित्यनेमित्तिकानुष्ठानस्थो गृहरथः । स द्वेषा जातितीर्थक्ष-
 त्रियभेदान् । तत्र जातिक्षत्रिया क्षत्रियब्राह्मणवैश्यशूद्रभेदाच्चतुर्विधा । तीर्थ-
 क्षतिया स्वजीवितविकल्पादनेकभेदा भिद्यन्ते । वानप्रस्था अपरिगृहीतजि-
 नरूपा वस्त्रखण्डधारिणो निरतिशयतपस्युच्यता भवन्ति । भिक्षवो जिनरूप
 धारिणो बहुधा भवन्ति । तद्यथा-देशप्रत्यक्षत्रिकेवलभृदिह मुनि स्यादपि
 प्राप्तकृद्विरारूढश्रेणियुग्मो जिनयतिरनगारोऽपर साधुवर्गः । राजा ब्रह्मा च
 देव परम इति ऋषिर्विक्रियाऽक्षीणशक्तिप्राप्तो बुध्दौपधीशो विविधनयपटुवि-
 दववेदी क्रमेण ॥ १ ॥ तत्रिक्रियाश्च प्राक्प्रबन्धेनोक्तास्तद्दृढार्णक्रियाश्च
 व्याख्याता ॥ २० ॥

अथारम्भविरत द्वाभ्यामाह—

निरूढसप्तनिष्ठोऽङ्घ्रिघाताङ्गत्वात्करोति न ।

न कारयति कृप्यादीनारम्भविरतस्त्रिधा ॥ २१ ॥

टीका--न करोति न कारयति च कोऽप्यारम्भविरत श्रावकः । कान्,
 कृप्यादीन् कृपित्सेवावाणिज्यादिव्यापारान् । न पुनः स्नपनदानपूजाभिधा-
 नाधारम्भान् । तेषामङ्घ्रिघाताङ्गत्वाभावात् । प्राणिपीडापरिहारेणैव तत्सम्भ-
 यात् । वाणिज्याधारम्भादपि तथा सम्भवस्तर्हि विनिवृत्तिर्न स्यादिति चेद्दे-
 वमेतत् । कथं, त्रिधा । कस्मान्, अङ्घ्रिघाताङ्गत्वात् प्राणिग्रन्थनिबन्धनत्वात् ।
 कथम्भूतो भूत्वा, निरूढसप्तनिष्ठः निष्ठितप्राक्सप्तप्रतिमासयम पुत्रादीन्
 प्रत्यनुमते कदाचिन्निवारयितुमशक्यन्वान्मनोवाक्यं कृतकारिताभ्यामेव
 सावधारम्भाच्चिवर्तते इत्यत्र तात्पर्यार्थः ॥ २१ ॥

एतदेव समर्थयते—

यो मुमुक्षुरघाद्विभ्यच्यक्तुं भक्तमपीच्छति ।

प्रवर्तयेत्कथमसां प्राणिसंहरणीः क्रियाः ॥ २२ ॥

टीका—कथं प्रवर्तयेत् कुर्यात् कारयेच्च । कोऽसावसावष्टमधावक । का , क्रिया । किंविशिष्टा , प्राणिसंहरणी जीवघातिका । य किं, य इच्छति वाच्छति । किं कर्तुं, त्यक्तुं प्रत्याख्यातु । किं तन्, भक्तमपि प्राणिमंहरणकारण भोजनमपि । किं कुर्वन्, विभ्यत् । कस्माद्घात्पापात् । किंविशिष्ट सन्, मुमुक्षु कृत्स्नकर्मविप्रमोक्षमिच्छु ॥ २२ ॥

अयं परिग्रहविरत मसंश्लोक्या व्याचष्टे—

स ग्रन्थविरतो यः प्राग्रतत्रातस्फुरद्भृतिः ।

नैते मे नाहमेतेपामित्युज्झति परिग्रहान् ॥ २३ ॥

टीका—स भवति । किमाहो, ग्रन्थविरत । य किं, य उज्झति त्यजति । कान्, परिग्रहान् वास्तुक्षेत्रादीन् दश । कथं, इति एव सकल्प्य । न भवन्ति । के, एते वास्तुक्षेत्रादयोऽर्था । कस्य, मे मम स्वचभोग्यत्वादिना सम्बद्धा । तथा न भवाम्यह । केपामेतेषां स्वामित्वभोग्यत्वादिना सम्बन्धी । किंविशिष्ट सन्, प्राणित्यादि—प्राचा दर्शनिकाप्रतिमाविषयाणां घतानां स्वयमविशेषाणां घात सङ्घात प्राग्रतत्रात तेन स्फुरन्ती जाग्रती इति सन्तोषो यस्य स तथोक्त । किं च । स्वाचाराप्रतिलोभ्येन लोकाचार प्रमाणवेदिति चचनात्सर्वत्र स्वस्वस्थानाविरोधेनैव पूर्वस्थानानुष्ठानमनुष्ठेयम् ॥ २३ ॥

एतस्य सकलदत्तिमुत्तरप्रबंधेन व्याचष्टे—

अथाहूय सुतं योग्यं गोत्रज वा तथाविधम् ।

ब्रूयादिदं प्रशान् साक्षाज्जातिज्येष्ठसधर्मणाम् ॥ २४ ॥

टीका—अथाधिकारे इत सकलदत्तिरधिक्रियत इत्यर्थः । ब्रूयान् व्याहरेत् । कोऽसां, प्रशान् प्रशमपरो नवम धावक । क, सुत पुत्र । किंविशिष्ट, योग्य स्वभारक्षम । किं कृत्वा, आहूय आकार्य । वा अथवा योग्यपुत्राभावे

गोत्रज भ्रातृत्वादिदिक् । किञ्चिदिष्ट, तथाविध योग्यपुत्रतुल्य । किं मूया-
दिद वक्ष्यमाण । कथं, माक्षान समक्ष । केषां, जातिज्येष्ठसधर्मणा जानी
माह्वणवादी ज्येष्ठा मुग्या जातिज्येष्ठास्ते च ते सधर्माणश्च साधर्मिकास्ते
पाम् ॥ २४ ॥

ताताधयावदस्माभिः पालितोऽयं गृहाश्रमः ।

विरज्यैनं जिहामूनां त्वमद्यार्हासि नः पदम् ॥ २५ ॥

टीका—हे तात स्वस्य पोष्यत्वसूचनगर्भं पुत्रादे प्रियत्वामत्रगमिद् । पालि-
तो यथाविधि नियंहीत । कोऽमात्रय प्रस्तुतो गृहस्थाधर्मो गृहस्थाधार ।
कैरस्माभि नधमप्रतिमानुष्ठाननिष्ठाभ्युद्यते । कथमधयावन् इददिनावधि ।
अद्य सम्प्रति । अहंमि स्वीकर्तुमुचितोऽमि । कोऽर्मा, त्व । किं तत्, पद त्रिव-
गंसारगृहाधारानुवर्तनलक्षण । केषां, न अस्माक । किं चिकीर्षुणां, जिहामूना
त्यक्तुमिच्छुनां । कथन गृहाधर्म । किं कृत्वा, विरज्य भवाङ्गभोगेषु वैराग्य
गत्वा ॥ २५ ॥

पुत्रः पुपूपोः स्वात्मानं सुविधेरिव केशवः ।

य उपस्क्रुरते वप्तुरन्यः शत्रुः सुतच्छलान् ॥ २६ ॥

टीका—य उपस्र पुनरिते वश स पुत्र इति वचनात् स पुत्रो भव्यते ।
य कि, य उपायुज्जे गृहादिममत्वच्छेदेनातिशयमादत्ते । कस्य,
वपु पितु । किं चिकीर्षा, पुपूपो शोधयितुमिच्छो । कं, स्वात्मान
एवचिद्रूप । क इव करणेष्याह—सुविधेरित्यादि यथा उपश्रके । कोऽर्मा,
केशव केशवा नाम धीमतीशरत्नापुत । कस्य, सुविधे वृषभनाथस्य
पूर्वभये सुविधिनान्नो राश । उज चार्ये—नृपसु सुविधि पुत्रघेहाहार्हास्व-
मत्यजन् । उक्तृष्टोपासकस्थाने तपस्तेषु सुदुधर ॥ उक्तृक्षणैरैरीये पुत्रम्यापि
शत्रुत्वं वप्तुमाह—भवति । कोऽर्मा, भग्य पुत्र । किञ्चिदिष्ट, शत्रु नातयिता
इष्टविधातिग्यात् । कथमान, सुतच्छलान्पुत्रम्याजान् ॥ २६ ॥

तदिदं मे धनं धर्म्यं पोष्यमप्यात्मसात्कुरु ।

संपा सकलदत्तिर्हि परं पथ्या शिवार्थिनाम् ॥ २७ ॥

टीका—यत् पुत्र तत्तस्मान् । आप्तमयाकुह स्वायत्तं विधेदि त्वं । किं सा, इदं वर्तमानं मे मन सखधि धनं भ्रामसुवर्णादिकं धर्म्यं चित्यालपपात्रदानादिकं पोष्यं च गृहिणीमाकृषिप्रादि । कुत एतदित्याह—हि यस्माद्भवति । कोऽसौ, सा सूत्रोक्ता पुत्रा विधीयमाना सकलदत्तिरन्यपदपरामिधाना । कीदृशी, पथ्या पथोऽनपेता सनप्रपानुगतैत्यर्थः । केषां, शिवार्थिनां सुमुक्षुणां । कथं, परं अत्यर्थम् ॥ २७ ॥

विदीर्णमोहशार्दूलपुनरुत्थानशङ्किनाम् ।

त्यागक्रमोऽयं गृहिणां शकत्याऽऽरम्भो हि सिद्धिदृक् ॥ २८ ॥

टीका—वर्तते । कोऽसावयं प्रकृत त्यागक्रम. शनै. शनैर्बहिरन्त. तद्भवति । केषां, गृहिणाम् । किविशिष्टानां, विदीर्णैत्यादि—विदीर्णमन्तःश्रिष्टार्थाद्येन भिन्नं न चास्यां मोहशार्दूलश्च ममकारम्याद्य तस्य पुनरुत्थान भूयो निहन्तुमभिपोगतं शङ्कन्ते विकल्पमयभीष्णमिति तच्छङ्किनस्तेषां । अर्धममर्धमाह—हि यस्माद्भवति । कोऽसावयम्भं ऐहिकमामुषिकं वा अभिमताथं माधयितुमुपक्रम । कथा, शक्या स्वमामर्धेन क्रियमाण । किविशिष्टो भवति, सिद्धिदृक् अभिप्रेताथमाधरः ॥ २८ ॥

एवं व्युत्सृज्य सर्वस्वं मोहाभिभवदानये ।

किञ्चित्कालं गृहे तिष्ठेद्दास्यं भावयन्सुधीः ॥ २९ ॥

टीका—तिष्ठेद्दामीन । कोऽसौ, सुधीः तत्पञ्जातगम्ब्रह्म । अ, गृहे । कं, कालं कियन्तं, किञ्चित्कालं । हि कुर्वन्, भावयन्त्यायन् । हि तदीदास्यमुपेक्षा । करम, मोहेत्यादि । मोहेन ममत्वेन अभिभव उपेक्षाधिष्य येन पुष्टो वा अरम्भादी पुत्रादेरनुमति दास्यते—तस्य ज्ञानये निराकारार्थं । किं दृग्, व्युत्सृज्य विदोषणमिदं विधिपूर्वं वा त्यज्या । हि तस्यैवैवं वेदनमपेक्षणं च स्व यन्तु । अथमेयमित्थं । किञ्चित्कालमित्यनेन गित्यादपरिदृश्यते प्रतिमागु कालनि-

यमं निराकरोति तद्ग्रन्थानुवादस्तु ज्ञानदीपिकायां द्रष्टव्यः । गृहे तिष्ठेद्वि-
स्यनेन स्वागाच्छादनार्थं वस्त्रमात्रधारणममूर्च्छामस्य लक्षयति । तेन विना
गृहेऽवस्थानानुपपत्तेः । तथा ह्यागम " मोक्षं वत्तमित्तं परिगहं जो विव-
ज्जदे सेसं । त तत्थ विमुच्छणं कोरेदि जाग सो सावभो णवमो ॥ २९ ॥

अथानुमतिविरतं सप्तश्लोक्या व्याचष्टे—

नवनिष्ठापरः सोऽनुमतिव्युपरतः सदा ।

यो नानुमोदेत ग्रन्थमारम्भं कर्म चैहिकम् ॥ ३० ॥

टीका—स भवति । किंविशिष्टोऽनुमतिव्युपरतोऽनुमतिविरत इत्यर्थः ।
य किं, यो नानुमोदेत नानुमन्यते । कं, ग्रन्थ धनधान्यादिकं । तथा आरम्भ-
कृत्यादिकं । तथा कर्म व्यापारं । किंविशिष्टमौहिकं विवाहादिकं । कथं, त्रिधा
मनोवाक्यैः । किंविशिष्टं सन्, नवनिष्ठापरं दर्शनिकादिप्रतिमानवकानुष्ठान-
निष्ठ ॥ ३० ॥

एतस्य विधिप्रतिशेषमाह—

चैत्यालयस्थः स्वाध्यायं कुर्यान्मध्याह्नवन्दनात् ।

ऊर्ध्वमामन्त्रितः सोऽद्याद्गृहे स्वस्य परस्य वा ॥ ३१ ॥

टीका—कुर्याद्विद्विध्यात्कोऽसावसौ अनुमतिविरतः । कं, स्वाध्यायमाग-
माभ्ययनः । किंविशिष्टः सन्, चैत्यालयस्थः जिनगृहे तिष्ठन् । तथा अद्यान्
भुञ्जीत सः । इ, गृहे । कस्य, स्वस्य आन्मीयस्य पुत्रादेः परस्य वा यस्य
कस्य धार्मिकस्य । किंविशिष्टः सन्, आमन्त्रितः आहूतः । कथमूर्ध्वमुपरि-
ष्ठान् । कस्मान्मध्याह्नवन्दनान् माध्याह्निककृतिकर्मणः पश्चात् ॥ ३१ ॥

अस्यैवोदित्यागार्थं भाष्यविशेषः श्लोकद्वयेनाह—

यथाप्राप्तमदन्देहसिद्ध्यर्थं खलु भोजनम् ।

देहश्च धर्मसिद्ध्यर्थं मुमुक्षुभिरपेक्ष्यते ॥ ३२ ॥

सा मे कथं स्यादुद्दिष्टं सावद्याविष्टमश्रतः ।

कहिं भिक्षामृतं भोक्ष्ये इति चेच्छेज्जितेन्द्रियः ३३ युग्मम्

टीका-इच्छेद्य आकाशेदसा । किं इति एतत् । किं कुर्वन् भुञ्जान । किं, यथाप्राप्तं यद्यल्लब्धं तत्तन्मयमाविरोधेनाभक्षित्यर्थं । किंविशिष्टो, यत् जितेन्द्रियः । जितानि वशीकृतानीन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि येन स जितेन्द्रियः । किमेतद्विच्छेदित्यत्राह-खलु निश्चयेन । अपेक्ष्यते आकाशयते । किं तत्, भोजनं । कै, मुमुक्षुभिः । किमर्थं, देहमिच्छार्थं शरीरवर्तनार्थं । तथा अपेक्ष्यते देहस्तं । किमर्थं, धर्मसिद्ध्यर्थं रत्नग्रयानिष्पत्त्यर्थं । सा च धर्मसिद्धिः कथं न कथमपि स्यात् । कस्य, मे मम । किं कुर्वतोऽश्रतो भुञ्जानस्य । किं तत्, उद्दिष्टं स्वोद्देशेन माधितमाहारः । किंविशिष्टं, सावद्याविष्टं सावधेना-ध कर्मणा ससृष्टं । तत् कहिं कस्मिन्काले । भोक्ष्ये वलिभ्येऽहं । किं तत्, भिक्षामृतं भिक्षयन्त इति भिक्षा याचितप्राप्ताहारा भिक्षाणां समूहो भक्ष-भिक्षममृतमिवाजरामरत्वहेतुत्वात् ॥ ३२ । ३३ ॥

अस्यैव गृहत्यागविधिमाह—

पञ्चाचारक्रियोद्युक्तो निष्कमिष्यन्नसां गृहात् ।

आपृच्छेत गुरुन् वन्धून् पुत्रादींश्च यथोचितम् ॥ ३४ ॥

टीका-आपृच्छेत सवदेदसां । कान्पुत्रादीन् । कथं, यथोचितं यथाहं । किं करिष्यन्, निष्कमितुमिच्छन् । कस्माद्गृहात् द्रव्यभावगोहात् । किंविशिष्टं मनु, पञ्चाचारक्रियोद्युक्तं पञ्चानां ज्ञानाद्याचाराणां करणे नत्परः । अत्रायं विधि-अहो कालविनयोपधानबहुमानानिह्वयार्थव्यञ्जननदुःखसम्पन्नप्रलक्षणज्ञाना-चारं न शुद्धस्यामनस्त्वमस्मीति निश्चयेन जानामि, तथापि त्वां तावदाश्रयामि यावत्प्रसादाच्छुद्धमा मानमुपलभे । अहो नि शक्तित्वनि काशित्वनिर्वि-धिकिसित्वनि मूढदृष्टिचोपवृत्त्यर्थित्करणवात्सव्यप्रभावनालक्षणदर्शना-चार, शेष पूर्ववत् । अहो मोक्षमार्गप्रवृत्तिकारणपञ्चमहाप्रतोपेतकायवाश्यानो गुसीर्याभाषणपापनिक्षेपणप्रतिष्ठापनमामिनिलक्षणचारित्राचार, शेष पूर्ववत् । अहो अनशनावमोदयं प्रतिपरिसत्यानरमपरित्यागविविक्तं शय्यासनकायकुरो-

प्राग्वत् ॥ अहो समस्तेतराचारमवर्तकत्वशक्त्यनिगूहनलक्षणवीर्याचार, शेष प्राग्वत् । अथ यथोचितमतदाचक्ष्महे ॥ तथाहि—अहो मदीयशरीरजनकस्यात्मन् अहो मदीयशरीरजनन्यात्मन् नाय मदात्मा युवाभ्या जनितो भवतीति निश्चयेन युवा जानीत । तत आपृष्टौ युवामिममात्मान त्रिमुञ्चत । अथमात्माऽद्योद्भिन्नज्ञानज्योतिरात्मानमेवात्मनोऽनादिजनकमुपसर्पति । तथा अहो मदीयशरीरवन्धुजनवर्त्तिन आत्मान अथ मदात्मा न किञ्चनापि युष्माक भवतीति निश्चयेन यूय जानीथ तत आपृष्टा यूय, शेष पूर्ववत् । न वर जनकमित्यस्य स्थाने बहुमिति पठनीय । अहो मदीयशरीरपुत्रस्यात्मन् मदात्मनो न त्व जन्यो भवसीति निश्चयेन त्व जानीहि तत आपृष्टस्त्व मिममात्मान विमुञ्च, शेष प्राग्वत् । न वर बहुस्थाने जन्य पठेत् ॥ अहो मदीयशरीरमण्या आत्मन् मदात्मा न त्वा रमयतीति निश्चयेन त्व जानीहि तत आपृष्टस्त्वमिममात्मान विमुञ्च । अथमात्माऽद्योद्भिन्नज्ञानज्योति स्वानुभूतिमेवात्मनोऽनादिरमणीमुपसर्पतीत्यादि ॥ ३४ ॥

विनयादाधारस्य भेद विस्तरेण प्रागुक्तमिदानीं सुखस्मृत्यर्थं सक्षिप्य पुनराह—

सद्वृत्तिवृत्ततपसां मुमुक्षोर्निर्मलीकृतौ ।

यत्नो विनय आचारो वीर्याच्छुद्धेषु तेषु तु ॥ ३५ ॥

टीका—भण्यते मूरिभि । कोऽसौ, विनय । किं, यत्न प्रणिधान । क, निर्मलीकृतौ मलापनयने । सद्वृत्तिवृत्ततपसा सम्यग्ब्रह्मज्ञानचारित्र तपसा । कस्य, मुमुक्षो न बुभुक्षो । आचारस्तु भण्यते । किं यत्न । केषु तेषु सदगादिषु चतुर्षु । किंविशिष्टेषु शुद्धेषु निर्मलीकृतेषु । कस्मान् वीर्यात् स्वशक्तिमनिगूढा । एतेन पञ्चमो वीर्याचार सूच्यते ॥ ३५ ॥

सम्प्रत्युपमहरति—

इति चर्या गृहत्यागपर्यन्तां नैष्ठिकाग्रणीः ।

निष्ठाप्य साधकत्वाय पौरस्त्यपदमाश्रयेत् ॥ ३६ ॥

टीका—आश्रयेत् स्वीकुर्यात् । कोऽसौ, नैष्ठिकाग्रणी नैष्ठिकेषु दाशानि कादिषु नवह्यग्रणीर्मुत्पत्याऽनुमतिविरत । किं तत्, पद स्थान । किंविशिष्ट,

पौरस्त्य एकादशमुद्दिष्टविरत्याप्य । कस्मै, साधक वाय आत्मशोधनार्थं । किं कृत्वा, निष्ठाप्य परिसमाप्य । कां, चर्यां सयमाधार । किंविशिष्टा, गृहत्यागपर्यन्ता गृहत्यागा पर्यन्ते अवसाने यस्या तां । कथमित्येवम् ॥ ३६ ॥

अयोद्दिष्टविरतस्थान त्रयोदशभि श्लोकैर्व्याचष्टे—

तत्तद्भ्रतास्त्रनिर्भिन्नश्वसन्मोहमहाभटः ।

उद्दिष्टं पिण्डमप्युज्जेदुत्कृष्टः थावकोऽन्तिमः ॥ ३७ ॥

टीका—उज्जेत् त्यजेत् । कोऽसौ, अन्तिम धावक । किंविशिष्ट, उत्कृष्ट अपमिश्रभूतनयादुत्कृष्टोऽनुमतिविरतस्तु नैगमनयादिति ज्ञापनार्थमुभौ भिक्षू तौ प्रकृष्टौ चेति प्रागुक्तमपीदं विशेषण पुनरुक्तं । किमुज्जात्, पिण्ड भक्त अपिशब्दादुपश्लेषनासनादि । किंविशिष्टमुद्दिष्ट आत्मोद्देशेन कल्पितं । नवकाण्डविशुद्ध स्वीकुर्यादित्यर्थे । किंविशिष्ट सन् तदित्यादि—तानि पूर्वोक्तानि व्रतानि यथाश्च निवृत्तिप्रवृत्तिरूपाण्याचरणानि तत्तद्भ्रतानि तान्यवाप्राणि प्रहरणानि तैर्भिन्नो नितरा विदारित स चामौ इत्यमन् किञ्चिज्जीबन् चिनरूपताप्राप्तिं प्रतिबन्धन् मोह एव महाभटो दुर्निवारवीरो यस्य स तपोक्त ॥ ३७ ॥

तन्नेदलक्षणार्थमाह—

स द्वेषा प्रथमः श्मश्रुमूर्धज्ञानपनाययेत् ।

सितकौपीनसव्यानः कर्तर्या वा क्षुरेण वा ॥ ३८ ॥

टीका—स उत्कृष्टधावको द्वेषा द्विविधो भवति । तत्राद्यस्य प्रथम इत्यादिना प्रथमेन विधिमभिधत्ते—अपनाययेत् छेदयेत् । कोऽसौ, प्रथम भाग उद्दिष्टविरत । कान्, श्मश्रुमूर्धज्ञान् कृषातिर केशान् । कया, कर्तर्या कर्तृरिकाया । वा क्षुरेण नापितोपकरणेन वा । अत्र कर्तर्याऽपनायनं स्थाप्यतरं शोभानाकांक्षणात् । तथा सितकौपीनसव्याना भवेत् इत्येतदक्षापटोत्तरीयपट आसौ इत्यादित्यर्थे ॥

(२) स उत्कृष्ट उद्दिष्टविरतधावक द्वेषा द्विविधो भवतीति सम्बन्धः । तत्र तावन् प्रथम भाग । किंविशिष्ट ? सितकौपीनसव्यान कौपीन गुण

प्रच्छादनवन्न मध्यान् उत्तरीयवन्न कौपीन च सव्यान् च कौपीनसव्यान्
सिद्धं वस्त्रं कौपीनमध्याने यस्य स तथोक्त । किं कुर्यात् ? अपनापयेत् अन्ये-
नोप्यायेत् । कान्, इमधुमूर्धजान् । इमधुणि कूर्चान् केशान् मूर्धजान् शिर-
केशान् न तु कञ्चादिम्यान् । कथा, कर्तव्या कर्तरिकथा वा अथवा धुरेण
रोमशस्त्रविगोरेण । अत्र द्वितीयो वाशब्दः समुच्चयेन ज्ञातव्यो यथासम्भव-
मिति ॥ ३८ ॥

स्थानादिषु प्रतिलिखेत् मृदूपकरणेन सः ।

कुर्यादेव चतुष्पर्व्यामुपवासं चतुर्विधम् ॥ ३९ ॥

टीका—प्रतिलिखेत् भूतलादिषु प्रमृदयान् । कोऽसौ, स प्रथम उल्कृष्ट ।
केन मृदूपकरणेन मृदुना सुदृमारेण जन्तव्यावकेनोपकरणेन वस्त्रादिना ।
केषु कर्तव्येषु, स्थानादिषु ऊर्ध्वभावोपवेशनसवेशनादिषु । तथा कुर्यादेव
अवश्य विदध्यादमी । कमुपवासमनशन । किञ्चिद्विष्ट, चतुर्विध पतत्तो
विधा आहारास्याज्या यस्मिन्नसौ चतुर्विधस्त । चतुष्पर्व्या मासि मासि
द्वयोरष्टम्योर्द्वयोश्चतुर्दशो ॥ ३९ ॥

स्नयं समुपविष्टोऽत्रात्पाणिपात्रेऽथ भाजने ।

स श्रावरुगृहं गत्वा पात्रपाणिस्तदङ्गणे ॥ ४० ॥

स्थित्वा भिक्षां धर्मलाभं भणित्वा प्रार्थयेत् वा ।

मौनेन दर्शयित्वाऽर्जं लाभालाभे समोऽचिरात् ॥ ४१ ॥

निर्गत्याऽन्यद्गृहं गच्छेद्भिक्षोऽगुक्तस्तु केनचित् ।

भोजनायार्थितोऽत्रात्तद्भुक्त्वा यद्भिक्षितं मनाक् ॥ ४२ ॥

प्रार्थयेतान्यथा भिक्षां यावत्स्वोदरपूरणीम् ।

लभेत प्रासु यत्राम्भस्तत्र संशोध्य तां चरेत् ॥ ४३ ॥ कलापकं

टीका—स प्रथमोऽल्कृष्टोऽद्यात् भुञ्जीत । केन, स्वयमारमना । किञ्चिद्वि-
स्तम्, समुपविष्ट निश्चलनिविष्ट । क, पाणिपात्रे हस्तपुटे । अथवा भाजने
स्थाह्यादी । इत भावकेत्यादिना भिक्षणविधिमाह—प्रार्थयेत् निश्चलं ।

कोऽसौ, स । का, भिक्षा । किं कृत्वा, भणित्वा । क, धर्मलाभ धर्मलाभ
 शब्दमुच्चार्येत्यर्थः । किं कृत्वा, स्थित्वा उद्यो भूत्वा । क, तद्ग्रहणे श्रायक
 गृहाग्रभागे । किंविशिष्टं सन्, पात्रपाणि भिक्षापात्रहस्तः । किं कृत्वा, गत्वा
 प्राप्य । किं तन्, धायकगृहः । वा अथवा । स श्राययन् भिक्षां । केन
 मौनेन । किं कृत्वा, दर्शयित्वा द्वागृहद्विगोचरं कृत्वा । किं तन् अद्भ स्वश
 रीर । ततश्च गच्छेन् धनेन् । किं तत्, गृहः । किंविशिष्टं, अन्यन् अयाचिन
 भिक्षः । किं कृत्वा, निर्गम्य याचितभिक्षागृहाग्निष्ण्यम् । कथं भवित्वा
 शीघ्रः । किंविशिष्टं, समं रागद्वेषरहितं । क हाभालाभे भिक्षायाः प्राप्ता
 वप्राप्तौ च । भिक्षोःशुक्लस्तु भिक्षां याचमानः पुनः केनचिच्छ्रायकेण । भोज
 नाय भोजनं कर्तुमर्थित उपरद्धं सन् । अद्यात् तद्गृहे भुञ्जीति । किं कृत्वा,
 भुज्ज्वा जेमित्वा । किं तत्तद्ग्रहः । यन्किं यद्विक्षितं गृहान्तरेषु याचितं ।
 किंयत् मनाक्, स्तोत्रः । यद्वा भिक्षितं मनि नान्यस्वाच्च भुञ्जीतेति भावः ।
 अन्यथा परोपरोधाभावे । प्रार्थयत याचेत स । कां, भिक्षां । कथं याच्यम्
 योदीकृत्य । कां, स्वोद्दरपूर्णां भिक्षां । स्वस्वोद्दरं याच्यया पूर्यन् तावती
 मेव प्रार्थयेत अन्यथा भयमप्रमदः । अथवा याचन् स्वोद्दरपूर्णां भिक्षा
 भवति तावदेव प्रार्थयेतेति वाच्यभेदेन सम्यग्धः । ततश्च घरेन् गोवन्भु
 ञ्जीतेति भावः । कां, तां भिक्षां । किं कृत्वा, मज्जोप्य सम्यक् शोधयित्वा ।
 क, तत्र धायकगृहे । यत्र किं यत्र स्वभेन् प्राप्नुवायन् । किं तद्ग्रहं पानीयं ।
 किंविशिष्टं, प्राप्तुं प्राप्तुकं निर्वाच्यम् ॥ ४०१४११४२१४३ ॥

आकांक्षन्संपन्नं भिक्षापात्रप्रक्षालनादिषु ।

स्वयं यतेन चादर्पः परयाऽसंयमो महान् ॥ ४४ ॥

टीका—स आदर्पः विद्याविशयघनाहितमद् सन् । स्वयं यतनात्मना
 यतनं कुर्यान् । क, भिक्षेत्यादि भिक्षापात्रस्य प्रक्षालनं घायनमादीं
 येषामात्मनस्वापनोच्छिद्यत्तनादीनां तानि भिक्षापात्रप्रक्षालनादीनि कर्मानि
 तेषु । किं कुर्वन्, आकांक्षन् अभिगमन् । क, सयमं प्राणिरक्षणं । परया
 अन्यथा शिल्पादिना गद्विधाने भवत्यसयमः । कर्त्तव्यं, महान् भूयान् ॥ ४४ ॥

ततो गत्या गुरुपान्नं प्रन्यापानं चतुर्विधम् ।

गृहीयाद्विधियन्मर्बं गुरोश्चालोचयेत्पुरः ॥ ४५ ॥

टीका—तत प्रकृतकर्मकरणानन्तर । गुरोर्धर्माचार्यस्थोपान्त समीपं गत्वा । गृहीयात्स्वीकुर्यात् स । किं तत्, चतुर्विध चतुर्विधाहारविषय । प्रत्याख्यान नियम । कथं, विधियत् यथाविधि । तथा आलोचयेत् निवेद एव । किं तत्, सर्वं गमनाप्रभृति स्वचेष्टित । क, पुरोऽग्ने । कस्य, गुरो । चशब्दाद्गोचरीं प्रतिव्रमणां कुर्यात् ॥ ४५ ॥

एवमनेकभिक्षानियमस्य प्रथमोऽष्टस्य भोजनविधिमुक्त्वा सम्प्रति तस्यै वैश्वभिक्षानियमस्य तदुपदिशति—

यस्त्वेकभिक्षानियमो गत्वाऽप्रादनुमन्यसौ ।

भुक्त्यभावे पुनः कुर्यादुपवासमवश्यकम् ॥ ४६ ॥

टीका—यस्तु प्रथमोऽष्टो भवति । कीदृश, एकस्थामेकगृहसंबन्धिण्यां भिक्षाया नियम प्रतिज्ञा यस्य स एकभिक्षानियम । असावद्यात् भोजनं कुर्यात् । किं कृत्वा, गत्वा दानगृहं प्रजित्वा । कथमनुमुनि सयतस्य पश्चात् । एतेन प्रथमोऽष्टो द्वेषा स्यादनेकभिक्षानियम एकभिक्षानियमश्चेत्युक्तं प्रतिपत्तव्यं । स पुन कुर्यात् । कमुपवास । कवमवश्य नियमेन । क सति, भुक्त्यलाभ मति तथाभोजनस्याप्राप्ता ॥ ४६ ॥

तद्विधिविशेषमाह—

वसेन्मुनिवने नित्यं शुश्रूषेत गुरुंश्चरेत् ।

तपो द्विधाऽपि दशधा वैयावृत्त्यं विशेषतः ॥ ४७ ॥

टीका—य नित्यं सर्वदा । मुनिवने सँयताधम । धमेस्त्रिवासा कुर्यात् । तथा शुश्रूषेत पर्युपामीत । कान्, गुरुन् धर्माचार्यादीन् । तथा चरेदनुतिष्ठेत् । किं तत्तप । कथम्भूत, द्विधाऽपि याज्ञमान्यन्तर च । तथा स चरेत् । किं तत्, वैयावृत्त्यं सँयमिनामापत्प्रतीकार । कतिधा, दशधा आचार्यादिगोचरत्वेन दशप्रकार । केन, विशेषतोऽतिशयेन अन्तरङ्गतपस्यस्य सगृहीतस्यापि पृथगुपदेन इतरतपस्त इदमतिशयेनासौ धावकश्चरेदितिज्ञापनाभिम् ॥ ४७ ॥

अथ द्वितीयमुद्दिष्टविरत लभयति—

तद्वद्वितीयः किन्त्वार्यसञ्ज्ञो लुञ्जत्यसौ कचान् ।
कौपीनमात्रयुग्धत्ते यतिवत्प्रतिलेखनम् ॥ ४८ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, द्वितीय उल्लुष्ट । किंवत्, तद्वत् प्रथमेन तुल्य-
क्रिय । किंतु विशेषेण लुञ्जति हस्तेनोत्पाद्यत्यसौ । कान्, कचान् कूर्च
शिर केशान् । किं नामा, आर्यसञ्ज्ञ आय इति सञ्ज्ञा नाम तस्यासौ ।
तथा धत्ते धारयत्यसौ । किं तत्प्रतिलेखन पिच्छिकारथ भयमोपकरण ।
किंवत्, यतिवत् सयतेन तुल्य । किंविशिष्ट सन्, कौपीनमात्रयुक्त कौपीन
मात्र गुह्यप्रच्छादनचेलरण्डमात्र युनव्यात्मना योजयति नोत्तरीयादिक य
स तथोक्त ॥ ४८ ॥

स्वपाणिपात्र एवात्ति संशोध्यान्येन योजितम् ।
इच्छाकारं समाचारं मिथः सर्वे तु कुर्वते ॥ ४९ ॥

टीका—तथा अत्ति जेमत्यसावाहार । किंविशिष्ट, योजित समर्पित । क,
स्वपाणिपात्र एव निजहस्तपुटे न स्थास्यादी । केन, अन्येन गृहस्थादिना ।
किं कृत्वा, संशोध्य । एवमसाधारणमाचारमुक्त्वा साधारण तमाह—इच्छे
त्यादि । कुर्वते विदधते । के, सर्वे एकादशापि श्रावका । क, समाचार ।
किंविशिष्टमिच्छाकार इच्छामीत्येवविधोच्चारणलक्षण । कथ, मिथ परस्पर ।
तुर्विशेषे ॥ ४९ ॥

इदानीं दशभि पद्यं शेष सगृह्यन्नाह—

श्रावको वीरचर्याहःप्रतिमातापनादिषु ।
स्यान्नाधिकारी सिद्धान्तरहस्याध्ययनेऽपि च ॥ ५० ॥

टीका—न स्याकोऽसौ, श्रावक । किंविशिष्टोऽधिकारी योग्य । क,
वीरत्यादि वीरचर्या स्वय भ्रामर्या भोजन, अह प्रतिमा दिनप्रतिमा आतापना-
दयस्त्रिकालयोगा ग्रीष्मे सूर्याभिमुख गिरिशिखरेऽवरस्थान, वर्षासु वृक्षमूले,
शीतकाले रजन्या चतुष्पथे, इत्येवलक्षणास्त्रय कायकृदाविशेषा । तथा
सिद्धान्तस्य परमागमस्य सूत्ररपस्य रहस्यस्य च प्रायश्चित्तशास्त्रस्याध्ययने पाठे
श्रावको नाधिकारी स्यादिति सम्यग्ध ॥ ५० ॥

दानशीलोपवासार्चाभेदादपि चतुर्विधः ।

स्वधर्मः श्रावकैः कृत्यो भवोच्छिद्यै यथायथम् ॥५२॥

टीका—कृत्योऽनुष्ठेय । कोऽसौ, स्वधर्मं आमन आचार । कै, श्रावकै
देशसयते । किंविशिष्टश्चतुर्विधोऽपि । कस्माद्दानशीलोपवासार्चाभेदात् दान
श्च शील उपवासश्चार्चा च जिनादिपूजा ताभिर्भेदस्तस्मादपिशब्दात् केवल
दर्शनव्रतादिभेदादेकादशधेति ग्राह्य । कथ, यथायथ स्वप्रतिमाचरणाविरो
धेन । किमर्थं, भवोच्छिद्यै ससारनिरासार्थं ॥ ५१ ॥

इत उतर व्रतरक्षया यत्नविधानार्थं प्रबन्धेनाभिधत्ते—

प्राणान्तेऽपि न भक्तव्यं गुरुसाक्षिश्रित व्रतम् ।

प्राणान्तस्तत्क्षणे दुःखं व्रतभङ्गो भवे भवे ॥ ५२ ॥

टीका—न भक्तव्यं न खण्डनीयं श्रावकैः । किं तद्गत । किंविशिष्ट, श्रित
प्रतिपन्न । कथ, गुरुसाक्षि गुरवोऽत्र परमेष्ठिनो दीक्षागुरव साधर्मिकमुरया
स्थानवासुदेवताश्च गृह्यन्ते । गुरव साक्षिण साक्षाद्गुरो यत्र तद्गुरुसाक्षि
कमित्यर्थं । क, प्राणान्त । व्रतभगाकरणे प्राणनाशे सम्भवयपि किं पुनरि-
तरापदि । व्रतभङ्गाकरणे तु स्वभूयस्त्व दशधति—भवति । कोऽसौ, प्राणान्त ।
किं दुःख । क, तत्क्षणे तस्मिन्नेव समये नोत्तरत्र । व्रतभग पुनर्दुःखं भवति ।
क, भवे भवे जन्मनि जन्मनि । बुद्धिपूर्वकव्रतभगकरणेन सम्यक्त्वस्यापि
विराधनादनन्तममारित्वस्यागमे प्रतिपादनात् ॥ ५२ ॥

शीलवान् महतां मान्यो जगतामेकमण्डनम् ।

स सिद्धः सर्वशीलेषु यः सन्तोषमधिष्ठितः ॥ ५३ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, शीलवान् शुचिचरित्र श्रावको यतिर्वा ।
किंविशिष्टो, मान्य मल्लय । केषां, महतामिन्द्रादीना । पुन किंविशिष्टो,
जगतां लोकानामेकमु कृष्ट मण्डनमलकरण । शीलस्ति धुपायमाह—स भवति ।
किंविशिष्ट, सिद्धो निष्पन्न प्रतीतो वा । केषु सर्वशीलेषु सकलसद्गुणेषु ।
य कि, योऽधिष्ठितोऽध्यासित । क, सन्तोषेति विषयवैतृण्यमित्यर्थं ॥५३॥

तत्र न्यञ्चति नो विवेकतपनो नाञ्चत्यविद्यातमी

नाप्नोति स्वलितं कृपामृतसरिन्नोदेति दैन्यज्वरः ।

विस्मियन्ति न सम्पदो न दृशमप्यामृत्रयन्त्यापदः

सेव्यं साधुमनस्विनां भजति यः सन्तोषमंहोमुपम् ॥ ५४ ॥

टीका—योंऽहोमुप पापापह सन्ताप भजति सेवने । किंविशिष्ट,सेव्य । केपां, साधूना विद्विनाघङ्गानां मनस्विना चाभिमानिना । तत्र सन्तोषसेवके पुमि । नो न्वद्यति नीचेन भवति भारूढारूढ एव भवतीत्यर्थं । कोऽसौ,यिवेकतपन युक्तयुक्तविचारभास्कर । तथा न अद्यति न प्रथरति । काऽसावपिपातमी अज्ञानरात्रि । तथा नामोनि न लभते । काऽसौ, कृपामृतमरिन् भुक्तृष्पा पीयूषनदी । किं, स्थासित प्रवृत्तिप्रतिबन्ध । तथा नोदेति नोद्भवति । कोऽसौ, दैन्यज्वर दैन्य विषादो ज्वर इव देहमनस्तापहेतुष्यात् । तथा न विस्मियन्ति न विरज्यति । का, सम्पद धिय । तथा नामृत्रयन्ति नारचयन्ति । का, आपदो विषद । का, दृशमपि किं पुनरालिगनादिकम् ॥ ५४ ॥

स्वाध्यायमुत्तमं कुर्यादनुप्रेक्षाश्च भावेयन् ।

यस्तु मन्दायते तत्र स्वकृत्ये स प्रमाद्यति ॥ ५५ ॥

टीका—कुर्याच्छ्रावक । क, स्वाध्याय । किंविशिष्टमुत्तम अध्यामादिवि-
द्याधियय प्रकृष्टताकिपर्यंत च । तथा भावेयन् अभ्यस्येत् । काः, अनुप्रेक्षा
अतिन्वयादिभावना द्वादश । चत्वारोद्दानविशुद्ध्यादिभाषनाश्च षोडश ।
यस्तु य पुनस्तत्र स्वाध्यायापार्द्रा । मन्दायते अलसो भवति । स प्रमाद्यति
नावधत्ते नोप्यहत इत्यर्थं । क, स्वकृत्ये आत्मकार्ये ॥ ५५ ॥

धर्मान्नान्यः सुहृत्पापान्नान्यः शत्रुः शरीरिणाम् ।

इति नित्यं स्मरेन्न स्यान्नरः संश्रेणुगोचरः ॥ ५६ ॥

टीका—नरा पुमान् । संश्रेणुगोचरो रागद्वेषमोहविषय न स्वान् रागा
दिभिर्नैभिर्भूयत इत्यर्थं । किं कुर्यान्नित्येव । नित्यं मन्तत । स्मरेत् प्यायन्
कथमिच्छाह-नास्ति । कोऽसौ सुहृत् । किंविशिष्टोऽस्य । कस्मान्
धर्मान् धर्म पञ्चोपकर्तव्यर्थं । तथा पापादभ्यो नास्ति शत्रुधर्म एवापकर्त-
व्यर्थं । केपां, शरीरिणो दहिना ॥ ५६ ॥

सद्वैरानां करिष्येऽहं विधिना मारणान्तिर्हाम् ।

अवश्यमित्यदः शीलं सन्निदध्यान्सदा हृदि ॥ ५७ ॥

टीका—सन्निदध्यान् सयोजयत् । ध्रावक । किं तत्, एतत्पल्लेखनाख्य
शील । ऋ, हृदि चिन्ने । कथ, सदा पश्चिमसहोदरना नित्य भावयेदित्यर्थ ।
कथमिति । किमिति, अवश्य नियमन । करिष्य विधास्येऽह । का, सहोदरना
वाह्याभ्यन्तरतपोभि सम्यक्कायक्यायकृशीकरणमाधार । किंविशिष्टा मारणा
तिर्ही मरणमवान्तो मरणान्त तद्भवमरणमित्यर्थ तत्र भवा । वेत्, विधिना
शास्त्रोक्तविधाभेन ॥ ५७ ॥

सहगामीकृत तेन धर्मसर्वस्वमात्मनः ।

समाधिमरणं येन भवविश्वसि साधितम् ॥ ५८ ॥

टीका—तेन पुसा कृत । किं तदात्मन स्वस्य । धर्मसर्वस्व व्यवहारानि
श्रयस्त्रय । किंविशिष्ट, सहगामि आत्मना सह भवान्तरगन्तु । येन किं,
येन साधित निर्वतित । किं तत्समाधिमरण रत्नत्रयैकाग्रतया प्राणत्याग ।
किंविशिष्ट भवविश्वसि मसारनिर्मूलनशील ॥ ५८ ॥

यत्प्रागुक्त मुनीन्द्राणा वृत्तं तदपि सेव्यताम् ।

सम्यग् निरूप्य पदवीं शक्तिं च स्वाप्नुपाप्तकः ॥५९॥

टीका— प्राक् चतुर्थाध्यायपटक । मुनीन्द्राणा महामुनीना । यद् वृत्त
समितिगुण्याद्याचरणमुक्त तदपि न कवल ससेव्यतामनुष्ठीयता । कैरपाप्तकै
ध्रावकै । किं कृत्वा सम्यग् निरूप्य भविष्यति पयालोच्य । का, स्वामा-
त्माया । पदवीं सयमभूमिका । शक्तिं च वायं ॥ ५९ ॥

प्रकृतमुपसहरन्नौत्सर्गिकहिंसादिवृत्तिं प्रति दशयति प्रयुक्तः—

इत्यापनादिकीं चित्रा स्वभ्यस्यन्विरतिं सुधीः ।

कालादिलब्धौ क्रमतां नवधौत्सर्गिकीं प्रति ॥ ६० ॥

टीका—क्रमतामुत्सहता । कोऽर्मा सुधी तत्त्वज्ञानसम्पन्न ध्रावक ।
कथ, प्रति उद्दिश्य । का विरति । किंविशिष्टार्मात्सर्गिकी उत्कृष्ट सर्वज्ञ-
मुत्सर्ग सर्वसगत्याग तत्र भवामीत्सर्गिकी । कतिधा, नवधा मनावाकाये
प्रत्येक कृतकारितानुमतानां त्यागेन नवप्रकारा । कस्या, कालादिलब्धी
कालदेशबलयीयमहायसाधनादिमामप्या सत्या । किं कृत्वा, स्वभ्यस्यन्
सम्यग्भावयन् । का विरति हिंसाविनिवृत्ति । किंविशिष्टाभापवादिर्की यती-

नामपवादहेतुत्वादपवादो ग्रन्थस्तत्र भवति । पुन किंविशिष्टां, चित्रां नाना-
प्रकारां । कथमित्येवमुक्तप्रकारेण ॥ ६० ॥

साधकत्वं व्याकर्तुंकामस्तत्त्वामिनं निर्दिशति—

इत्येकादशधाऽऽम्नातो नैष्ठिकः श्रावकोऽधुना ।

सूत्रानुसारतोऽन्त्यस्य साधकत्वं प्रवक्ष्यते ॥ ६१ ॥

टीका—इत्येवं नैष्ठिकश्रावक एकादशधाऽम्नाभिराम्नातः पारम्पर्योपदेशेन
वर्णितः । अधुना साम्प्रतमित उर्ध्वं प्रवक्ष्यते प्रकर्षेण वर्णयिष्यते अस्माभिः ।
किं तत्साधकत्वं तृतीयं साधनाख्यं पदं । अन्त्यस्योद्दिष्टधिरतस्य श्रावकस्य ।
कस्मात्सूत्रानुसारतः परमागममनुमृत्येति भदम् ॥ ६१ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपज्ञधर्मामृतसागारधर्मटीकायां

भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितः षोडशः

प्रकमाश्च सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।

अथ सहेखनाविधिमभिधातुकामस्तत्प्रयोजनं लक्ष्यज्ञाह—

देहाहारेहितत्यागात् ध्यानशुध्याऽऽत्मशोधनम् ।

यो जीवितान्ते सम्प्रीतः साधयत्येव साधकः ॥ १ ॥

टीका—भवरूपेण साधकः । य. कि, यः साधयति निर्वर्त्तयति । किं
तत्, आत्मशोधने आत्मनोऽन्तस्तत्स्य शोधन शुद्धि मोहरागद्वेषापमं
रनत्रयपरिणामित्यर्थं । क, जीवितान्ते प्राणनाशे प्राणेषु नश्यत्स्वित्यर्थः ।
किंविशिष्टं सन्, सम्प्रीत सर्वाङ्गीणध्यानसमुत्थानन्दयुक्त । कया
तत्साधयति ? ध्यानशुध्या ध्यानस्यैकाग्रचिन्तानिरोधस्य शुद्धिरा-
तैरौद्रपरित्यागेन स्वात्मन्यवस्थानं निर्विकल्पममाधिरित्यर्थं । कस्मान्,
देहाहारेहितत्यागात् देहत्यागः शरीरममत्वधर्जनमाहारत्यागश्चनुर्विधाक्षरप्र-
त्याख्यानमीहितत्यागो मनोराकायव्यापारव्यावर्तनं देहश्चाहारश्च ईहित
च देहाहारेहितानि तेषां त्यागस्तस्मात् ॥ १ ॥

कस्य श्रावकत्वेन कस्य च यतिरत्वेन मोक्षमागप्रवृत्ति कतंभ्येति पृच्छन्त
प्रत्याह—

सामग्रीविधुरस्यैव श्रावकस्यायमिष्यते ।

विधिः सत्यां तु सामर्थ्यां श्रेयसी जिनरूपता ॥ २ ॥

टीका—इष्यते अभिमन्यते पूर्वाचार्ये । कोऽसावयवमुक्तो वक्ष्यमाणश्च
विधि म्रियाकर्त्तव्य । कस्य, श्रावकस्य । किंविशिष्टस्य, सामग्रीविधुरस्यैव
जिनलिङ्गग्रहणायोग्यत्रिस्थानकदापादियुक्तस्य नाम्यस्य । सामर्थ्यां तु सत्या
भवति । काऽसौ, जिनरूपता जिनलिङ्गग्रहण । किंविशिष्टा, श्रेयसी
प्रशस्यतरा ॥ २ ॥

जिनलिङ्गस्वीकारकारणमाह—

किञ्चित्कारणमासाद्य विरक्ताः कामभोगतः ।

त्यक्त्वा सर्वोपधिं धीराः श्रयन्ति जिनरूपताम् ॥ ३ ॥

टीका—श्रयन्ति स्वीकुर्वन्ति । के ते, धीरा श्रावका परिपहोपसर्गग्रहणे
बद्धकक्षा । का, जिनरूपता । किं कृत्वा, त्यक्त्वा न्युत्सृज्य । क सर्वोपधि
बाह्याभ्यन्तरसङ्ग । किंविशिष्टा सन्त, विरक्ता व्यावृत्तचेतसः । काम्या,
कामभोगत काम स्पर्शनरसनविषयानुभव भोगो घ्राणचक्षु श्रवणविषया
नुभव कामश्च भोगश्च कामभोगौ ताभ्या । किं कृत्वा आमाद्य प्राप्य । कि,
कारण । किंविशिष्ट, किञ्चिन् तत्त्वज्ञानेष्ववियोगशत्रुपरायादीनामन्य
तमम् ॥ ३ ॥

जिनरूपतास्वीकारमाहाभ्यमाह—

अनादिमिथ्यादृगपि श्रित्वाऽर्हद्रूपतां पुमान् ।

साम्यं प्रपन्नः स्व ध्यायन् मुच्यतेऽन्तर्मुहूर्ततः ॥ ४ ॥

टीका—मुच्यते द्रव्यभावकर्मभि स्वयमेव विस्मृत्यते । कोऽसौ, पुमान्
द्रव्यत पुहिग एव । कस्मात्, अन्तर्मुहूर्तत किञ्चिदूननाडीद्वयमात्रान् ।
किं कुर्वन्, ध्यायन् समाद्धान । क स्वमात्मान । किंविशिष्ट सन्,
प्रपन्न प्राप्त । किं तत्, साम्य माप्यस्य । किं कृत्वा, श्रित्वा । कामह-

द्रुपता निर्ग्रन्थलिङ्ग । किंविशिष्टोऽपि, अनादिमिध्याह्नसि न केवल सादि
मिध्याह्निरविरतसम्यग्दृष्टि श्रावको वेत्वापिशब्दार्थ । उक्त च—“ आराध्य
चरणमनुपममनादिमिध्याह्नोऽपि यक्ष्णत । दृष्टा विमुक्तिभाजस्ततोऽपि
चारिग्रमत्रेष्टम् ” ॥ ४ ॥

शरीरस्य स्थायिन पातने पातोन्मुखस्य च शोचने निषेधमुपपादयति—

न धर्मसाधनमिति स्थास्तु नाशयं वपुर्वुधैः ।

न च केनापि नो रक्षयमिति शोच्यं विनश्वरम् ॥ ५ ॥

टीका—न नाशय विधेयम् । किं तद्रूप शरीर । केवुधै मत्वज्ञे । किंवि-
शिष्ट, स्थास्तु साधुत्वन रत्नत्रयानुष्ठानमाधकत्वलक्षणन तिष्ठन् । कथं कृत्वा,
धर्मसाधनमिति रत्नत्रयमिद्वेषुपायो यतः । न च नापि शाक्य शोचनीय
वपुर्वुधै । किंविशिष्ट, विनश्वर विशेषेण नश्यत् तद्रवमरण प्राप्नुवदियम् ।
कथं कृत्वा, केनापि नो रक्षयमिति योगीन्द्रदेवेन्द्रदानवेन्द्रादिनाऽपि रक्षयितु
मशक्य यतः । उक्त च—“ गहन न शरीरस्य हि विसर्जनं किं तु गहनमिह
वृत्तम् । तन्न स्थास्तु विनाशय न नश्वर शाक्यमिदमाहुः ” ॥ ५ ॥

कायस्थानुवर्तनापचरणपरिहरणयोग्यतोपदेशार्थमाह—

कायः स्वस्थोऽनुवर्त्यः स्यात् प्रतीकार्यश्च रोगितः ।

उपकारं विपर्यस्यं—स्त्याज्यः सद्भिः खलो यथा ॥ ६ ॥

टीका—स्यात् । कोऽसौ काय । किंविशिष्टोऽनुवर्त्ये पथ्याहारविहारान्यां
स्वास्थ्यं पूव स्थापनीय । कै, सद्भिः माधुभिः । किंविशिष्ट मन्, स्वस्थोऽ
विद्वृत । तथा प्रतीकार्यो योग्ये पथादिनोपचरणाय । कोऽसौ, कायः । कै,
सद्भिः । किंविशिष्ट मन्, रोगित सँपातरोग । तथा त्याज्य । काऽसौ, काय
सद्भिः । किं कुर्वन्, विपर्यस्यन् अन्यथा कुर्वन् । कमुपकार स्यास्थ्यायारोग्याय
चेत्नीयमाणमुपक्रम अधर्मसाधन व्याधिं तद्दृष्टिं च गच्छन्नि यर्थ । क इव,
खलो दुर्जन पिण्याको वा यथा ॥ ६ ॥

शरीरार्थं धर्मोपघातस्यात्यन्तनिषेधमाह—

नावश्यं नाशिने हिंस्यो धर्मो देहाय कामदः ।
देहो नष्टः पुनर्लभ्यो धर्मस्त्वत्यन्तदुर्लभः ॥ ७ ॥

टीका—न हिंस्यो नोपहन्तव्य मद्भिः । कोऽसौ, धर्म । कस्मै, देहाय ।
किंविशिष्टाय, भवत्यं नाशिने निश्चितनाशाय । किंविशिष्ट, कामदः समीहि-
तार्थप्रदो यत । किञ्च । लभ्योऽवश्यप्राप्य । कोऽसौ, देहः । कथं, पुन ।
किंविशिष्टो, नष्टो नाशं गत । देहमात्रपेक्षयेदमुच्यते, धर्मस्तु प्रकामात्ममा-
धिमरणोऽत्यन्तदुर्लभो भवति । यत्नशतेनापि लब्धुमशक्य इत्यर्थं ॥ ७ ॥

विधिवत्प्राणास्यजत आत्मघातशङ्कामपनुदति—

न चात्मघातोऽस्ति वृषक्षतौ वपुरेक्षितुः ।
कपायावेशतः प्राणान् विपाद्यैर्हिंसतः स हि ॥ ८ ॥

टीका—न चास्ति । कोऽसावात्मघात स्वप्रधलक्षणो दोष । कस्य,
उपेक्षितु यथाविधि भक्तप्रत्याख्यानदिना साधुरत्नेन त्यजतः साधो । किं
तद्वपु शरीरम् । कस्यां सत्यां, वृषक्षतौ प्रतिपञ्चत्रतपिनाशहेतौ उपस्थिते सनी-
त्यर्थं । हि यस्माद्भवति । कोऽसौ, सः आत्मघात । कस्य, पुन । किं
कुर्वतो, हिंसतो व्यपरोपयत । कान्, प्राणान् । कै, विपाद्यै गरलशस्त्र-
श्वासनिरोधजलाग्निप्रवेशश्लंघनादिभिः । कस्मात्, कपायावेशत श्लोधादि
परिणामवशान् ॥ ८ ॥

एवं संयमविनाशहेतुसन्निधाने कायत्याग समर्थेदानीं कालोपसर्गमरण-
निर्णयपूर्वकप्रायोपवेशनेन तत्तद्विष्टासाफल्यविधापनार्थमाह—

कालेन वोपसर्गेण निश्चित्यायुः क्षयोन्मुखम् ।
कृत्वा यथाविधि प्रायं तास्ताः सफलयेत् क्रियाः ॥९॥

टीका—सफलयेत् फलवती कुर्यान् साधु । वा, क्रियाक्षेपः । किंविशिष्टा,
तास्ता दर्शनिकादिप्रतिमाविषया. नित्यनैमित्तिकीश्च । किं कृत्वा, यथा-
विधि विधिना । प्रायं सन्यासयुक्तानशनं कृत्या । किं कृत्वा, निश्चित्य सम्यक्-
निर्णय । किं तदायुर्जीवितं । किंविशिष्ट, क्षयोन्मुख प्रत्यासन्नविनाशं ।
केन, कालेन स्थितिरन्धच्छेदहेतुना समयेन । वा अथवा उपसर्गेण दुनि-
वारायकारिरोगशत्रुप्रहारादिलक्षणेन कृच्छ्रेण सुनिश्चिते मरणे ॥ ९ ॥

स्वाराधनापरिणत्या कायत्यागे मुक्तिं करस्थेत्युपदेशार्थमाह-

देहादिवैकृतैः सम्यद् निमित्तैस्तु सुनिश्चिते ।

मृत्यावाराधनामग्नमतेदूरे न तत्पदम् ॥ १० ॥

टीका—नास्ति । किं, तदशरीरताप्राप्तिलक्षणं पदं । क, दूरे विप्रकर्षे । कनिषथभवत्वम्य निर्वाणमित्यर्थः । कस्य, आराधनामग्नमते निश्चयाराधनापरिणतमनसः पुंसः । क सति, मृत्यौ । किंविशिष्टे, सुनिश्चिते । कै, देहादिवैकृतैः शरीरसशीलादिविकृतिभिः स्वस्थानुररिष्टैरित्यर्थः । न केवलं तैः सम्यद् निमित्तैश्च समीचीनभाविशुभाशुभज्ञानोपायैश्च कणपिशाचिकादिविद्याज्योतिषोपश्रुतिशकुनादिभिः ॥ १० ॥

उपसर्गमरणोपनिपाते प्रायविधिमाह--

भृशापवर्तकवशात् कदलीघातवत्सकृत् ।

विरमत्यायुषि प्रायमविचारं समाचरेत् ॥ ११ ॥

टीका--समाचरे सम्यक्कुर्वाणमुमुक्षुः । किं, प्रायः । किंविशिष्टमविचारविचरणं नानागमनमर्हादिनानाप्रकारप्रवृत्तिपरिणमनं विचारस्तेन रहितं प्रायं भक्तप्रत्यारथानं सार्वकालिकमन्यासं शुद्धस्वात्मध्यानपरममित्यर्थः । क सत्यायुषि भवधारणकारणे कर्मणि । किं कुर्वति, सत्कृद्क्रमेण विरमत्यपवर्तमाने नश्यति । कस्मात्, भृशापवर्तकवशात् आगाढापमृत्युकारणसामर्थ्यात् । किंवलकदलीघातवत् छिद्यमानकदलीकाण्डे यथा ॥ ११ ॥

स्वपाकच्युत्या स्वयं पातोऽमुष्ये दहे सल्लेखना विधेयेयुपदिशति-

क्रमेण पक्त्वा फलवत् स्वयमेव पतिष्यति ।

देहे प्रीत्या महासत्त्वं कुर्यात्सल्लेखनाविधिम् ॥ १२ ॥

टीका--कुर्यात्कोऽसौ, महासत्त्वं अनिवार्यधैर्यवीर्यं । क, सल्लेखनाविधिः । क्या, प्रीत्या प्रमोदेन । क सति, देहः । किं करिष्यति, पतिष्यति विनाशमेप्यति सति । केन, स्वयमेव कारणान्तरमन्तरेणैव । किं कृत्वा, पक्त्वा परिणम्य पतनयोग्यतामासाद्य । केन, क्रमेण कालानुपूर्व्यां । किंवलफलवत्

वृक्षफलेन तुल्यं । पातोन्मुखकायलिङ्गं यथा—“प्रतिदिवसं विजहदलमुष्णद्भुक्तिं त्यजत्प्रतीकारं । वपुरेव नृणां निगदति परमचरित्रोदयं समयम्” ॥१२॥

कायनिर्ममत्वभावनाविधिमाह—

जन्ममृत्युजरातङ्काः कायस्यैव न जातु मे ।

न च कोऽपि भवत्येष ममेत्यङ्गोऽस्तु निर्ममः ॥ १३ ॥

टीका—अस्तु समाधिमरणार्थी भवतु । किंविशिष्टो, निर्ममो ममेदमिति मङ्गलपरहितः । क, अङ्गे । कथमित्येवं । भवन्ति । के, जन्ममृत्युजरातङ्काः । जन्म च मृत्युश्च जरा च आतङ्कश्च ज्वरादिव्याधिस्ते रोगपुद्गलविवर्तकस्वात्कायस्यैव पुद्गलरूपस्य । न जातु कदाचिदपि । मे शुद्धचिद्रूपमात्रस्यात्मनः । न च नापि भवति । कोऽसावेप काय । किंविशिष्टः, कोऽपि कश्चिदुपकर्ता अपकर्ता वा । कस्य, मम शुद्धचिदानन्दमयस्य ॥ १३ ॥

आहारहापनमनयमाह—

पिण्डो जात्याऽपि नान्नाऽपि समो युक्त्याऽपि योजितः ।

पिण्डोऽस्ति स्वार्थनाशार्थो यदा तं हापयेत्तदा ॥ १४ ॥

टीका—हापयेत्परिचारकादिभिस्त्याजयेत् समाधिमरणोद्यतः । कं, तं पिण्डमाहारं । कदा, तदा तस्मिन्काले । यदा किं, यदा पिण्ड आहारोऽस्ति भवति । किंविशिष्ट, स्वार्थनाशार्थं आहारस्य हि स्वार्थो बलोपचयौजोलक्षणं देहकार्यं, देहस्य च धर्मसिद्धिलक्षणमात्मकार्यं स्वार्थस्य नाशो विनाशोऽर्थं प्रयोजन फल यस्य स न्योक्तः । किंविशिष्ट, समस्तुल्य । कया, जात्या पुद्गलत्वलक्षणया । अपिर्विस्मये आक्षेपः । यत्सजातीयोऽपि स्वार्थं नाशयति । तथा नाम्ना सञ्ज्ञयाऽपि सम आहारदेहयोरुभयोरपि पिण्डशब्दाभिधेयत्वात् । जातिनामभ्यां साम्येऽपि यति विधिव्यतिक्रमे प्रयुक्तः स्वार्थनाशाय स्यादित्यत्राह—युक्त्या शास्त्रोक्तविधिना । योजितोऽपि प्रयुक्तोऽपि । क, पिण्डे शरीरे ॥ १४ ॥

सहोत्थनाविधिपूर्वकं समाधिमरणोद्योगविधिमाह—

उपवासादिभिः कार्यं कपाय च श्रुतामृतैः ।

संलिख्य गणमध्ये स्यात् समाधिमरणोद्यमी ॥ १५ ॥

टीका—समाधिमरणोद्यमी साधक गणमध्ये चतुर्विधसङ्घसमक्षे स्थान् । किं कृत्वा, सलिंग्य सम्यक्कृशाकृत्य । क, काय । कैम्पवामादिभिरनशनादिवाह्यतपोविशेषै । कथाय च क्रोधादिक सलिरय । कै, ध्रुतामृतं श्रुतज्ञानमुधाभि ॥ १५ ॥

मृत्युकाले धर्माविराधनाराधनयो फलविशेषमाह—

आराद्धोऽपि चिर धर्मो विराद्धो मरणे मुधा ।

सत्वारारद्धस्तत्क्षणेऽहः क्षिपत्यपि चिरार्जितम् ॥ १६ ॥

टीका—भवति । कोऽर्मा, धर्म । किंविशिष्टो, मुधा निष्फल । किंविशिष्ट सन्, विराद्ध अतिवर्तित । क, मरणे मृत्युमयमे । किंविशिष्टोऽपि, आराद्धोऽपि आराधितोपि । त्रियच्चिर दीर्घकाल । स तु धर्मस्तक्षणे मरणमयमे । आराधितो भावित । क्षिपति निराकरोति । किं तद्दह पाप । किंविशिष्ट, चिरार्जितमपि अमर्यातभवकोट्युपात्तितमपि ॥ १६ ॥

चिरकालभावितधामण्यस्यापि विराध्य त्रियमाणस्याकीर्तितुण्यरिपाकां स्वार्थक्षतिं दर्शयति—

नृपस्येव यतेर्धर्मो चिरमभ्यस्तिनोऽश्ववत् ।

युधीव खलिनो मृत्यां स्वार्थभ्रंशोऽयशःकटुः ॥ १७ ॥

टीका—भवति । कोऽर्मा, स्वार्थभ्रंश स्वामिसमतायनाश । कस्य, यते । कस्येव, नृपस्येव राज्ञो यथा । किंविशिष्टोऽयशः कटु अकीर्तितुं शब्द । किं कुर्वत, खलित प्रमाद्यत । कस्मिन्धर्म । क, मर्या मरणक्षणे । कस्यामिव, युधीव युद्धसमये यथा । किंविशिष्टस्य, चिर दीर्घकाले धर्मे अश्ववत् शम्भे यथा अभ्यस्तित कृताभ्यामन्य । अभ्यस्तपूर्वमनेनेति विगृह्य ध्याद् भुक् टोऽनेन वेत्यनेन ह्यन्यत्यय ॥ १७ ॥

ननु सुभावितमार्गस्यापि कस्यचिसमाधिमरण न दृश्यते, कस्यचिपुनरभावितमार्गस्यापि तदुपलभ्यते, तदनासीयमिति वदन्त प्रति श्लोकद्वयमाह—

सम्यग्भावितमार्गोऽन्ते म्यादेवाराधनो यदि ।

प्रतिरोधि मुदुर्वारं किञ्चिन्नोदेति दुष्कृतम् ॥ १८ ॥

टीका—स्यादेव अवश्य भवेत् । कोऽयं, सम्यग्भावितमार्गं सम्यक् सम्पूर्णं चिर भावितोऽभ्यस्तो मार्गां रत्नत्रय येन स तथोक्त । किंविशिष्ट स्यात्, अन्ते जन्मप्रान्ते आराधकस्तदा । यदि चेशोदेति नोद्भवति । किं तत्, दुष्कृत पुराकृतमशुभ कर्म । किंविशिष्ट, प्रतिरोधि समाधिप्रतिखण्डक । पुन किंविशिष्टे, सुदुर्बल यत्नशक्तेनापि प्रतिपेक्षुमशक्य । पुनरपि किंविशिष्ट, किञ्चिदनिर्दिष्टनामक । उक्त च-मृतिकाले नरा हन्त सन्तोऽपि चिरभाविता । पतन्ति दर्शनादिभ्य प्राकृतागुर्भगीरवान् ॥ या त्वभावितमार्गस्य कस्याप्याराधना मृता । आराधना रत्नत्रयैवाप्रता स्यात् । अयमन्धनिधिलाभो भाक्तिकेऽनिर्षेचनाराधनपरे न विष्टम्भो नाभिनिवेष्टव्योऽग्र दुराग्रहो न कर्तव्यो जिनवचन प्रमाणीकृत्य समाधिमरणाय प्रयतितव्यमित्यथ । उक्त च-पूर्वमभावितयोगो यद्यप्याराधयन्मृतौ कश्चित् । स्थानां निधानलाभो निदर्शनं नैव सर्वत्र ॥ १८ ॥

ननु दूरभव्यस्य घत चरताऽपि न मुक्ति स्यात्तदल तद्वायस्त्वे घतयत्नेनेत्यारेकाया समाधत्ते—

कार्यो मुक्तो दर्वीयस्यामपि यत्नः सदा व्रते ।

वरं स्वः समयकारो व्रतान्न नरकेऽत्रतात् ॥ १९ ॥

टीका—कार्यं सदा जिनभाक्तिकं कर्तव्यं । कोऽयं, यत्नस्तापर्यं । क, घते । कस्यां गत्या, मुक्तौ निर्तौ । किंविशिष्टायां, दर्वीयस्या दूरतराया चिरभावित्यामपि । किं पुनरितरस्या । अप्रोपपत्तिमाह वरं भद्रं भवतु । कोऽयं, स्व स्वर्गे समयकार मुक्तेरर्वाङ्गलापना । कस्मान्, घतान् घतानुष्ठा- नाजितपुण्यविपाकात् । न घर । कोऽयं समयकार । इ नरके नरकादिदुर्गतां । कस्माद्व्रतान् हिंसाद्याचरणानितरापविपाकान् ॥ १९ ॥

भक्तप्रत्याख्यानयोग्यतामाह—

धर्माय व्याधिदुर्भिक्षजरादौ निष्प्रतिक्रिये ।

त्यक्तुं वपुः स्वपात्रेण तच्छ्युतो वाऽशनं त्यजेत् ॥२०॥

टीका— त्यजेत् प्रत्याख्यायान् धावतो यमी वा । किं सदृशनं भक्त भक्त प्रत्याख्यानं कुर्वोदित्यर्थं । किं वक्तुं, त्यक्तुं मोक्तुं । किं तदपुं शरीरं । कर्म,

टीका--समाधिमरणोत्तमी माघक शणभये अनुविधमङ्घमक्षे स्थान् । किं कृत्वा, संलिय्य सम्यक्कृशाकृत् । कं, कार्यं । कल्पवासादिभिरनशनादिवाद्यतपोविशेषः । कपायं च प्रोधादिकं संलिय्य । कं, धृतामृतैः श्रुतज्ञानमुधाभिः ॥ १५ ॥

मृत्युकाले धर्मविराधनाराधनयोः कल्पविशेषमाह--

आराद्धोऽपि चिरं धर्मो विराद्धो मरणे मुधा ।

सत्स्वाराद्धस्तत्क्षणेश्चः क्षिपत्यपि चिरान्जितम् ॥ १६ ॥

टीका--भवति । कोऽर्था, धर्मः । किञ्चिन्निष्ठो, मुधा निष्कल । किञ्चिन्निष्ठः, मत्, विराद्ध अतिरामिनः । क, मरणे मृत्युसमये । किञ्चिन्निष्ठोऽपि, आराद्धोऽपि आराधितोऽपि । क्रियाधरं दीर्घकालं । स तु धर्मस्तत्क्षणे मरणसमये । आराधितो भावितः । क्षिपति निराकरोति । किं तद्दहः पाप । किञ्चिन्निष्ठं, विरान्जितमपि अमंन्यातभवकोट्युपाजितमपि ॥ १६ ॥

चिरकालभावितधामण्यस्यापि विराध्य त्रियमाणस्यार्शानिन्दुपरिराजो स्वार्थक्षतिं दर्शयति--

नृपस्येव यतेर्धर्मो चिरमभ्यस्तिनोऽद्भुवत् ।

युधीव स्वलिनो मृत्या म्यार्थभ्रंशोऽप्यशःकटुः ॥ १७ ॥

टीका--भवति । कोऽर्था, स्वार्थक्षतिं म्यार्थभ्रंशं यथा । कस्य, यते । कस्येव, नृपस्येव राज्ञो यथा । किञ्चिन्निष्ठोऽप्यशः कटुः अर्शानिन्दु मत् । किं कुर्वतः, स्वलत प्रमाद्यतः । करिमन्धर्मः । क, मृत्या मरणक्षणे । कस्यादिच, युधीव युद्धसमये यथा । किञ्चिन्निष्ठस्य, चिरं दीर्घकालं धर्मं अयत्नं तस्ये यथा अभ्यस्तिनः कृताभ्यामस्य । अभ्यस्तपूर्वमनेनेति विगृह्य भाद भुग टोऽनेन येष्यनेन इन्द्रस्य ॥ १७ ॥

ननु मुभावितमार्गस्यापि कस्यचित्समाधिमरणे न ह्यने, कस्यचित्पुनरमाधितमार्गस्यापि तदुपलभ्यते, तदनार्तायमिति यद्गन् प्रति शोऽश्वमाह-

सम्यग्भावितमार्गोऽन्ते स्यादेवाराधनो यदि ।

प्रतिरोधि सुदुर्वारं किञ्चिन्नोदेति दुष्कृतम् ॥ १८ ॥

टीका—स्यादेव अवश्यं भवेत् । कोऽपि, सम्यग्भावितमार्गः सम्यक् सम्पूर्णं चिरं भावितोऽभ्यस्तो मार्गो रत्नप्रयं येन स तथोक्तः । किंविशिष्टं स्यात्, अन्ते जन्मप्रान्ते आराधकस्तदा । यदि चेशोदेति नोद्भवति । किं तन्, दुष्कृतं पुराकृतमशुभं कर्म । किंविशिष्टं, प्रतिरोधि समाधिप्रतिखण्डकं । पुनः किंविशिष्टं, सुदुर्वारं यत्नशक्तेनापि प्रतिपेक्षुमशक्यं । पुनरपि किंविशिष्टं, किञ्चिदनिर्दिष्टनामकं । उक्तं च—मृतिकाले नरा हन्त सन्तोऽपि चिरभाविताः । पतन्ति दर्शनादिभ्यः प्राक्कृताशुभगौरवात् ॥ या त्वभावितमार्गस्य कस्याप्याराधना मृता । आराधना रत्नप्रयैवाप्रता स्यात् । अयनन्धनिधिलाभो भाक्तिकेऽनिर्वचनाराधनपरे न विष्टम्भ्यो नाभिनिवेष्टव्योऽत्र दुराग्रहो न कर्तव्यो जिनवचनं प्रमाणीकृत्य समाधिमरणाय प्रयतितव्यमित्यर्थः । उक्तं च—पूर्वमभावितयोगो यद्यप्याराधयन्मृता कथित् । स्याणो निधानलाभो निदर्शनं नैव सर्वत्र ॥ १८ ॥

ननु दूरभव्यस्य व्रतं चरतोऽपि न मुक्तिः स्याच्चदलं तद्द्वीयस्त्वे व्रतयत्नेनेत्यारिकायां समाधत्ते—

कार्यो मुक्तो द्वीयस्यामपि यत्नः सदा व्रते ।

वरं स्वः समयाकारो व्रतान्न नरकेऽव्रतात् ॥ १९ ॥

टीका—कार्यं सदा जिनभाक्तिकैः कर्तव्यः । कोऽपि, यत्नस्तात्पर्यं । क, व्रते । कस्यां सत्या, मुक्ता निर्मृता । किंविशिष्टाया, द्वीयस्या दूरतरायां चिरभाविन्यामपि । किं पुनरितरस्या । अत्रोपपत्तिमाह वरं भद्रं भवतु । कोऽसौ, स्व स्वर्गं समयाकार मुक्तेरर्वाकालयापना । कस्मान्, व्रतान् व्रतानुष्ठा-
नार्जितपुण्यविपाकात् । न वरं । कोऽसौ, समयाकार । क, नरके नरकादिदुर्गताः । कस्मादव्रतात् हिंसाद्याचरणार्जितवापविपाकात् ॥ १९ ॥

भक्तप्रत्याख्यानयोग्यतामाह—

धर्माय व्याधिदुर्भिक्षजरादौ निष्प्रतिक्रिये ।

त्यक्तुं वपुः स्वपादेन तच्छ्रुता वाऽशनं त्यजेत् ॥ २० ॥

टीका— त्यजेत् प्रत्याख्यायान् धावन्तो यमी वा । किं सदशनं भ भक्त-
प्रत्याख्यानं कुर्यादित्यर्थः । किं वपुं, त्यक्तुं मोक्षं । किं तद्रूपं, शक्तिं कर्म,

धर्माय आत्मना सह धर्मं भवान्तर नेतु । ॐ सति, श्याधिदुर्भिक्षज्वरोपम
गार्दी धर्मध्वमहेतावुपस्थिते । किंविशिष्टे, निष्पत्तिक्रिये प्रतीकाररहिते । तथा
स्वगकेन स्वयं कालक्रमेण परिणम्यायु क्षये । तत्स्थितौ तस्य यपुपञ्चयवने । य-
शब्दान् घोररोपसर्गादिना श्याम्यमाने च सायनान् त्यजेत् । एतेन शरीरव्यञ्ज-
नव्यवनव्यावनविषय त्रिविध भक्तप्रव्याख्यान-मरणमन्याख्यात बोद्धव्यम् ॥ २० ॥

समाधिभरणार्थं शरीरोपस्कारविधिमाह—

अन्नैः पुष्टो षर्लक्षुष्टो देहो नान्ते समाधये ।

तत्कश्यो विधिना साधोः शोधयथायं तदीप्तया ॥ २१ ॥

टीका—न भयति । काऽमी, देह । कर्म, समाधय समाध्यर्थं । ॐ,
अन्ते मरणममये । किंविशिष्टो, अक्षैराहारं पुष्ट उपचितो मलेष्वं घातविस्त-
कर्मदुष्टोऽविकृत । यत एव तत्तरमात् । कश्यं वृशीकर्तव्योऽय देह ।
कस्य, साधो सिद्धिमाधकेनेत्यर्थं । केन, विधिना सत्सम्भवाविधानेन ।
शोष्यश्च श्याम्यविरोधनवस्तिरुमादिना निष्ठाशितजटारमल कर्तव्य । कथा,
सर्वाप्तया समाधियाप्स्युष्या ॥ २१ ॥

कथायकशानं विना कथायकशानस्य नैपरक्य समर्थयते—

सल्लेखनाऽसंलिरुतः कपायान्निष्फला तनोः ।

कयोऽनर्दण्डयितुं कपायानेर दण्डयते ॥ २२ ॥

टीका—भयति । काऽमी, सल्लेखना वृत्तिकरण । कथायकशानो शरीरस्य ।
किंविशिष्टा, निष्फला । किं कुर्वन्, भयलिन्या वृत्तान्कुर्वन् साधो ।
कान्, कपायान् क्रोधादीन् । यथा दण्डने परिहृदयत । काऽमी, कथा क-
र्तुं कुर्वे । किं कर्तुं दण्डयितुं निगृहीतु । कान्, कपायानेव न रमरणा-
दिषात् ॥ २२ ॥

आहाररसमनसां कथायदुर्नयय प्रकाश्य भेदज्ञानबलात्तेनृणां जयवाद्माह—

अन्धोमदान्धैः प्रायेण कपायाः सन्ति दुर्जयाः ।

ये तु स्वाहावरज्ञानात्तान् जयन्ति जयन्ति ते ॥ २३ ॥

टीका—सन्ति भवन्ति । के, कपायाः । किंविशिष्टा, दुर्जयाः जेतुमशक्या । कैरन्धोमदांघै अन्धम आहारस्थ मंदः क्षीयता आहारकृतो मनोदर्प इत्यर्थः । अन्धोमदेन अन्धा. स्वपरत्तत्त्वज्ञानविकला अन्धोमदान्धास्तैः । केन, प्रायेण ब्राह्मण्येन । कदाचिद्देवदुर्योगात्तरपि कपाया जीयन्ते इत्येवमर्थमेतत् । ये तु ये पुरषा पुनस्तान् कपायान् जयन्ति । कस्मात्स्वाङ्गान्तरज्ञानान् स्व आत्मा अङ्गं देहं स स्वाङ्गं स्वाङ्गो स्वाङ्गयोरन्तरं भेदं स्वाङ्गान्तरं तस्य ज्ञानमहमन्यो देहोऽन्य इति बोधस्तस्मात् ते पुरषा जयन्ति सर्वोत्कर्षेण वर्तन्ते । जगदुपरि स्फुरन्तीत्यर्थः ॥ २३ ॥

एवं देहाहारत्याग विधाप्येदानीमीहितत्यागेन स्वात्मसमाधये क्षपकं प्रेरयन्नाह—

गहनं न तनोर्हानं पुंसः किन्त्वत्र संयमः ।

योगानुवृत्तेर्व्यावर्त्य तदात्माऽऽत्मनि युज्यताम् ॥२४ ॥

टीका—न भवति । किं तत्, हानं त्यजनं । कस्यास्तनो. शरीरस्य । किंविशिष्ट, गहनं कष्टं दुष्करमित्यर्थः । कस्य, पुंस. पुरषस्य । काभिश्चि-
स्त्रीभिरपि प्रियविप्रयोगाद्गी क्रियमाणस्य शरीरत्यजनस्य दृश्यमानत्वात् । किं तु भवति । कोऽसौ, संयमः । किंविशिष्टो, गहनः । क, अत्र तनुहाने क्रियमाणे । यत एवं तत्तस्माद्युज्यता समाधीयतां क्षपकेण । कोऽस्यावात्मा कस्मिन्नात्मनि । किं कृत्वा, व्यावर्त्यं निवर्त्यं । कस्या, योगानुवृत्तेः मनो-
वाक्यायव्यापारानुगमान् । भावतो निजनिजव्यापारेषु मनोवाक्यायान् प्रवर्त्येत्यर्थः ॥ २४ ॥

यतिद्वयस्य ममाधिमरणफलविशेषमभिवक्ते—

श्रावकः श्रमणो वाऽन्ते कृत्वा योग्यां स्थिराशयः ।

शुद्धस्वात्मरतः प्राणान् मुक्त्वा स्यादुदितोदितः ॥ २५ ॥

टीका—श्रावक. धर्मणो वा स्यात् । किंविशिष्ट, उदितोदित विविधा-
शुताभ्युदयानुभवपूर्वकनि श्रेयसभागभवेत् । किं कृत्वा, मुक्त्वा त्यक्त्वा ।
कान्, प्राणान् । कथम्भूत सन्, शुद्धस्वात्मरत. निर्मलनिजचिद्रूपलीनः ।
कथम्भूतो भूत्वा, स्थिराशय निश्चलचित्तः । क, अन्ते प्रत्यागमे मरणे ।

किं कृत्वा, कृत्वा । का, योग्या प्रायार्थाभ्यादिना प्रवन्धेन वक्ष्यमाण परि-
कर्म ॥ २५ ॥

निर्यापक्यलाद्भवित्वात्मन समाधिमरणेऽन्तरायाभाव दर्शयति—

समाधिसाधनचणे गणेशे च गणे च न ।

दुर्देवेनापि सुकरः प्रत्यूहो भावितात्मनः ॥ २६ ॥

टीका—न भवति । कोऽसौ, प्रत्यूहो विप्र । किंविशिष्ट, सुकर सुखेन
कर्तुं शक्य । केन, दुर्देवेन प्राकृतानुभूतकर्मणा । किं पुन प्रतिपक्षादिनेयपि
शब्दार्थ । कस्य, भावितात्मन भावितात्मान समाधेश्चालवितु दुर्देवमपि न
शक्नोतीत्यर्थ । क सति, गणेशे निर्यापकाचार्ये च । गणे च सह्ये । किंवि-
शिष्टे, समाधिसाधनचणे समाधे रत्नश्रयकाप्रतया साधन मम्पादत्त तेन
वित्ते अनरुश क्षपकाणां समाधिसाधनेन प्रसिद्ध इत्यर्थ ॥ २६ ॥

श्लोकद्वयेन समाधिमरणमाहात्म्य स्तुवशाह—

प्राग्जन्तुनाऽमुनाऽनन्ताः प्राप्तास्तद्भवमृत्यवः ।

समाधिपुण्यो न परं परमश्वरमक्षणः ॥ २७ ॥

टीका—प्राप्ता । के, तद्भवमृत्यव भवान्तरप्राप्तेरनन्तरोपश्लिष्टपूर्वभवत्रि
गमन तद्भवमरणमाख्यायत । किय-होऽनन्ता । पन, अमुना समाधिणा ।
जन्तुना जीवेन । कथं, प्राक् इत पूर्व । पर केवल न प्राप्ता । कोऽसौ, श्वर-
मक्षण भवपर्यायविगमान्त्यसमय । किंविशिष्ट, समाधिपुण्य रत्नश्रयका
प्रतया पवित्र । समाधिकारणकर्मनिर्मुलनसमथयात्परम इतरमवक्षणेभ्य
उत्कृष्टम् ॥ २७ ॥

परं शंसन्ति माहात्म्यं सर्वज्ञाश्वरमक्षणे ।

यस्मिन्समाहिता भव्या भङ्गन्ति भवपञ्जरम् ॥ २८ ॥

टीका—परमु-कृष्ट । माहात्म्य महिमान । मरणेण क्षमति म्नुषन्ति ।
क, श्वरमक्षणे । यस्मिन् यत्र श्वरमक्षणे । समाहिता समाधिं गता भव्या ।
भङ्गन्ति विघटयन्ति । किं तन्, भवपञ्जर भव मगार पञ्जरमित्य शुकादि
पक्षिण इव जीवरव्य पारतन्त्र्यनिमित्तत्वात् ॥ २८ ॥

संन्यासायं क्षेत्रप्रतिशेषस्वीकारमाह—

प्रायार्थी जिनजन्मादि स्थानं परमपावनम् ।

आश्रयेत्तदलाभे तु योग्यमर्हद्गृहादिकम् ॥ २९ ॥

टीका—आश्रयेदुपसर्पेत । काऽसौ, प्रायार्थी संन्यासानशनकाम । किं तन्, जिनजन्मादि स्थान । किंविशिष्ट, परमपावन पर पवित्रीकरण । तत्र जन्मस्थान वृषभनाथस्यायोद्धृथा । निष्कमणस्थान सिद्धाधवन । ज्ञानस्थान शरत्मुखोद्यान । निर्माणस्थान वैलास । एवमन्येषामपि जन्मादिस्थानानि यथागममधिगम्यानि । तदलाभे तु तस्याप्राप्ती पुनराश्रयेदर्सा । किं तत्, आर्हद्गृहादिक जिनक्षेत्रालयमयताश्रमादिक । किंविशिष्ट, योग्य समाधि साधनममर्थम् ॥ २९ ॥

तीर्थं प्रति चलितस्वावान्तरमार्गोऽपि गृहस्याराधकं च दर्शयति—

प्रस्थितो यदि तीर्थाय भ्रियतेऽवान्तरे तदा ।

अस्त्यवाराधको यस्माद्भावना भवनाशिनी ॥ ३० ॥

टीका—यदि भ्रियते समाध्यायार्थी । क, अवा तरे स्वस्थानतीर्थस्थानयोरन्तराले । उपलक्षणमेतन् । तेन नियापकाचार्यमरणमप्याराधक स्यादेव । किंविशिष्ट सन् प्रस्थित गन्तुमारब्ध । कस्मै, तीर्थाय जिनजन्मादि स्थानाय नियापकाचार्याय वा । तदा अस्त्यव अवश्य भवत्यसौ । किंविशिष्ट, आराधक यस्मात्कारणाद्भवति । काऽसौ, भावना समाधिसाधन-प्रणिधान । किंविशिष्टा, भवनाशिनी ससारनिरसना ॥ ३० ॥

तीर्थं गमिष्यन् क्षमापन क्षमण च कुर्यादियुपदिशति—

रागात् द्वेषान्ममत्वाद्वा यो विराद्धो विराधकः ।

यश्च तं क्षमयेत्तस्मै क्षाम्येच्च त्रिविधेन सः ॥ ३१ ॥

टीका—क्षमयेत् क्षमा कारयत्य तीर्थं जिगमिषु । क, त । य किं, यो विराद्धो तु खे स्थापित । कस्मात्, रागात् स्नेहात् द्वेषात् क्रोधात् ममत्वात् ममकाराद्वा । यश्च रागादेविराधक स्वस्य वैमनस्योपादक सम्पन्नस्तस्यै । क्षाम्येच्च क्षमां कुर्यात्स । केन त्रिविधेन मनोवाक्यायन ॥ ३१ ॥

क्षमणकरणाकरणयो षलमाह—

तीर्णो भवार्णवस्तैर्ये क्षाम्यन्ति क्षमयन्ति च ।

क्षाम्यन्ति न क्षमयतां ये तं दीर्घाजवञ्जवाः ॥ ३२ ॥

टीका—तं पुम्भिः । तीर्णो लघ्वित्त । कोऽसौ, भवार्णव मसाराब्धि । ये कि, ये क्षाम्यन्ति विराधकाय क्षमा कुर्वन्ति । ये च क्षमयन्ति विराद्ध क्षमा कारयन्ति । ये पुन न क्षाम्यन्ति । केषां क्षमयता क्षमा कारयता । ते भवन्ति । किंविशिष्टा, दीर्घाजवञ्जवा विरससारा ॥ ३२ ॥

क्षपकस्यालोचनाविधिमाह—

योग्यायां वसतो काले स्वागः सर्वे स मूरये ।

निवेद्य शोधितस्तेन निःशल्यो विहरेत्पथि ॥ ३३ ॥

टीका—विहरेत् प्रवर्त्तत । कोऽसौ, स क्षपक । इ पथि रनग्रये । किंविशिष्ट सन्, नि शल्यो मायादिशल्यरहित । कथम्भूतो भूत्वा, शोधित प्रतिक्रमणेन प्रायश्चित्तादिविधिना निष्कासितदोष । केन, तन कर्त्रा । किं कृत्वा, निवेद्य आलोच्य । कि तस्वाग आत्मनो धतादावनीचार । किंविशिष्ट सर्व । कस्मै, मूरये निर्यापकाचार्याय । क, वसतो स्थाने । किंविशिष्टायां, योग्यायां आलोचनोचिताया । तथा कालेऽपि योग्ये ॥ ३३ ॥

सस्तरारोहणविधिमाह—

विशुद्धिसुधया सिक्तः स यथोक्तं समाधये ।

प्रांगुदग्वा शिरः कृत्वा स्वस्थः संस्तरमाश्रयेत् ॥ ३४ ॥

टीका—आध्रयेत् आरोहयेत्स । क, सस्तर । किंविशिष्ट, यथोक्त येन प्रकारेणागमे कथित । कस्मै, समाधये समाधिनिमित्त । किंविशिष्ट सन्, स्वस्थ निर्व्याक्षेप । कि कृत्वा, कृत्वा । कि तच्छिर शीर्षं । क, प्राक् पूर्वं स्या दिशि । उदग्वा उत्तरस्या । कथम्भूतो भूत्वा, मित्तो निर्वापित । कया, विशुद्धिसुधया विशुद्धिर्मन शरीरैर्मह्य प्रायश्चित्तविधान वा सर्व सधा अमृत तथा ॥ ३४ ॥

संस्तरारोहणकाले महाव्रतमर्थयमानस्यार्यस्याचेलक्ष्यलिङ्गविधानार्थमाह—

त्रिस्थानदोपयुक्तायाप्यापवादिकलिङ्गिने ।

महाव्रतार्थिने दद्याद्विङ्गमात्सर्गिकं तदा ॥ ३५ ॥

टीका—दद्याद्वितरेत् नियापकाचार्यः । किं तद्विषयं अचेलक्ष्यादि चतुर्विधं । किंविशिष्टमौत्सर्गिकं उन्सर्गे सकलपरिग्रहत्यागे भवं नामन्यमित्यर्थः । क, तदा संस्तरारोहणकाले । कस्मै, आपवादिकलिङ्गिने सप्रन्यलिङ्गाय आर्यायेत्यर्थः । किंविशिष्टाय, त्रिस्थानदोपयुक्तायापि त्रिस्थानेषु दोषो वृषणयो कुरण्डला-तिलग्रमानत्वादिर्मेहने च चमेरोहितत्वातिदीर्घत्वासकृदुत्थानशीलत्वादित्तेन सहितायापि । पुन किंविशिष्टाय, महाव्रतार्थिने महाव्रतं याचमानाय ॥ ३५ ॥

उत्कृष्टस्यापि श्रावकस्योपचरितायापि महाव्रतायाप्रभुत्वमाह—

कौपीनेऽपि समूर्च्छत्वान्नाहृत्यार्यो महाव्रतम् ।

अपि भाक्तममूर्च्छत्वात् साटकेऽप्यार्यिकाऽर्हति ॥ ३६ ॥

टीका—नाहंति न गृहीतुमुचितो भवति । कोऽसाचार्यं परमोत्कृष्टश्रावकः । किं तन्महाव्रतं । किंविशिष्टमपि, भाक्तमुपचरितमपि । कुत, समूर्च्छत्व-न्ममेदमित्तिप्रहाविष्टत्वात् । क, कौपीने गुह्यप्रच्छादनवस्त्रखण्डमात्रे । अदि-र्विस्मये । आर्यिका पुनरहंति । भाक्तमेव महाव्रतं । कस्मादमूर्च्छत्वात् । क, साटकेऽपि । संस्तरारोहणकालादन्यदातनमेतद्विधानं प्रसङ्गादन्वाख्यातम् ॥ ३६ ॥

प्रशस्तमुष्कमेहनस्य सर्वस्य सर्वत्र प्रशस्तमौत्सर्गिकमपवदन्नाह—

न्हीमान्महर्दिको यो वा मिथ्यात्वप्रायवान्धवः ।

सोऽविविक्ते पटे नाम्न्यं शस्तलिङ्गोऽपि नार्हति ॥ ३७ ॥

टीका—न धावको नार्हति । किं तन्नाम्न्यं नम्रत्वं । क, पदे स्थाने । किंविशिष्टे, अविविक्ते बहुजने । एकान्तस्थाने सोऽप्यर्हन्तीत्यर्थः । किंविशिष्टो-ऽपि, शस्तलिङ्गोऽपि लिङ्गं पुंस्त्वचिङ्गं मुष्कमेहनमित्यर्थः शस्तं प्रशस्तं प्रागु-क्तदोषवियुक्तं लिङ्गं यस्य स शस्तलिङ्गः । यः किं, यो न्हीमान् । लज्जावान् । महर्दिकः धीमान् । मिथ्यात्वप्रायवान्धवो वा भवति । मिथ्यात्वं प्रायेण बाहुत्येन येषां ते मिथ्यात्वप्राया धान्धवा ज्ञातयो यस्य स तथोक्तः ॥ ३७ ॥

सन्तरारोहणसमये स्त्रिया लिङ्गविकल्पमनिदिश्याह—

यदात्मर्गिकमन्यद्वा लिङ्गमुक्तं जिनैः स्त्रियाः ।

पुंवत्तदिप्यते मृत्युकाले स्वल्पीकृतोपधेः ॥ ३८ ॥

टीका—यद्विद्मर्गिकमन्यद्वा यदादिः स्त्रिया भिन्नार्थं तन्मृत्युनामे
तस्याः स्वल्पीकृतोपधे विविक्तवर्त्यादिमन्पत्तां सायां यद्यमाप्रमपि एव-
यथा धृतज्ञदिप्यते अभिमन्यते । कस्येव, पुंवत् । अयमर्थः । पुंसो यदात्म-
र्गिकलिङ्गस्य मृत्यावौर्गिकमेव लिङ्गमिप्यते आपवादिकलिङ्गस्य चानतरमेव
व्याख्यातप्रकारं, तदा योपितोऽपि ॥ ३८ ॥

मुमुक्षोर्लिङ्गग्रहत्यागेन परद्रव्यग्रहपरम्पुपदिशति—

देह एव भवो जन्तोर्पद्भिर्हं च तदाश्रितम् ।

जातिवत्तद्ग्रहं तत्र त्यक्त्वा स्वात्मग्रहं विज्ञेत् ॥ ३९ ॥

टीका—यद्यत्माजन्तोर्भावस्य भवः समारो भवति । कोऽसौ, देह एव न
क्षेत्रादिकं । यच्च लिङ्गं नाग्न्यादिकं भवति । किंविदिष्ट, तदाश्रितं देहग्रहणि ।
किंनत्, जातिवत् प्राणजात्यादिजातिर्यथा । तत्तत्प्रमाणं विद्ये । जात्यादि-
ग्रहमभिनियेता स्वर्गाया विज्ञेत् प्रविशेत् क्षयकः । ७, स्वात्मग्रहं स्वमुद्-
दिष्टपनिबन्ध ॥ ३९ ॥

परद्रव्यग्रहस्य बन्धहेतुत्वात्प्रतिरक्षभाषनामुपदिशति—

परद्रव्यग्रहेणैव यद्वदोऽनादिचेतनः ।

तत्स्वद्रव्यग्रहेणैव मोक्षयतेऽतस्तथावहेत् ॥ ४० ॥

टीका—यद्यस्मात् । आत्मा परद्रव्यस्य शरीरादेर्महेन निबन्धेनैवानादिबद्धो
ज्ञानावरणादिकर्मवारतद्व्यमापन्नः । तत्तत्प्रमाणं यद्वदोऽनादिचेतनं मुमुक्षुत्वात्माभि-
नियेतेनैव । मोक्षयते मुक्तो भविष्यति । यत् एव तत् एतन्माहात्म्यम् । तं
एव देहग्रहमावहेत्पुंसांमुमुक्षु ॥ ४० ॥

शुद्धिविकेकप्रातिदूरकं समाधिमतं प्रणीति—

अत्यल्पपूर्वं किं तेन न स्रग्धं येन जीवितम् ।

त्यक्तं समाधिना शुद्धिं विवेकं चाप्य पश्यथा ॥ ४१ ॥

टीका—तेन महाभवेन । किमलब्धपूर्वमनादिकालमप्राप्त सम्पत्त्वसह-
चारि महाम्युद्यादिक न लब्ध ? तत्सर्वं प्राप्तमित्यर्थं । येन जीवित समा-
धिना रत्नप्रयत्नाप्रतया त्यक्तं । किं कृत्वा, पञ्चधा पञ्चप्रकारा शुद्धि पद्यप्रकार
च विवेकमाप्य प्राप्य ॥ ४१ ॥

बहिरंगान्तरंगविषयभेदात्पञ्चविधा शुद्धिमाह—

शय्योपध्यालोचनान्नवैयावृत्त्येषु पञ्चधा ।

शुद्धिः स्यात् दृष्टिधीवृत्तविनयावश्यकेषु वा ॥ ४२ ॥

टीका—स्यादसौ शुद्धि । कतिधा, पञ्चधा । केषु, शय्यादिषु विषयेषु ।
तत्र शय्या वसतिमन्तरौ । उपधि सयमसाधन । आलोचना गुरवे दोषनिवे-
दन । अन्न चतुर्विधाहारा । धैर्यावृत्त्य परिचारकैः क्रियमाण पादमर्दना
दिक । नेषु पञ्चसु शुद्धि प्राणेन्द्रियसयमेन प्रवृत्तिरेषा याद्या । इय त्वन्तरङ्गा
पञ्चधा शुद्धि स्यात् । याऽसौ दृष्ट्यादिषु पञ्चसु । दृष्टौ दशने धिया ज्ञाने,
धृत्ते चारित्र्ये, विनये प्रश्रये, आवश्यकैः सामयिकादिपट्काचरणे च निरतिचार-
तया प्रवृत्ति ॥ ४२ ॥

शुद्धिवन्मतद्वयेन पञ्चधा विवेकमाह—

विवेकोऽक्षकपायाद्गभक्तोपधिषु पञ्चधा ।

स्याच्छयोपधिकायान्नवैयावृत्त्यकरेषु वा ॥ ४३ ॥

टीका—विवेक आत्मन पृथग्भावात् साध्यवसाय पञ्चधा स्यात् । केषु,
अक्षादिषु विषयेषु । तत्रेन्द्रियेभ्यः कपायेभ्यश्चात्मन पृथक्चिन्तन द्विविधो
भावविवेकः । द्रव्यविवेकस्तु शरीराहारसयमोपकरणेभ्यः स्वस्य पृथक्चिन्त-
नेन त्रिविधः । तमेव मतान्तरेणाह—शय्येत्यादि शय्याद्य प्राग्भ्यालपात्ता
तेभ्यः पृथक्चिन्तनेन कैश्चिद्विवेकः पञ्चधोक्तः ॥ ४३ ॥

निश्चलसंचेलयोर्महाप्रतभावनाविशेषमाह—

निर्यापके समर्प्य स्वं भक्त्यारोप्य महाव्रतम् ।

निश्चलो भावयेदन्यस्त्वनारोपितमेव तत् ॥ ४४ ॥

निदानमस्मात्तपस सुदुश्चराज्जन्मान्तरे इन्द्रश्चक्रवर्ती धरणेन्द्रो वा स्यामह-
मित्येवमाद्यनागताभ्युदयाकांक्षा ॥ ४५ ॥

एव सस्तरारूढस्य क्षपकस्य निर्यापकाचार्यं एतत्कृत्वेद कुर्यादित्याह—

यतीन्नियुज्य तत्कृत्ये यथाई गुणवत्तमान् ।

सूरिस्तं भूरि संस्कुर्यात् स द्वार्याणां महाक्रतुः ॥४६॥

टीका—संस्कुर्यात् रनत्रयसस्कारयुत कुर्यात् । कोऽमौ, सूरि । क, त
क्षपक । कथ, भूरि बहु । कि कृत्वा, नियुज्य अधिकृत्य । कान्, यतीन्
साधून् । क, तत्कृत्ये आराधकस्यामर्शनादिशरीरकार्ये विरुथानिवारणे धर्म-
कथाया भक्तपानतल्पशोधनमलौसजनादीं च । कथ, यथाई यथायोग्य ।
किंविशिष्टान्, गुणवत्तमान् मोक्षकारणगुणाविशयशालिन । हि यस्मात् क्षप
कसमाधिसाधनविधिरार्याणां यतीनां महाक्रतु परमयज्ञ स्यात् ॥ ४६ ॥

क्षपकस्याहारविशेषप्रकाशानात् भोजनात्मनिनिषेधार्थमाह—

योग्यं विचित्रमाहारं प्रकाश्येष्टं तमाशयेत् ।

तत्रासजन्तमज्ञानाज्ज्ञानाख्यानैर्निवर्तयेत् ॥ ४७ ॥

टीका—आशयेद्भोजयेत्सूरि । क, क्षपक । क, इष्ट किञ्चित्सर्वं वा क्षपके
णाकाश्यमाणमाहार । किं कृत्वा, प्रकाश्य दर्शयित्वा कमाहार । किंविशिष्ट,
योग्य कल्प्य । पुन किंविशिष्ट, विचित्र नामाप्रकार कश्चिद्धि भाग्यविशेषान्
दृष्ट्वा तीर प्राप्तस्य कि मर्मभिरिति प्राप्तवैराग्य सवेगपरो भवति । कश्चिद्ध
किमपि भुक्त्वा अपरश्च सर्वं भुक्त्वा तथा भवति । कश्चित्तु तानास्वाय तद्ग-
सासक्तिपरो भवति चित्रवान्मोहनीयरुर्मात्रिलामाना । तत्र चेष्टतया भोज्य
माने भोजने अज्ञानात्तत्त्वानवबोधोदासजन्तमामक्ति कुर्वन्त । क्षपक निवर्त
येत् ततो विरमयेत्सूरि । कैर्ज्ञानाख्यानैर्बोधप्रचोदकप्रसिद्धोपाख्यानै ॥ ४७ ॥

नवभि श्लोकैराहाराविशेषगृह्णतिपेधपुर सर तपरिहारक्रममाह—

भो निर्जिताक्ष विज्ञातपरमार्थ महायशः ।

किमद्य प्रतिभान्तीमे पुद्रलाः स्वहितास्तव ॥ ४८ ॥

टीका—भो अहो । निर्विताक्ष नि शेषवनीकृतहर्षाक । भो विज्ञातपर-
 मायं अनन्यसाधारणतया निश्चितनिश्चेतव्यवस्तुतत्त्व । भो महादत्त सकल-
 द्विकचक्रविसृचरकीर्त आराधकान् । अद्य सम्प्रति । इमे भाजतद्वयनामुप-
 कल्पिता पुत्रला मूर्तेपदार्था । किं तव प्रतिभान्ति प्रतिभासन्ते । किंवि-
 शिष्टा , स्वहिता आत्मन उपकारका । किंशब्द प्रश्ने चित्तके भाषेपे वा
 ॥ ४८ ॥

किं कोऽपि पुत्रलः सोऽस्ति यो भुक्त्वा नोज्झितस्त्वया ।
 न चैप मूर्तोऽमूर्तेस्ते कथमप्युपयुज्यते ॥ ४९ ॥

टीका—किमस्ति । कोऽस्ती, स कोऽपि कश्चिपुत्रलो यो नोज्झितो न
 त्यनस्त्वया । किं कृत्वा, भुक्त्वा अनादिकाले इन्द्रियप्रणालिकाभिरपमुज्य
 न च नैव । एष पुत्रलो मूर्तो रूपादिमानमूर्त रूपादिरहितस्य ते तव कथ-
 मपि केनापि प्रकारेणोपयुज्यते उपकराति । गगनस्येव त्वैतत्कृतोपकारागोच
 रत्वात् ॥ ४९ ॥

केवलं करणरेनमलं ह्यनुभवन्भवान् ।

स्वभावमेवेष्टमिदं भुञ्जेऽहमिति मन्यते ॥ ५० ॥

टीका—केवल पर मन्यते प्रतिपद्यते । कोऽमी, भवान् । किं इष्टमभिर-
 चिनमिदं पुरोवर्तिं वसवह भुञ्जे अनुभवामीत्यतन् । किं कुरसनुभवन्
 भुञ्जान् । क, स्वभावमेव आत्मपरिणाममेव वस्तुतस्तस्यैवामना भोग्यत्वात् ।
 किं कृत्वा, अल विषयीकृत्य । कमेत पुत्रलः । के, करणं षपुरादीन्द्रियै ॥५०॥

तदिदानीमिमां भ्रान्तिमभ्याजोन्मिपतीं हृदि ।

स एष समयो यत्र जाग्रति स्वहिते बुधाः ॥ ५१ ॥

टीका—तत्तस्मात्कारणात् । अभ्याज निवारय त्व । कामिमा प्रतीयमानां
 भ्रान्तिं अभोष्ये पुत्रले भोग्यबुद्धि । किं कुर्वतीमुन्मिपतीमुदयोन्मुखीभवन्ती ।
 क, हृदि हृदये अन्तश्चेतसि । वदा, इदानीमद्य । यतो वर्तेत । कोऽप्यावेपोऽ
 य । स समय काल । यत्र किं, यत्र यस्मिंजाग्रति सावधाना भवन्ति ।
 के, बुधा रष्टनत्वा । क, स्वहिते ॥ ५१ ॥

अन्योऽहं पुद्गलश्चान्य इत्येकान्तेन चिन्तय ।

येनापास्य परद्रव्यग्रहवेशं स्वमाविशेः ॥ ५२ ॥

टीका—अहमस्मि । किंविशिष्टोऽन्यः पुद्गलाद्भिन्नः । पुद्गलश्चास्ति । किंविशिष्टोऽन्यो मत्तो भिन्न इत्येतदेकान्तेन सर्वथा चिन्तय भावय त्वं । येनात्मपुद्गलयोः पृथक्त्वचिन्तनेन परद्रव्यग्रहवेशमनात्मद्रव्यनिर्वन्धोपयोगमपास्य त्यक्त्वा । स्वमात्मद्रव्यं त्वमाविशेरुपयुञ्जीथा ॥ ५२ ॥

काऽपि चेत्पुद्गले सक्तो त्रियेथास्तद्ध्रुवं चरेः ।

तं क्रमीभूय सुस्वादुचिर्भटासक्तभिक्षुवत् ॥ ५३ ॥

टीका—कापि क्वचिन्नोजनाद्युपयोगिनि पुद्गले । सक्तः आसक्तः सन् त्रियेथा प्राणोऽत्यग्रेस्त्वं चेतत्ततो ध्रुव निश्चितं चरेर्भक्षयेर्भक्षयिष्यसि त्वं । क, त पुद्गलं । किं कृत्वा, क्रमीभूय तत्रैव क्षुद्रजन्तुभूत्वा त्वमासाद्य । किं च, सुस्वाद्वित्यादि । सुस्वादुनि रसनेन्द्रियातिगृह्णिकारिणि चिर्भटे फलविशेषे आसक्तो भिक्षुः सन्यासोन्मुख संयतो यथा ॥ ५३ ॥

किं चाङ्गस्योपकार्यं न न चैतत्प्रतीच्छति ।

तच्छिन्धि तृष्णां भिन्धि स्रं देहाद्दुन्धि दुराश्रवम् ॥ ५४ ॥

टीका—किं च अत्यधिकं चोच्यते तत्र प्रति । भवति । किं तद्वत् भोज्य-द्रव्यं । किंविशिष्टमुपकारि उपकारकं । कस्यान्नस्य शरीरस्य । मूर्तेन मूर्ते स्यैवोपकार्यत्वदर्शनात् । न च नैव । एतद्वत् । तद्वत् प्रतीच्छति उपकारकत्वेन गृह्णाति । तत्तस्माच्छिन्धि नाशय त्वं । का, तृष्णां अन्ने वाञ्छानुबन्धं । तथा भिन्धि भेदेन भावय त्वं । क, स्वमात्मानं । करमादेहान् । तथा रुन्धि प्रतिबन्धनं त्वं । कं, दुराश्रवं पापकर्माश्रवणकारणम् ॥ ५४ ॥

इत्थं पथ्यप्रथासारैर्वितृष्णीकृत्य तं क्रमात् ।

त्याजयित्वाऽशनं सूरिः स्निग्धपानं विवर्धयेत् ॥ ५५ ॥

टीका—विवर्धयेत्परिपूर्णं दद्यात् सूरिः । किं तत्, स्निग्धपानं दुग्धादि । किं कृत्वा, त्याजयित्वा परिहार्यं । किं तदशनं क्वलाहारः । कस्मात्क्रमात्

क्रमेण दानैः दानैः । किं कृत्वा, वितृष्णीकृत्य अस्ते निवृत्तेच्छ कृत्वा । क, त
क्षपक । एष्यप्रथामारिर्हितप्रकाशधारासम्पात । कथमित्यमनेन प्रकारेण ॥५५॥

पानं पौढा घनं लेपि ससिक्थं सविपर्ययम् ।

प्रयोज्य हापयित्वा तत् खरपानं च पूरयेत् ॥ ५६ ॥

टीका—पूरयेद्विबर्धयेत्सूरि । किं तत्खरपान प्रथम शुद्धकाजिकादिरूपं
पश्चाच्च शुद्धपानीयरूप । किं कृत्वा, प्रयोज्य परिचारकंदापयित्वा । हापयित्वा च
त्याजयित्वा क्षपकेण । किं न पान पेयद्रव्य । कनिधा, पौढा पदप्रकार । तदेवाह-
घनमित्यादिना । घन बहुल द्रव्यादि । सविपर्ययमितिवचनादच्छ तित्रिकादि-
फलरससौवीरकोणजलादि । लेपि यद्दस्ततल लिम्पति तद्विपरीतमलेपि ।
ससिक्थ सिक्थसहित पयादि तद्विपरीतमसिक्थ मण्णकादि ॥ ५६ ॥

इत्य च निर्यापकाचार्यं क्षपक शिक्षयेदिति पद्मि श्लोकेराह—

शिक्षयेचेति तं सेयमन्त्या सल्लेखनेर्यते ।

अतीचारपिशाचेभ्यो रक्षैनामतिदुर्लभाम् ॥ ५७ ॥

टीका—शिक्षयेच्च सूरिरनुशिष्यात् क्षपक । इति वक्ष्यमाणेन प्रकारेण
अय पूर्वोक्तश्च । इति चशब्दो तुल्यकक्षता द्योतयत । खरपान पूरयेच्च तमिति
शिक्षयेचेति सम्बन्ध । तदेव शिक्षणमाह-सेयमित्यादि । हे आर्य गुणैर्गुण-
वद्विक्षाधीयमाणा मा परमागमे प्रसिद्धा इत्य वर्तत । काऽर्सा, सल्लेखना ।
विंविशिष्टा, अन्त्या मरणान्तिकी । कस्य, ते तव । तद्दक्ष पालय त्वमेता ।
केभ्य, अतीचारपिशाचेभ्य अतीचारा जीप्रिताशंसादय प्रागुक्तास्त एव
पिशाचाश्छिद्र प्राप्य प्रभविण्णुत्वात् । किंविशिष्टामेनामतिदुर्लभा आसमा-
रमप्राप्तपूर्वत्वादत्यन्त प्राप्नुमशक्या ॥ ५७ ॥

क्रमेणातिचारपदकपरिहार शिक्षयन्नाह—

प्रतिपत्तौ सजन्नस्यां मा शंस स्थास्तु जीवितम् ।

भ्रान्त्या रम्यं बहिर्वस्तु हास्यः को नाऽऽयुराशिषा ॥५८॥

टीका— मा शंस मा वाञ्छस्व त्व । किं तच्चीवित । किंविशिष्ट, स्थास्तु
स्थिरतर । किं कुर्वन्, सजन् आसक्तो भवन् । कस्यामस्या रक्ष्यमानार्था

प्रतिपत्तौ आचार्यादिभिः क्रियमाणे परिचर्यादिविधौ, महर्दिके पुरुषैश्च गौरवादरादिक । अत्रोपपत्तिमाह—यता भवति । किं तद्बहिर्वस्तु बाह्यविषयजात । किञ्चिद्विशिष्ट, रम्यमात्मनः प्रीणन । कया भ्रान्त्या भ्रमेण । कथं हास्यो हसनीयो लौकिकपरीक्षकाणां न भवति । कया, आयुराशिषा जीवित मे भूयादित्याशंसया । स एष जीविताशंसाएयोऽतीचारः पुनरनूद्योपपत्तिविशेषेण स्वाज्यतयोपदिष्ट । एवमुत्तरेऽपि ॥ ५८ ॥

परिहासभयादाशु मरणे मा मतिं कृधाः ।

दुःखं सोढा निहन्त्यहो ब्रह्म हन्ति मुमुर्षुकः ॥ ५९ ॥

टीका—मा कृधा मा कुह स्व । का मतिं इच्छा । क, आशु मरणे शीघ्र जीवितच्छेदे । कस्मान्परीषद्भयात् दुःसहक्षुधादिवदनाभीत्या । यतो निहन्ति निरुदास्रव क्षपयन्ति, विपाकात्तवात्मणा । कोऽसौ दुःख बाधा सोढा साधुत्वेन सक्लेशपरिणामलक्षणेन सहमान । किं तद्ब्रह्म पुरार्पितपाप । तथा हति हिनस्ति । कोऽसौ, मुमुर्षुकः कुस्मितविधिना मनुमिच्छन् । किं तद्ब्रह्म ज्ञान माक्ष वा । आत्मघातनो दीघससारो भवतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥

सहपासुक्रीडितेन स्वं सरया माऽनुरञ्जय ।

ईदृशैर्बहुशो भुक्तैर्मोहदुर्ललितैरलम् ॥ ६० ॥

टीका—माऽनुरञ्जय मा स्नेहय मा प्रीणय वा स्व । क, स्वमात्मान । केन, सरया मित्रेण । किञ्चिद्विशिष्टेन सहपासुक्रीडितेन बालावस्थायां सह मिलित्वा पासुना रजसा प्रीडित प्रीडन येन स तथोक्त । अता व्यावर्तना र्थमाह—अल पर्याप्त । तव परलोकाद्यतस्य । कर्त्तव्यैरेवविधैर्मित्रानुरागस्मरणप्रार्थ परिणामैः । किञ्चिद्विशिष्टबहुशाऽनेकशो भुक्तरनुभूतपूर्व । पुन किञ्चिद्विशिष्टैर्मोहदुर्ललितैर्माहनायकर्मविपाकज यदुत्थयमाये ॥ ६० ॥

मा समन्वाहम् प्रीतिविशिष्टे कुत्रचित्स्मृतिम् ।

वासितोऽक्षमुखैरेव वम्भ्रमीति भवं भवी ॥ ६१ ॥

टीका—मा समन्वाहम् माऽनुबन्धिनीं कुरु त्वमुत्पद्यमानामेव नियारयेत्यर्थः । कां, स्मृतिं चेतोवृत्तिं । क, कुत्रचित् चपुरादीनामन्यतमं नानुभूय-

माने विषये पूर्वं प्रवृत्ते प्रीतिविशिष्टे प्रमोदातिशये, इत्थं मया रम्यकामिन्या-
दिकर्माक्षितमित्यभालिंगितमित्यादिरूपेण मा स्मृतिसमन्वाहारं कुरुष्वेत्यर्थः ।
यतो बभ्रमीति कुटिलं पर्यटति कष्टं परिवर्तते । कोऽसौ, भवी जीवः । क,
भवे आर्जावर्जाविभावे । किंविशिष्ट. मन्, घासितो दृढाहितसंस्कारः । कैर-
क्षसुखैरिन्द्रियसुखैरेव नात्मज्ञानसंस्कारे ॥ ६१ ॥

मा कांक्षीर्भाविभोगादीन् रोगादीनिव दुःखदान् ।
वृणीते कालकूटं हि कः प्रसाद्येष्टदेवताम् ॥ ६२ ॥

टीका—मा कांक्षास्तपोमाहात्म्यादिना समैते भूयासुरिति नाऽभिलष त्वं ।
कान्, भाविभोगादीन् भाविनो भोगानिष्टविषयान् । आदिशब्देन चार्जुश-
र्यादीन् । किंविशिष्टान्, दुःखदान् दुरन्तदुःखदायकान् । कानिच, रोगादीनिव
ज्वरादिभ्याधीष्टवियोगप्रभृतीन् यथा । हि यस्मात् क कश्चित् वृणीते प्रार्थयते ।
किं तत्कालकूटं सद्यःप्राणहरं विषं । किं कृत्वा, प्रसाद्य चरदानोन्मुखीं
श्रद्धा । कामिष्टदेवतामभिमताद्येप्रसादनसमर्थां देवीं देवं वा ॥ ६२ ॥

क्षपकस्य चतुर्विधाहारसन्न्यामपिधि श्लोकद्वयेनाह—

इति व्रतशिरोरत्नं कृतसंस्कारमुद्धहन् ।

खरपानक्रमत्यागात् प्रायेऽयमुपवेक्ष्यति ॥ ६३ ॥

एवं निवेद्य संघाय मूर्तिना निपुणेक्षिणा ।

सोऽनुज्ञातोऽखिलाहारं यावज्जीवं त्यजेत् त्रिधा ॥ ६४ ॥ युगम् ।

टीका—त्यजेत् कोऽसौ, क्षपकः । कमाखिलाहारं चतुर्विधमपि भोजनं ।
इत्थं, त्रिधा मनोवाक्यैः । कियत्कालं, यावज्जीवं । किं कुर्वन्, उद्धहन्
ऽरकृष्टं धारयन् । किं तद्, व्रतशिरोरत्नं सल्लेखना । तस्या एव सर्वव्रतानां साफ-
त्यसंपादकत्वेनोपरि भ्राजमानत्वाच्चूडामणिरिवाभरणानां । किंविशिष्ट, कृतस-
कारं आहितातिशयं । क्यमित्यनेन प्रतिपत्तौ सत्रज्ञस्यामित्यादिग्रन्थोक्तप्रसा-
धे । किंविशिष्ट सद्यःखिलाहारं स त्यजेत्, अनुज्ञातोऽनुमत । केन, मूर्तिना
निर्यापकाचार्येण । किंविशिष्टेन, निपुणेक्षिणा निपुण मूर्त्तं व्याधिदेशादित-
स्वर्माक्षते पशत्यर्भाक्षिणमिति निपुणेशी तेन, व्याधिदेशकालसुखसाध्यबलप-

रीपहक्षमवसंवेगवैराग्यादीनां सूक्ष्मेक्षिकया विचारकेणेत्यर्थः । किं कृत्वा, निवेद्य ज्ञापयित्वा । कर्म, संवाप चातुर्वर्ण्यभ्रमणगणाय । कथमेवं । अयं क्षपक उपवेक्ष्यति निश्चलं स्थास्यति दृढप्रतिज्ञो भविष्यतीत्यर्थः । क, प्राये चतुर्विधाहारमन्यासे । कस्मात्स्वरपानक्रमत्यागात् स्वरपानस्य शुद्धोक्तमात्रोपयोगस्य क्रमेण शनैः शनैस्त्यागः प्रत्याख्यानं तस्मान् ॥ अत्रायं विधिरार्याद्वयेन—“ त्यक्ष्यति सर्वाहारं । यावज्जीवं निरम्बरास्त्रिविधम् । निर्योपकसूरिपर सद्घाय निवेद्येदेवम् ॥ १ ॥ क्षपयति य क्षपकोऽसौ पिण्ड तस्येति सैयमधनस्य । दर्शयितव्यं नीत्वा सद्घावमथेषु सर्वेषु ” ॥ ६३।६४ ॥

एवमतिशयेन परिपहवाधाक्षमं प्रति चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानमुपदिश्येदानीमतथाभूतस्य क्षपकस्य पानीयमात्रविकल्पनपूर्वकं त्रिविधप्रत्याख्यानमुपदिशंश्चतुर्विधप्रत्याख्यानावमरनिरूपणार्थमाह—

व्याध्याद्यपेक्षयाऽम्भो वा समाध्यर्थं विकल्पयेत् ।

भृशं शक्तिक्षये जह्यात्तदप्यासन्नमृत्युकः ॥ ६५ ॥

टीका—क अथवा, किन्त्वपेक्षे नुल्लप्येतेन ज्ञेयतया प्रतिजानीत क्षपक । किं तदम्भ पानीयं । किमर्थं, समाध्यर्थं । कया, व्याध्याद्यपेक्षया यदि पैत्तिको व्याधिर्वा ग्रीष्मादि कालो वा मरुत्स्थलादिदेशो वा पैत्तिकी प्रकृतिर्वा अन्यदप्येवविधं तृष्णापरिपहोद्रेकासहनकारणं वा भवेत् तदा गुर्वनुज्ञया पानीयमुपयोक्ष्येऽहमिति प्रत्याख्यानं प्रतिपद्येतेत्यर्थं । भृशमत्यर्थं शक्तिक्षये बलनाशे पुनरामन्नमृत्युक प्रत्यासन्नमरण क्षपकस्तदप्यम्भोऽपि जह्यात् प्रत्याख्यायात् ॥ ६५ ॥

तत्कालोचिनं क्षपकोपकारि मद्घस्यानश्यकरणीयमाह—

तदाऽखिलो वर्णिमुखग्राहितक्षमणो गणः ।

तस्याविग्रसमाधानसिध्दै तद्यात्तनूत्सृतिम् ॥ ६६ ॥

टीका—तदा तस्मिन्काले तद्यात्कुर्यान् । कोऽसावखिलः सर्वो गणः सङ्घः । का, तनूत्सृतिं कायोन्मर्गं । कस्य, अविग्रसमाधानसिध्दै । कस्य, तस्य प्रत्याख्यातचतुर्विधभक्तस्य क्षपकस्य, क्षपकन्योपसर्गा मा भूयन् सिध्यतु चाराधनेत्येवमर्थं । किञ्चिदष्ट. सन्, वर्णिमुखग्राहितक्षमणः वर्णिनो

महाधारिणो मुखेन प्राहितो लापितो यथाकथञ्चित्कृतानपराधान् मम
 क्षमस्वमह च भवत्कृतांस्तान् क्षम्ये इति क्षमण य स तथोक्त । एतच्च
 निवेद्य सधायेति प्रागुक्तमेव विशेष्य पुनरुक्तम् ॥ ६६ ॥

एवमाराधनापताकाग्रहणोद्यतस्य क्षपकस्य निर्यापकाः किं कुर्युरित्याह—

ततो निर्यापकः कर्णे जपं प्रायोपवेशिनः ।

दद्युः संसारभयदं प्रीणयन्तो वचोऽमृतैः ॥ ६७ ॥

टीका—ततो यथोक्तकरणीयकारणानन्तर । दद्यु सम्पादयेयु ।
 निर्यापका समाधिविधायिनो मुनय । क, जप । किंविशिष्ट, समारभय
 संसारभय सवेगमुपलक्षणान्निर्वेद्य च ददान । ङ, कर्णे धृतिमार्गे । कस्य
 प्रायोपवेशिन सन्यासिन । किं कुर्वन्त, प्रीणयन्त सन्तर्पयन्त । केवचोऽ
 मृतै पीयूषसमैर्वाक्यै ॥ ६७ ॥

अथातो निर्यापकाचार्यकार्या क्षपकस्य महतीमनुशिष्टिमुत्तरत्र प्रवन्द्ये
 नोपदिशति—

मिध्यात्वं वम सम्यक्त्वं भजोर्जय जिनादिषु ।

भक्तिं भावनमस्कारे रमस्व ज्ञानमाविश ॥ ६८ ॥

टीका—भो आराधकराज वम नि शेषय त्व । किं तन्मिध्यात्वं विपरी
 ताभिनिवेश । तथा भज भावय त्व । किं तत्सम्यक्त्वं तत्त्वार्थश्रद्धान् ।
 तथा ऊर्जय बलवर्ती जीवन्ती वा कुरु त्व । कां, भक्तिं । केषु जिनादिषु
 अर्हदादिषु परमेष्ठिषु तत्त्वत्येषु व्यवहारनिश्चयस्वरूपे च । तथा रमस्व रतिं
 कुरु त्व भावनमस्कारे अर्हदादिगुणाना सांनुरागानुध्याने । तथा आविश उप
 युक्ष्व त्व । किं तत्, ज्ञान बाह्यमाभ्यासिक च तत्त्वबोधम् ॥ ६५ ॥

महाव्रतानि रक्षोच्चैः कपायान् जय यन्त्रय ।

अक्षाणि पश्य चात्मानमात्मनाऽऽत्मनि मुक्तये ॥ ६९ ॥

टीका—तथा रक्ष पालय त्व । कानि, महाव्रतानि । तथा जय निगृह्याण
 त्व । कान्, कपायान् श्लोधादीन् । कथमुच्चैरत्यर्थं, तज्जये सुतरां यत्न कुरु-
 ष्वेत्यर्थं । तथा यन्त्रय निजनिजविषयेषु प्रवर्तमानानि त्व निहन्धि । कानि,

अभाणि स्पर्शनादीनि । तथा पश्य अवलोकय त्वं । कर्मात्मानं । केन,
आत्मना स्वयं । क, आत्मनि स्वस्मिन् । कर्ष्ये, मुक्तये मोक्षाय न संसार-
मुखाय ॥ ६९ ॥

मिथ्यात्वस्यापायहेतुत्वं श्लोकद्वयेन स्पष्टयति—

अधोमध्योर्ध्वलोकेषु नाभून्नास्ति न भावि वा ।

तदुःखं यन्न दीयेत मिथ्यात्वेन महारिणा ॥ ७० ॥

टीका—तत् दुःखमधोलोके मेरोरथ सप्तसु भूमिषु, मध्यलोके जम्बूद्वी-
पादिस्वयम्भूरमण्यमुद्रान्ते तिर्यग्लोके, ऊर्ध्वलोके मेरुशूलिकान्तत प्रभृति
मनुष्यातदवस्थापयन्ते । नाभूत् न भूत् । नास्ति न भवति । न भावि वा न
वा भविष्यति । यन्न दीयेत न सम्पाद्येन जीवस्य । केन, मिथ्यात्वेन ।
किञ्चिन्निष्टेन, महारिणा परमशत्रुणा, तस्मिन् सत्येव बाह्याभ्यन्तरदातृणाम-
पकारकबोधोपपत्ते ॥ ७० ॥

सह्यथीर्धविष्यन्भूयो मिथ्यात्वं वन्दकाहितम् ।

धनदत्तसभायां द्राक्स्फुटिताक्षोऽभ्रमद्भवम् ॥ ७१ ॥

टीका—अभ्रमत् पर्यटति स्म । कोऽर्षी, सह्यथीर्धनदत्तनूरनिमन्त्री । कं,
अथ संसारं । दीर्घसंसारोऽभूदित्यर्थः । कथम्भूतो भूत्वा, द्राक् स्फुटिताक्षः
झटिति स्फुटितेषु । कस्यां, धनदत्तसभायां धनदत्तस्य स्वस्वामिनः परि-
पदि । किं कुर्यन्, भावयन् अप्यात्ममग्नस्यन् । किं तन्मिथ्यात्वं । किञ्चि-
न्निष्टं, भूयो वन्दकेन पुनरारोपित । इयमग्न्याश्च तेषां कथा कथाकोशादि-
शास्त्रेषु द्रष्टव्या प्रपञ्चारवमयादिह मोक्षा ॥ ७१ ॥

सम्यक्त्वस्योपकारकत्वं श्लोकद्वयेनाह—

अधोमध्योर्ध्वलोकेषु नाभून्नास्ति न भावि वा ।

तत्सुखं यन्न दीयेत सम्यक्त्वेन सुवन्धुना ॥ ७२ ॥

टीका—अस्वापि पूर्ववद्भ्यामग्न्या सुवन्धुत्वं पुनः सम्यक्त्वरय सर्वत्र सर्वदा
सर्वेषामुपकारकत्वात्ममग्नविनिर्गतप्रतिबन्धकत्वाच्च त्रियेयम् ॥ ७२ ॥

मन्हासितकुट्टम्बद्धश्वभ्रायुःस्थितिरेकया ।

दृग्विशुध्याऽपि भविता श्रेणिकः किल तीर्थकृत् ॥७३॥

टीका—किल एव हागमे ध्रुयते श्रेणिको नाम मगधमहामडलेधरो भविता भविष्यति । किंविशिष्ट, तीर्थकृत् धर्मतीर्थकर । कया, दृग्विशुध्या । किंविशिष्टया, एकया अमहायया विनयसम्पन्नतादितीर्थकरत्वकारणान्तररहितया । अपिर्विस्मये । किंविशिष्ट सन्, प्रेत्यादि शब्दे सप्तमनरकभूमावायुषो भवधारणकारणकर्मण स्थिति कालावधारणेन बन्ध श्वभ्रायु स्थिति कुट्टना तीव्रमिध्यात्वपरिणामेन बद्धा आत्मसांकृता इवभ्रायु स्थिति कुराबद्धश्व भ्रायु स्थिति प्रन्हासिता त्रयस्त्रिंशत्सागारोपमपरिमाणादपकृष्य रत्नप्रभाया चतुरशीतिवर्षसहस्रपरिमाणा कृता कुट्टम्बद्धा श्वभ्रायु स्थितियस्य । एकयाऽपि दृग्विशुध्या स तथोक्त ॥ ७३ ॥

अर्हन्नचेर्माहारम्य द्वाभ्यामाह—

एकैवास्तु जिने भक्तिः किमन्यैः स्वैष्टसाधनैः ।

या दोग्धि कामानुच्छिद्य सद्योऽपायानशेषतः ॥ ७४ ॥

टीका—भो मुविहित साधो । अस्तु भवतु । काऽसौ, भक्तिर्भावविशुद्ध आन्तरोऽनुराग । फ, जिने भगवद्गर्ह्येव । किंविशिष्टा, एकैव अमहायैव । किं कार्यं । कै, स्वैष्टसाधनै स्वाभिमतार्थसिद्ध्युपायै । किंविशिष्टैर्मन्यैजिन भक्तिव्यतिरिक्तैः । सर्वंपुरपार्थसाधनाना तथा विना तदाभास्यत्वनिश्चयान् । या किं, या दोग्धि प्रपूरयति । कान्, कामान् मनोरथान् । कि कृत्वा, उच्छिद्य निरस्य । कानपायान्, अभ्युदयानि श्रेयमन्नशिनोऽपायान् । कथमशेषत सर्वत सर्वान्वा । कथ, मद्य स्वाविर्भाधनात्तरमेव ॥ ७४ ॥

वासुपूज्याय नम इत्युक्त्वा तत्संसदं गतः ।

द्विदेवारब्धविज्ञोऽभूत् पद्मः शक्रार्चितो गणी ॥ ७५ ॥

टीका—अभून्मम्बद्ध । कोऽसौ, पद्म पद्मरथो नाम मिथिलाधिपति । किंविशिष्टो, गणा गणधरदेव । किंविशिष्ट सन्, शक्रार्चित इन्द्रहृतप्राति त्वं । पुन किंविशिष्ट सन्, द्विदेवारब्धविज्ञ द्वाभ्या देवाभ्यां धन्वतरि ष्ठानुलोमचराम्यामास्था कर्तुमुपक्रान्ता विज्ञा वाक्केवारकृष्णार्यमा

गंखण्डप्रभृतयोऽपशकुना ममवसरणगमनान्तराया यस्य स तथोक्त । कथ-
म्भूतो भूत्वा, गत प्राप्त । कर्त्त, तत्संसद वासुपूज्यसमवसरण । किं कृत्वा,
इकरा उच्चार्य ॥ ७५ ॥

एकोऽप्यर्हन्नमस्कारधेद्विशेन्मरणे मनः ।

सम्पाद्याभ्युदयं मुक्तिश्रियमुत्कथयति द्रुतम् ॥ ७६ ॥

टीका—चेद्यदि । विशेष् भावरूपतया व्याप्नुयात् । कोऽसावेकोऽपि
केवलोऽपि अर्हतो भगवतो नमस्कार प्रणाम । कृतम्मनश्चित्त । क, मरणे
प्राणत्यागलक्षणे । तदा द्रुत शीघ्रमुत्कथयत्युत्कथयति । का, मुक्तिश्रिय मोक्ष-
लक्ष्मीं । अनन्तरभवेपु द्वित्रिभवेपु वा परमपद सम्पादयतीत्यर्थ । किं कृत्वा,
सम्पाद्य सम्पूर्णं प्रापत्य । कमभ्युदय महर्द्धिम् ॥ ७६ ॥

स णमो अरहंताणमित्युच्चारणतत्परः ।

गोपः सुदर्शनीभूय सुभगाहः शिवं गतः ॥ ७७ ॥

टीका—गत । कोऽसौ, आगमे प्रसिद्ध सुभगाह सुभगो नाम गोपो
गोपाल । किं तच्छिव परममुक्ति । किं कृत्वा, सुदर्शनीभूय वृषभदासधे
ष्टिपुत्र सुदर्शनाख्य सुरूप सुलभ्यकवश्च भूत्वा । किंविशिष्ट सन्, णमो
अरहताणमित्येतस्यार्हन्नमस्कारस्योच्चारणे सशब्दे तत्परस्त्रिष्टस्तदेकाग्रमना
इत्यर्थ ॥ ७७ ॥

ज्ञानोपयोगमाहात्म्य त्रिभि श्लोकेराह—

स्वाध्यायादि यथाशक्ति भक्तिपीतमनाश्चरन् ।

तत्कालिकाद्द्रुतफलाद्दुर्के तर्कमस्यति ॥ ७८ ॥

टीका—अस्यति क्षिपति निवारयतीत्यर्थ । कोऽसौ, पुरुष । क, तर्क
विकल्प सशयरूप विमर्शमित्यर्थ । कस्मिन्विषये, उदक उत्तरफले स्वाध्या-
याद्यनुष्ठानसाध्यमागमे यद्द्रुत फलमुक्त तन्मे भविष्यति न वेति मन्देह ।
कस्मात्तत्कालिकाद्द्रुतफलान् क्रियमाणस्वाध्यायाद्याचरणसमयभवासम्भा-
न्येष्टस्वाध्याय दृष्टेनादृष्टस्यासम्भाव्यस्यापि निश्चेतु शक्यत्वात् । किं कुर्वन्, चरन्
अनुतिष्ठन् । किं तत्स्वाध्यायादि स्वाध्याय चन्दना प्रतिक्रमणादिकमपि

मुनीनां नित्यमाचरण । कथं, यथाशक्ति अनिगूहितबलवीर्यं यथा भवति ।
किंविशिष्टं सन्, भक्तिपीतमना भक्त्या पीत स्वाम्न पीतमनुरजित चा मन
श्चित्त यस्य स तपोत्त ॥ ७८ ॥

शूले प्रोतो महापन्नं धनदत्तार्पितं स्मरन् ।

दृढशूर्पो मृतोऽभ्येत्य सौधर्मात्तमुपाकरोत् ॥ ७९ ॥

टीका—भक्तिनिर्भयमुपाकरोत् स्वस्वामिनृपतिकार्यमाणोपसगनिराकरण
पूर्वकसत्कारकरणेनोपाकृतवान् । कोऽसौ, दृढशूर्पो नाम चोर । क, स धन
दत्तधृष्टिन । किं कृत्वा, अभ्येत्य आगत्य । कस्मात्सौधर्मात् सौधर्मकल्पयि
मानात् । सौधर्मे महर्द्धिकदेवाव प्राप्त इत्यर्थादापन्नमत्र बोध्य । कथम्भूत
सन्, मृत । किं कुर्वन्, स्मरन् चिन्तयन् । क, महामन्त्र पञ्चमस्कार तद्
नुचितनस्योक्तृष्टस्वाध्यायत्वात् । किंविशिष्टं धनदत्तार्पितं धनदत्ताख्येन
श्रेष्ठिना दौकित । किंविशिष्टं स्थित, शूले प्रोतं शूलिकायामारोपित ॥ ७९ ॥

खण्डश्लोकैस्त्रिभिः कुर्वन् स्वाध्यायादि स्वयंकृतैः ।

मुनिनिन्दासमौग्ध्योऽपि यमः सप्तार्द्धिभूरभूत् ॥ ८० ॥

टीका—अभूत् । कोऽर्मा यम यमो नाम राजा, राज्य त्यक्त्वा प्रसजित ।
किंविशिष्ट, सप्तार्द्धिभू । बुद्धित्वो वि य रिद्धी विज्जणरिद्धं तद्देव ओमहिया ।
रसबलभक्तीणां वि य रिद्धीओ सत्त पण्णत्ता ॥ इत्यासा सप्तानामृद्धीनां भू
स्थान सप्तर्षिप्राप्तोऽभृदित्यर्थः । किंविशिष्टोऽपि, मुनिनिन्दासमौग्ध्योऽपि
मुनिनिन्दया प्राप्तमूढभावोऽपि । किं कुर्वन् स तथा अभूत् कुर्वन् । किं गत्
स्वाध्यायादि । कै खण्डश्लोकैः । किंविशिष्ट, स्वयंकृतैः स्वयमामना
निर्मितैः । कतिभिस्त्रिभिः । तद्यथा 'कद्रमि पुणुण स्वैवसि रादहा । जव
पयोसि खादिदु ॥ १ ॥ अण्णथ किं पलो वहा तुह्मी इरथ बुधिया छिंदे । अक
छेद हका णिया ॥ २ ॥ अण्ण दोण दि भय दिहादोदिमराभय तुह्ण ॥ ८० ॥

अहिंसाहिंसयोर्माहात्म्यं द्वाभ्यामाह—

अहिंसाप्रत्यपि दृढ भजन्नो जायते रुजि ।

यस्त्वध्यहिंसासर्वस्वे स सर्वाः क्षिपते रुजः ॥ ८१ ॥

टीका—भोजायते भोजस्वीवाधरति दु खेन नाभिभूयत इत्यर्थ । कोऽ-
सौ, पुरुष । कस्या, रजि उपसर्गादिपीडायामुपस्थितायां । किं कुर्वन्, एव
भजन् गाड सेवमान । किं तद्, अहिंसाप्रत्यपि अहिंसाया स्तोकमहिंसा-
प्रति । स्तोके प्रतिनेत्यनेनाभ्यर्षाभाव ॥ स्तोकामभ्यर्हिंसामित्यर्थ । यस्तु
भयति । कथमधि अधीश्वर । क, अहिंसासर्वस्वे अहिंसाया सर्वस्व साक
ल्यमहिंसासर्वस्व तस्मिन् । ईश्वरेऽधीत्यनेन सप्तमी । मकलाऽहिंसाया अधी-
श्वरो भवतीत्यर्थ । स क्षिपते निराकरोति । का, सर्वा समस्ता रजो
दु खानि ॥ ८१ ॥

यमपालो हृदेऽहिंसन्नेकाह पूजिनोऽप्सुरैः ।

धर्मस्तत्रैव मेण्डूयः शिशुमारैस्तु भक्षितः ॥ ८२ ॥

टीका—पूजित । कोऽसौ, यमपाल वाराणस्या मातङ्ग । कै, अप्सुरै
जलदेवताभि । क, हृदे शिशुमारहृदे । किं कुर्वन्, एकाहमेकदिनमहिमन्
चतुर्दशीदिने हिंसामकुर्वन्नित्यर्थ । धर्मस्तु श्रेष्ठिपुत्रो भक्षित । कै, शिशु-
मारी । क, तत्रैव तस्मिन्नेव हृदे । किंविशिष्ट सन् ? मेण्डूय कृतराजमेण्डूक-
वध ॥ ८२ ॥

असत्यकृतापाय द्वाभ्यामाह—

मा गां कामदुषां मिथ्यावादव्याघ्रोन्मुर्तीं कृयाः ।

अल्पोऽपि हि मृपावादः श्वभ्रदुःखाय कल्पते ॥ ८३ ॥

टीका—हे क्षपक मा कृया मा कुरु त्व । कां, गां वाच । पक्षे अनङ्वा
ही । किंविशिष्टां, कामदुषां काम प्रार्थ्यमानमर्थं दोग्धि क्षरत्याधिर्भावयती
स्येवम्भूतां सत्यवाच कामधेनु धेप्यर्थे । किंविशिष्टां मा कृया, मिथ्यावाद्
व्याघ्रो मुर्तीं मिथ्यावादोऽसत्यजल्प स एव व्याघ्र कामधेनोरिव सत्यवाच
सहरणशीलरवात्, मिथ्यावादव्याघ्रस्य उन्मुर्तीं समुर्तीं मिथ्यावाद कर्तुमुपुक्ता
व्याघ्र च प्रतिघर्तमानां । हि यस्मादल्पोऽपि स्तोकोऽपि किं पुनर्भूयान् ।
मृपावादो वितथव्याहार श्वभ्रदुःखाय कल्पते सम्पद्यते, नरकदु ख सम्पाद-
यतीत्यर्थ ॥ ८३ ॥

अजैर्यष्टव्यमित्यत्र धान्यैस्त्रैवापिकैरिति ।

व्याख्यां छागैरिति परावर्त्यागान्नरकं वसुः ॥ ८४ ॥

टीका—अगात् गत । कोऽसौ, वसुर्नाम राजा । किं तन्नरक । किं कृत्वा, परावर्यं अन्यथा कृत्वा । का, धान्यैस्त्रैवापिकैरिति व्याख्या । कथं, परावर्यं च्छागैरिति । क, अजैर्यष्टव्यमित्यत्र परमागमे वाक्ये । अयमर्थः । न जायत इत्यजा वर्षत्रयवृत्तयो धीहयस्तैर्यष्टव्य शान्तिकर्षाष्टिनाथां प्रिया कथति क्षीरकृद्वाचायैरिद् व्याख्यानं परावर्यं अर्चैरजान्मनैर्यष्टव्य हव्यकव्याथो विधिर्विधातव्य इत्यन्यथा कृत्वा पर्वतनारदविसवादे वसुराज श्वभ्रमगमदित्यर्थः ॥ अत्रैहोत्तव्यमिति ऋषित्पाठः ॥ ८४ ॥

स्तेयानुभाव द्वाभ्यामाह—

आस्तां स्तेयमभिध्याऽपि विध्याप्याऽग्निरिव त्वया ।

हरन् परस्वं तदसून् जिहीर्षन् स्वं हिनस्ति हि ॥ ८५ ॥

टीका—भो समाधिभरणार्थिन् । आस्तां तिष्ठतु । किं तत्त्वधनेनेत्यर्थः । किं तत्, स्तय परधनापहरण । विध्याप्या रामयितव्या त्वया । काऽमाव अभ्याऽपि परधनेच्छाऽपि । क इवाग्निरिव चन्द्रिह्यथा तापहेतुत्वात् । हि यस्मान् हिनस्ति हन्ति । कोऽसौ, पुरप । क, स्वमात्मान । किं जिहीर्षन्, जिहीर्षन् हर्तुमिच्छन् । कान्, तदसून् परमाणान् । किं कुर्वन्, हरन् अदत्तं गृह्णन् । किं तन्, परस्व परद्रव्य । अयमत्राभिप्राय—परधनं मुष्णत परमाणोपघातच्छा अवश्यं भाविनी, परजिघासा च आत्मनो हिंसा परमार्थतस्तस्या एव हिंसात्वात् । भावाहिंसायामेव हि मया द्रव्यहिंसा दुरन्तममा-
रदु बलक्षणं स्वफलं प्रयच्छतीति ॥ ८५ ॥

रात्रौ भुपित्वा कौशार्म्भीं दिवा पञ्चतपश्चरन् ।

शिवयस्थस्तापसोऽधोऽगात् तलारकृतदुर्मृतिः ॥ ८६ ॥

टीका—अधोऽगात्तरक गत । कोऽसौ, तापसो भौतिकः । किं विदितं सन्, तलारकृतदुर्मृति तलवरेण प्रवर्तितप्रकृष्टरीद्रभ्यानाविष्टमरण । किं कुर्वन्, शिवयस्थं परभूमिं न स्पृशामीति लम्बमाने शिवये स्थित । पञ्चत-

पश्चरन् पश्चात्प्रिमाधनं कुर्वन् । क, दिवा दिने । किं कृत्वा, मुपित्वा मुपित-
धनो वृत्वा । का, कौशाम्बी कौशाम्बीसङ्गनगरीं तन्नगरीवास्तव्यलोकं ।
क, रात्री ॥ ८६ ॥

ब्रह्मचर्यदानविधापनार्थमाह—

पूर्वेऽपि बहवो यत्र स्खलित्वा नोद्गताः पुनः ।
तत्परं ब्रह्म चरितुं ब्रह्मचर्यं परं चरेत् ॥ ८७ ॥

टीका—बहवः प्रभूताः पूर्वं उदादयः किं पुनरघटना मुनय इत्यपि सा-
द्वार्थं । यत्र यस्मिन् ब्रह्मचर्याख्ये व्रते, स्खलित्वा भक्तिचारं प्राप्य, न
पुनरुत्ता न तत्रात्मानमुपस्थापितवन्तोऽनाचारं चरितवन्त इत्यर्थः । तद्ब्रह्म-
चर्यं चतुर्धमत्तं परमुत्कृष्टं भनागप्यनीचारादितं कृत्वा चर धारय स्वं । किं
वन्तुं, चरितुमनुभवितुं । किं तत्परमुत्कृष्टं निर्विकल्पं प्रायग्योतिराख्यं, ब्रह्म
ज्ञानं, मुक्तस्वात्मानं स्वात्मना संवेदयितुमित्यर्थः ॥ ८७ ॥

नैर्मध्यवतं ब्रह्मवित्तुमाह—

मिध्वेष्टस्य स्मरन् इमं श्रुतवनीतस्य दुर्मृतेः ।
मोपेक्षिष्ठाः क्वचिद् ग्रन्थे मनो मूर्च्छन्मनागपि ॥ ८८ ॥

टीका—भोः मुचिहितसाधो मा उपेक्षिष्ठाः माऽवधीरय स्वं । किं तन्मनः ।
किं कुर्वन्, मूर्च्छन् मुञ्चन् मनेद्रमिति सकलं गच्छन् । क, क्वचिद् क्वापि
ग्रन्थे परिग्रहे । कथं, मनागपि सर्वस्मिन् संगे चित्तं व्यासजद्भवाजस्वमित्यर्थः ।
किं कुर्वन्, स्मरन् । काय, इमं श्रुतवनीतस्य कस्यचिद्वेष्टिपुत्रस्य । किंविदि-
ष्टस्य, मिध्वेष्टस्य वित्तमनोरथस्य । पुनः, किंविदिष्टस्य, दुर्मृतेः शौद्रभवा-
भूतस्य ॥ ८८ ॥

निश्चयनयेन नैर्मध्यप्रतिपत्त्यर्थमाह—

चायो ग्रन्थोऽहं गमज्ञाणामान्तरो विपर्ययिना ।
निर्मोहस्तत्र निर्ग्रन्थः पान्थः शिवपुरेऽर्थतः ॥ ८९ ॥

टीका—भवति । कोऽप्यौ, चाद्यो बहिरङ्गो, ग्रन्थः परिग्रहः । किमहं
शरीरं । तथा आतरोऽन्तरहं सहो भवति । किं, भ्रमणो ररतीनादीनां

विपर्ययिता स्वर्शादिविषयेष्वभिलाष । तत्र द्वयोरपि ग्रन्थयोर्निर्मोहो
निर्मूर्च्छः साधुरर्थतः परमार्थेन निर्ग्रन्थो निष्परिग्रहो भवति । तथा शिवपुरे
निर्वाणनगरे पान्थो नित्यं प्रस्थापी स्यात् निर्ग्रन्थस्यैव मोक्षमार्गोऽविच्छिन्नं
प्रस्थातुं समर्थत्वान् ॥ ८९ ॥

कषायेन्द्रिमहृतापावाननुरमारयन्नाह--

कषायेन्द्रियतन्त्राणां तच्चाहृद्दुःखभागिताम् ।

परामृशन्मास्म भवः शंसितव्रत तद्दशः ॥ ९० ॥

टीका--भोः शंसितानि महद्भिरपि स्तुतानि व्रतानि पश्य स शंसितव्रत
मा स्म भवः मा मूर्ख । किं विशिष्टस्तद्दशः कषायेन्द्रियपरतन्त्रः । किं
कुर्वन्, परामृशन् चिन्तयन् । को, तच्चाहृद्दुःखभागिता सा पहाप्याये निर्दिष्टा
साहसगनन्यसाधारणी दुःखभागिता व्रेशानुभूतिरती । केनां, कषायेन्द्रियेषु
आयत्तानां तदाभिभूतानामित्यर्थः ॥ ९० ॥

पृथं व्यवहाराराधनानिष्ठतां विधाप्य निश्चयाराधनामुपदिशति--

श्रुतस्कन्धस्य वाक्यं वा पदं वाऽक्षरमेव वा ।

यत्किञ्चिद्रोचते तत्रालन्य चित्तलयं नय ॥ ९१ ॥

टीका--अहो व्यवहाराराधनापरिणत आराधकराज । यत्किञ्चिद्विद्विद्वि
रोचते तुभ्यं रुचिमुत्पादयति च । किं तद्वाक्यं वा वाक्यमात्र्यामिकं वा,
जमो अर्हताणमित्यादिकं पदं वा, अर्हमित्यादिकमक्षरमेव वा अ गि भा उ
ता इत्यादीनामेकतमं । कस्य सम्बन्धि, श्रुतस्कन्धस्य धृतरवाङ्मविद्वत्स्य
आचाराङ्गादिद्वादशविद्वत्स्य अहवाङ्मस्य च सामायिकादिभेदस्य प्रवर्तार्थका-
न्यस्य स्कन्धः सहजानुसृत्य मध्ये यत्किञ्चिद्वाक्यादिकमिदानीं क्षीणताने-
स्तवानुरागं जनयति । तत्र इष्टे वाक्यादीनामन्यतमे आत्मस्य आत्मस्य
चिरत्र भवनः प्रमाणं धृतरस्कन्धवाक्यादीनां प्रयाणामपि भवन्या भाव्यमा-
नानां परमार्थाराधनासाधनगामर्भ्यनिर्गवात् । अक्षरमेवेत्यत्र पृथ तदर्थ
स्वययोग्यव्यवहारक ॥ ९१ ॥

शुद्धं श्रुतेन स्वात्मानं गृहीन्वाज्यं स्वगंविदा ।

भावयंस्तद्व्यापास्तचिन्तो मूर्त्विहि निर्दृतिम् ॥ ९२ ॥

टीका—हे आर्य आराधनात्पर । एहि गच्छ त्वं । कां, निर्वृति मुक्ति । किं कृत्वा, मृत्वा प्राणान् विसृज्य । कथम्भूतो भूत्वा, तद्व्यापास्तचिन्त तत्र शुद्धस्वात्मनि एयं श्लेषस्तद्व्यस्तन्मयीभावस्तेन अपास्ता निराकृता चिन्ता संकल्पश्चित्तं वा मनो यस्य स तथोक्तः । किं कुर्वन्, भावयन् । कं, शुद्धं राग-द्वेषमोहरहितं स्वात्मानं निजचिद्रूपं । कया, स्वसंविदा स्वसंवेदनेन । किं कृत्वा, गृहीत्वा निश्चित्य । केन, ध्रुतेन ' एगो मे संमदो आदा ' इत्यादिश्रुतज्ञानेन । भूत्वेहीत्यत्र ओमाहोरित्यनेन परस्वरूपं । उक्तं च क्षेत्रप्राप्ते द्वे शातव्ये । "आराधनोपयुक्तः सन् सम्यक्कायं विधाय च । उत्कर्षाग्निभवान् गत्वा प्रयाति परिनिर्वृतिम् " ॥ १२ ॥

उक्तमेवार्थं परमार्थसंन्यासोपदेशद्वारेण समर्थयते—

संन्यासो निश्चयेनोक्तः स हि निश्चयवादिभिः ।

यः स्वस्वभावे विन्यासो निर्विकल्पस्य योगिनः ॥१३॥

टीका—हि यस्मान्निश्चयवादिभिर्व्यवहारनयसापेक्षनिश्चयनयप्रयोगचतुरं सुरिभिर्निश्चयेन परमार्थेन स संन्यास उक्तः । मुमुक्षूणामग्रे प्ररूपित । यः किं, यो विन्यासः विधिपूर्वकमात्मन स्थापन । क, स्वस्वभावे शुद्धचिदानन्द-मये स्वात्मनि । कस्य, योगिन समाधिमत । किंविशिष्टस्य, निर्विकल्पस्य अन्तर्जल्पसंपृक्तोत्प्रेक्षाजालनिष्क्रान्तस्य ॥ १३ ॥

परीपहादिना विक्षिप्यमाणचित्तस्य क्षपकस्य निर्वापकाचार्यः किं कुर्यादित्याह—

परीपहोऽथवा कश्चिदुपसर्गो यदा मनः ।

क्षपकस्य क्षिपेज्ज्ञानसारैः प्रत्याहरेत्तदा ॥ १४ ॥

टीका—यदा यस्मिन्काले क्षिपेद्यत्र तत्र भ्रमयेत् । कोऽर्मा, कश्चिन् कोऽपि शुधादीनामन्यतमः परियहोऽथवा कश्चिद्वेत्तनकृतादीनामन्यतम उपसर्गो वा । किं तस्मिन् । कस्य, आराधकस्य । तदा प्रत्याहरेत् व्यावर्तयेत् शुद्ध-स्वात्मोन्मुखं तत्कुर्यादित्याह । कैः, ज्ञानसारैः धृतज्ञानरहस्योपदेशैः ॥१४॥

ज्ञानसारैरित्येतन् प्रपञ्चयितुमुत्तरप्रबन्धमाह—

दुःखाग्निकीलैराभीलैर्नरकादिगतिष्वहो ।

तप्तस्त्वमङ्गसंयोगात् ज्ञानामृतसरोऽविशन् ॥ ९५ ॥

टीका—अहो भावकप्रवेक तप्त सन्तप्तस्त्व । केन्दुं राग्निकीलै शारीरमानसाशान्तदहनज्वालाभिः । किञ्चिद्विष्टे, आभीलै कष्टे प्रतिकर्तुंमहावैरित्यर्थ । कास्तु, नरकादिगतिषु नारकतियन्मनुष्यदेवभवप्रहणेषु । कस्माद्गमसंयोगात् शरीरमक्षेपात्, शरीरनात्मबुद्ध्याप्यवस्वमित्यर्थ । किं कुर्वन्, अविशन् अग्रविशन् अनवगाहमान । किं तन्, ज्ञानामृतमर अन्यच्छरीरमन्योऽहमित्यादिभेदोपलम्भपीयूषतडागम् ॥ ९५ ॥

इदानीमुपलब्धात्मदेहभेदाय साधुभिः ।

सदाऽनुगृह्यमाणाय दुःखं ते प्रभवेत्कथम् ॥ ९६ ॥

टीका—इदानीं सम्प्रति । कथं प्रभवेत् । किं तन्, दुःखं । कर्म, ते सुभ्य । केनाऽपि प्रकारेण स्वामभिभवितु परिपहादिदुःखं न शक्नुयादित्यर्थ । किञ्चिद्विष्टाय ते, उपलब्धायमद्देहभेदाय निश्चितस्वामशरीरभ्यभिदेकाय । पुनः किञ्चिद्विष्टाय, अनुगृह्यमाणाय उपक्रियमाणाय । किं, साधुभिः मयते । कथं, सदा नित्यम् ॥ ९६ ॥

दुःखं सद्गुरुल्पयन्ते ते समारोप्य वपुर्जटाः ।

स्वतो वपु पृथक्कृत्य भेदज्ञाः सुखमासने ॥ ९७ ॥

टीका—सकल्पयन्ति ममेदमिति स्ववम्यन्ति । के, ते जडा बहिरात्मान । किं तन्, दुःखं अहं दुःखवानस्मीति प्रतिपद्यन्त इत्यर्थ । किं कृत्वा, ममारोप्य सन्मुक्त योक्तयिवा । किं तद्वपुः शरीर । व, स्व आत्मनि स्वदेहस्यात्मतया निश्चितेत्यर्थ । भेदज्ञा आत्मशरीरत्रिवेकविद् । पुनरामते तिष्ठति । कथं, सुखं स्वामदर्शनोत्थमानन्दमनुभवन्तीत्यर्थ । किं कृत्वा, पृथक्कृत्य भेदेनाप्यधमास्य । किं तद्वपुः । कस्मात्स्वतः शरीरमात्मनो भिन्न निश्चिन्य । तद्भेदभावना यथा—न मे मृशुः कुता भीतिर्न मे प्याधि कुतो म्यथा । नाहं बालो न वृद्धोऽहं न युवतानि पुत्रम् ॥ जीवोऽन्यः पुत्रलक्ष्मण्य इत्यादि ॥ ९७ ॥

परायत्तेन दुःखानि वाढं सोढानि संसृता ।

त्वयाऽथ स्ववशः किञ्चित् सहेच्छन्निर्जरां पराम् ॥९८॥

टीका—त्वया समाधिमाधनोद्यतेन भवता वाढमल्यर्थं सोढानि अनुभूतानि । कानि, दुःखानि । क, संसृता अनादिमंसारे । किञ्चिद्विशिष्टेन सता, परायत्तेन परवशेन । अथ सम्प्रति प्रत्यासन्नमृत्युममये मह साम्यभावनयाऽनुभव । कानि, दुःखानि । कथं, किञ्चित् स्तोत्रं अल्पकालं । किञ्चिद्विशिष्टं सन्, स्ववशः स्वार्थिनः । किं कुर्वन्निच्छन् वाञ्छन् निर्जरामशुभकर्मक्षयं । किञ्चिद्विशिष्टां, परा वलकृष्टांमभ्यां वा अलब्धपूर्वां संवरसहभाविनीम् ॥ ९८ ॥

यावद् गृहीतसंन्यासःस्वं ध्यायन् संस्तरे वसेः ।

तावन्निहन्याःकर्माणि प्रचुराणि क्षणे क्षणे ॥ ९९ ॥

टीका—यावन् यावन्तं कालं, गृहीतसंन्यासं प्रतिपन्नमन्प्रत्याख्या-
नस्त्वं स्वमात्मानं ध्यायन्नेकाप्रतया चिन्तयन् मस्तरे प्रस्तरे वसेस्तिष्ठेस्तावन्
तावन्तं कालं क्षणे क्षणे प्रचुराणि कर्माणि निहन्या नियतमवश्यं क्षण्ये ॥९९॥

पुरुषायान् बुभुक्षादिपरीपहजये स्मर ।

घोरोपसर्गसहने शिवभूतिपुरःसरान् ॥ १०० ॥

टीका—किं च बुभुक्षादिपरीपहजये कर्तव्ये स्मर चिन्तय त्वं । वान्,
पुरुषायान् वृषभदेवादीन् । तथा घोरोपसर्गसहने कर्तव्ये शिवभूतिप्रभृतीन्
स्मर ॥ १०० ॥

अचेतनकृतोपसर्गसहने दृष्टान्त —

तृणपूलवृहत्पुञ्जे संक्षोभ्योपरि पातिते ।

वायुभिः शिवभूतिः स्वं ध्यात्वाऽभूदाशु केवली ॥ १०१ ॥

टीका—अभूत्सम्पन्नः । कोऽमी, शिवभूति शिवभूतिसंज्ञो मुनि । किञ्चि-
द्विशिष्ट, केवली केवलज्ञानी । कथमाशु सद्यः । किं कृत्वा, ध्यात्वा प्रतिधाय ।
कं, स्वमात्मानं । क सति, तृणपूलवृहत्पुञ्जे लोके गजी इति प्रासिद्धे । किञ्चि-

शिष्टे, पातिते । कैर्वायुभिः । क, उपरि उपरिष्ठात् । किं कृत्वा, मक्षाम्य सम-
न्तादितस्ततः क्षोभयित्वा सचाल्य ॥१०१॥

मनुष्यकृतोपसर्गसहनोपाख्यानमिदम्—

न्यस्य भूपाधियाऽङ्गेषु सन्तप्ता लोहशृङ्खलाः ।

द्विदृश्यैः कीलितपदाः सिद्धा ध्यानेन पाण्डवाः ॥१०२॥

टीका—सिद्धा परममुनि गता । के, ते पाण्डवाः साक्षाद्युधिष्ठिरभीम-
सेनार्जुनाख्यः सिद्धा । नकुलसहदेवौ त्वसाक्षात् सर्वापिसिध्यादिजन्मन-
व्यवधानात् । केन, ध्यानेन शुद्धस्वात्मप्रसव्यानेन । किंविशिष्टा सत,
कीलितपदा लोहकीलिकंभूम्या सह यत्रितपादा । के, द्विदृश्यै द्विषां
कौरवाणां पक्षे भवे तद्भागिनेयादिभिः । किं कृत्वा, न्यस्य निक्षिप्य । का,
लोहशृङ्खला । किंविशिष्टा, सप्ता ज्वलज्वालीकृता । केषु अङ्गेषु पाण्डवानां
कण्ठादिप्रदेशेषु । कया, भूपाधिया भूपाणकल्पनया । युष्मान् हेमाभरणानी-
मानि परिदापयाम इति कथयित्वेत्यर्थः ॥ १०२ ॥

तिर्यक्कृतोपसर्गसहनोदाहरणमिदम्—

शिरिपसुकुमाराङ्गः खाद्यमानोऽतिनिर्दयम् ।

सृगाल्या सुकुमारोऽमून् विससर्ज न सत्पथम् ॥१०३॥

टीका—वियत्यत्र त्यजन्वान् । काऽसौ, सुकुमार सुकुमारस्वामी । कान्,
असून् प्राणान् न पुन सत्पथं शुद्धस्वात्मध्यानरूपं निष्पुपायं विससर्ज ।
किं नियमाण, खाद्यमानः भक्ष्यमाणः । कया, सृगाल्या जम्बुकक्षिया ।
कथमतिनिर्दयं प्रकामनिष्कृपं । किंविशिष्टं सन्, शिरिपसुकुमाराङ्गं शिरि-
पसुकुसुमसमानकोमलकायं ॥ १०३ ॥

सुरकृतोपसर्गसहने निदर्शनमिदम्—

तीत्रदुःखरतिक्रुद्धभूतारब्धैरितस्ततः ।

भक्षेषु मुनिषु प्राणानोऽङ्गद्विद्युच्चरः स्वयुक् ॥ १०४ ॥

टीका—भौज्जस्यपति स्म । कोऽसौ, विद्युच्चरः । कान्, प्राणान् । किंवि-
शिष्टं सन्, स्वयुक् आत्मानं समादधानं । केषु सप्त, मुनिषु तपोधनेषु ।

किंविशिष्टेषु, भ्रमेषु प्रपलायितेषु । क, इतस्तत यत्र तत्र । कै, तीव्रदुःखे
नितान्तासन्नवाधाभि । किंविशिष्टैरतिक्रुद्धभूतारभ्ये अत्यन्तकुपिताधमव्य-
न्तरोपमान्तै ॥ १०४ ॥

अचेन्नृतिर्यग्देवोपसृष्टसंक्लिष्टमानसा ।

सुसत्त्वा बहवोऽन्येऽपि किल स्वार्थमसाधयन् ॥१०५॥

टीका—किल आगत होव ध्रुवते । सुसत्त्वा महासात्त्विका अन्येऽपि शिव
भूत्यादिभ्योऽपरेऽपि, बहवो भूयास, स्वार्थं पुरपार्थं प्रकरणान्मोक्षलक्षणम-
साधयन् निष्पादितवन्त । कथम्भूता भूत्वा, अचक्षिद्यादि । अचेतोऽचेतना
पृथिव्यादय, नरो मनुष्या तिर्यञ्चो तैर्यग्योना देवा सुरा अचेतश्च नरश्च
तिर्यञ्चश्च देवाश्च अचेन्नृतिर्यग्देवास्तैरपसृष्टा कृतोपमर्गास्ते च ते अमक्लिष्टमा-
नसाश्च रागद्वेषमोहानाविष्टचेतस शुद्धस्वारमभ्यानपरिणता अचेन्नृतिर्यग्दे-
वोपसृष्टसंक्लिष्टमानसा ॥ १०५ ॥

तत्त्वमप्यहं सङ्गत्य नि सङ्गेन निजात्मना ।

त्यजाहमन्यथा भूरिभक्तेः शैर्ग्लपिष्यसे ॥ १०६ ॥

टीका—अहं अहो महारमन् । यत एव महानुभावंसुमुक्षुभिर्भगवच्छिव-
भूतिप्रभृतिभि अत्यन्तविनिर्गातोपनिपातेऽपि स्वार्थं साधितस्तत्तस्मात्त्वमपि
भवानपि त्यज मुञ्च । किं तदहं देह । किं कृत्वा, सङ्गत्य सयुज्य । केन
सह निजात्मना अस्मीयेन तेन वा चिद्रूपेण । किंविशिष्टेन, नि सङ्गेन
कर्मविधिनेन । अन्यथा अन्येन सकलेशावेशप्रकारेण अहृत्यागे ग्लपिष्यसे
विह्वलीकरिष्यसे त्व । कै कर्तृभिर्भूरिभवक्लेशै प्रचुरसत्सारदु खै । उक्तं च—
“ विराद्धे मरणे देव दुर्गतिर्दूरचोदिता । अनन्तश्चापि संसार पुनरप्याग-
मिष्यति ॥ १०६ ॥

श्रद्धा स्वात्मैव शुद्ध प्रमद्वपुरुषादेय इत्याञ्जसीदृक्

तस्यैव स्वानुभूत्या पृथगनुभवनं विग्रहादेश्च संवित् ।

तत्रचैत्यन्ततृप्त्या मनसि लयमितेऽवस्थितिः स्वस्य चर्या

स्वात्मानं भेदरत्नत्रयपरपरं तन्नयं विद्धि शुद्धम् ॥१०७॥

टीका—किं च उपदिश्यते सद्गुरभिरमौ । इक् दृष्टिः । किंविशिष्टा, आंशमी पारमार्थिकी । किं, अद्वा अभिनिवेश । कथं, भवति । कोऽमी, स्वार्थमेव न परात्मा । किंविशिष्टः, शुद्धो द्रव्यभावकर्मरहित । पुनः किंविशिष्ट, प्रमदवपुरानन्दरूप । किंविशिष्टो भवत्युपादयो मुमुक्षुणामुपेय । इत्येवंरूपा अद्देव निश्चयसम्भवत्वमाख्यायते । तथा संविदांशमी निश्चयज्ञानं सद्गुरभिरपदिश्यते । किमनुभवनमनुभूतिः । कस्य, तस्यैव शुद्धप्रमदवपुस्त्वेनोपादीयमानस्य स्वात्मन एव । कथं, पृथक् भेदेन । कस्माद्भिप्रहादे कायवाञ्छानखयान् । कया, स्वानुभूत्या स्वसक्तिरथा । तथा सद्गुरभिराश्रयी चर्या निश्चयचारित्र्यं चोपदिश्यते । किमवशिष्यतिरुपाधानं । कस्य, स्वस्वात्मन । इ, तत्रैव तथाप्रतीयमानेऽनुभूयमाने स्वात्ममध्येव । इ सति, मन्वरेण्यन्त करणे । किंविशिष्टे, इते गते प्राप्ते । क, रूपं तन्मयीभाषं । इ, तत्रैव । कया, अत्यन्तनृपया अतिमागैवतृण्येन । उक्तं च—दर्शनमात्मविनिश्चिन रात्मपरिज्ञानमिष्यते बोध । शिष्यतिरात्मनि चारित्र्यं पुन एतेभ्यो भवति बन्ध ॥ १ ॥ तन्मयं तेन निश्चयरत्नप्रवेण निर्युतं तद्दामकं स्वात्मानं, परमं शुद्धं पामप्रकल्पंशुद्धिप्राप्तं । हे भेदरत्नप्रयपर व्यवहाररत्नप्रयप्रधान आराधकोशम विद्धि जानीहि सवेद्य एवं ॥ १०७ ॥

सुदुरिच्छामणुशोऽपि प्रणिहृत्य धृतपरां श्रुतद्रव्ये ।

स्वात्मानि यदि निर्विघ्नं तपसि तदासि ध्रुवं तपसि ॥१०८॥

टीका—तथा यदि चेत् प्रतपसि दीप्यते त्वं । इ, स्वात्मानि । कथं, निर्विघ्न निप्रत्यूहं । किं कृष्या, प्रणिहृत्य प्रकर्षेण नियतं हया । का, इच्छां कीर्त्ता । इ, परद्रव्ये पुद्गलादीं । किंविशिष्टामणुशोऽपि स्वस्वामपि । किंविशिष्ट, सद्, सुदुरमहत् धृतपरः धृतज्ञानभावनापरिणतो भवति चिदर्थे । तदा ध्रुवं निश्चितं तपसि अस्याहत्तं स्तुरमि एवं । इ, तपसि तप मन्त्रे गाक्षाम्गोश्रोपाये । आम्भो निश्चयाराधनाचतुर्किंष्यमुपदिष्टं प्रतिपत्तव्य ॥ १०८ ॥

इदानीं व्यवहारेतरारापनामाध्यमानपरमानन्दलाभाविश्वरत्नशुभेनाशीर्षाद्दानेन एषकं निषांपवाचापं प्रो ह्यामवसाह—

नैराश्यारब्धने संन्यासिद्रमाभ्यपरिग्रहः ।

निरुपाधिसमापिस्यः पिवानन्दमुपारसम् ॥ १०९ ॥

टीका—भो सुविहित शिरोरग्न । पिब उपयुंक्ष त्वं । वमानन्दसुधारस्य प्रमोदपीयूषनिर्यासं । निविशिष्ट. सन्, निरुपाविसमाधिस्थः निरुपावि-
निर्विशेषो ध्यातृध्यानध्येयधिकल्पशून्य ममाधिर्योगो निरुपाधिसमाधिस्तत्र
स्थित । कथम्भूतो भूत्वा, नैराश्येत्यादि । नैराश्येन जीवितधनाद्याकाक्षानि-
ग्रहेणारब्धमुपक्रान्तं नैस्संग्यं बहिरङ्गान्तरङ्गपरिग्रहनिष्क्रान्तरथ तेन सिद्धो
निर्पन्न साम्यपरिग्रहः परमसामायिकस्वीकारो यस्य स तथोक्तः ॥ १०९ ॥

साम्प्रतमध्यायार्थमतोपमुपसंगृह्यन्ताराधकस्याराधनासहितमरणफलवि-

शेषमुपदिशति—

संलिख्येति वपुःकपायवदलङ्कर्मणिनिर्यापक-
न्यस्तात्मा श्रमणस्तदेव कलयंल्लिंगं तदीयं परः ।

सद्रत्नत्रयभावनापरिणतः प्राणान् शिवाशाधर-

स्त्यक्त्वापश्चनमस्क्रियास्मृति शिवी स्यादष्टजन्मान्तरे ॥ ११० ॥

टीका—शिवा शिवा शिवः सम्पद्यते परममुक्तो भवेदित्यर्थः । कोऽ
सौ, शिवाशाधर. मोक्षायाभिलाषभृत्सुमुक्षुरित्यर्थः । किं कृत्वा, त्यक्त्वा ।
कान्, प्राणान् । किविशिष्ट सन्, सदित्यादि । सत्या यथागुणस्थानं सम्भव-
नया रग्नत्रयभावनया निश्चयरत्नत्रयाभ्यामेव परिणतो योगी चरमसमयवर्ती
समुच्छिन्नप्रियाप्रतिपानिशुल्कध्यानारूढः । किं कुर्वन्, कलयन् धारयन् ।
किं तद्विद्मन् त्रिरूपता । किं, तदेव पूर्वगृहीतमौत्सर्गिकमेव । किमाप्त्योऽ
सौ, ध्रमण श्रवण इति व्यपदेशभाक् । कथम्भूतो भूत्वा, अलङ्कर्मणिनिर्या-
पकन्यस्तात्मा कर्मणे प्रकृतत्वात्मसाराणवनिस्तारणलक्षणाय अल समर्थोऽ
लङ्कर्मणि निर्यापको व्यवहारेण सुस्थितान्चार्यो निश्चयेन तु शुद्धस्वात्मानुभू-
तिपरिणामोन्मुख आत्मैव तस्यैव दु स्रहतोर्वा आत्मनो निष्कासकत्वोपपत्ते ।
यदाह—स्वस्मिन्मदभिलाषित्वाद्भीष्टज्ञापकत्वतः । स्वयं हितप्रयोक्तृत्वा-
दात्मैव गुरुरात्मन ॥ १ ॥ अलङ्कर्मणिश्चासौ निर्यापकश्च अलङ्कर्मणिनिर्या-
पकस्तत्र न्यस्तो निक्षिपः समर्पित आत्मा येन स तथोक्तः । किं कृत्वा,
संलिख्य सम्पक् कृशकृत्य । किं तद्वपुः शरीर । किं वत्, कपायवत् कपायान् शरीरं
च बाह्याभ्यन्तरतपोगिस्तनूकृत्य कथमिभ्येवमुक्तप्रकारेण । तदुत्कृष्टाराधनापक्षे
व्याख्यानं ॥ मध्यमाराधनापक्षे संप्रति व्याख्यायते—ध्रमणोऽनगार शिवा-

शाधरो मुमुक्षु सन् तदेव लिङ्गमाचेलक्यादिचतुर्विकल्प कल्पयन् सयां समी
 चीनाया सवरसहभाविपापकर्मनिर्वापमर्थाया रत्नत्रयभावनायां सम्यग्दर्श
 नादिरत्नत्रयाभ्यासे परिणत उपयुक्त सन् प्राणोत्स्यक्त्वा शिवी स्यात् शिव
 मंत्रादिपदभासिलक्षणोऽभ्युदय । शिवमस्यास्तीति शिवो भर्तृ आदेरित्यनेन
 मत्त्वर्थीयो अ प्रथय । शेष पूर्ववद्भाष्येय ॥ ऐदयुगीनापेक्षया जघन्याराध-
 नापक्षे तदेवेत्थ व्याख्येय—ध्रमण प्राख्यात्यातार्थविशेषणविशिष्ट पचनम
 स्त्रियायां पचनमस्कारे स्मृति चित्ता उच्चारण यत्र तपचनमस्त्रियास्मृति
 यथा भवत्येव प्राणोत्स्यक्त्वा शिवी स्यात् । क, अष्टजन्मातरे अष्टानां भवाना
 मध्ये उत्कृष्टमध्यमजघन्याराधनानुभवादत्र विभाग कर्तव्य । तथा ह्यागम ।
 कालाद् अहिऊण विष्टत्तूण अट्टकममम्वलय । केवलशाणपहाणा केहं
 सिञ्जति तमि भवे ॥ १ ॥ आराहिऊण केहं चउच्चिहाराहणापि ज सार ।
 उव्वरियसेसपुणो सव्वट्टणिचामिणो ह्योति ॥ २ ॥ जेमि होम जहणा चउ
 विहाराहणा हु भवियाण । मत्तट्टभवे गतु ते चिय पावति निध्याण ॥ ३ ॥
 अपि च—येऽपि जघन्या तेजोलेश्यामाराधनामुपनयति । तेऽपि च सौधर्मा
 दिपु भवति देवा मुकल्पस्था ॥ १ ॥ अथवा—ध्यानाभ्यामप्रकर्षेण श्रुत्य
 न्माहस्य योगिन । चरमागस्य मुनि स्यात्तदेवान्यस्य च प्रमाण ॥ १ ॥
 तथाश्चरमागस्य ध्यानमभ्यस्यत सदा । नितरा सदाश्च स्यात्सकलाशुभ
 कर्मणां ॥ २ ॥ आस्रवति च पुण्यानि प्रचुराणि प्रतिक्षण । यमहङ्गिर्भयत्यप
 त्रिदश कल्पवासिपु ॥ ३ ॥ तत्र मन्त्रेन्द्रियाहर्हाद् मनस्य प्रीणन पर ।
 मुत्तामृत पिवसास्त्र सुचिर सुरमवित ॥ ४ ॥ ततोऽवतीय मर्त्येऽपि शत्रय
 त्यादिमपद । विर भुक्त्वा स्वय मुक्त्वा दीर्शां देगचरौ श्रित ॥ ५ ॥ यज्ञ-
 काय म हि ध्यात्वा शुक्रायान चतुर्विध । विभूयाष्ट च कर्माणि धयत मोक्ष
 सपदम् ॥ ६ ॥ तदेतच्छ्रमणधमधारिण प्रति परलमुपदिष्ट तदितरान् प्रति
 पुनरिदमुपदिश्यते । तदीय पर इत्यस्य ध्यात्यानेन पर धावकोऽस्यो वा
 सन्दृष्टिस्तदीय ध्रमणमथपि लिङ्ग कल्पयन् पचनमस्त्रियास्मृति प्राणोत्स्यक्त्वा
 शिवी स्यादिति संबध । शेष पूर्ववत् यथास्व त्रिकल्प ध्यात्येय । यन्
 स्वामा-स्तरपानहापनामपि कृत्वा कृत्वोपवागमपि शक्या । पचनमस्कारम
 नाननु त्यजे सर्वयत्नेन ॥ इति भद्रम् ॥ ११० ॥

इत्याशाधर विरचिताया स्वातन्त्र्यमाशुतगागाधर्मगीकाया

अव्यक्तमुदचिद्विहागज्ञायामादित सप्तदश

प्रथमाष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

ग्रन्थकर्तुं प्रशस्ति ।

श्रीमानस्ति सपादलक्षविषयः शाकंभरीभूपण-
स्तत्र श्रीरतिधाम मण्डलकरं नामास्ति दुर्ग महत् ।
श्रीरत्न्यामुदपादि तत्र विमलव्याघ्रेरवालान्वया-
च्छ्रीसल्लक्षणतो जिनेन्द्रसमयश्रद्धालुराशाधरः ॥ १ ॥

श्रीमान् त्रिवर्गसंपत्तियुक्त । शाकंभरी लक्षणकरविशेष । श्रीरतिधाम
लक्ष्मीत्रीडागृह श्रीरत्न्या रत्नीति कविमातु सज्ञा उदपादि उत्पन्न ॥ १ ॥

सरस्वत्यामिवात्मानं सरस्वत्यामजीजनत् ।

यः पुत्रं छाहडं गुण्यं रञ्जितार्जुनभूपतिम् ॥ २ ॥

व्याघ्रेरवालवरवंशमरोजहंसः

काव्यामृताधरसपानसुतृप्तगात्र ।

सल्लक्षणस्य तनयो नयविश्वचक्षु-

राशाधरो विजयतां कलिकालिदामः ॥ ३ ॥

इत्युदयसेनमुनिना कविसुहृद् योऽभिनन्दितः प्रीत्या ।

प्रज्ञापुञ्जोऽसीति च योऽभिमतो मदनकीर्तियति-

पतिना ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

म्लेच्छेशेन सपादलक्षविषये व्याप्ते सुवृत्तक्षति-

त्रासाद्विन्ध्यनरेन्द्रदोःपरिमलस्फूर्जद्विवर्गोऽञ्जसि ।

प्राप्तो मालवमण्डले बहुपरीवारः पुरीमावसन्

यो धारामपठज्जिनप्रभितिवाकशास्त्रे महावीरतः ॥ ५ ॥

म्लेच्छेशेन साहिवुर्दाननुरूपकराजेन । सुवृत्तक्षति सदाचारनाश । दो
परिमल परिमलो लक्षणावृत्त्या बल बाहुबलातिशय इत्यर्थ । भोज उन्माहो
ऽन्त सारो वा । चिनप्रभितिवाकशास्त्रे जेनेन्द्रप्रमाणशास्त्र जेनेद्रव्याकरण च ।
महावीरत चादिराजपण्डितधीमद्वरसेनशिष्यात्पण्डितमहावीरान् ॥ ५ ॥

आशाधरत्वं मयि विद्धि सिद्धं निसर्गसौन्दर्यमजर्यमार्य ।

सरस्वतीपुत्रतया यदेतदर्थे परं वाच्यमयः प्रपञ्चः ॥ ६ ॥

अजर्यं मैत्रीं सरस्वतीपुत्रतया निसर्गसौन्दर्यं प्रकृत्या सहोदरत्वं ॥ ६ ॥

इत्युपश्लोकितो विद्वद्भिल्लहणेन कवीशिना ।

श्रीविन्ध्यभूपतिमहासन्धिविग्रहिकेण यः ॥ ७ ॥

इति उपश्लोकित श्लोकेनोपस्तुत । श्रीविन्ध्यभूपति विजयधर्मा नाम
मालवाधिपतिः ॥ ७ ॥

श्रीमदर्जुनभूपालराज्ये श्रावकसंकुले ।

जिनधर्मोदयार्थं यो नलकच्छपुरेष्वमत् ॥ ८ ॥

यो द्राग्व्याकरणाब्धिपारमनयच्छुश्रूषमाणान्न कान्

सत्तर्के परमास्त्रमाप्य न यतः प्रत्यर्थिनः केऽक्षिपन् ।

चेरुः केऽम्बलितं न येन जिनवाग्दीपं पथि ग्राहिताः

पीत्वा काव्यसुधां यतश्च रसिकेष्वापुः प्रतिष्ठां न के ॥ ९ ॥

कान्, पण्डितदेवचंद्रादीन् प्रत्यर्थिन प्रतिनादिन । के, वादीदिविशाल-
कीयांदयः अक्षिपन् जवंति स्म । चेर. प्रवृत्ता । के, भट्टारकदेवविनयभ द्रादय ।
अम्बलितं निरनिचारं । जिनवाक् अर्हत्प्रवचनं । पथि मोक्षमार्गं ग्राहिताः
स्वीकारिताः । रसिकेषु सहृदयविदग्धेषु मध्ये । आपुः प्राप्ता । के, शालसर-
स्वतीमहाकविमदनादय ॥ ९ ॥

स्याद्वादविद्याविशदप्रसादः प्रमेयरत्नाकरनामधेयः ।

तर्कप्रबन्धो निरवद्यविद्यापीयूषपुरो बहति स्म यस्मात् ॥ १० ॥

सिध्यह्कं भरतेश्वराभ्युदयसत्काव्यं निबन्धोऽज्ज्वलं

यत्तैविद्यकवीन्द्रमोहनमयं स्वश्रेयसेऽरीरचत् ।

योऽर्हद्वाक्यरसं निबन्धरुचिरं शास्त्रं च धर्मावृत्तं

निर्माय न्यदधान्मुमुक्षुविदुपामानन्दसान्द्रे हृदि ॥ ११ ॥

सिध्यंकं सिद्धि सिद्धिशब्दोऽञ्चश्रिन्हं सर्गप्राप्तवृत्तेषु यस्य तत् । निर्बन्धो-
ज्ज्वलं स्वयंकृतनिबंधनेन स्फुटप्रतिभासं । अरीरचत् रचयति स्म । अर्हद्वाक्य-

रसं जिनागमनिर्यासभूतं निबन्धरचिरं । स्वयंकृतज्ञानदीपिकाख्यपञ्जिकया
रमणीयं धर्माभूतं धर्माभूताख्यं न्यदधान् स्थापयति स्म ॥ ११ ॥

आयुर्वेदविदामिष्टां व्यक्तं वाग्भटसंहिताम् ।

अष्टाङ्गहृदयोद्योतं निबन्धमसृजच्च यः ॥ १२ ॥

व्यक्तुं प्रकटीकर्तुं । वाग्भटसंहिता अष्टाङ्गहृदयनाम्नी ॥ १२ ॥

यो मूलाराधनेष्टोपदेशादिषु निबन्धनम् ।

व्यधत्तामरकोशे च क्रियाकलापमुज्जगौ ॥ १३ ॥

आदि आराधनासारभूपालचतुर्विंशतिस्तवनार्थं । उज्जगौ उत्कृष्टं
कृतवान् ॥ १३ ॥

रौद्रटस्य व्यधात्काव्यालङ्कारस्य निबन्धनम् ।

सहस्रनामस्तवनं सनिबन्धं च योऽर्हताम् ॥ १४ ॥

रौद्रटस्य रुद्रटाचार्यकृतस्य । अर्हता अनन्तजिनानां ॥ १४ ॥

सनिबन्धं यश्च जिनयज्ञकल्पमरीरचत् ।

त्रिपष्टिस्मृतिशास्त्रं यो निबन्धालङ्कृतं व्यधात् ॥ १५ ॥

सनिबन्धं स्वयंकृतेन जिनयज्ञकल्पदीपकारटोनिबन्धेन सहितं जिनयज्ञकल्पं
जिनयज्ञकल्पार्थं जिनप्रतिष्ठाशास्त्रं अरीरचत् निर्मितवान् । त्रिपष्टिस्मृतिशास्त्रं
आर्षमहापुराणशास्त्रोद्भूतत्रिपष्टिसालाकापुरयद्वृत्तगोचरं त्रिपष्टिस्मृतिसज्ञं संक्षि
प्तशास्त्रं । निबन्धालङ्कृतं स्वयंकृतनिबन्धेन भूयितं ॥ १५ ॥

अर्हन्महाभिषेकार्चाविधिं मोहतमोरविम् ।

चक्रे नित्यमहोद्योतं स्नानशास्त्रं जिनेशनाम् ॥ १६ ॥

नित्यमहोद्योतं नित्यमहोद्योतार्थं ॥ १६ ॥

रत्नत्रयविधानस्य पूजामाहात्म्यवर्णनम् ।

रत्नत्रयविधानाख्यं शास्त्रं वितनुते स्म यः ॥ १७ ॥

सोऽहमाशाधरो रम्यामेतां टीकां व्यरीरचम् ।

धर्माभूतोक्तसागारधर्माष्टाध्यायगोचराम् ॥ १८ ॥

धर्माभूतोक्तं स्वकृतधर्माभूताख्यशास्त्रे निगदिता ॥ १८ ॥

प्रमारवंशवार्धीन्दुदेवपालनृपात्मजे ।

श्रीमज्जैतुगिदेवऽसिस्थेम्नाऽवन्तीमवत्यलम् ॥ १९ ॥

अमिस्थेना ररद्गजलेन भवति रक्षति मति ॥ १९ ॥

नलरुच्छपुरे श्रीमन्नेमिचैत्यालयेऽसिधत् ।

टीकेयं भव्यकुमुदचन्द्रिरुत्पुदिता चुर्यः ॥ २० ॥

अलिधत् सिद्धा ॥ २० ॥

पण्णवृद्धेकसंख्यानविक्रमाद्दसमात्पये ।

सप्तम्यामासिते पौषे सिद्धये नन्दतागिरम् ॥ २१ ॥

समा सप्तम्या १२९६ वर्षे पौषे सप्तमीदिने शुक्रदिने इत्यर्थ ॥ २१ ॥

श्रीमान् श्रेष्ठिसमुद्धरस्य तनयः श्रीपौरपाटान्यय-

व्योमिन्दुः सुष्ठतेन नन्दतु महीचन्द्रोयदभ्यर्धनान् ।

चक्रे थाररुधर्मद्वीपकामिमं ग्रन्थं सुधाशाधरो

ग्रन्थस्यास्य च लेखतोऽपि विदुषे येनादिम पुष्पकः ॥२२॥

अलमतिशयद्वेन ॥ २२ ॥

यावत्तिष्ठति शासनं त्रिनपत्रेऽष्टिन्दानमन्तस्तमो

यावचारुनिशाकरा मृगवः पुसां दृशासुत्तरम् ।

तावत्तिष्ठतु धर्मगुरिभिरियं व्यागथायमानाऽनिर्मे

भव्यानां पुरतोऽथ देशविरताचारमचारोऽनुरा ॥ २३ ॥

प्रथमः ॥

अनुष्ठप्सुच्छन्दसां पञ्चशताव्रणि सतां मता ।

सद्व्याप्यस्य चत्वारि ग्रन्थस्य ममितिः किल ॥ २४ ॥

भट्टामनोः ग्रन्थप्रमाणं ४,५०० श्लोकं भवतु लेखकस्य इत्यर्थ ॥ २४ ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

स्वर्गीय सेठ माणिकचन्द्र हीराचन्द्रजी जे. पी. के
स्मारक फंडमें ।

चन्दा देनेवालोंकी सूची ।

[जिन नामोंके साथ ५ चिन्ह लगा है, उनका चन्दा
घमूल नहीं हुआ है ।]

- १००१) श्रीमान् सेठ हुकमचन्द्रजी दानवीर
- ५०१) गुरुमुत्तराय सुगानन्दजी
- २५१) गुरुमुगाराय निहालचन्द्रजी
- २५१) नाथारगजी मारधी
- २०१) अनूपचन्द्र माणिकचन्द्रजी
- १०१) गेमचन्द्र मोतीचन्द्रजी
- १०१) हीराचन्द्र नेमचन्द्रजी, शोलापुर
- १०१) रेवचन्द्र धनजी, गुंजोटीवाला, शोलापुर
- १०१) *फीकाभाई क्रिशनदास
- १०१) सूरजमल लल्लुभाई जवेरी
- ५१) चुनीलाल हेमचन्द्र जरीवाला
- ५१) प्रेमचन्ददाम नारायणदास, बोरसदवाला
- ५१) ठापुरदास भगवानदाम जीहरी
- ५१) रेवाशकर जगजीवनदास जीहरी
- ५१) लल्लुभाई लखमीचन्द्र चौकनी
- ५१) *भागमउजी प्रभुदपालजी
- ५१) पदमचन्द्रजी भूगमल
- ५१) डाटाभाई प्रेमचन्द्र जवेरी
- ५१) देवजी रायसी
- ५१) दोसी जयचन्द्र मानचन्द्र पूनावाला
- २५) छगनलाल धनजी, भावनगरवाला

- २५) *माणिकचन्द लाभचन्द चौकसी
 २५) ताराचन्द दामोदरदास
 २६) गुकतागिरि नारायण पेन्टर
 २५) अमथालाल खीमचन्द , पाठनाकुवा
 २१) छगनलाल वेचरदास, मालापाटा
 २१) चुनीलाल कार्लदास, उजेडिया
 २१) मिस्त्री लल्हू खुशाल, बीमनगर
 १५) माणिकलाल जकसी जवेरी
 १५) जसकरन मयाचन्द मेहता
 १५) वैद्य भरमन्ना वमन्ना उपाध्याय
 १५) हीरालाल निहालचन्द मोदी
 १५) जैसिंहभाई हरजीवनदास, अहमदाबाद
 १५) *उगरचन्द रेवाचन्द शीवनाला
 १५) नगीनदास माणिकलाल
 १५) हीराचन्द उगरचन्द, फतेपुर
 १५) रिखवदास मन्नालाल,
 १५) उगरचन्द रायचन्द, पाठनाकुवा
 १५) गास्टर मगनलाल दामोदरदास ही. गु. जैन. वा. मुपरिन्टेन्ट
 ११) *दत्तमचन्द रिखवचन्द, अकलेश्वरवाग
 ११) त्रिभुवनदास रणछोडदास
 ११) चिरजीलाल मधुरानाला
 ११) अमीचन्द दलीचन्द शीवनाला
 ११) अमृतलाल गृध्रचन्द परतानगदवाग
 ११) *कस्तूरचन्द छारटा इन्दोरवाला
 ११) घासीराम लखमीचन्द, सनावद
 ११) कार्लदास अमरसी, सेरदलाल

- ११) केशवलाल वच्छराज जवेरी
 ११) कस्तूरचन्द अमूलक नरोडावाला
 ११) रामचन्द मोतीचन्द, कडेगाव
 ११) जीवनलाल जेठालाल, सोनासणवाला
 ११) नारायणदास रणछोटेदास, मालवाडावाला
 ११) जैसिंगभाई मठाचन्द जवेरी
 १०) जसकरण गोदर
 ११) पंडित लालन
 ११) तलकचन्द सखाराम जवेरी
 ५) भाऊ रामचन्द कवाल
 ५) दुर्गाचन्दजी सिंघई, कर्क तीर्थक्षेत्रकमेटी
 ५) अमृतलाल त्रिडलदास धामी
 ५) माणिकचन्द रायचंद भोराणवाला
 ५) चुन्नीलाल जयचन्द वदराडवाला
 ५) चुन्नीलाल माणिकचन्द, फतेपुरवाला
 ५) जगमोहन चुन्नीलाल
 ५) हेमचन्द हरखचन्द ईडरवाला
 ३) *नारायणराव इन्स्पेक्टर, तीर्थक्षेत्रकमेटी
 २) कस्तूरचन्द बेचरदास
 १) सेठ घाणू घुनाजी
 ५) घेलाभाई नरपत दामावाला, हीरावाग
 १५) कालीदास जैसिंगभाई
 ५१) चुन्नीलाल जवेरचन्द जवेरी
 ६) शा जीवराज वनमालीदास, नरोटा
 ५) शिवलाल धर्मचन्द, नरोडावाला
 ५) छगनलाल गगाद

माणिकचन्द्रदिगम्बर-जैनग्रन्थमालाकी नियमावली ।

१. इस ग्रन्थमालामें केवल दिगम्बर जैन सम्प्रदायके सस्कृत और प्राकृत भाषाके प्राचीन ग्रन्थ प्रकाशित होंगे । यदि कमेटी उचित समझेगी तो कभी कोई देशभाषाका महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ भी प्रकाशित कर सकेगी ।
२. इसमें जितने ग्रन्थ प्रकाशित होंगे उनका मूल्य लागत मात्र रक्खा जायगा । लागतमें ग्रन्थ सम्पादन कराई, सशोधन कराई, छपाई, बँधवाई आदिके सिवाय आफिस खर्च, व्याज और कमीशन भी शामिल समझा जायगा ।
३. यदि कोई धर्मात्मा किसी ग्रन्थकी तैयार कराईमें जो खर्च पडा है वह, अथवा उसका तीन चतुर्थांश, सहायतामें देंगे तो उनके नामका स्मरणपत्र और यदि वे चाहेंगे तो उनका फोटू भी उस ग्रन्थकी तमाम प्रतियोंमें लगा दिया जायगा । जो महाशय इससे कम सहायता करेंगे उनका भी नाम आदि यथायोग्य छपना दिया जायगा ।
४. यदि सहायता करनेवाले महाशय चाहेंगे तो उनकी इच्छा नुसार कुछ प्रतियों जिनकी सख्या सहायताके मूल्यसे अधिक न होगी मुफ्तमें वितरण करनेके लिए दे दी जायगी ।
५. इसमें ग्रन्थमालाकी कमेटीद्वारा चुने हुए ग्रन्थ ही प्रकाशित होंगे ।
पत्रव्यवहार करनेका पता—

: नाथूराम प्रेमी,
, हीराजाग, पो० गिरगाव, बम्बई ।

माणिकचन्द-दिगम्बर-जैनग्रन्थ- माला समिति ।

(प्रबन्धकारिणी सभाके सभ्य)

१. रायबहादुर सेठ स्वरूपचन्द हुकुमचन्द ।
२. " " " तिलोकचन्द कल्याणमल ।
३. " " " ओंकारजी कस्तूरचन्द ।
४. सेठ गुरुमुखरायजी सुखानन्द ।
५. हीराचन्द नेमीचन्द आ० मजिस्ट्रेट ।
६. मि. लल्लूभाई प्रेमचन्द परीख एल.सी.ई. ।
७. सेठ ठाकुरदास भगवानदास जौहरी ।
८. ब्रह्मचारी शीतलप्रसादजी ।
९. पं० धनलालजी काशलीवाल ।
१०. पं० ग्वृषचन्दजी शास्त्री ।
११. नाथूराम प्रेमी (मंत्री) ।